

Matela, Jiří

Podmět v moderní japonštině

Podmět v moderní japonštině Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017

ISBN 978-80-210-8671-5; ISBN 978-80-210-8672-2 (online : pdf)
ISSN 1211-3034 (print); ISSN 2787-9291 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8672-2017>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137112>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

#466

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

muni
PRESS

主語

主語格 五語題目

主語格

か

校

Podmět v moderní japonštině

Jiří Matela

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

#466

BRNO 2017

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Matela, Jiří

Podmět v moderní japonštině / Jiří Matela. – Brno : Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017.
– 282 stran. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty
Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 466)

Anglické resumé

ISBN 978-80-210-8671-5

811.521 * 81'367.332.6 * (048.8)

- japonština

- podmět (lingvistika)

- monografie

811.1/.8 - Různé jazyky [11]

Recenzovali: prof. Zdeňka Švarcová, Dr. (Univerzita Palackého v Olomouci)

Mgr. Petra Kanasugi, Ph.D. (Univerzita Karlova)

© 2017 Jiří Matela

© 2017 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8671-5

ISBN 978-80-210-8672-2 (online : pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8672-2017>

Obsah

PŘEDMLUVA	9
1 ÚVODEM	13
1.1 Ediční a transkripční poznámka	16
2 PODMĚT V HISTORICKÉ PERSPEKTIVĚ	18
2.1 Antická filozofie	18
2.2 Pánini a indická gramatika	20
2.3 Arabská gramatika	21
2.4 Vývoj konceptu PODMĚT v post-antickém evropském prostředí ..	22
2.5 Pojetí konceptu PODMĚT v současné jazykovědě	26
2.5.1 PODMĚT v rámci víceúrovňové analýzy věty	27
2.5.2 PODMĚT z hlediska lingvistické typologie	30
3 PŘÍSTUPY K PODMĚTU V JAPONSKÉM LINGVISTICKÉM PROSTŘEDÍ	35
3.1 Nástin japonského jazykovědného prostředí	36
3.2 Úvahy o PODMĚTU v rámci <i>kokugogaku</i>	41
3.2.1 Fumihiko Ócuki 大槻文彦 a Školní gramatika <small>gakkóbunpó</small> 学校文法 ..	41
3.2.2 Motoki Tokieda 時枝誠記	44
3.2.3 Minoru Watanabe 渡辺実	47
3.2.4 Seidži Koike 小池清治	50
3.3 Teorie o potřebnosti PODMĚTU	53
3.3.1 Generativisticky orientované teorie	53
3.3.2 Jošio Nitta 仁田義雄	58
3.3.3 Jošiaki Kawabata 川端善明	61
3.3.4 Keisuke Onoe 尾上圭介	62
3.4 Teorie o nepotřebnosti PODMĚTU	65
3.4.1 Akira Mikami 三上章	66
3.4.2 Takehiro Kanaja 金谷武洋	69

3.4.3 Jasutoši Jukawa 湯川恭敏	73
3.4.4 Hiroši Cukimoto 月本洋	75
3.5 Shrnutí kapitoly	78
4 NÁSTIN POJETÍ JAZYKA A ZÁKLADNÍCH LINGVISTICKÝCH KATEGORIÍ	
KATEGORIÍ	81
4.1 Východiska a závazky lingvistického zkoumání	81
4.2 Přístupy k jazykovému významu	84
4.3 Pojetí <i>PODMĚTU</i> jako jazykové kategorie	87
4.4 Pojetí <i>VĚTY</i> jako kategorie japonského jazyka	90
4.5 Klasifikace slovních druhů v japonštině	94
4.6 Status konstrukcí v analýze japonského <i>PODMĚTU</i>	100
4.7 Shrnutí kapitoly	102
5 KONSTRUKCE S PARTIKULÍ <i>GA</i>	104
5.1 Konstrukce [NP <i>ga</i>] jako vyjádření pádu	107
5.1.1 Nominativ v tranzitivních konstrukcích	111
5.1.2 Nominativ v ditranzitivních konstrukcích	116
5.1.3 Nominativ v netranzitivních slovesných konstrukcích	122
5.2 Nominativ v adjektivních konstrukcích	130
5.2.1 Nominativ v adjektivních konstrukcích subjektivního konstruování	133
5.2.2 Nominativ v adjektivních konstrukcích objektivního konstruování	138
5.2.3 Nominativ v konstrukcích s adjektivním gramémem	141
5.3 Konstrukce [NP <i>ga</i> NP COP]	146
5.4 Záměna partikulí <i>ga</i> a <i>no</i> ve vztazných konstrukcích	150
5.5 Konstrukce s dvojím nominativem	154
5.6 Obecná struktura obsahového plánu konstrukce [NP <i>ga</i>]	161
5.7 Otázka elipsy pádové partikule <i>ga</i>	165
6 KONSTRUKCE S PARTIKULÍ <i>WA</i>	172
6.1 Základní přehled konstrukcí s partikulí <i>wa</i>	174
6.2 Shrnutí dosavadních přístupů k funkci partikule <i>wa</i>	177

6.3 Pojetí TÉMATU jako prvku informační struktury	181
6.4 Konstrukce [NP <i>wa</i>]	185
6.4.1 Konstrukce [NP <i>wa</i> NP]	185
6.4.2 Konstrukce [NP <i>wa</i> NP COP]	192
6.4.3 Konstrukce [NP <i>wa</i> NP <i>ga</i> PRED]	200
6.4.4 Konstrukce [NP <i>wa</i> PRED]	203
6.5 Partikule <i>wa</i> v predikativních konstrukcích	212
6.6 Obecná struktura obsahového plánu konstrukce [NP <i>wa</i>]	220
7 ZÁVĚREM	228
POZNÁMKY K JEDNOTLIVÝM KAPITOLÁM	234
1 Úvodem	234
2 Podmět v historické perspektivě	234
3 Přístupy k podmětu v japonském lingvistickém prostředí	236
4 Nástin pojetí jazyka a základních lingvistických kategorií	240
5 Konstrukce s partikulí <i>ga</i>	243
6 Konstrukce s partikulí <i>wa</i>	248
7 Závěrem	252
SUMMARY	253
LITERATURA	255
Seznam obrázků	265
Seznam použitých zkratk	265
JMENNÝ REJSTRÍK	267
VĚCNÝ REJSTRÍK	270
SEZNAM PŘÍKLADŮ Z KORPUSU BCCWJ (BALANCED CORPUS OF CONTEMPORARY WRITTEN JAPANESE)	279

A tak, v japonštině, hojnost funkčních přípon a spletnost částic předpokládá, že SUBJEKT postupuje výpovědi skrze jistá opatření, repetice, zpoždování a naléhavosti, jejichž konečný objem (již nelze hovořit o pouhé sekvenci slov) činí právě ze SUBJEKTU jednu velkou prázdnou skořápku slov, a nikoliv ono plné jádro, které má řídit naše věty, z vnějšku a z výšky. To, co se nám pak jeví jako přemíra subjektivity (říká se, že japonština vyjadřuje dojmy, ne skutečnosti), je mnohem spíše způsob, jakým v rozkouskovaném, zprohýbaném a rozdrobeném jazyce SUBJEKT rozředit, nechat vykroacet, až zcela do prázdna.

Roland Barthes, L'Empire des signes (Říše znaků), 1970

PŘEDMLUVA

Text knihy, kterou držíte v ruce, vychází z disertační práce *Pojetí podmětu v moderní japonštině*, jež byla obhájena na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně v květnu 2016 a již jsem završil své doktorské studium oboru Obecná jazykověda tamtéž. Tato kniha je však něčím víc, než jen shrnutím výsledků mého doktorského bádání – je současně reflexí a svědectvím o cestě, na kterou jsem se vydal již v roce 2008. Tehdy jsem, jako student programu japonského Ministerstva vzdělávání, kultury, sportu, vědy a technologií na Ucuonomijské univerzitě v prefektuře Točigi, horečně hledal téma, do něž bych se mohl ponořit a postavit na něm plánované doktorské studium jazykovědy. K problematice japonského podmětu mne do značné míry nasměroval profesor Karel Fiala, působící na Prefekturní univerzitě ve Fukui, když na jeden z mých prvních dotazů stran japonské lingvistiky odpověděl slovy: „K japonštině neexistuje dosud opravdu spolehlivá obecná, jednotná, hluboce teoreticky propracovaná a všeobecně uznávaná teorie podmětu, a proto by všechny úvahy o podmětu měly začínat touto skutečností.“ Problém, který si většina Evropanů studujících japonský jazyk spojuje s osvojováním správného užívání partikulí *wa* a *ga*, se pro mne stal předmětem objevování nových a nových pohledů, zákoutí a souvislostí japonského jazyka a lidského jazyka vůbec – mnohá poznání přitom svými důsledky dalece přesáhla oblast zmíněných dvou partikulí.

Tato kniha je tak současně svědectvím o vstřebávání poznatků, o tříbení myšlenek a postojů, a především o zrání mladého jazykovědce, který poznává, jak nesamozřejmé jsou mnohé lingvistické kategorie tvář v tvář rozmanitosti skutečného jazykového života. Odráží dlouhé hodiny, dny a týdny, jež jsem strávil pročitáním odborných knih, článků a esejů v japonštině, angličtině a češtině. Naznačuje zvědavost, s níž jsem se pustil do poznávání jazykovědy v tradici pražského funkčního strukturalismu, zanícení, s nímž jsem se pustil do poznávání rozličných směrů tzv. kognitivní lingvistiky, a doufám, že naznačuje také upřímnost, s níž se pokouším oba výše zmíněné lingvistické přístupy smířit a sblížit. Jedním z nejdůležitějších poznání, s nimiž jsem z doktorského studia obecné jazykovědy odcházel, bylo to, že lingvistické kategorie a pojmy, jimiž jazyky popisujeme – včetně pojmu *PODMĚT* –, zde nejsou přítomny, čekajíce, až budou objeveny, nýbrž jsou zaváděny lingvisty za účelem popisu a výkladu jazykových jevů, jež jsou součástí naší každodenní žité zkušenosti. Jejich zavádění by pak mělo být opatrné, uvážlivé a rozumné. O takový přístup jsem se také pokusil v knize, kterou máte před sebou.

Tato kniha je tedy reflexí mé cesty po stopách japonského podmětu. Na této cestě jsem však nikdy nebyl zcela sám a cítím potřebu upřímně poděkovat všem, kdo mi při práci na textu této knihy i při studiu jazykovědy byli nápomocni radou, vedením, byli mi oporou i inspirací. Děkuji profesoru Karlu Fialovi a profesorce Zdence Švarcové za četné písemné i osobní konzultace stran japonské lingvistiky. Děkuji všem svým japonským učitelům a profesorům, kteří mi pomáhali a stále pomáhají pronikat do tajů japonského jazyka a jazykovědy. Děkuji také všem svým kolegům za všechny příjemné a plodně strávené chvíle během celého mého studia, za četné inspirativní diskuse a podněty, které mi pomáhaly tříbit názory na jazyk a jazykovědu. Zvláštní dík patří mému školiteli, doc. RNDr. Tomáši Hoskovcovi, CSc., za dlouholeté vedení nejen na cestách lingvistických, za vstřícnost a přátelství, za bezmeznou trpělivost s mojí nezřídkavou tvrdohlavostí i za vše ostatní. Své rodině, přátelům a blízkým děkuji za veškerou podporu, které se mi dostávalo a dostává a díky níž jsem tím, kým jsem.

Ve Veselí nad Moravou, 1. ledna 2017

J. Matela

Tuto knihu věnuji profesorům Karlu Fialovi a Jošihiko Ikegamimu.

1 ÚVODEM

Popis přirozeného jazyka lze považovat za základní cíl lingvistiky jako vědní disciplíny, a to bez ohledu na specifika konkrétních teoreticko-metodologických rámců. Při konstruování popisu struktury a fungování jazyka lingvisté zavádějí různé kategorie, jež mají umožnit generalizaci a klasifikaci rozličných řečových jevů. Mnohé z těchto kategorií jsou poté využívány nejen při sestavování deskriptivních gramatik jednotlivých jazyků, ale mimo jiné také při typologických klasifikacích jazyků světa. Pomineme-li, že za jednu ze základních kategorií tohoto typu – ve smyslu intelektuálního konstruktu – lze označit i samotný jazyk, patří ke klíčovým lingvistickým kategoriím **PODMĚT**. Jakkoliv se podmět může jevit jako kategorie či koncept v jazyce elementární, jedná se o koncept dlouhodobě problematický, především co se týče jeho aplikovatelnosti na popis jazyků určitého typu. Mezi takovéto jazyky patří i moderní japonština, a právě otázka podmětu v moderní japonštině je hlavním předmětem této monografie.

Volba problému podmětu v moderní japonštině pro tuto studii má dvě základní motivace. Tou první je existence širokého spektra diskusí v japonském lingvistickém prostředí, jež řeší otázku přítomnosti a povahy podmětu v japonštině. Tento diskurs, jenž bývá označován pojmem *šugo-ron* – teorie podmětu, je ve své podstatě polarizován na teorie, jež existenci podmětu v japonštině popírají, a na teorie, jež jeho existenci uznávají. Důvody těchto rozporů lze spatřovat jednak „intra-lingvistické“ (především

pak charakter japonského jazykového materiálu), jednak „extra-lingvistické“ (sem lze zařadit faktory metodologické, ideologické aj.). Jednoznačné, uspokojivé a obecně přijímané řešení výše zmíněných disputací v současnosti stále chybí.

Druhým motivem pro volbu tématu této studie je skutečnost, že právě podmět je kategorií, která hraje v mnoha ohledech klíčovou roli při typologické klasifikaci jazyků, včetně japonštiny. Podmět jako větněčlenská kategorie představuje jeden ze základních prvků v syntakticky orientované klasifikaci jazyků, přinejmenším počínaje klasickou studií Josepha Greenberga z roku 1966. Greenberg pokládá konstrukce obsahující podmět a přísudek za jazykové univerzálie a z této pozice při klasifikaci jazyků podle bezpříznakového slovosledu následně vychází mnoho dalších autorů.¹ Je zřejmé, že pro úspěšnou aplikaci tohoto druhu klasifikace je zapotřebí v první řadě solidní teorie vymezených kategorií (tedy též kategorie PODMĚT). V neposlední řadě se zdá, že podmět v určitém ohledu souvisí nejen s tranzitivitou, pasivizací či kauzativitou, ale i s celou řadou dalších jevů, jež přesahují úzký rámec syntaxe a většinou bývají objektem textových analýz, stylistiky či lingvistické antropologie.²

Struktura textu této monografie je následující: Kapitola druhá, která následuje po tomto úvodu, představí vývoj konceptu PODMĚT v historické perspektivě, od filozofických teorií antiky přes zavedení konceptu SUBJEKT do jazykovědných bádání až po moderní syntaktické a typologické přístupy k podmětu. Kapitola třetí pak stručně představí různorodost teorií podmětu v japonském lingvistickém prostředí. Důraz klademe především na teorie, jež popírají existenci podmětu, tedy tzv. *šugo haiši-ron* – teorie zrušení podmětu. Dotyčná kapitola přitom představí nejen teorie z obou stran disputačního spektra, ale bude také ilustrovat různost přístupů v japonském lingvistickém prostředí. Kapitoly dvě a tři mají za cíl vytvořit pozadí pro naši vlastní analýzu, která bude provedena v kapitolách následujících.

Jelikož za jeden ze zdrojů problematičnosti podmětu v japonštině pokládáme určitá teoreticko-metodologická východiska, jako součást navrhovaného přístupu nejprve představíme obecně lingvistická východiska, aplikovaná následně v naší analýze. Těmto východiskům se věnuje kapitola

čtvrtá, jejímž cílem je především vymezit větu jako konstrukt, v jehož rámci se podmět nejčastěji rozebírá.

Otázka podmětu v japonštině bývá ve většině případů diskutována v souvislosti s funkcemi partikulí *wa* a *ga*. Přestože pouze popisem funkcí těchto dvou morfémů nelze otázku podmětu beze zbytku zodpovědět, volí i naše analýza zmíněné partikule za výchozí bod. Kapitola pátá představí funkce partikule *ga*. Ta je v literatuře nejčastěji klasifikována jako označení nominativního pádu, proto i zde hlavní pozornost věnujeme otázce pádů a pádové povahy zmíněné partikule. Následující šestá kapitola představí funkce partikule *wa*, v literatuře nejčastěji spojované s konceptem TÉMA, kapitola tedy bude obsahovat mj. obecně jazykovědný přístup k tomuto konceptu. V obou kapitolách, páté i šesté, vycházíme z užití daných partikulí v konkrétních konstrukcích. Závěrečná sedmá kapitola bude shrnutím celé práce a nástinem východisek pro další možné analýzy moderní japonštiny ve vztahu k podmětu.

Metodologie analýzy v této studii vychází z prototypového pojetí kategorií, které je jedním z výchozích postojů moderní kognitivní lingvistiky. Vztah prototypového centra určité kategorie k její méně prototypické periférii pokládáme za stupňovitou reprezentaci příznakovosti – čím více je člen vzdálen centrálnímu prototypu dané kategorie, tím příznakovější hodnotou disponuje. Pro posuzování příznakovosti určité konstrukce je zde využita metoda diferenčního vyšetřování, tedy porovnávání dané konstrukce s konstrukcemi jinými, pokud možno minimálně formálně odlišnými.³ Konstrukci pokládáme za symbolickou jednotku (v kognitivně lingvistickém pojetí), respektive za jednotku znakovou (v pojetí funkčně strukturálním), tedy jako jednotu výrazového a obsahového plánu, bez ohledu na odlišnosti, které v tomto pojetí mezi kognitivní lingvistikou a evropským strukturalismem existují.⁴ Stejně jako jiné práce, i tato studie zastává pozici uznání solidarity plánů výrazového a obsahového. Odlišnost výrazu tedy s sebou nutně nese odlišnost v obsahu určité konstrukce.⁵ To vede k primárnímu potlačení synonymie. Snaha o generalizaci funkcí vybraných výrazů v různých konstrukcích pak má za důsledek primární odmítnutí homonymie funkčních výrazových prostředků ve prospěch hledání obecnějšího

obsahového schématu.⁶ Další metodologická východiska budou představena v kapitole čtyři. Primárním objektem analýzy je moderní japonština. Kromě jejího synchronního popisu však v určitých bodech saháme také k jejím starším vývojovým fázím, především za účelem ilustrace proměn funkcí některých výrazových prostředků a jejich motivací.

Cílem této monografie je kromě zhodnocení dosavadních přístupů k otázce podmětu v moderní japonštině především představit syntetický aparát, jenž má ambice integrovat pojetí podmětu (či „podmětovosti“) japonštiny jak pro potřeby gramatického popisu, tak také pro potřeby typologické či didaktické (tj. pro oblast výuky japonštiny jako cizího jazyka).

1.1 Ediční a transkripční poznámka

Jednotná a obecně přijímaná transkripční norma pro přepis japonských výrazů do češtiny je stále do značné míry předmětem akademických diskusí. V této knize je užito české transkripční normy tak, jak ji specifikují Barešová a Dytrtová (2014). V příkladech převzatých z korpusu či literatury ponecháváme uvozovky, vyskytují-li se ve zdrojovém materiálu tzv. *kagikakko*. Pro přepis případných čínských příkladů v poznámce 71 na straně 247 je použito mezinárodní transkripce *pinyin*. Korejská jména z japonských zdrojů uvádíme v mezinárodně standardní revidované transkripci z roku 2000. Česká norma transkripce japonštiny neřeší principiální spojování či dělení morfémů, a proto volíme spojovník tam, kde to dle vlastního soudu pokládáme za vhodné. Japonská i čínská osobní jména jsou uváděna v pořadí běžném v českém prostředí, tj. osobní jméno před příjmením. Při uvádění jmen autorů a bibliografických údajů anglicky psané literatury jsou tyto ponechány v původní formě zápisu. Pro zachování maximální explicitnosti původního tvaru jména při zapojení do českého textu skloňujeme pouze příjmení. Osobní jména nejsou přechylována. Citace a příklady z japonštiny a čínštiny jsou doplněny překladem do češtiny (příklady pak též anotovány). Není-li uvedeno jinak, jsou překlady naše vlastní, včetně překladů z evropských jazyků. Japonská terminologie

je primárně při prvním výskytu zapsána v japonštině s doplněním čtení v české transkripci.

Jelikož hlavním objektem analýzy v této knize je jazyková konceptualizace a vztah funkce a formy, pokládáme za patřičné zmínit také jistá grafická ustanovení, která jsou doplněna seznamem použitých zkratek. Jazykovou formu (tedy fonologickou rovinu výrazu) zapisujeme kurzívou. Obsah (tedy sémantickou rovinu výrazu) zde pojíme s konceptem, respektive konceptualizací, a v tradici kognitivní lingvistiky zapisujeme kapitálkami. Pro zápis struktury konstrukcí dle Langackerovy kognitivní gramatiky užíváme hranatých závorek a lomítka, oddělujícího výrazový a obsahový plán konstrukce. Příklady jsou čerpány především z citované literatury, dále potom z korpusu japonského Národního institutu pro výzkum japonského jazyka (*Kokuricu kokugo kenkjúdžo*) *Balanced Corpus of Contemporary Written Japanese* (BCCWJ). Jedná se o vyvážený korpus současné psané japonštiny, který je přístupný online skrze nástroje *Šónagon*, *Čúnagon* a NINJAL-LWP.⁷

2 PODMĚT V HISTORICKÉ PERSPEKTIVĚ

PODMĚT patří k důležitým pojmům moderní západní lingvistiky, především pak v oblasti syntaktických analýz. Jeho přítomnost v teoriích, jež se jazykem zabývají, má však ve srovnání s relativně mladou jazykovědou – coby moderní vědní disciplínou – mnohem delší historii. Původ tohoto konceptu je pak spíše než v teoriích zabývajících se v úzkém slova smyslu jazykem nutno hledat v oblastech jiných. Japonská lingvistika se s PODMĚTEM seznamuje skrze západní gramatiky teprve na přelomu předmoderního a moderního období,¹ tedy v době, kdy má již PODMĚT za sebou téměř dvě a půl tisíciletí historické existence.

V této kapitole si klademe za cíl přiblížit koncept PODMĚT v historickém vývoji, jehož výsledkem je jeho současné chápání jako prvku větné struktury. Pro ilustraci různorodosti, která je mnohdy důsledkem specifík jazyků, jež jsou objektem popisu, a také pro ilustraci jisté nesamozřejmosti potřeby tohoto konceptu, zmíníme kromě evropského vývoje též stručně perspektivu indickou a arabskou.

2.1 Antická filozofie

Nejstarší výskyt konceptu podobného PODMĚTU je nutno hledat nikoliv v textech, jež se zabývají jazykem, nýbrž v textech filozofických. Řecký fi-

lozof Aristotelés (384–322 př. n. l.) v rámci své logiky spatřoval nutnost vymezení pojmů *onoma* a *rhéma* pro uchopení věty, totiž soudu (*logos*).² Na samém počátku svého spisu *Peri herméneias* Aristotelés píše:

„Nejprve je třeba stanovit, co je jméno a co sloveso, potom, co je zápor a klad a co soud a řeč. [...] Jméno je hlas, mající význam podle dohody bez časového určení, jehož žádná část nemá význam. [...] Sloveso je slovo, které spoluznačí čas, jehož žádná část nemá samostatný význam a jež je vždy označením toho, co se vypovídá o jiném. [...] Jména nebo slovesa o sobě nazvěme výrazy, ježto není možno o někom říci, kdo takovýmto způsobem svým hlasem něco vyjadřuje, že vypovídá, ať už je to odpověď na něčí otázku anebo vlastní vyjádření.“ (Aristoteles 1959: 25–27)

Pojmy *onoma* (jméno) a *rhéma* (sloveso) Aristotelés přebírá od Platóna (427–347 př. n. l.). Aristotelés nerozlišuje mezi logickou strukturou určitého soudu a jazykovou strukturou věty či výpovědi. Pojmům *onoma* a *rhéma* tak u něj do značné míry odpovídají pojmy *hypokeimenon* a *katégorúmenon*, představené ve spisu *Katégoriai* ze souboru *Organon*. *Hypokeimenon* představuje substanci, o níž se cosi vypovídá, tedy PODMĚT. *Katégorúmenon* pak představuje to, co se o podmětu vypovídá, tedy PŘÍSUDEK. Je však také zřejmé, že obě dvojice u Aristotela, tedy *onoma/hypokeimenon* a *rhéma/katégorúmenon*, je potřeba v dnešním pojetí vztáhnout k TÉMATU a RÉMATU, tedy prvkům informační struktury, spíše než k prvkům struktury syntaktické.

Do gramatické analýzy jazyka (řeckého) byly Aristotelovy pojmy vnese-ny stoickou školou. Stoikové označovali PŘÍSUDEK jako *katégoréma*. Přestože přísudek může tvořit větu (*lekton*) sám o sobě, rozlišovali větu „úplnou“ – *lekton autoteles* a větu „neúplnou“ – *lekton ellipes* podle toho, zda je explicitně verbalizován *hypokeimenon*. U jména, jež vyjadřuje *hypokeimenon*, se dále rozlišovaly pády, *ptóseis* – nominativní pád byl označován jako *onoma*, případně *ptósis orthé*, ostatní pády pak jako *ptóseis plagiai*.³ Určení pádů se přitom odvíjelo od tvaru koncovky jména. Podle pádu jména vyjadřujícího *hypokeimenon* se pak u přísudku *katégoréma* rozlišovala slovesná kongruence, *symbama* (jméno v pádu nominativ), a rekce, *parasymbama* (jméno

v „nepřímém pádu“ *oblique*).⁴ Morfologické vyjádření kategorií ČÍSLO či OSOBA se na kongruenci nepodílí.

Přestože stoikové rozlišovali pádovou morfologii jmen, kategorie *hypokeimenon* byla určena ryze na základě logického vztahu mezi jménem a slovesem, bez ohledu na formální pádové vyjádření. *Hypokeimenon* zde tedy nelze považovat za PODMĚT jako gramatickou kategorii, což ovšem souvisí také s neostrou hranicí mezi gramatikou a logikou v rámci stoických analýz. Syntax tak byla vnímána pouze jako jedna z rovin logiky.

2.2 Pánini a indická gramatika

Ani ve starých indických gramatikách nenajdeme PODMĚT jako kategorii ryze syntaktickou. Pánini (cca 5.–4. stol. př. n. l.) dával prakticky veškeré gramatické jevy do souvislostí s morfologií. V jeho gramatice sanskrtu se syntaktických jevů nejvíce týká koncept zvaný *kāraka*. Ten se blíží konceptu pádu (*casus*) v řeckých a římských gramatikách, není však spojován s tvary jmenných koncovek, nýbrž je určován čistě sémanticky. Odpovídá tedy přibližně kategorii sémantických rolí v moderní lingvistice.⁵ Formálním pádům v Pániniho gramatice odpovídá koncept *vibhakti*. *Vibhakti* je potom morfologickým projevem *kāraka*.

Pánini rozlišoval sedm takovýchto pádů. Za jádro věty považoval sloveso, jehož význam bývá doplňován vybranými *kāraka*. Substantiva (nesoucí daný pád) jsou zde nicméně vnímána jako modifikátory, tedy na stejné úrovni jako příslovečná určení.⁶ Sémantický KONATEL či OBJEKT nejsou kladeány do souvislostí se syntaktickými rolemi PODMĚTU či PŘEDMĚTU, tyto syntaktické role staroindická gramatika neznala, respektive pro jejich rozlišování neviděla důvod. *Kāraka*, jež má se slovesem nejužší vztah, může být různé, v závislosti na slovesném tvaru. Důležitější než morfologické vyjádření na substantivu je vyjádření *kāraka* v rámci slovesa. Podle Pániniho nejméně příznakový („první“) pád, tj. nominativ, nesouvisí s *kāraka*. Slovesné rody (aktivní, pasivní, kauzativní...) nejsou dány syntaxí, nýbrž jsou čistě morfologicky derivovány slovesným kořenem.

Macumoto (1991: 9) poukazuje na to, že na základní slovosled sanskrtu se slovesem na konci věty není vhodné nahlížet, jako by byl dán funkčně syntaktickým vymezením (tj. např. Chomským definovanou frázovou strukturou). Proto také nevzniká potřeba zavádět **PODMĚT** a **PŘEDMĚT** jako syntaktické funkce. Absence těchto syntaktických pojmů v Pániniho gramatice je tedy především důsledkem povahy struktury jazyka, jenž je objektem popisu.

2.3 Arabská gramatika

Islámská kultura, jejíž rozkvět lze pozorovat především od 8. do 10. století, dala vzniknout pozoruhodným gramatikám arabského jazyka. Arabští gramatikové počínaje Sibawajhim (cca 750 – cca 793)⁷ členili věty v arabštině na „jmenné“ a „slovesné“ podle toho, zda věta začíná substantivním, či slovesným výrazem. Jmenné věty sestávají z úvodního výrazu, zvaného *mubtada'* (případně *ibtidā'*), „počáteční slovo“, a z rematické části zvané *ħabar*, „komentář, (nová) zpráva“. *ħabar* může být tvořen konstrukcemi jmennými, adjektivními či konstrukcemi s předložkou (k nimž určité jazykovědné přístupy odkazují jako k „předložkovým frázím“). Může však být tvořen také samotnými jmennými či slovesnými větami. Slovesné věty pak začínají většinou slovesem, po němž následují předložkové konstrukce či pádově označená substantiva. Pády, jež se váží ke slovesu, jsou v arabštině pouze dva. Jsou vyjádřeny koncovkami *-u* (pád *raf'*) a *-a* (pád *našb*).⁸ První má funkce podobné funkcím nominativu v evropských jazycích, druhý se pak podobá akuzativu, případně nepřímému pádu. Oba takto pojímané pády přitom vykazují charakteristiky pádů gramatických (strukturních), spíše než sémantických (lexikálních).⁹ Pád *raf'* je, podobně jako nominativ v evropských jazycích, morfologicky bezpříznakový. Ve jmenných větách je prvek *mubtada'* označen tímto pádem, ve slovesných větách s aktivním slovesem označuje sémantického KONATELE – *fā'il*. Nutno podotknout, že k substantivům opatřeným pády se v arabských gramatikách, podobně jako v Pániniho indické gramatice, přistupuje jako ke slovesným modifikátorům,

neboť všechna jsou podřízena slovesnému modálnímu elementu (jenž plní funkci řídicího prvku, zvaného *āmīl*¹⁰).

Je patrné, že klasifikace výrazů ve jmenných větách se u arabských gramatiků odehrávala na rovině informační struktury, tedy nikoliv z hlediska formálně syntaktických vztahů. Zavádění kategorií z hlediska vztahů logických, jako v případě řeckých gramatiků, lze pozorovat u al-Fārābīho, jenž pro aristotelské *hypokeimenon* zavádí kategorii *mawḏūʿ* a pro *katégorúmenon* pojem *maḥmūl* (Versteegh 1997: 90). Kategorie *mubtadaʿ* a *mawḏūʿ* však v každém případě zůstávají oddělené a na sobě nezávislé. Rovněž zůstávají oddělené kategorie *mubtadaʿ* a *fāʿil*, tedy v našem dnešním pojetí TÉMA (jako prvek informační struktury) a KONATEL (jako sémantická role jmenného doplnění slovesa).

V tomto kontextu je pozoruhodné, jak výrazně se dělení vět v tradiční arabské gramatice podobá klasifikaci vět v japonštině u některých moderních japonských lingvistů. Arabské jmenné věty v podstatě přesně odpovídají tzv. tematické větne stavbě daisecukóbun 題説構文 v teorii Seidži Koikeho (např. Koike 2010, viz též 3.2.4). Slovesné věty pak odpovídají tzv. rematické větne stavbě džodzucukóbun 叙述構文 tamtéž. Za výrazný rozdíl zde lze považovat skutečnost, že v arabštině dochází k morfologické kongruenci prvku *mubtadaʿ* se slovesem (ovšem nikoliv ke kongruenci daného slovesa s prvkem *fāʿil*) ve jmenných větách, zatímco v japonštině se morfologická kongruence neprojevuje.

Řecké, indické i arabské přístupy k jazyku shodně postrádají kategorii PODMĚT, přinejmenším v tom smyslu, jak ji chápe moderní jazykověda. V krátkém historickém exkurzu se tedy nyní přesuneme k evropským gramatikám středověku a období následujících.

2.4 Vývoj konceptu podmět v post-antickém evropském prostředí

V západoevropském středověkém kontextu vystupuje do popředí jako nejvýznamnější proud *grammatica speculativa* – spekulativní gramatika, která zaznamenala největší rozkvet od konce 13. století (Harris a Taylor 1997: 75). Její představitelé, kteří se sdružovali především v kruzích pařížské uni-

verzity (centra tehdejší scholastiky), lze opět klasifikovat spíše jako filozofy než jako gramatiky a v návaznosti na cíle jejich zkoumání se pro ně vžilo označení *modistae*, modisté. Ve svém přístupu k jazyku do značné míry vycházeli z Aristotela a jiných antických myslitelů (např. z Donata či Prisciana), zahrnuli však do něj též křesťanské vidění světa. Lze také říci, že kladli mnohem větší důraz na gramatiku (oproti logice), neboť právě jazyk pokládali za „zrcadlo“ (*speculum*) Bohem stvořeného světa v lidské mysli.

K logickým pojmům *subjectum* a *praedicatum* (v podstatě latinským překladům řeckého *hypokeimenon* a *katégorúmenon*), v té době již ustáleným, byly paralelně postaveny pojmy *suppositum* a *appositum*, které ve spekulativní gramatice odpovídaly gramatickým vztahům podmětu a přísudku (Macumoto 1991: 18). Jak jsme však nastínili v oddíle 2.1, antické pojetí větné stavby se spíše než od formálně syntaktických vztahů odráželo od informační struktury. Byli to pak právě modisté, kdo v tomto ohledu přišel s inovací.

„Věz, že onen [jazykový] útvar sestává ze dvou částí, totiž z části *suppositum* a části *appositum*. *Suppositum* je to, o čem hovoříme; v dialektice [tj. logice] se tomu říká *subjectum*. *Appositum* je to, co o předchozím říkáme; v dialektice se to nazývá *praedicatum*. A věz, že cokoliv předchází hlavnímu slovesu nebo se dá chápat jako předcházející, je *suppositum*, zatímco hlavní sloveso se vším, co za ním následuje, je *appositum*.“ (Johannes Januensis de Balbis z Janova, *Summa grammaticalís quae vocatur Catholicon*)

Jak je patrné, v pojetí spekulativní gramatiky nejenže PODMĚT a PŘÍSUDEK (*suppositum* a *appositum*) figurují jako kategorie odlišované od logických (dialektických) konceptů *subjectum* a *praedicatum*, ale důležitou roli zde hraje také pořadí obou prvků v lineárním slovosledu věty.

Modisté dále zavedli pojmy *constructio* a *dependentia*. První z nich odkazoval k syntaktické konstrukci, druhý ke vztahům závislosti. Podle Tomáše z Erfurtu, autora spisu *Tractatus de modis significandi seu Grammatica Speculativa* a jednoho z hlavních představitelů spekulativní gramatiky, je každá syntaktická konstrukce (*constructio*) složena ze dvou prvků (*constructibilia*),

jimiž jsou *dependens* – prvek, jenž vytváří závislostní vztah, a *terminans* – prvek, skrze nějž se daný závislostní vztah stává uceleným a uzavřeným.¹¹ V konstrukcích se slovesem je pak třeba rozlišovat tzv. *principium*, kdy *terminans* odpovídá *supposito*, a tzv. *terminus*, kdy *terminans* odpovídá prvku slovesu postponovanému.¹² Na jmenné fráze, které předcházejí a následují sloveso (tedy *principium* a *terminus*), se tedy pohlíží jako na výrazy v syntakticky odlišných vztazích. Ty ve své podstatě odpovídají dnešnímu chápání kategorií PODMĚT a PŘEDMĚT v tranzitivních konstrukcích.¹³ Tímto způsobem nacházíme konečně u středověkých modistů PODMĚT jako syntaktickou kategorii.

Je vhodné poukázat na skutečnost, že morfologicky bohatý systém pádů latiny byl v rámci spekulativní gramatiky vnímán velmi formálně, bez ohledu na vnitřní pádovou sémantiku a v podstatě jako povrchová realizace syntaktických vztahů, jež byly pokládány za klíčové. Podmět (*suppositum/principium*) nebyl vázán pouze na jeden konkrétní morfologický pád. Podobně i předmět (*obliquus/terminus*) mohl být pádově realizován různě, aniž by této morfologické rozmanitosti byla věnována nějaká zásadní pozornost. Ve vztahu k základním syntaktickým jevům (*suppositum* vs. *obliquum*, *constructio intransitiva* vs. *constructio transitiva*) byly pády vnímány jako jev druhořadý.

Aristotelské pojetí logické struktury věty s podmětem a přísudkem (*hypokeimenon* a *katégorúmenon*, respektive *subjectum* a *praedicatum*) jako nutnými složkami v daném pořadí si udrželo svůj výsadní status v evropském intelektuálním prostředí i v obdobích následujících. Gramatická struktura byla již vnímána jako odraz logických kategorií v lidské mysli. Ty byly poté vztahovány k „objektivní“ skutečnosti mimojazykového světa. Takovéto pojetí bylo příznačné především pro novověký descartesovský racionalismus, jenž svoji pozornost dále zaměřil na ontologickou opozici subjektu a objektu. Lze však říci, že výraznou zásluhu na něm měla podoba historického vývoje evropských jazyků, především pak jazyků západoevropských. V nich dochází kromě ustálení základního slovosledu s tématem na iniciální pozici¹⁴ také k úpadku jmenné (u některých jazyků pak i slovesné) flexe a tím k výrazné gramatikalizaci podmětu ve větných strukturách. Úpadek jmen-

né flexe se projevuje mj. u konstrukcí s vjemovými či smyslovými predikativy. Sémantická role SUBJEKT (v tomto případě spíše proživatel než konatel) přestává být morfologicky vázána na dativ či akuzativ (respektive *oblique*) a ustaluje se v iniciální pozici v nominativu.¹⁵ Gramatikalizace podmětu ve větné struktuře pak ve výsledku představuje také velkou míru nevypustitelnosti, která se projevuje např. přítomností tzv. expletiva (*dummy subject*) v některých konstrukcích.¹⁶

Výše zmíněné proměny gramatických struktur se kromě latiny týkaly především angličtiny, francouzštiny, němčiny, románštiny, nizozemštiny a také skandinávských jazyků. Angličtina, francouzština a němčina přitom tvoří skupinu, která podle amerického lingvisty Benjamin Lee Whorfa (1939: 138) reprezentuje tzv. Standardní průměrnou evropštinu (SAE – *Standard Average European*). Skutečnost, že právě jazyky typu SAE byly pokládány za v jistém ohledu výchozí při analýze gramatické struktury přírodních jazyků, zjevně přispěla k vnímání vztahu podmětu a přísudku jako nezbytného a základního vztahu větné stavby. Tento postoj v mnoha ohledech přetrval i v moderních lingvistických teoriích.

Cílem oddílů 2.1–2.4 bylo stručně nastínit historický vývoj konceptu PODMĚT jako gramatické kategorie. Poukázali jsme na to, že v antických úvahách o jazyce tato kategorie nefigurovala, a to především v důsledku struktury jazyků, jež byly objektem zkoumání v daném kulturním prostředí. Vznik kategorie PODMĚT je vázán na západoevropský prostor a je nutno jej vnímat v souvislosti se specifickými historickými změnami ve struktuře vybraného okruhu vzájemně se ovlivňujících jazyků. Politický a ideologický kapitál západoevropského kulturního kontextu pak přispěl k (v jistém ohledu eurocentrickému) pojetí PODMĚTU jako univerzální jazykové kategorie v moderní jazykovědě. Specifické postavení si PODMĚT udržuje i v současnosti. Následující oddíl představí reprezentativní přístupy k PODMĚTU v současném obecně jazykovědném prostředí.

2.5 Pojetí konceptu podmět v současné jazykovědě

Současná jazykověda představuje především komplexní a velmi různorodou mozaiku přístupů k řečovým jevům, což zásadním způsobem znesnadňuje uchopení abstraktních kategorií typu **PODMĚT** jednotným a vyčerpávajícím způsobem. Klíčové filozofické závazky a teoreticko-metodologická východiska, která mohou mít zásadní vliv na podobu popisného aparátu, stručně představíme ve 4. kapitole. V tomto oddíle se pokusím přiblížit některá současná pojetí podmětu jako gramatické kategorie s vědomím, že výklad je nutně funkčně selektivní, a nečiní si tedy nároky na plné postihuování této problematiky, což ostatně není ani cílem naší knihy.

Lze říci, že **PODMĚT** je v současnosti objektem především dvou oblastí lingvistického výzkumu. Tou první je **syntax** (ať již z formalistické či funkcionalistické perspektivy), neboť k podmětu se nejčastěji přistupuje jako k prvku větné stavby. Neexistuje jasná shoda v otázce, zda podmět brát jako syntaktický vztah, či zda na něj nenahlížet spíše jako na funkci určitého výrazu. Pojetí **VĚTY** jako maximální jednotky jazykového systému však dostatečně ukotvuje pozornost ve vztahu k **PODMĚTU** právě na rovině větných syntaktických analýz. Druhou oblastí, která se otázkou podmětu intenzivněji zabývá, je **lingvistická typologie**. **PODMĚT** jako specifická kategorie větné stavby totiž vykazuje poměrně různorodé formální charakteristiky v závislosti na typu jazyka. Právě syntetický popis těchto charakteristik bývá východiskem pro určení jazykových skupin na základě syntaktického typu. Syntaktické a typologické přístupy k **PODMĚTU** se tímto způsobem stýkají a navzájem prolínají.

Falk (2006: 6) představuje z perspektivy lexikální funkční gramatiky následující přehled vlastností **PODMĚTU**, jež si v jeho pojetí činí nárok na univerzální platnost. Zdůrazňuje však, že neexistuje žádný důvod k tomu, aby jeden jediný prvek ve větě vykazoval všechny tyto vlastnosti:

- (1) a. agentivní aktant v aktivním rodě
- b. aktant, jenž je nejnáchylnější k zamlčení/vyprázdnění
- c. adresát imperativu

- d. anaforická prominence¹⁷
- e. systémy *switch-reference*¹⁸
- f. sdílený aktant v souřadných větách
- g. ovládaný aktant (PRO)¹⁹
- h. *raising*²⁰
- i. extrakční vlastnosti²¹
- j. povinný prvek²²
- k. „externí“ strukturní pozice
- l. určitost nebo široký dosah
- m. téma promluvy

Z výčtu je patrné nejen to, že mnohé charakteristiky jsou přímo vázány na konkrétní lingvistickou teorii či model, ale také to, že některé charakteristiky přesahují hranice syntaxe v úzkém slova smyslu a zasahují do rovin, jež jsou v některých přístupech vnímány odděleně (např. jako rovina sémantická, pragmatická apod.). I to je důvodem, proč je jedním z populárních přístupů k PODMĚTU víceúrovňová větná analýza.

2.5.1 Podmět v rámci víceúrovňové analýzy věty

Jošihiko Ikegami (2007: 268) poukazuje na skutečnost, že „v tradiční lingvistice často docházelo k rozlišování dvou druhů podmětu, tzv. <gramatického podmětu> (文法上の主語 bunpódzén o s u g o) a <psychologického podmětu> (心理的な主語 sinritekina s u g o).“ Podobně uvažoval již o několik desetiletí dříve Noam Chomsky:

„Na řadu souvisejících problémů bylo poukázáno v rozsáhlých diskusích o rozlišování mezi „gramatickým“ podmětem a přísudkem věty a jejím „logickým“ či „psychologickým“ podmětem a predikátem.“ (Chomsky 1965: 163)

Chomsky podobně jako Ikegami rozlišuje dva druhy podmětu, přičemž v Chomského pojetí „logický podmět“ patrně odpovídá témuž konceptu jako „psychologický podmět“. Poněkud nejednotně s atributy „logický“ a „psychologický“ zacházeli již autoři jako Georg von der Gabelentz,

Hermann Paul či Philip Wegener na konci 19. století. Halliday (2004) nicméně totožnost „logického“ a „psychologického“ podmětu odmítá a současně odmítá i jednotnou funkci „podmět“:

„(i) Psychologický podmět znamenal ‚to, čeho se sdělení týká‘. Říkalo se mu ‚psychologický‘, protože označoval to, co má mluvčí sám na mysli na samotném počátku, kdy se pouští do tvorby věty.

(ii) Gramatický podmět znamenal ‚to, o čem se něco tvrdí‘. Říkalo se mu ‚gramatický‘, protože tehdy se spojení podmětu a přísudku považovalo za čisté gramatický vztah; nahlíželo se na něj jako na něco, co určuje různé další gramatické rysy, jako např. pád podstatného jména či zájmena, jež funguje jako podmět, a jeho shodu se slovesem v osobě a čísle, ale neuvažovalo se o něm, že by měl jakýkoliv konkrétní význam.

(iii) Logický podmět znamenal ‚konatele akce‘. Říkalo se mu ‚logický‘ v tom smyslu, jaký tento pojem měl od 17. století, tj. ‚související se vztahy mezi věcmi‘ v protikladu ke ‚gramatickým‘ vztahům, jež byly chápány jako vztahy mezi symboly.“ (Halliday 2004: 56)

Halliday přistupuje k jednotlivým podmětům jako k odlišným funkcím a zavádí pro ně označení „Téma“ (*Theme*) – pro „psychologický podmět“, „Podmět“ (*Subject*) – pro „gramatický podmět“ a „Konatel“ (*Actor*) – pro „logický podmět“.

Jako řešení jisté nepřehlednosti v přístupech ke „gramatickým vztahům“, jež se vyznačují mj. ne zcela jasně ukotvenou terminologií – to lze pozorovat také v zacházení s výrazem „podmět“ (*subject*) –, navrhl František Daneš ve své klasické studii z roku 1966 zavedení tří odlišných rovin syntaktické analýzy.²³ Jsou to:

- (i). rovina gramatické struktury věty
- (ii). rovina sémantické struktury věty
- (iii). rovina organizace výpovědi

V tradici pražského funkčního strukturalismu Daneš rozlišuje mezi větou (*sentence*) jako jednotkou abstraktního jazykového systému a výpovědí (*utterance*) jako jednotkou konkrétního textu. Při analýze věty je potom

nutno rozlišovat roviny gramatické a sémantické struktury, přinejmenším proto, že rovina gramatické struktury je na rovině vztahů sémantických („logických“) nezávislá. Klíčovým konceptem této roviny je tzv. větný vzorec. O gramatických kategoriích jako PODMĚT aj. se pak má uvažovat právě a pouze na rovině gramatické struktury.

Podobně jako Daneš navrhuje vícerovinný přístup také teoretický rámec funkčního generativního popisu (FGP) češtiny, rozvíjený skupinou lingvistů kolem Petra Sgalla. FGP má za cíl zkoumat vztahy funkcí a forem v jazyce a využívá k tomu pěti lineárně uspořádaných rovin (Panevová 1980: 11):

- (i). fonetická rovina
- (ii). morfonologická rovina
- (iii). morfematická rovina
- (iv). větněčlenská rovina²⁴
- (v). tektogramatická rovina

Tektogramatická rovina v přístupu FGP zhruba odpovídá rovině sémantické struktury věty v pojetí Danešové (a je zde situována mj. analýza informační struktury). Uznání větněčlenské roviny je potom přímo vázáno na koncept PODMĚT. Funkční generativní popis češtiny²⁵ v této podobě tedy potřebu roviny větných členů – rovinu „povrchové syntaxe“ – obhájí nutností vykládat určité formální jevy v pojmech jako PODMĚT (SUBJEKT), PŘEDMĚT, PŘÍVLÁSTEK apod. pro maximální efektivnost popisu funkčních vlastností vět. Příkladem takového jevu je podle Panevové (1980: 15) reflexivní pronominalizace, která se váže právě k podmětu, tj. prvku větněčlenské roviny, nikoliv ke konateli (prvku roviny tektogramatické) či nominativu (prvku roviny morfematické).²⁶

Výše zmíněným vícerovinným pojetím Františka Daneše se inspiroval také japonský lingvista Tasaku Cunoda (1991). Ten pro popis větných funkcí považuje za důležité rozlišovat čtyři roviny:

- (i). rovina sémantických rolí (意味役割のレベル)^{i m i jakuwarinoreberu}
- (ii). rovina pádů (格のレベル)^{kakunoreberu}
- (iii). rovina informační struktury (情報構造のレベル)^{dzóhókkózónoreberu}
- (iv). rovina gramatických (syntaktických) funkcí/vztahů (文法機能のレベル)^{bunpókinónoreberu}

Pro každou rovinu vymezuje Cunoda specifickou množinu pojmů, což má za cíl předcházet terminologickým nejasnostem. Na první rovině hovoří o rolích KONATEL, OBJEKT, PROŽIVATEL aj. Rovina pádů je rovinou, na níž se mohou morfologicky realizovat prvky jako nominativ, akuzativ, ergativ, absolutiv aj. Do určité míry lze Cunodovu rovinu pádů spojovat s morfe-
matickou rovinou funkčního generativního popisu. Na rovině informační struktury nabízí Cunoda dvojí klasifikaci prvků: opozici TÉMA a KOMENTÁŘ a opozici STARÉ INFORMACE a NOVÉ INFORMACE. Teprve na rovině gramatických funkcí hovoří Cunoda o PODMĚTU, PŘEDMĚTU apod. Tato rovina tedy odpovídá Danešově rovině gramatické struktury či větněčlenské rovině v rámci FGP.

Všechny výše popsané přístupy uznávají nutnost určité gramatické roviny při analýze větné struktury kteréhokoliv jazyka a PODMĚT je brán jako jeden ze základních prvků této roviny. Gramatická rovina je současně ve všech přístupech pojmána jako jazykově specifická. Přítomnost podmětu na gramatické rovině a jazyková specifičnost této roviny potom zavrhuje ke snahám o generalizaci a o využití formálních vlastností PODMĚTU k jazykové klasifikaci. Na podmět se tudíž nahlíží také z perspektivy typologické.

2.5.2 Podmět z hlediska lingvistické typologie

Pojetí podmětu jako prvku univerzální gramatiky vede ke snahám hledat jej ve větných strukturách napříč různými jazyky. Strukturní diverzita jazyků světa však představuje nemalou výzvu pro univerzální definici podmětu, jež by byla aplikovatelná na analýzu typologicky značně odlišných jazyků. Formální specifika takto definovaného podmětu pak slouží k typologické klasifikaci jazyků, jak předvádí např. Comrie (1989), Keenan (1976), Cunoda (1991) aj. Keenan, podobně jako Falk (2006), předkládá výčet kritérií (cca 30) pro určení podmětu, jež se snaží situovat primárně do „základních vět“ (*basic sentence*). Ty definuje pomocí dvou podmínek:

- a. Syntaktická struktura \underline{x} je sémanticky více základní než syntaktická struktura \underline{y} tehdy a pouze tehdy, závisí-li význam \underline{y} na významu \underline{x} .

To znamená, že k porozumění významu \underline{y} je nezbytné rozumět významu \underline{x} .

- b. Věta v určitém jazyce je základní větou (v daném jazyce) tehdy a pouze tehdy, není-li žádná (jiná) ucelená věta v tomto jazyce více základní než tato. (Keenan 1976: 307)

Keenanovu definici „základní věty“ přebírají (v lehce modifikované podobě) mj. Li a Thompson (1976). Je zřejmé, že „základní věta“ zde představuje určitý typ konstrukcí.

Mezi nejčastěji zmiňované kritérium určení podmětu v lingvistické typologii nicméně patří konfigurace pádového vyjádření sémantických rolí v intransitivních a tranzitivních konstrukcích. Podle této konfigurace pak bývají jazyky klasifikovány jako akuzativní, ergativní apod.

V tzv. akuzativních jazycích, jako je čeština, angličtina či jiné evropské jazyky, je jediný aktant²⁷ intransitivní konstrukce (běžně označovaný symbolem S) formálně vyjádřen stejným pádem jako aktant, jenž vyjadřuje sémantického konatele v konstrukci tranzitivní (ten bývá běžně označován symbolem A). Patientní aktant tranzitivních konstrukcí pak bývá vyjadřován pádem odlišným (a bývá označován symbolem P²⁸). Pád S se klasifikuje jako nominativ, pád P potom jako akuzativ. Nominativ mívá často podobu \emptyset , tj. bez morfematické realizace, zatímco akuzativ bývá morfematicky vyjádřen. Nominativ je proto vnímán jako bezpříznakový, akuzativ jako příznakový. PODMĚT je v akuzativních jazycích spojován s nominativem; zde jej tedy lze definovat jako bezpříznakový (nominativní) aktant v tranzitivních a intransitivních konstrukcích, jenž sémanticky vyjadřuje konatele (subjekt).

Jazyky, jež formálně vyjadřují stejným pádem S a P (a příznakovým, odlišným pádem A) jsou označovány jako jazyky ergativní. Příkladem těchto jazyků jsou australské domorodé jazyky yuwaalaraay a dyirbal, ale také třeba tibetština nebo baskičtina. Pád, jehož nositeli jsou S a P, je klasifikován jako absolutiv, pád, jehož nositelem je A, je klasifikován jako ergativ. V těchto jazycích se tedy nabízí dávat podmět do souvislostí buď s pádovým vyjádřením (absolutiv), nebo se sémantickou rolí (konatel, subjekt). Z hlediska slovosledu tranzitivních konstrukcí v ergativních jazycích erga-

tivní aktant bezpříznakově předchází aktantu v absolutivu. Ryze morfologické hledisko je proto doplňováno hledisky syntaktickými. Tím hlavním je kongruence ve vybraných morfologických kategoriích mezi určitým aktantem a predikátem, tj. sdílení morfematického vyjádření dané kategorie (např. OSOBA, ČÍSLO, ROD). Pro Hoskovce (mns(a): 219) je právě kongruence hlavním kritériem pro určení podmětu (pád nominativ, jehož nositelem je v litevštině, češtině a některých dalších evropských jazycích kongruentní substantivum, signalizuje především to, že vztah mezi daným aktantem a predikátem není vztahem rekce).²⁹ Situaci podmětu jako prvku univerzální gramatiky v tomto ohledu poněkud komplikují nejen jazyky, jež postrádají flexi (pro vyjádření kongruence), ale také jazyky, jejichž formální konfigurace aktantů v tranzitivních a intransitivních konstrukcích je odlišná od jazyků akuzativních i ergativních. Cunoda (1991: 29–34) poukazuje jednak na existenci jazyků, které morfematicky sdružují A a P (S je v nich vyjádřen pádem odlišným; z těchto jazyků Cunoda uvádí např. rošani³⁰), jednak na jazyky, jež každou ze zmíněných tří rolí vyjadřují morfologicky stejně (často nulově; mj. např. hovorová japonština, při vynechání pádových partikulí) či naopak každou zcela odlišně (Cunoda uvádí např. jazyk wangkumara³¹).

Doplňujícím syntaktickým hlediskem pro typologické určení podmětu je pro Bernarda Comrieho (1989) koordinace v souvětích, jež obsahují jak tranzitivní, tak i intransitivní sloveso (viz Falkovo kritérium g. v (1) výše). Na základě syntaktického hlediska pak Comrie demonstruje, že stejně jako se v tzv. ergativních jazycích lze setkat s akuzativními konstrukcemi, i v tzv. akuzativních jazycích se nacházejí konstrukce s ergativními charakteristikami. Kromě toho je Comrieho přístup k PODMĚTU jako ke kategorii je explicitně „prototypový“³², podobně jako přístup k podmětu v japonštině v podání Masajoši Šibataniho (1985). Jako „prototypický podmět“ charakterizuje Comrie aktant, jenž v sobě spojuje prvky KONATELE a TÉMATU.

Konečně jak Comrie (1989: 100), tak i Cunoda (1991: 186) připouštějí, že na PODMĚT lze nahlížet jako na kategorii, která není nezbytně nutná jako deskriptivní kategorie všech jazyků světa. Nejenže lze hovořit o jazycích, jejichž popis se bez kategorie PODMĚT obejde, ale ani v jazycích, pro

jejichž popis se jeví kategorií účelnou, nemusí být PODMĚT nutně přítomen ve všech větách. Toto stanovisko je v podstatě shodné s přístupem pražského funkčního strukturalismu (např. Hoskovec mns(b): 3). Podobně hovoří také Croft (2001a), jehož „radikální konstrukční gramatika“ chápe syntaktické kategorie jako konstrukčně specifické, tj. vázané na konkrétní konstrukce.

Comrie (1989: 100) připouští, že prvky KONATEL (tj. prvek roviny sémantických rolí) a TÉMA (tj. prvek roviny informační struktury³³) hrají v určování podmětu určitou roli, současně však zdůrazňuje nutnost držet kategorie KONATEL, TÉMA a PODMĚT striktně oddělené. Zohlednění kategorie TÉMA v lingvistické typologii asi nejvýrazněji reprezentují Charles N. Li a Sandra Thompson (1976). Ti ve své práci představují návrh na alternativní typologii jazyků, do níž zavádějí vztah TÉMA – KOMENTÁŘ (*topic – comment*) jako alternativu ke vztahu PODMĚT – PŘÍSUDEK (*subject – predicate*). Oba dva typy vztahů situují na syntaktickou rovinu „základních vět“ (viz výše). Na základě toho, kterým typem vztahu se vyznačují základní věty v daném jazyce, pak rozlišují:

- (i). jazyky s prominencí PODMĚTU (*Subject-Prominent Languages*), např. indoevropské jazyky, dyirbal, indonéština aj.;
- (ii). jazyky s prominencí TÉMATU (*Topic-Prominent Languages*), např. čínština, lahu, lisu;³⁴
- (iii). jazyky s prominencí PODMĚTU a TÉMATU (*Subject-Prominent and Topic-Prominent Languages*), např. japonština, korejština;
- (iv). jazyky bez prominence PODMĚTU i TÉMATU (*Neither Subject-Prominent nor Topic-Prominent Languages*), např. tagalog, ilokano.³⁵

Pro TÉMA v jazycích s prominencí TÉMATU Li a Thompson předkládají sérii charakteristik, mezi něž řadí mj. morfologické označení (v povrchové struktuře) či ovládnání koreferenčnosti.³⁶ Pro dané jazyky je dále příznačná tendence k základnímu slovosledu s přísudkovým slovesem na konci věty nebo výskyt konstrukcí s „dvojitým podmětem“ (“*double subject constructions*”)³⁷ jako „základních vět“, zatímco konstrukce s pasivem či expletivem se v těchto jazycích vyskytují zřídka či vůbec. Součástí této analýzy jsou v neposlední řadě určité diachronní implikace.

Výše popsaný přístup k typologii není přijímán bez výhrad. Proti klasifikaci čínštiny jako „jazyka s prominencí TÉMATU“ vystupuje např. LaPolla (2009). Ten poukazuje na skutečnost, že „prominence TÉMATU“ implikuje přítomnost PODMĚTU (v jiné než prominentní roli), a současně předvádí, že v moderní standardní čínštině (*putonghua*) žádný větný člen strukturní vlastnosti PODMĚTU nevykazuje.³⁸ Podle LaPolly by se tedy čínština měla klasifikovat jako „jazyk typu TÉMA – KOMENTÁŘ“ (*topic-comment language*).³⁹ Podobně lze nahlížet i na japonštinu, která sice vykazuje charakteristiky „jazyka s prominencí TÉMATU“, tak jak je představují Li a Thompson, paralelní prominencí PODMĚTU je v ní však poněkud problematická.

Cílem oddílu 2.5 bylo představit vybrané význačné přístupy ke kategorii PODMĚT v současné jazykovědě. Je patrné, že současná lingvistika vnímá podmět jako **větný člen**, tj. jako prvek specifické roviny gramatických funkcí/vztahů, na kterou je nutno nahlížet odděleně od ostatních rovin větné analýzy. Kritéria pro identifikaci podmětu na této větněčlenské rovině se pak liší v závislosti na teorii, mají však obecně tendenci akcentovat pádovou konfiguraci, určité syntaktické procesy a také roli prvků jiných rovin větného popisu. O něco menší shoda panuje ve vztahu ke konceptu TÉMA. Ten některé přístupy situují do roviny syntaktických vztahů (např. Li a Thompson 1976), jiné do roviny sémantické (např. FGP), do samostatně zaváděné roviny informační struktury (např. Cunoda 1991), případně jej spatřují zcela mimo pole struktury věty (např. Daneš 1966). U teoretických konstruktů, jakými PODMĚT či TÉMA jsou, není nejednotnost pojetí překvapující. V případě analýz japonského jazyka je potom situace komplikována nejen různorodostí teoreticko-metodologických přístupů, ale také jistou typologickou nejednoznačností samotné japonštiny, která ucelené pojetí PODMĚTU ztěžuje svojí strukturou. Japonské lingvistické prostředí si je nicméně dlouho vědomo toho, jak významná je role kategorie PODMĚT v jazykovém popisu, a proto jí věnuje nemalou pozornost. I proto v následující kapitole představíme nástinu japonských přístupů k PODMĚTU a kategoriím souvisejícím.

3 PŘÍSTUPY K PODMĚTU V JAPONSKÉM LINGVISTICKÉM PROSTŘEDÍ

Pojetí PODMĚTU v japonské lingvistice je do značné míry ovlivňováno podobou prostředí, v němž se analýzy a diskuse o této jazykové kategorii odehrávají. Japonské jazykovědné prostředí přitom představuje poměrně různorodé a dynamické pole, na němž se střetávají a vzájemně na sebe působí určité specifické teoreticko-metodologické rámce. Specifičnost těchto rámců či jazykovědných proudů má svá historická a ideologická pozadí, která se mohou přímo odrážet v konkrétních gramatických teoriích, mj. v teoriích vztahujících se k PODMĚTU v japonštině – tzv. *nihongo šugo-ron*. Postihnutí japonského lingvistického prostředí ve všech aspektech jeho komplexnosti není v možnostech této monografie, přesto považujeme za nutné alespoň stručně představit základní charakteristiky japonské lingvistiky. Tomuto účelu je věnován oddíl 3.1. Za v jistém ohledu „standardní“ pojetí větné struktury lze považovat pojetí tzv. Školní gramatiky, která je založena na vybraných teoriích směru *kokugogaku*. Tomu je stručně věnován oddíl 3.2.

Teorie podmětu v japonské lingvistice lze rozdělit do dvou polarizovaných okruhů. První zahrnuje teorie, jež kategorii PODMĚT shledávají pro popis struktury japonského jazyka účelnou. Jejich vybrané zástupce představíme v oddíle 3.3. V opozici k těmto teoriím existuje výrazná skupina teorií, jež koncept PODMĚT v popisu japonštiny pokládají za nadbytečný či přímo škodlivý. Tyto teorie někdy bývají sdružovány pod pojmem *šugo*

haiši-ron, „teorie zrušení podmětu“ (autorem tohoto pojmu je Akira Mikami), a bude jim věnován oddíl 3.4.

Cílem celé třetí kapitoly je ve spojení s kapitolou předchozí vytvořit dostatečné pozadí pro naši vlastní analýzu, která bude předmětem zbývajících částí této knihy.

3.1 Nástin japonského jazykovědného prostředí

Pro rozumné uchopení japonské jazykovědy v její komplexnosti a různorodosti je zcela nezbytné přiblížit si její historicko-společenská východiska. Moderní jazykověda se v Japonsku začíná formovat v období Meidži (1868–1912), především tedy ke konci druhé poloviny 19. století. Pro toto období je v Japonsku charakteristická všudypřítomná snaha o modernizaci všech zásadních aspektů japonské společnosti, což nutně zahrnovalo také intelektuální prostředí. Přiblížení vědeckých disciplín západnímu modelu (tedy jistá „akademická westernizace“) bylo také podnětem pro formování moderní japonské jazykovědy. Nově se rodící japonská jazykověda byla, podobně jako jiné disciplíny, výsledkem souběžného působení dvou základních faktorů – tradičních disciplín, jež si japonské prostředí kontinuálně přinášelo z období předcházejících, a západních intelektuálních vlivů, jež na japonské prostředí působily skrze západní vědce hostující na japonských institucích, skrze studium japonských badatelů na institucích západních či skrze překlady vybrané západní literatury do japonského jazyka.

Ve svém intelektuálním dědictví má japonská jazykověda především filologicky orientovanou oblast tzv. „národní nauky“, *kokugaku*, která se rozvíjela v období Edo (1603–1868) a mezi jejíž nejvýznačnější osobnosti bývají počítáni Keičů (1640–1701), Norinaga Motoori (1730–1801), Nariakira Fudžitani (1738–1779), Akira Suzuki (1764–1837) či Haruniwa Motoori (1763–1828). Předmoderní „národní nauka“ se zformovala do značné míry jako opozice vůči čínskému intelektuálnímu importu (tzv. *kangaku*) a její představitelé koncentrovali svoji pozornost především na klasické japonské literární texty, jejichž jazyk byl v období Edo již pro běžného čtenáře

z velké části nesrozumitelný. Výklad těchto textů a tím i hledání specificky japonských kulturních prvků lze pokládat za hlavní cíle badatelů *kokugaku*, a popisný aparát japonského jazyka zde byl proto vnímán především jako praktický pomocný nástroj pro výklad smyslu klasických textů.

Praktické zaměření tohoto jazykovědného přístupu se v období po restauraci Meidži promítlo především do řešení praktických otázek v souvislosti s formováním jednotného „národního jazyka“ (*kokugo*)¹, s revizí písemného systému², se sjednocováním psané a mluvené formy jazyka³, s budováním osnov jednotného školského systému apod. Snahy o vědecké podložení kroků při řešení těchto praktických otázek vyústily ve vznik disciplíny, která vešla ve známost jako *kokugogaku* 国語学 – „nauka o národním jazyce“⁴. Ve svých počátcích na přelomu 19. a 20. století měla *kokugogaku* do značné míry charakter pomocného filologického nástroje, který neměl zábrany metodologicky se vázat na jiné humanitně orientované vědní obory jako antropologie, psychologie, sociologie aj. V tom také spočívalo dědictví předmoderní *kokugaku*. K upevnění své pozice jako sebevědomé samostatné vědní disciplíny ve vztahu k japonskému jazyku pak bylo zapotřebí využít inspirace západních jazykovědných přístupů.

Vliv západní jazykovědy – *gengogaku* 言語学⁵ – na japonské intelektuální prostředí lze obzvláště silně pozorovat od 90. let 19. století, kdy byla publikována řada západních lingvistických prací v japonských překladech.⁶ Již o něco dříve však lze také zaznamenat snahy západních jazykovědců o popis japonského jazyka.⁷ Západní jazykověda, především v podobě srovnávací a historické lingvistiky, disponovala oproti *kokugogaku* především jistou ucelenou metodologií, teoreticko-filozofickým základem a pojetím JAZYKA jako objektu vědeckého zkoumání. Tím zapadala do žádoucího obrazu moderní západní vědy, a tím také mohla obohatit rodící se japonskou lingvistiku *kokugogaku*. Ke snoubení *gengogaku* a *kokugogaku* pak v jistém ohledu dochází v postavě profesora Tokijské císařské univerzity Kazutoši Uedy (1867–1937), jenž bývá považován za „prvního japonského moderního lingvistu“ (Heinrich 2012: 60). Ueda si ze svého studijního pobytu v Evropě, především pak na univerzitách v Berlíně a Lipsku, přivezl vzdělání ve srovnávací a historické lingvistice a v Japonsku se

stal jednou z hlavních hybných sil při formování standardního národního jazyka.⁸ Přelom 19. a 20. století pak s sebou ve společenském kontextu přinesl především vítězství Japonska v První čínsko-japonské válce (1894–1895) a v Rusko-japonské válce (1904–1905), jež se nesla ve znamení rostoucí sebedůvěry a nacionalistického cítění Japonců. V oblasti jazykovědy se tyto tendence projeví mj. zájmem o otázky genealogické klasifikace japonštiny.

Počátkem 20. století lze v japonském lingvistickém prostředí pozorovat jisté větvení na interně orientovanou jazykovědu, jež v mnoha ohledech vycházela z etnologické metodologie a zaměřovala se na otázky historických východisek japonského národního jazyka, a na internacionálně orientovanou jazykovědu, která se koncentrovala na popis současného stavu japonštiny (s přihlédnutím k novým západním lingvistickým teoriím), věnovala se však také zkoumání jazyků jiných. Představitelem první skupiny badatelů byl Jošio Jamada (1873–1958), jehož práce z oblasti japonské gramatiky se vyznačují zřetelným ideologickým zabarvením, které buduje představu specifičnosti a výjimečnosti japonského jazyka. V jistém protikladu k Jamadovi pak stojí jeden z Uedových žáků, Šinkiči Hašimoto (1882–1945), jež svůj popis japonského jazyka podřizuje přísně vědeckým požadavkům (I 2002: 16). O něco internacionálněji byli orientováni Uedovi žáci, kteří v paradigmatu evropské srovnávací jazykovědy rozvíjeli zkoumání jazyků východní Asie ve snaze odhalit genealogickou (a později i typologickou) příslušnost japonštiny. Mezi nejvýznamnější z nich se řadí Kjósuke Kindaiči (1882–1971), který se věnoval především zkoumání jazyka ajnu.⁹

Ve 30. letech se situace na poli japonské lingvistiky začíná poněkud měnit. Na jednu stranu se vyčerpává model srovnávací jazykovědy a vzrůstá nedůvěra vůči západním lingvistickým přístupům a kategoriím, jež tyto přístupy používají k popisu jazyků. Současně však také narůstá společenský tlak na jazykovědu, aby se více orientovala na potřeby stále výrazněji rostoucího nacionalismu. V takovém prostředí získává ideologicky vlivnou pozici *kokugogaku*. Za její vyvrcholení lze v jistém smyslu považovat práce Hašimotova žáka a nástupce na Tokijské univerzitě Motoki Tokiedy (1900–1967). Ten se vymezil proti pojetí jazyka jako statického a atomicky

segmentovatelného objektu a jako alternativu představil svoji „teorii jazyka jako procesu“ (*genko katei secu*). Tu potom rozvíjel a aplikoval na jazyk v různých jeho kulturně-sociálních manifestacích.¹⁰

V internacionálněji orientovaných jazykovědných kruzích se v tomto období objevují nové přístupy ke zkoumání jazyka inspirované sociologií, dialektologií či celostní („*gestaltově*“ pojímanou) psychologií.¹¹ Ty začínají postupně nahrazovat filologické metody historické a srovnávací lingvistiky. Na tomto místě je však nutno zmínit dopady koloniální politiky Japonska na japonskou jazykovědu. Expanze Japonska do Mandžuska, Koreje a na Tchaj-wan, která s sebou nesla také výraznou jazykovou politiku, vyvolala intenzivnější potřebu popisného aparátu současné mluvené japonštiny. Výraznou charakteristikou *kokugogaku* byla filologická koncentrace na japonštinu v jejích projevech skrze psané texty. Diachronní perspektiva zde přitom byla oproti synchronní dominantní.¹² Oproti tomu se lingvisté jako Kanae Sakuma (1888–1970) či Daizaburó Macušita (1878–1935) snažili koncentrovat na popis mluveného jazyka s větším důrazem na synchronní hledisko. Začíná se tak rozvíjet fonetika a fonologie, pozornost je výrazně věnována mj. zkoumání suprasegmentálních jevů. Pro tento nově se utvářející přístup ke zkoumání japonského jazyka se začíná objevovat označení *nihongogaku* 日本語学 – „nauka o japonském jazyce“, což na rozdíl od pojmu *kokugogaku* zasazuje japonštinu do rámce dalších světových jazyků. „Celostní“ přístup ke zkoumání jazyka, propagovaný představiteli celostní psychologie, je v Japonsku od 40. let dále podporován rozvojem obecné strukturální jazykovědy.

K výraznějšímu rozvoji směru *nihongogaku* však dochází až po 2. světové válce. Na Sakumovu snahu vytvořit popis současné japonštiny navázal v 50. letech jeho žák Akira Mikami (1903–1971), jenž představil originální teorii japonského jazyka (se zaměřením na syntax) a proslul především jako proponent tzv. „teorie zrušení podmětu“ – *šugo haiši-ron*.¹³ K dalšímu rozvoji *nihongogaku* postupně dochází v 70. letech, kdy v souvislosti s internacionalizační politikou nabývá na významu výuka japonštiny jako cizího jazyka. Zatímco *kokugogaku* se i nadále orientuje především na zkoumání japonštiny v historických perspektivách a v návaznosti na psané texty

(její didaktická rovina se přitom orientuje na japonské rodilé mluvčí¹⁴), *nihongogaku* si klade za cíl vytvořit detailní popis japonštiny jako jazykové znalosti japonského rodilého mluvčího pro potřeby její výuky nerodilým mluvčím. Klíčovou postavou se zde stává Hideo Teramura (1928–1990), který především ve své trilogii *Nihongo no šintakusu to imi* (Syntax a význam v japonštině) otevřeně deklaruje svoji snahu o vybudování popisu japonštiny jako systému znalostí rodilého mluvčího.¹⁵ Odtud také pramení označování *nihongogaku* pojmem *nihongo kidžucu bunpó* – deskriptivní gramatika japonštiny (např. Masuoka 2003; Iori 2011 aj.).

Teramurovo pojetí gramatiky jako „znalosti rodilého mluvčího“ bylo přímo inspirováno Chomského teorií generativní a transformační mluvnice, která se v Japonsku začíná rozvíjet v průběhu 60. let a na dlouhou dobu představuje hlavní orientaci lingvistiky směru *gengogaku*. Japonští generativní lingvisté jako Šigejuki Kuroda (1934–2009), Masajoši Šibatani (nar. 1944), Keiichiró Okucu (nar. 1926) nebo Susumu Kuno (nar. 1933) získávali lingvistické vzdělání většinou v USA, kde se jazykovědný generativismus rozvíjel především na materiálu angličtiny. I díky nim však postupně vznikají také studie aplikující generativistické přístupy na japonštinu a také práce, jež rámec generativní lingvistiky přesahují.¹⁶

Lze tedy shrnout, že současné jazykovědné prostředí v Japonsku představuje dynamicky se vyvíjející mozaiku, v níž se stýkají a v různé míře na sebe působí tři větší teoreticko-metodologické rámce: *kokugogaku*, *nihongogaku* a *gengogaku*. Jejich vývoj pokračuje i v současnosti, přestože detailnější mapování nejnovějších tendencí je poněkud obtížné. V západně založené lingvistice *gengogaku* získávají v posledních letech převahu přístupy moderní kognitivní lingvistiky, společensko-politický tlak na internacionalizaci vede k postupnému upadání *kokugogaku* (respektive k jejímu zpětnému splynutí s *nihongogaku*).¹⁷ V neposlední řadě je třeba poznamenat, že hranice zmíněných tří rámců jsou v praxi neostré a že kromě toho, že někteří lingvisté přirozeně působí ve více než jednom z těchto rámců, existuje i nemálo případů autorů, jejichž práce stojí naopak mimo kterýkoliv z nich.

Za obecně nejrozšířenější popis japonštiny v Japonsku je běžně považována tzv. Školní gramatika (*gakkó bunpó*), která navazuje na přístupy

kokugogaku. Jelikož Školní gramatika operuje s pojmem PODMĚT a především odpůrci tohoto konceptu v popisu japonštiny ke Školní gramatice přímo odkazují, věnujeme následující oddíl nástinu chápání konceptu PODMĚT právě ve Školní gramatice a v některých dalších teoriích, které se na *kokugogaku* váží.

3.2 Úvahy o podmětu v rámci kokugogaku

S ohledem na situaci v japonském lingvistickém prostředí, jak byla popsána v předchozím oddíle, není překvapivé, že jsou to právě přístupy *kokugogaku*, jež se staly východiskem pro formulaci japonské Školní gramatiky. Synteticky zachytit pojetí PODMĚTU ve Školní gramatice však není jednoduché, neboť Školní gramatika se projevuje především skrze spektrum učebnic japonského jazyka pro japonské školy¹⁸, jež mají většinou kolektivní autorství. Obecně je za hlavního architekta Školní gramatiky pokládán Šinkiči Hašimoto (viz např. Koike 2010). Kanaja (2002: 14, 18, 68) však vyzdvihuje také roli Fumihiko Ócukiho. Nejprve se zde tedy zaměříme právě na Ócukiho přístup k větě a roli podmětu v ní, poté uvedeme několik případů z učebnic *Kokugo* a doplníme postoj Taró Takahašiho, jenž bývá vnímán jako jeden z představitelů Školní gramatiky. Pro dokreslení přístupů k podmětu v rámci *kokugogaku* následně stručně představíme teorie Motoki Tokiedy, Minoru Watanabeho a Seidži Koikeho jako vybraných představitelů tohoto lingvistického směru.

3.2.1 Fumihiko Ócuki 大槻文彦 a Školní gramatika gakko bunpo 学校文法

Fumihiko Ócuki (1847–1928) ve své teorii gramatiky vycházel z anglicky psaných lingvistických prací, jež byly v Japonsku na konci 19. století dostupné. V mluvnici *Kó nihon bunten* (Velká japonská mluvnice) z roku 1897 předkládá následující definici věty:¹⁹

„Pravidlem je, že podmět se nachází na počátku, přísudek se nachází na konci, a spojením podmětu a přísudku vzniká věta. Pro větu je podmět a přísudek nutně zapotřebí. [...] Při povzdechu „Á“, při zavolání „Nó“, při odpovídání „Ó“, při rozkazování „Juke“, při potvrzení „Šikari“, při negování „Ina“, při zvolání jako „Cuki jo“, „Hana jo“ apod. je jedním, dvěma slovy vyjádřena jedna myšlenka a výpověď uzavřena, avšak jiné skutečnosti či mimojazykové významy zde byly zamlčeny.“ (Ócuki 1897: 252–253)

Je patrné, že Ócuki neodvozuje podmět ze struktury japonských výpovědí, ale nekriticky jej přebírá ze západních zdrojů. V příkladech výpovědí, u nichž je problematické podmět identifikovat, se uchyluje k analýze skrze aktuální elipsu. Problémem této analýzy je však určení, které konkrétní výrazy byly ve struktuře daných výpovědí zamlčeny (Koike 2010: 67). Pojetí věty a vět-
ných konstituentů je v Ócukiho gramatice celkově poněkud nedořešené.

Teorie Šinkiči Hašimota, která tvoří hlavní zdroj Školní gramatiky, je postavena na konceptu VĚTNÉHO TAKTU ^{bunsecu} 文節, tj. na formálních morfonologických jednotkách, které přibližně odpovídají konceptu FONOTAKTICKÉHO SLOVA (viz např. Hoskovec mns(a): 35). Přílišný důraz na formální rovinu pak vede k přehlížení funkčních rozdílů u určitého typu konstrukcí. To je také různými autory vnímáno jako jeden z hlavních nedostatků Školní gramatiky. Učebnice *Kokugo* pro nižší střední školy pak ponechává nedořešené především rozdíly ve funkcích partikulí *wa* a *ga*. Nodži (2011: 93) označuje výrazy *sora wa* i *sora ga* ve (2) shodně za PODMĚT ^{s u g o} 主語.

(2) A *Sora wa aoi.* (sora = obloha; wa = TOP; aoi = modrý.NPST)

B *Sora ga aoi.* (sora = obloha; ga = NOM; aoi = modrý.NPST)

Obloha je modrá.

Vztah výrazů *sora wa* / *sora ga* k výrazu *aoi* je popsán jako vztah podmětu a přísudku: „Jak „*sora wa*“ ve větě A, tak i „*sora ga*“ ve větě B jsou považovány za podmět, jenž odpovídá prvku *kdo*, *co*. V japonštině však rozlišujeme situace, v nichž za podmět bereme „*sora wa*“, a situace, v nichž za podmět bereme „*sora ga*.““ (Nodži 2011: 93) Funkční specifika konstrukcí [NP *wa*]

a [NP *ga*] jsou ponechána bez výkladu také co do vztahu k různým typům přísudku. Ve (3) jsou věty C a D tvořeny jmenným přísudkem se sponou, věty E a F pak přísudkem slovesným:

- (3) C *Kudžira wa honjúrui da.* (*kudžira* = velryba; *wa* = TOP; *ga* = NOM;
 D *Kudžira ga honjúrui da.* *honjúrui* = savec; *da* = COP)
 Velryba je savec.
- E *Merosu wa gekido-šita.*²⁰ (*Merosu* = Melos; *wa* = TOP; *ga* = NOM;
 F *Merosu ga gekido-šita.* *gekido-šita* = zuří.PST)
 Melos se rozhněval.

I v případě (3) jsou výrazy *kudžira wa*, *kudžira ga*, *Merosu wa* a *Merosu ga* shodně klasifikovány jako podmět. Zde prezentovaná Školní gramatika však nezavádí pojem VĚTNÝ ČLEN, zůstává postavena na vztazích VĚTNÝCH TAKTŮ. Podmět je potom definován jako větný takt, jenž odpovídá prvku *nani ga*, tj. [co NOM]. Přísudek je definován jako větný takt, jenž odpovídá prvku *dó suru* (co dělá), *donna da* (jaké je), *nani da* (co je), případně *aru* (je [někde]). Takovýto přístup k podmětu, přísudku a základní větné struktuře se nemění ani v případě učebních materiálů, které kromě VĚTNÝCH TAKTŮ pojem VĚTNÝ ČLEN bun no seibun 文の成分 zavádějí:

[Větný člen]

Zkusme se zamyslet nad tím, jaké funkce mají větné takty při sestavování vět. Ve větách jako

- Hana ga saita.* Kytky rozkvetly.
Hana wa ucukušii. Kytky jsou krásné.
Wataši wa čúgakusei da. Já jsem středoškolák.
Cukue ga aru. Je tu stůl.

říkáme výrazům „*hana ga*“, „*hana wa*“, „*wataši wa*“, „*cukue ga*“ **podmět**, výrazům „*saita*“ (kvete.PST), „*ucukušii*“ (krásný.NPST), „*čúgakusei da*“ (středoškolák COP), „*aru*“ (je.NPST) pak říkáme **přísudek**. Nejzákladnější věta takto získává formu z podmětu a přísudku. Hovoříme-li

o vztahu větného taktu k větnému taktu při utváření věty, nazýváme jej **vztahem podmětu a přísudku**.²¹

Vztah podmětu a přísudku pokládá za základní také lingvista Taró Takahaši (1927–2006). Ten definuje podmět primárně na základě informační struktury:

„Pro vznikající větu jsou podmět a přísudek částmi, které tvoří její opěrnou kostru. Podmět představuje to, o čem věta vypovídá, přísudek vypovídá o tom, co podmět představuje. Podmět je obvykle tvořen „~ *ga*“, „~ *wa*“ nebo *holou* formou.

a) *Hi ga šizumu.*

slunce NOM ponoří se.NPST.

Slunce zapadá.

b) *Umi wa aoi.*

moře TOP modrý.NPST.

Moře je modré.

c) *Anata ita no.*

ty je.PST NMZ.

Takže ty tu jsi.

Přísudek je predikující částí, která vyjadřuje větnou modalitu²², a tím plní ústřední funkci.“ (Takahaši 2005: 9)

Takahaši však jako větný člen uznává také VĚTNÉ TÉMA ^{daimokugo} 題目語, jež charakterizuje jako prvek, který má „nepřímý vztah“ k přísudku. Na konkrétních příkladech dále Takahaši ilustruje různé funkce podmětu a větného tématu. Pro Takahašiho však, stejně jako pro Školní gramatiku, jak je prezentovaná v učebnicích *Kokugo*, platí, že rozdílné formy – [NP *wa*], [NP *ga*], [NP \emptyset] – jsou v určitém vztahu k přísudku klasifikovány jako jeden a tentýž prvek – **PODMĚT** (*šugo*). Právě tato skutečnost činí z tohoto pojetí **PODMĚTU** v rámci *kokugogaku* objekt kritiky.

3.2.2 Motoki Tokieda 時枝誠記

Tokieda (2007)²³ analyzuje stavbu japonské věty na pozadí svého originálního pojetí jazyka jako procesu vyjadřování se jazykového subjektu – mluvčího – k objektům, jevům a stavům mimojazykové reality. Pro Tokiedovu teorii je emblematickým dělení výrazů na 詞 ^{si} – autosémantická slova s ob-

jektivizovaným obsahem, jenž u mluvčího prošel procesem konceptualizace, a 辞 – synsémantická slova, jejichž obsah je přímým vyjádřením subjektivity mluvčího²⁴. Věta je pak tvořena postupným vrstvením těchto objektivních a subjektivních výrazů, přičemž vzniká tzv. „matrjošková struktura“ (*irekogata kózó*)²⁵: *ši* se spojuje s *dži*, váží na sebe další *ši* a dílčí celky jsou dále postupně „obalovány“ funkcemi subjektivních *dži*. Finální podoba věty je sjednocena funkcí koncového *dži*, které může být formálně realizováno (např. jako spona či jako koncová partikule), může však také nabývat podoby „nulového znaku“ (např. ve větách, v nichž je posledním výrazem finitní tvar slovesa). Takovéto pojetí gramatiky sice na pohled působí elegantně, ale jak poukazuje např. Fiala (2011), pro zavádění různých expletivních prvků a akcentuaci subjektivní povahy usouvztažňovacích jednotek je dlouhodobě neudržitelná.

Tokieda chápe PODMĚT v sémantickém smyslu, tedy jako subjekt děje či stavu vyjadřovaného přísudkem. V rámci jeho pojetí větné struktury pak podmět nestojí v opozici k přísudku, nýbrž je v přísudku od počátku obsažen. Vydělení podmětu z přísudku se může realizovat pomocí podmětového pádu (*šugokaku*), který je vyjádřen partikulí *ga* (Tokieda 2007: 104), např. v rámci kolokace (4a). Podmět však může také jako morfém zůstat nevydělenou součástí predikativu, např. ve (4b)²⁶:

(4) a) *Ki ga nagai.*

mysl NOM dlouhý.NPST.

Je trpělivý.

b) *Medacu.*²⁷

vyčnívá.NPST.

Vyčnívá.

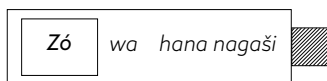
c) *Zó wa hana nagaši.*

slon TOP nos dlouhý.NPST.

Sloni mají dlouhé choboty.

Tokieda kromě pádů jmenných výrazů zavádí i „pád přísudkový“ (*džucugokaku*), jenž se týká všech predikativů v přísudkové pozici, tedy také např. výrazu *nagaši* ve (4c). Spojení *hana nagaši* jako ucelené *ši* disponuje přísudkovým pádem, výraz *hana* v něm pak pádem podmětovým. Současně je

celek *Zó wa hana nagaši*. taktéž vybaven přísudkovým pádem, neboť výraz *zó* jako *ši* je „obalen“ funkcí výrazu *hana nagaši*.

Obr. 1: Příklad větné analýzy skrze tzv. „matrjoškovou strukturu.“

Podmět (tj. substantivum v „podmětovém pádu“) u Tokiedy není vymezen formálně, nýbrž sémanticky. Není tedy výlučně vázán na partikuli *ga*, která může v závislosti na sémantice predikativu být také vyjádřením „předmětového pádu“ (*taišógokaku*), a tedy větného členu předmět (*taišógo*). Týká se to konstrukcí s různými predikativy, jejichž sémantika se váže na smyslové či emoční stavy, např. (5b), (5c) či (5d):

(5) a) *Kawa ga fukai*.

řeka NOM hluboký.NPST.

Řeka je hluboká.

b) *Mizu ga hoši*.

voda NOM chtěný.NPST.

Chci vodu.

c) *Haha ga koiši*.

matka NOM touží.po.NPST.

Stýská se mi po mamince.

d) *Kane ga kikoeru*.

zvon NOM je.slyšet.NPST.

Je slyšet zvon.

V příkladu (5a) je výraz *kawa* (řeka) subjektem stavu *fukai* (hluboký), proto je v něm partikule *ga* vyjádřením podmětového pádu. V následujících příkladech je však subjektem pocitu chtění (5b), subjektem pocitu osamělosti a tužby po matce (5c) a subjektem vnímajícím zvuk zvonu (5d) vždy mluvčí, přestože výraz, kterým by mluvčí sám k sobě odkazoval, v daných větách realizován není – je vždy obsažen v přísudku. Výrazy *mizu* (v 5b), *haha* (v 5c) a *kane* (v 5d) pak Tokieda klasifikuje jako stimuly, respektive objekty, k nimž se predikativem vyjádřený stav či vlastnost váže. Partikuli *ga* v příkladech (5b), (5c) a (5d) tak Tokieda klasifikuje jako vyjádření předmětového pádu a výrazy *mizu ga* (v 5b), *haha ga* (v 5c) a *kane ga* (v 5d) shodně jako předmět.

I v Tokiedově přístupu tedy narážíme na pojetí PODMĚTU, jež v konečném důsledku neřeší skutečnost, že vztah formy a obsahu (funkce) není 1 : 1. Jeden syntaktický prvek, podmět (*šugo*), může být vyjadřován různými formami (např. pomocí partikulí *ga*, *wa*, \emptyset). A naopak, jedna jazyková forma, partikule *ga*, může být vyjádřením různých syntaktických prvků (podmět, předmět). Pojetí věty, která nevzniká spojením (či juxta pozicí) podmětu a přísudku, nýbrž postupným vrstvením pojmenovávacích a usouvztažňovacích jednotek, a sjednocuje a uzavírá se pomocí predikace (*čindžucu*), respektive s přispěním výrazu vybaveného predikační funkcí, sdílí Tokieda také s Minoru Watanabem.

3.2.3 Minoru Watanabe 渡辺実

Watanabe (1974, 1996, 1997) s podmětem jako větným členem přirozeně operuje v rámci svého originálního modelu vícevrstvé analýzy věty. Watanabeho vícevrstvá analýza je však odlišná od přístupu, který jsme představili v části 2.5.1, a podobně jako analýza Tokiedova se zakládá na pojetí postupného rozvíjení a sjednocování pojmenovávacích a usouvztažňovacích jednotek do vyšších syntaktických celků s přispěním několika specifických syntaktických funkcí (*kóbunteki šokunó*). V duchu myšlenek rozvíjených např. Jošio Jamadou se Minoru Watanabe snaží především vyřešit otázku toho, jaké funkce se podílejí na vzniku věty jako uzavřeného syntaktického celku. Detailní charakteristiky různých větných členů jsou pro něj spíše sekundární. K podmětu (*šugo*) v tomto kontextu přistupuje jako k prvku, jenž spoluutváří propoziční složku věty. Vychází přitom z obecného (Školní gramatikou nastoleného) pojetí podmětu. Funkci partikule *ga* chápe jako funkci propoziční (*džodžucu no šokunó*), na rozdíl od funkce predikační (*čindžucu no šokunó*), kterou disponují např. koncové partikule a která má hlavní větotvorný potenciál.

(6) a) *Zaimoku no okiba ga mieru.*

dříví GEN úložiště NOM je vidět.NPST.

Vidím úložiště dřeva.

b) *hana ga saku hi*

kytky NOM kvete.NPST den

den, kdy kvetou kytky

c) *Hana ga saku jo.*

kytky NOM kvete.NPST SFP.

Kytky opravdu kvetou.

(převzato z Watanabe 1974: 25)

V případě (6a) plní partikule *ga*, stejně jako partikule *no*, propoziční funkci, neboť obě usouvztažňují pojmenovávací jednotky *zaimoku*, *okiba* a *mieru*. Tutéž funkci plní partikule *ga* v rámci přívlastkové konstrukce v (6b) a v (6c). Rozdíl mezi případy (6b) a (6c) spočívá v tom, že zatímco (6c) je vybaveno koncovou partikulí *jo*, která má predikační funkci, konstrukce v (6b) predikační funkcí vybavena není. (6c) je díky predikační funkci větou, (6b) nikoliv. „Třebaže podmět a ostatní prvky jsou konstituenty, jež rozvíjejí propozici, nejedná se o něco, co by propozici uzavíralo. Kromě přísudku žádný jiný propozici sjednocující konstituent není.“ (Watanabe 1974: 26) V rámci propoziční funkce pak Watanabe rozlišuje prvky, jež mají funkci propozici rozvíjet (*tendžo no šokunó*), a prvky, jež mají funkci propozici sjednocovat (*tódžo no šokunó*). V příkladech (6) by mezi první skupinu patřily partikule *ga* a *no*, mezi druhou skupinu slovesa *mieru* a *saku*. Podmět a přísudek podle Watanabeho neutváří větu, nýbrž pouze propoziční obsah. Watanabeho hlavním cílem je tedy poukázat na skutečnost, že věta v japonštině není utvářena jednoduše spojením podmětu a přísudku, jak tvrdil např. Fumihiko Ócuki (viz 3.2.1).

Podmět v rámci propozičního obsahu je ve vztahu k přísudku podle Watanabeho pouze „nominativním adverbálním konstituentem“ (*šukaku ren'jó seibun*).²⁸ Nominativní adverbální rozvití přísudku je sice ze všech rozvití nejdůležitější, adverbální rozvití samotné je však v rámci větné struktury na stejné úrovni jako rozvití adnominální – spoluutváří propoziční obsah. V tom, že podmětu nepřisuzuje výlučnou větotvornou roli ani výjimečnou pozici oproti jiným rozvíjejícím jmenným členům, se Watanabeho pojetí shoduje s pojetím Mikamiho (viz 3.4) nebo Koikeho (viz 3.2.4).

K bližší charakteristice PODMĚTU v rámci propozičního obsahu přistupuje Watanabe (1997) nikoliv z perspektivy čistě syntaktické, nýbrž z perspektivy klasické logiky. Typickým příkladem propozice je zde spojení subjektu

^{sudzi}主辞 (SUBJ_{LOG}) a objektu ^{hindzi}賓辞 (OBJ_{LOG}) skrze sponu ^{keidzi}繫辞²⁹ (COP) do podoby aristotelského soudu, schematicky vyjádřeného jako (7a):

(7) a) A je B.
 SUBJ_{LOG} COP OBJ_{LOG}

b) *Kimi wa gakusei desu ne.*

ty TOP student COP SFP.

Ty jsi student, že?

c) *Inu ga haširu.*

pes NOM běží.NPST.

Běží tu pes.

(*Inu ga hašitte iru.*)

(pes NOM běží.AVF je(AUX).NPST.)

V příkladu (7b) výraz *kimi (wa)* reprezentuje SUBJ_{LOG}, výraz *gakusei* reprezentuje OBJ_{LOG} a výraz *desu* reprezentuje COP. (7b) představuje typ soudu, v němž jsou subjektem i objektem substantivní entity (*mono*). Existují však také případy, kdy je objektem soudu děj či stav (*koto*). Ten pak bývá vyjádřen slovesem, které v sobě spojuje funkce OBJ_{LOG} a COP (např. výraz *haširu* v (7c)). Vnitřní logickou strukturu soudů pokládá Watanabe za pravděpodobně univerzální, přičemž SUBJ_{LOG} je v jazyce vyjádřen jako podmět. Jazyková struktura soudu (tj. propozice 命題) je založena na separaci a následném sjednocení *mono* a *koto*. Watanabe chápe *mono* a *koto* jako prvky, jež jsou při percepci mimojazykové skutečnosti neoddělitelné – děj či stav *koto* je vnímatelný pouze ve vazbě na entitu *mono* (např. vnímání běžení v (7c) je možné pouze jako vnímání stavu psa). Při utváření soudu dochází k rozložení vjemu na *mono* a *koto* a při jazykovém vyjádření k jejich navázání na podmět (*mono*) a přísudek (*koto*). Jednotící funkci má přitom výraz, jenž reprezentuje sponu, ve spojení podmětu a přísudku to tedy je přísudek.

Pojetí podmětu z logické perspektivy umožňuje Watanabemu vázat jej na propozici, respektive propoziční obsah, a při analýze věty pak věnovat pozornost především vztahu predikační funkce k funkcím rozvíjení a sjednocování propozice. Skutečnost, že podmět může být souuvztažen pomo-

cí různých výrazových prostředků (např. partikule *wa* v (7b) či partikule *ga* v (7c)), Watanabe explicitně neřeší. V jeho výkladu syntaktické struktury japonské věty rovněž nejsou zastoupeny některé problematictější jevy, na něž poukážeme v dalších částech této knihy.

3.2.4 Seidži Koike 小池清治

Seidži Koike (nar. 1941) své práce sice sám zasazuje do rámce *nihongogaku*, charakter jeho přístupu k japonštině má však výrazné rysy *kokugogaku*. Do značné míry jej lze vnímat jako lingvistu na pomezí obou rámců. V pojetí věty navazuje na Watanabeho a některé další představitele *kokugogaku*, kteří rozvíjeli koncept *čindžucu* vytvořený Jošio Jamadou. Stejně jako Watanabe či Tokieda i Koike řeší otázku kompletace a uzavření věty v japonštině, a stejně jako autoři dřívějších teorií zde shledává klíčovou právě roli *čindžucu*. Koike však *čindžucu* nespojuje s výrazy tvořenými segmentálními prvky (fonémy, slabikami), nýbrž s větnou intonací, tj. suprasegmentálním prvkem, jenž při zachování téhož výrazového obsazení i syntaktického usouvztažnění může rozlišit významy různých výpovědí. Důrazem na roli intonace se Koikeho pojetí věty podobá funkčně strukturálnímu pojetí Hoskovcovu (Hoskovec 2010: 191). Hoskovec však přísně rozlišuje mezi VĚTOU a VÝPOVĚDÍ, přičemž větě (kromě intonační kontury) přisuzuje také jistou vnitřní syntaktickou strukturu s přísudkem jako vrcholem závislostní hierarchie. Oproti tomu Koike, podobně jako většina japonských lingvistů, rozdíl mezi „větnými“ a „nevětnými“ výpověďmi nečiní a své pojetí věty konstruuje tak, aby bylo aplikovatelné i na tzv. jednoslovné věty ^{1c1gobun}一語文, tj. eliptické i neeliptické výpovědi s jediným výrazem, který nemusí mít nutně povahu přísudku.³⁰ Jednoslovná věta je tvořena jedním slovem (výrazem tvořeným segmentálními prvky), které představuje propoziční část (*džodžucu*), respektive propoziční obsah (*džodžucu naijó*), a intonací, která dodává jednoznačný predikační prvek, jímž daná výpověď získává konkrétní „význam“³¹ a uzavřenou podobu.³²

Stejně jako Watanabe vidí i Koike PODMĚT pouze jako jednu ze složek propoziční části věty, nikoliv jako nutný předpoklad pro vznik věty jako takové. Koike se však nechal inspirovat studiemi Jošio Jamady či Akira Mikamiho, které se zabývají funkčními rozdíly mezi partikulemi *wa* a *ga*, a proto v rámci větných členů striktně rozlišuje mezi TÉMATEM a PODMĚTEM. Vychází přitom z funkcí zmíněných dvou partikulí v určitých typech větných konstrukcí. Tzv. tematická větná stavba (*daiseicu kóbun*) je v základu bezpříznakově tvořena pomocí tématu ^{daimoku} 題目 – [NP *wa*] – a komentáře ^{kaiseicu} 解説 – [NP COP]. Oproti tomu tzv. rematická větná stavba (*džodžucu kóbun*) je založena na existenci přísudku a na něj vázaných adverbálních a jmenných doplnění. Případná jmenná doplnění – komplementy ^{hosokugo} 補足語 – mají z hlediska informační struktury vesměs rematickou povahu a bývají tvořeny spojením NP a pádové partikule ^{kakudžosi} 格助詞. Pádové partikule vyjadřují pády, jež jsou „významovými vztahy mezi substantivy a slovesy“ (Koike 2010: 102). Jedním z těchto pádů je i nominativ (*šukaku*). Pro Koikeho je potom PODMĚT (*šugo*) zkratkovým označením nominativního komplementu (*šukaku hosokugo*) (Koike 2010: 117).

Koike tedy rozlišuje mezi [NP *wa*] a [NP *ga*]. Pouze druhý zmíněný výraz přitom může být podmětem (v závislosti na typu větné stavby, v níž se vyskytuje). [NP *wa*] může vyjadřovat podmět pouze jako výsledek topikalizace (*daimokuka*), což je pro Koikeho jistý typ transformační operace, při níž se „nějaká skutečnost, která se může stát předmětem hovoru, vybere z rematické větné stavby a umístí se někam na začátek ve tvaru [... *wa*].“ (Koike 2010: 105). Takto topikalizovat lze přirozeně i nominativní komplementy.

Pojetí podmětu (nominativního komplementu) jako větného členu má přitom u Koikeho ještě jednu motivaci – vnímání rozdílu ve funkci výrazu [NP *ga*] v rámci přívlaskových konstrukcí a ve vazbě na přísudek věty (viz též (4b) a (4c) v 3.2.2):

(8) a) *Kaze ga fuku.*

vítr NOM fouká.NPST.

Fouká vítr.

b) *Kaze ga fuku hi.*

vítr NOM fouká.NPST den.

Den, kdy fouká vítr.

Koike (1994: 130) poukazuje na nutnost rozlišovat mezi syntaktickou funkcí výrazu *kaze ga* v příkladu (8a) a stejným výrazem v příkladu (8b). Zátímco v příkladu (8a) je tento výraz větným členem podmět, neboť rozvíjí přísudek (sloveso *fuku* v „koncovém tvaru“), a podílí se tak na skladbě věty, v příkladu (8b) je výraz *kaze ga* pouze „konstituentním elementem“ (*bun no seibunso*), neboť se váže na predikativ *fuku* v jeho „adnominálním tvaru“³³, a podílí se tak pouze na tvorbě přívláskové klauze. Výraz *kaze ga* v (8a) může být topikalizován, tj. nahrazen výrazem *kaze wa*, výraz *kaze ga* v (8b) nikoliv. Oproti tomu výraz *kaze ga* v (8b) může být nahrazen výrazem *kaze no*, tentýž výraz v (8a) nikoliv. Koike aplikuje v jistém ohledu „objektivistické“ sémantické hledisko, a klasifikaci nominativu tak neomezuje na jeden výrazový prostředek.

- (9) a) *me ga ókina hito*
 b) *me no ókina hito*
 oči NOM velký člověk
 člověk s velkýma očima

[NP *ga*] v (8a), (8b) i (9a) je vyjádřením nominativu. Stejně tak i výraz [NP *no*] v (9b). Pouze *kaze ga* v (8a) je však pro Koikeho podmět.

Sémantický přístup k pádům má u Koikeho své důsledky. Z hlediska obsahového lze rozlišovat „různé podměty“, kromě konatele také subjekt stavu (*džótaišu*), subjekt existence (*sonzaišu*), kauzátor (*šiekišu*) aj.³⁴ Koikeho pojetí větných členů také díky důrazu na sémantiku vykazuje ve srovnání např. s Tokiedovým přístupem menší míru abstrakce. Výrazu [NP *ga*] mimo přívláskové konstrukce tak kromě podmětového pádu přisuzuje (v závislosti na typu řídicího predikativu) také funkci blížící se Tokiedovu předmětovému pádu. Případy typu (10a) klasifikuje jako „předmětný subjekt“ (*taišóšu*), (10b) jako „potenciální předmět“ (*kanó taišógo*).

- (10) a) *Mizu ga nomitai.*
 voda NOM pije.DEZ.NPST.
 Chci se napít vody.
 b) *Mizu ga nomeru.*
 voda NOM může.pít.NPST.
 Mohu se napít vody.

Lze shrnout, že PODMĚT je pro Koikeho nominativní komplement přísudkového predikativu, přičemž nominativ je zde nutno chápat jako vyjádření sémantického subjektu. Tento podmět není řídicím prvkem přísudku, a tedy ani nutným předpokladem pro vznik věty. Koikeho pojetí podmětu nikoliv jako řídicího prvku věty, nýbrž jako skladebného prvku propozičního obsahu, jenž je syntakticky na stejné rovině jako jiná jmenná doplnění, se tak výrazně liší od pojetí některých japonských lingvistů, kteří obhajují nutnost specifické kategorie PODMĚT pro popis větné struktury v japonštině.

3.3 Teorie o potřebnosti podmětu

S ohledem na rozšíření a ideologickou sílu teorie univerzální gramatiky ve světové jazykovědě není překvapivé, že i v oblasti analýz japonského jazyka narážíme na snahy identifikovat PODMĚT jako samozřejmou součást deskriptivního aparátu. Řada těchto snah vychází od osobností, jež získaly lingvistické vzdělání v USA a své práce zakládají na teoreticko-metodologických východiscích generativní a transformační mluvnice. V následující části proto jako první stručně představíme přístupy Susumu Kuna (nar. 1933) a Masajoši Šibataniho (nar. 1944), které se ke generativismu otevřeně hlásí. Následně představíme několik dalších vybraných teorií z odlišných rámců, jež prosazují potřebnost kategorie PODMĚT pro popis japonského jazyka.³⁵

3.3.1 Generativisticky orientované teorie

Kuno (1973) vychází ze srovnávání japonštiny s angličtinou³⁶ a podobně jako např. Šibatani (1985) využívá jako argument pro podmět konstrukcí s výrazem *džibun*, který klasifikuje jako zvrtné zájmeno. Poukazuje na skutečnost, že v případech jako (11) se *džibun* referenčně váže k výrazu s partikulí *wa*:

(11) a) *Taró wa Džiró o džibun no ie de korošita.*

Taró TOP Džiró ACC sám GEN dům LOC zabije.PST.

Taró zabil Džiróa ve svém domě.

b) *Džiró wa Taró ni džibun no ie de korosareta.*

Džiró TOP Taró DAT sám GEN dům LOC zabije.PASS.PST.

Džiró byl zabit Taróem ve svém domě.

Kuno uznává větný člen podmět i větný člen téma a představuje některé transformační operace, které vedou ke specifickému morfologickému vyjádření těchto větných členů při transformaci určitých prvků z předpokládané hloubkové struktury věty. Kromě topikalizace (*šudaika*)³⁷ uvádí také operaci „zpodmětnění“ (*šugoka*), při které je [NP *no*] v iniciální pozici transformována na [NP *ga*] a stává se podmětem věty (Kuno 1973: 41):³⁸

(12) *Taró no otósan ga šinda.*

Taró GEN otec NOM země.PST.

Taróův otec zemřel.

→

Taró ga otósan ga šinda.

Taró NOM otec NOM země.PST.

To Taróův otec zemřel.

Topikalizace může podobně jako zpodmětnění změnit prvek [NP *no*] na [NP *wa*]. V tomto ohledu má Kuno svým pojetím hloubkové a povrchové struktury věty blízko k teorii Akira Mikamiho (viz 3.4).

Kuno však především rozvíjí svůj funkční přístup k jazyku, když zavádí dvě různé funkce pro partikuli *wa* a tři různé funkce pro partikuli *ga* (Kuno 1973: 27–28):

(13) a) *Taró wa gakusei desu.*

Taró TOP student COP.NPST.

Taró je student.

b) *Ame wa futte imasu ga, juki wa futte imasen.*

děšť TOP padá.AVF je(AUX).NPST ale, sníh TOP padá.AVF je(AUX).NEG.NPST.

Pršet prší, sníh ale nepadá.

c) *Ame ga futte imasu.*

děšť NOM padá.AVF je(AUX).NPST.

Prší.

d) *Boku wa Hanako ga suki da.*

já TOP Hanako NOM oblíbený COP.NPST.

Já mám rád Hanako.

e) *Taró ga gakusei desu.*

Taró NOM student COP.NPST.

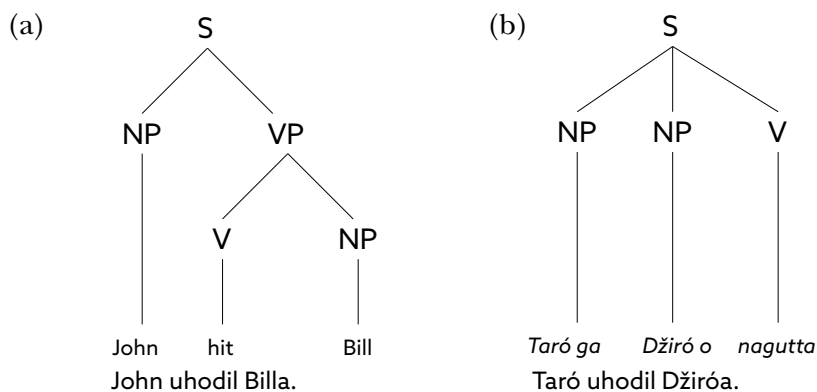
To Taró je student.

Partikule *wa* má funkci vyjadřovat téma ^{sudai} 主題, např. v (13a), a funkci vyjadřovat kontrast ^{taiso} 対照, např. v (13b), partikule *ga* má funkci vyjadřovat neutrální deskripci ^{cūricudžucu} 中立叙述, např. v (13c), dále funkci vyjadřovat objektový pád ^{mokutekikaku} 目的格, např. v (13d), a funkci vyjadřovat tzv. exhaustivní deskripci ^{sóki} 総記, např. v (13e). V klasifikaci výrazu [NP *ga*] jako objektového pádu se Kuno vymezuje proti „většině deskriptivistických přístupů k japonské gramatice“ (Kuno 1973: 48), které daný prvek klasifikují jako podmět, a v podstatě se tak shoduje s Motoki Tokiedou (viz 3.2.2). Funkci neutrální deskripce Kuno podmiňuje přísudkovou sémantikou akce, existence či dočasného stavu. V případě, že přísudek vyjadřuje konstantní stav či navyklou akci, je [NP *ga*] interpretována pouze jako exhaustivní deskripce. Pojem „exhaustivní deskripce“, který Kuno zavádí, má přibližně význam „ze všech entit, jež jsou tématem hovoru, pouze/právě pro X platí, že Y“ (kde X = [NP *ga*] a Y = přísudek). Podmět zde není nutně dáván do souvislostí pouze s neutrální či exhaustivní deskripcí. Roli podmětu v Kunově aparátu může plnit i téma.

Kunovy pokusy o vyřešení otázky specifických konstrukcí typu [NP *ga* NP COP] skrze zavedení konceptu exhaustivní deskripce, podobně jako důraz na funkční hledisko a zkoumání jazykových funkcí a forem ve větších textových celcích, si získaly vesměs pozitivní ohlasy. Zatíženost koncepty generativistického aparátu a některé kontradikce (např. že téma může plnit roli podmětu aj.) však činí Kunovu teorii v mnoha ohledech nadále problematickou.

Masajoši Šibatani také vychází z generativistických teorií větné stavby a v souvislosti s řešením otázky PODMĚTU v japonštině je patrně nejvíce citována jeho studie *Šugo purototaiipu-ron* (Prototypová teorie podmětu) z roku

1985. V té nejprve reaguje na knihu Akira Mikamiho *Zó wa hana ga nagai* (Sloni mají dlouhé choboty) a jeho pojetí vztahů všech jmenných doplňků k přísudku jako rovnocenných (viz 3.4). Mikamiho pojetí větné struktury vykládá Šibatani generativisticky, tj. jako strukturu v tzv. „nekonfiguračních jazycích“, kdy věta (S) přímým vztahem řídí jak různá jmenná doplňky (NP), tak i sloveso (V). Současně klade otázku, zda japonština nepatří spíše mezi tzv. „konfigurační jazyky“, v nichž věta (S) přímým vztahem řídí slovesnou frázi (VP) a jednu jmennou frázi (NP), tj. podmět.³⁹ Otázka PODMĚTU je tedy pro Šibataniho především otázkou klasifikace japonštiny v kategoriích konfigurační vs. nekonfigurační jazyk.

Obr. 2: Schéma větné struktury v konfiguračních (a) a nekonfiguračních (b) jazycích podle Šibataniho (1985: 13)

Šibatani podmět v japonštině spatřuje na základě ryze syntaktických kritérií a předkládá jeho následujících osm specifických charakteristik (Šibatani 1985: 8):

(14)

1. Je označen nominativní partikulí *ga*.
2. V základním slovním pořádku se vyskytuje na začátku věty.
3. Vyvolává transformaci do uctivého tvaru.⁴⁰
4. Funguje jako antecedent zvrátneho zájmena.

5. V souřadných souvětích se realizuje jako \emptyset či funguje jako antecedent \emptyset .
6. Je-li v podřadných souvětích ve vedlejší větě vyžadována konstrukce s koreferenční NP (ve vztahu k NP ve větě hlavní), je ve vedlejší větě realizován jako \emptyset .
7. Přípouští záměnu partikulí *no* a *ga*.
8. V jeho pozici se vyskytují arbitrární nulová zájmena.⁴¹

Zvratným zájmenem v bodě 4. je myšlen výraz *džibun*, jedná se tedy o stejný argument, jaký podává Kuno (viz (11) výše). Záměna partikulí *no* a *ga* v bodě 7. se týká konstrukcí, jež vyjadřují posesivní význam, tedy opět podobný argument, jaký podává Kuno (viz příklad (12) výše).

S ohledem na textovou realitu nicméně Šibatani uznává, že existují případy, kdy charakteristiky určitého prvku jsou v souladu s některými charakteristikami podmětu (tak, jak jsou nastíněny výše), avšak současně v rozporu s jinými. Např. v (15) je výraz *wakaru* (rozumí) v hloubkové struktuře transformován do uctivého perifrastického tvaru *o-wakari ni naru*.

(15) *sensei ni eigo ga o-wakari ni naru (koto)*⁴²

učitel DAT angličtina NOM HON.rozumí.AVF DAT nastane.NPST (věc)

(to, že) pan učitel rozumí anglicky

Tuto transformaci (viz bod 3. ve (14)) však nevyvolává výraz s nominativní partikulí *ga*, nýbrž výraz s partikulí *ni*, neboť objektem uctivosti je zde učitel, nikoliv angličtina. Z hlediska Šibataniho syntaktických specifik japonského podmětu tak zde jsou v konfliktu body 1. a 3. Podobné konflikty charakteristik lze pozorovat i u jiných konstrukcí. Šibatani tento problém řeší tak, že svých osm syntaktických specifik přisuzuje podmětovému prototypu. Odkazuje přitom na teorie prototypového pojetí kategorií, jak je prezentují autoři jako Eleonor Rosch či Paul Kay.⁴³ Kategorie PODMĚT a PŘEDMĚT jsou prototypovými kategoriemi bez ostrých hranic. Výrazy, jež vykazují všechny syntaktické charakteristiky podmětu, jsou příkladem „prototypického podmětu“. Oproti tomu výrazy jako *sensei ni* v (15) taktéž spadají

do kategorie *PODMĚT*, avšak v určitých ohledech se od prototypu vzdalují. Podobně prototypovou strukturu má potom i kategorie *PŘEDMĚT*, jejíž méně prototypické členy, např. výrazy, jež mají formu [NP *ga*] a jsou např. Tokiedou klasifikovány jako případy „předmětového pádu“ (viz 3.2.2), jsou v určitém ohledu blíže podmětu, a tedy vzdálené prototypickému předmětu (který má běžně formu [NP *o*]).

Pro Kunův a Šibataniho přístupy k podmětu do značné míry platí to, na co jsme poukázali u Falkova výčtu charakteristik podmětu v oddíle 2.5. Jejich ukotvení v teoreticko-metodologickém rámci generativní a transformační mluvnice v určitém ohledu předurčuje určité klíčové body, např. pojetí hloubkové a povrchové struktury, formální transformace, univerzalistické pojetí kategorií jako *ZVRATNÉ ZÁJMENO* aj. Závislost na teorii univerzální gramatiky však především v jistém smyslu nutí tyto autory *PODMĚT* v japonštině vidět či hledat. To je také hlavním předmětem kritiky ze strany autorů, kteří potřebu *PODMĚTU* pro popis japonštiny odmítají. Některé z nich zmíníme v oddíle 3.4.

3.3.2 Jošio Nitta 仁田義雄

V kontextu teorií potřebnosti podmětu v japonštině lze najít také teorie, jež nejsou součástí generativistického rámce. Jošio Nitta (nar. 1946), který se dlouhodobě věnuje tématu modality v japonštině, ve své knize *Nihongo bunpó kenkjú džosecu – Nihongo no kidžucu bunpó o mezašite* (Úvod do studia gramatiky japonštiny – K deskriptivní gramatice japonštiny)⁴⁴ z roku 1997 dává *PODMĚT* do souvislostí s jevy, jež překračují rámec klauze. Jeho pojetí *PODMĚTU* má dvě základní charakteristiky: pojetí podmětu jako relativně prominentního prvku (ve vztahu k ostatním jmenným doplněním) a centrální pozici přísudku. Přísudek je ústředním prvkem, který podle svého sémantického charakteru vyžaduje určitý minimální počet jmenných doplnění. V rámci takto pojímané valence je podmět oproti zbývajícím doplněním vybaven následujícími specifiky:

(16)

1. Vymezení osoby modalitou;
2. Existence propozičních modifikátorů i koncových tvarů cílených na podmět;
3. Jevy týkající se slovesného rodu.

Ve výkladu níže se zaměříme na první dva body.

Podobně jako jiní představitelé rámce *nihongogaku* analyzuje Nitta větu pomocí dichotomie propozice a modalita.⁴⁵ Vymezení osoby modalitou pro Nittu znamená, že specifické tvary přísudku, tj. modalita, se váží k jmennému výrazu výlučně jedné a ne jiné osoby, a to bez ohledu na morfologickou podobu daného výrazu. Osobu pojímá Nitta z perspektivy participantů komunikační situace a usouvztažňuje ji s vybranými pojmenovávacími jednotkami: *wataši*, *boku*, *ore* (já) – 1. osoba, *kimi* (ty) – 2. osoba, *kare* (on) – 3. osoba. Např. rozkazovací modalita vyžaduje podmět v 2. osobě.

(17) a) {**wataši / kimi / *kare*} *ga kanodžo ni sono koto o cutaete kure.*

*já / ty / *on NOM ona DAT ta věc ACC sdělí.AVF dá(AUX).IMP.

b) {**wataši / kimi / *kare*} *kara kanodžo ni sono koto o cutaete kure.*

*já / ty / *on ABL ona DAT ta věc ACC sdělí.AVF dá(AUX).IMP.

Vyříd' jí to ty.

c) {*boku / *kimi / *kare*} *wa sake ga nomitai.*

já / *ty / *on TOP saké NOM pije.DEZ.NPST.

Já se chci napít saké.

d) *Oja*, {**boku / *kimi / otoko*} *ga miči ni jokotawatte iru.*

jé, *já / *ty / muž NOM cesta DAT leží.AVF je(AUX).NPST.

Jé, na cestě leží nějaký muž.

Pomocné sloveso *kureru* v rozkazovacím tvaru určuje imperativní modalitu vět (17a) a (17b). Ta je vázána na 2. osobu výrazu *kimi*, což činí z tohoto výrazu podmět. V příkladu (17a) má přitom podmět partikuli *ga*, v příkladu (17b) ablativní partikuli *kara*. Nittovo pojetí podmětu tedy není vázáno na konkrétní pád. Deziderativní modalita v příkladu (17c) váže podmět na 1. osobu, modalita popisu jevu v (17d) váže podmět na 3. osobu. Je patrné, že Nittou aplikované vymezování kategorie gramatické osoby je pro japonštinu problematické. Formální kongruence v kategorii osoby, jak ji pojímá např. Hoskovec (mns(a)), v japonštině neexistuje. Kromě toho lze k Nittovým příkladům vztahu modalita a osoby poměrně snadno předložit protipříklady. Příklad (17d) může mít jako NP s partikulí *ga* zcela přirozeně výrazy *boku* (1. osoba) či *kimi* (2. osoba) v situaci, kdy mluvčí komentuje specifickou fotografii či videozáznam.⁴⁶

Druhé Nittovo specifikum podmětu předpokládá výlučný vztah propozičních modifikátorů typu *fuhon`i-nagara* (proti vlastní vůli) nebo koncových tvarů jako *-tagaru* (chce) či *cumori da* (má v úmyslu) právě k podmětu (který představuje modalitu „pocitující“ subjekt) a ne k jiným jmenným doplněním.

(18) a) *Hiroši wa Jóko to fuhon`i-nagara kekkon-šita.*

Hiroši TOP Jóko KOM nedobrovolně žení.se.PST.

Hiroši se proti své vůli oženil s Jóko.

b) *Hiroši ga Jóko to kekkon-šitagatte iru.*

Hiroši NOM Jóko KOM žení.se.DEZ.AVF je(AUX).NPST.

Hiroši se chce oženit s Jóko.

I v tomto případě však lze předložit protipříklady. Výraz *fuhon`i-nagara* lze kontextově ukotvit k mluvčímu, aniž by tento byl propozičním subjektem dané věty. Podobně v konstrukcích s pasivními tvary predikativu se deziderativní emoce nemusí vztahovat k subjektu daného predikativu.

(19) a) *Hiroši wa, dóšitemo Jóko-san to kekkon-šitai to iimašita ga, watakuši wa karera no kekkon ni hantai-šita. Šikaši, kekkjoku, fuhon`i-nagara Hiroši wa Jóko-san to kekkon-šita.*

Hiroši se za každou cenu chtěl s Jóko oženit, já jsem však byla proti jejich sňatku. Nakonec se ale Hiroši, proti mé vůli, s Jóko oženil.

b) *Jóko wa Hiroši ni kekkon-šitagararete iru.*

Jóko TOP Hiroši DAT žení.se.DEZ.PASS.AVF je(AUX).NPST.

S Jóko se chce oženit Hiroši.⁴⁷

Příklad (19a) může přirozeně fungovat jako výpověď Hirošiho matky. V takovém případě však modifikátor *fuhon'i-nagara* není vázán na subjekt propozice *Hiroši wa Jóko-san to kekkon-šita* (Hiroši se oženil s Jóko), nýbrž na mluvčího (Hirošiho matku). V příkladu (19b) není subjektem tužby sňatku Jóko, nýbrž Hiroši, přestože podle Nitty by koncový tvar měl vyjadřovat „emoční postoj podmětu k propoziční skutečnosti“.

Kromě výše zmíněných problémů také Nittova teorie neřeší některé další otázky související s PODMĚTEM. Především otázku, zda každá věta nutně musí podmět obsahovat či nikoliv, nebo s tím související otázku, zda podmět musí být vždy nutně explicitně realizován.

3.3.3 Jošiaki Kawabata 川端善明

Mezi japonské lingvisty, kteří podporují potřebu zavedení kategorie PODMĚTU v japonštině, patří také Jošiaki Kawabata (nar. 1933)⁴⁸. Ten vychází z podobného intelektuálního prostředí jako Minoru Watanabe a jeho přístup k podmětu se přístupu Watanabeho v mnoha ohledech podobá. K podmětu nepřístupuje primárně z hlediska jazykové formy, opírá se o epistemologický a ontologický přístup ke skutečným věm. Věta podle Kawabaty odpovídá soudu, který sestává ze dvou prvků: objektu, jenž má být poznán, a obsahu onoho poznání, respektive funkce, která má k poznání objektu sloužit. Poznání podle něj předpokládá existenci objektu, jenž má být poznán. Bez tohoto objektu se nemůže realizovat poznání, neboť poznání spočívá ve zjištění způsobu existence daného objektu. V rámci věty odpovídá objektu poznání podmět, obsahu poznání potom přísudek. Kawabatovo

pojetí věty je tedy založeno na vztahu podmětu s přísudkem, podobně jako v aparátu Ócukiho a dalších představitelů *kokugogaku*.

Z jazykového hlediska je pro Kawabatu podmět primárně pojmem adjektivní věty, tj. věty s adjektivním přísudkem. Neřeší však problematické případy výrazů, jež jsou na hranici kategorií ADJEKTIVUM a SUBSTANTIVUM (tento problém nastíníme v kapitole 4.5), stejně jako případy adjektivních vět, u nichž je problematická identifikace „objektu poznání“ (Oka 2013: 48). Např.:

(20) a) <i>Samui.</i>	b) <i>Džúnidži da.</i>	c) <i>Wakare ga kanaši.</i>
chladný.NPST.	dvanáct.hodin COP.	loučení NOM smutný.NPST.
Je chladno.	Je dvanáct hodin.	Z loučení je mi smutno.

V případě vět se slovesným přísudkem nespojuje Kawabata podmět s nominativem. Nominativ je pouze interní prvek valenční struktury slovesa, nikoliv element řídící větu. V tomto ohledu se Kawabata shoduje s Mikamim (viz 3.4). Kawabatova teorie větné stavby je potom jedním z hlavních východisek pro teorii Keisuke Onoeho.

3.3.4 Keisuke Onoe 尾上圭介

Posledním ze zastánců potřebnosti PODMĚTU v japonštině, které v této kapitole představíme, je Keisuke Onoe (nar. 1947). Jeho teorie, podobně jako teorie Kawabatova, stojí spíše na filozofických než na ryze jazykových základech, a odvíjí se od pěti klíčových předpokladů:

- (i.) (Pokud nebereme v potaz jiné skutečnosti,) podmět je běžně vyjadřován pomocí forem [X *ga*] nebo [X *wa*].
- (ii.) V adjektivních větách, ve větách s existenčním přísudkem a ve většině intransitivních vět figuruje jako pádový aktant pouze podmět. Intransitivní věty a určité množství tranzitivních vět má kromě podmětu také jiné pádové aktanty; i v takových případech má podmě-

toový aktant oproti aktantům jiných pádů (aktantu pádu *o*, aktantu pádu *ni*) prominentní postavení.

- (iii.) Z perspektivy sémantických vztahů (v širším smyslu sémantických rolí) podmětu k přísudku zde existuje značná různorodost, a není tedy možné určit podmět z hlediska významu.
- (iv.) Existují věty, o nichž lze říci, že v sobě obsahují dva podměty (dvou-podmětové věty nidzúsugobun 二重主語文).
- (v.) Oznamovací a tázací věty podmět mají, ale rozkazovací věty (princi-piálně) podmět nevyjadřují.

Takto nastíněné pojetí PODMĚTU s sebou nese několik problémů. Z hlediska „různých podmětů“ (viz 2.5.1) nelze Onoeho podmět spojovat s „psychologickým podmětem“ (tj. s tématem), neboť Onoe podmětu přisuzuje nejen partikuli *wa*, ale i partikuli *ga*. Konstrukce [NP *ga*] přitom ve většině případů v japonských lingvistických teoriích s tématem usouvztažňována není. Podobně nelze Onoeho podmět vázat ani s „logickým podmětem“ (tj. s konatelem), neboť Onoe v bodě (iii.) odmítá možnost vymezit podmět sémanticky. Z hlediska „gramatického podmětu“ se nabízí perspektiva syntaktická (podobně, jak to předvádí např. Šibatani, viz 3.3.1) a perspektiva morfolo-gická. Onoe volí druhou z možností a pojí podmět právě s morfémy *ga* a *wa*. Tato morfolo-gická perspektiva se může dostat do rozporu s perspektivou syntaktickou, neboť jak ilustruje příklad (15) v části 3.3.1, syntaktické charakteristiky podmětu může podle Šibataniho vykazovat i konstrukce [NP *ni*], která podle Onoeho podmětem být nemůže. Jiným problémem mohou být situace typu (21).

(21) a) *Taró ni wa kodomo ga futari iru.*

Taró DAT TOP dítě NOM dvě.osoby je.NPST.

Taró má dvě děti.

b) *Taró wa kodomo ga futari iru.*

Taró TOP dítě NOM dvě.osoby je.NPST.

Taró má dvě děti.

Podle Onoeho teorie by výraz *Taró ni wa* ve (21a) nebyl podmětem, neboť se jedná o výraz v „pádu *ni*“, zatímco *Taró wa* ve (21b) by podmětem byl, neboť má formu [NP *wa*]. (21b) je příkladem Onoeho „dvoupodmětové věty“, neboť obsahuje [NP *wa*] i [NP *ga*]. Čistě morfologické hledisko se však v podobných případech potýká se skutečností, že typ vztahu výrazu *Taró wa* ke slovesu *iru* je výrazně odlišný od vztahu výrazu *kodomo ga* ke slovesu *iru*. To lze pokládat za obecný problém „dvoupodmětových“ analýz.

Odpoutat se zcela od sémantického pohledu a držet se striktně morfologického kritéria se nicméně Onoemu nedaří: „Přísudkové věty v ryzím slova smyslu, tj. oznamovací a tázací věty, bez sémantického podmětu (bez nominativního výrazu, výrazu s pádem *ga*) neexistují. [...] Ve větách, jež uznávají určitý způsob existence, musí být přítomna entita, která daný *modus existendi* má, tedy objekt vnímání.“ (cit. z Oka 2013: 45) I tato pozice je však značně problematická, především v případech vět typu (20a) či (20b), ale také v případech jako (22):

(22) a) *Keisacu de wa hannin o sagašite iru.*

police INST TOP zločinec ACC hledá.AVF je(AUX).NPST.

Policie pátrá po zločinci.

b) *Wataši kara jarimasu.*

já ABL dělá.NPST.

Já to udělám.

Onoeho teorie se z ontologického a epistemologického hlediska výrazně soustředí na entitu (vyjádřenou substantivem), která má ve vnímání prioritní postavení: „Z hlediska vnímání obsahu jedné věty je podmět objektem vnímání, jádrovým prvkem vnímání dané skutečnosti. Obsahem vnímání daného objektu je přísudek. Z hlediska existence je podmět ústřední en-

titou existující v dané situaci. Způsob existence (včetně pohybu) je přísudkem.“ (cit. z Oka 2013: 45) Zde je patrné, že Onoeho epistemologické pojetí (stejně jako pojetí Kawabatovo) je odlišné od Watanabeho logického pojetí subjektu a objektu (viz 3.2.2). V situacích, jež jsou jazykově vyjádřeny pomocí konstrukce [NP *wa* NP COP] (např. (5b), (13a) apod.) Onoe klasifikuje prvek [NP *wa*] jako „objekt vnímání“, zatímco Watanabe jako „subjekt“ (SUBJ_{LOC}), pro Watanabeho je „objektem“ (OBJ_{LOC}) výraz [NP COP].

Na tomto místě lze uzavřít, že pojetí podmětu Keisuke Onoeho v mnoha ohledech souzní s pojetím Školní gramatiky. Současně je možno říci, že právě epistemologický a ontologický důraz na substantivní entitu vede k tomu, že Onoe chápe podmět jako absolutní a nevyhnutelně přítomný prvek větné stavby, bez ohledu na specifika jazykové formy.

3.4 Teorie o nepotřebnosti podmětu

Teorie, které v japonském lingvistickém prostředí popírají potřebu kategorie podmět pro popis systému japonského jazyka, jsou v literatuře označovány různými pojmy: „teorie popírání podmětu“ 主語否定論 (Masuoka 2003; Takebajaši 2004), „teorie nepotřebnosti podmětu“ 主語不要論 (Oka 2013), „teorie bezúčelnosti podmětu“ 主語無用論 (Kanaja 2003) či „teorie zrušení podmětu“ 主語廢止論 (Mikami 1963). Přestože opozici proti pojetí věty (s přítomností podmětu), jak je nastavil Ócuki, představují již práce Ócukiho současníka Jošio Jamady na počátku 20. století, podobu uceleného programu a současně také značnou popularitu si získala až „teorie zrušení podmětu“, kterou představil Akira Mikami v sérii svých prací z 60. let. Právě toto pojetí tedy představíme jako první. Po jistém přesunu pozornosti směrem k Teramurově teorii v rámci *nihongogaku* a k západním lingvistickým přístupům dochází k opětovnému oživení Mikamiho myšlenek prostřednictvím osoby v Kanadě působícího lingvisty Takehiro Kanaji (nar. 1951), jenž Mikamiho dílo v jistém smyslu zpopularizoval a sám na ně navázal řadou publikací z první dekády 21. století.⁴⁹ Kromě těchto dvou významných a vzájemně propojených teorií v tomto oddíle pro ilustraci různ

norodosti představíme také nástin teorií Jasutoši Jukawy a Hiroši Cukimota, jež s Mikamiho pojetím přímo nesouvisí.

3.4.1 Akira Mikami 三上章

Mikamiho program, jehož cílem je odmítnutí a zrušení PODMĚTU v deskriptivním aparátu japonského jazyka, je postaven na dvou základních pilířích: na opozici vůči apriornímu zanášení západních lingvistických kategorií do popisu japonského jazyka a na tom, že výstavbu popisu větné struktury japonštiny je nutno provádět z reálné podoby japonských textů. Oba body jsou přitom vzájemně provázány. Mikami klade japonštinu (a její základní větnou strukturu) do opozice vůči západním jazykům (především angličtině). Svůj program potom rozvíjí v několika krocích (viz Mikami 1963).

Mikami nejprve navrhuje klasifikovat [NP *ga*] jako jeden z komplementů 補語 ^{h o g o}, tedy brát jej jako prvek stejné kategorie jako prvky [NP *o*], [NP *no*], [NP *ni*]⁵⁰. Aplikaci tohoto kroku potom prezentuje např. v oblasti klasifikace slovních druhů. Školní gramatika neohebná autosémantika obecně klasifikuje jako substantiva či adverbia podle toho, zda se mohou „stát podmětem“ (Mikami 1963: 144)⁵¹. Mikami však ukazuje, že pro podobné vymezení substantiv není zapotřebí v japonštině zavádět kategorii PODMĚT, stejným způsobem lze využít kategorii KOMPLEMENT, tj. lze dělit neohebná autosémantika na substantiva a modifikátory podle toho, zda mohou pobírat pádové partikule, a plnit tak roli komplementu, či nikoliv. Pád, jež vyjadřuje partikule *ga*, tj. nominativ, není důvod vázat na kategorii PODMĚT. Tato pozice vychází především ze skutečnosti, že Mikami k podmětu obecně přistupuje jako k prvku, jenž je morfologicky kongruentní s přísudkem. Jelikož morfologickou kongruenci japonština nevykazuje, nemá podmět v japonštině podle Mikamiho opodstatnění.

V druhém kroku Mikami navrhuje odmítnout PODMĚT ve prospěch TÉMATU 主題 ^{s u d a i} jako prvku japonské větné struktury, jenž se realizuje v podobě [NP *wa*]. Tento prvek jednak nevykazuje morfologickou kongruenci s přísudkovým predikativem, současně však může mít obsahový plán tvořený

širokým spektrem sémantických rolí. Kromě toho Mikami předkládá řadu příkladů, kdy se téma vyskytuje v konstrukcích, které obsahují současně i komplementy, jež sémantické role vyjadřují explicitněji. Týká se to i Mikamiho emblematického příkladu, jež uvádíme níže jako (23a):⁵²

(23) a) *Zó wa hana ga nagai.*

slon TOP nos NOM dlouhý.NPST.

Sloni mají dlouhé choboty.

b) *Jasai wa, nama o tabemašó.*

zelenina TOP, syrový ACC jí.VOL.

Zeleninu jezme syrovou.

c) *Šinbun wa, nani o o-jomi desu ka? Asahi? Mainiči?*

noviny TOP, co ACC HON.čte.AVF COP.NPST SFP? Asahi? Mainiči?

Který z deníků ráčíte číst? Asahi? Mainiči?

Podle Mikamiho je třeba výrazy *zó wa* ve (23a), *jasai wa* ve (23b) či *šinbun wa* ve (23c) klasifikovat jako téma. Výše uvedené příklady pak obsahují téma a komplementy, nikoliv podmět. Příklad (23a) „o slonech vypovídá, že mají dlouhé choboty (...)“ (Mikami 1963: 163).

Funkci partikule *wa*, která je pro téma klíčová, analyzuje Mikami na třech rovinách, jimiž jsou souběžná funkce ^{kennu} 兼務, hlavní funkce ^{honmu} 本務 a periferie ^{sú i} 周囲⁵³ (Mikami 1960). Souběžná funkce spočívá ve schopnosti partikule *wa* vyjadřovat jako téma výrazy, jež mají své pádové role. Jedná se tedy o jev, který Koike klasifikuje jako topikalizaci (viz 3.2.4). Mikami tudíž operuje s hloubkovou (propoziční) a povrchovou (sdělovací) vrstvou věty. Větná struktura s komplementy může mít v hloubkové vrstvě pouze pádové partikule. Mikami proto zavádí operaci detopikalizace (*mudaika*), která se projevuje např. při užití větné struktury – klauze – v přívlastkových konstrukcích (Iori 2003: 48). Díky detopikalizaci lze určit podobu konkrétního pádu i u konstrukcí se jmenným přísudkem:

- (24) *Taró wa gakusei da.*⁵⁴ → *Taró ga gakusei dearu (koto)*
 Taró TOP student COP. Taró NOM student COP.ANF (věc)
 Taró je student. (to, že) Taró je student

Souběžná funkce partikule *wa* se týká výrazů, jež mají podle Mikamiho v propoziční vrstvě pádové partikule *ga*, *o*, *no* a *ni*. Pro větu *Zó wa hana ga nagai*. (Sloni mají dlouhé choboty.) předpokládá Mikami hloubkovou podobu *zó no hana ga nagai (koto)*, tj. s genitivní partikulí *no*. U některých konstrukcí, jež obsahují *wa* v souběžné funkci s partikulí *no*, nicméně Mikami předpokládá další transformace (slovosledné). Výpověď (25a) tak podle něj má hloubkovou strukturu (25b):⁵⁵

- (25) a) *Kaki rjóri wa, Hirošima ga honba desu.*
 ústřice jídlo TOP, Hirošima NOM ústřední místo COP.NPST.
 Pro ústřicová jídla je mekkou Hirošima.

- b) *Hirošima ga kaki rjóri no honba dearu (koto)*
 Hirošima NOM ústřice jídlo GEN ústřední místo COP.ANF (věc)

Hlavní funkcí partikule *wa* je podle Mikamiho vázat téma na větnou modalitu. Zatímco tedy komplementy (pojící se s pádovými partikulemi) jsou vázány pouze na kmen řídicího predikativu, téma (pojící se s kontextovými partikulemi ^{ka}karidžosi 係助詞) má dosah i za predikativní kmen. Mikami navíc partikulí *wa* přiznává schopnost figurovat v jevu tzv. „přesahu tečky“ (*piridogoe*), tj. v případech, kdy má téma v rámci textu platnost přesahující větu, v níž je uvedeno.

Mikamiho program „zrušení podmětu“ je v posledním kroku terminologický. Odmítá užívání výrazu 主語 ^{su go} pro prvky, jež lze úsporněji klasifikovat jako téma či jako nominativ, a podobně vybízí také k tomu, aby se výraz *šugo* neužíval v japonských textech z oblasti logiky, kde pro SUBJ_{LOC} prosazuje užívání pojmu 主辞 ^{su d z i} (viz též 3.2.2). Odmítnutí podmětu však současně promítá i do odlišného pojetí základní větné stavby v japonštině a angličtině. Zatímco u západních jazyků shledává „dvouprvkovou“ základní struk-

turu, tj. strukturu založenou na vztahu podmětu s přísudkem (*šudžucu kankei*) a projevující se kongruencí, v japonštině shledává základní strukturu „jednoprvkovou“, tj. strukturu s přísudkem postaveným nezávisle na podmětu. Vztahu podmětu s přísudkem v evropských jazycích podle Mikamiho v japonštině odpovídá vztah tématu s přísudkem (*daidžucu kankei*). Přestože Mikami uznává „relativní prominentnost“ nominativu ve vztahu k ostatním pádům, odmítá, že by nominativ disponoval prominentností „absolutní“, která by z [NP *ga*] činila větný podmět. Tuto pozici přebírá kromě Koikeho (viz 3.2.4) také Takehiro Kanaja.

3.4.2 Takehiro Kanaja 金谷武洋

Jak již bylo nastíněno výše, Takehiro Kanaja (nar. 1951) z velké části navazuje na Akira Mikamiho, rozvíjí některé jeho myšlenky ve snaze představit „bezpodmětovou“ alternativu jak pro Školní gramatiku, tak i pro potřeby didaktiky japonštiny jako cizího jazyka. Kanajovo obecné pojetí PODMĚTU (tedy to, jak podmět funguje v západních jazycích) lze shrnout do čtyř bodů (Kanaja 2002: 62):

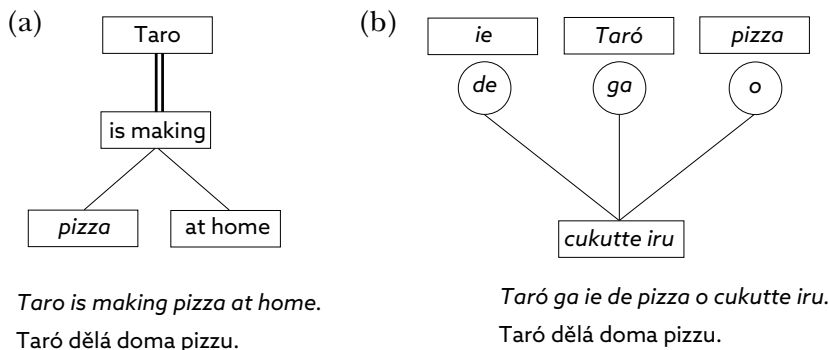
(26)

- (i.) Jedná se o prvek pro základní věty nezbytný.
- (ii.) Z hlediska slovosledu se ve většině případů vyskytuje na začátku věty.
- (iii.) U sloves vyvolává změnu osoby.
- (iv.) Vyskytuje se vždy s jedním pádem (nominativem).

Za tzv. základní věty (*kihonbun*) v japonštině Kanaja pokládá jmenné věty, tvořené konstrukcí [N COP] (např. *Akanbó da*. Je to miminko.), adjektivní věty, tvořené samostatným *-i* adjektivem (např. *Airašii*. Je roztomilý.), a slovesné věty, tvořené samostatným slovesem (např. *Naita*. Plakalo.). Definuje je jako „věty, které mají samostatnou existenci tak, jak jsou.“ (Kanaja 2002: 37). V uvedených příkladech základních vět skutečně nefiguruje výraz, který by se dal klasifikovat jako podmět, Kanaja však zjevně přítomnost podmě-

tu chápe jako přítomnost explicitně vyjádřeného výrazu, jenž plní funkci podmětu. I proto se nezabývá otázkou aktuální elipsy a značnou část své argumentace směřuje proti tzv. osobním zájmenům v pozici podmětu.

Mikamiho pojetí „dvouprvkové“ a „jednoprvkové“ základní větné struktury rozvíjí Kanaja s využitím dvou metaforických modelů: „modelu vánočního stromu“ (*kurisumasu curi-gata*) pro západní jazyky a „bonsajového modelu“ (*bonsai-gata*) pro japonštinu. V prvním se projevuje specifický vztah podmětu s přísudkem, kdy podmět tvoří vrchol (je na začátku věty), vyvolává u přísudku proměnu osoby (tj. je ve vztahu kongruence) a ostatní jmenná doplnění tvoří větvení až ve třetí (nejnižší) rovině schématu. Oproti tomu „bonsajový model“ japonštiny je pouze dvoustupňový, neboť všechna jmenná doplnění (komplementy) jsou na stejné rovině a větví se z přísudku všechny ve stejném vztahu.

Obr. 3: Větná struktura v modelu „vánočního stromu“ (a) a „bosaje“ (b)

Kanaja vkládá značnou energii do argumentace proti aplikaci určitých západních (především pak generativistických) lingvistických pojmů na analýzu japonštiny. Staví se proti konceptu expletiva, proti konceptu tzv. pro-drop⁵⁶ i proti celkové anglocentrické orientaci generativistických teorií a současně nabízí protipříklady generativistickým analýzám japonštiny v podání Kuna či Šibataniho (viz 3.3.1). Nejprve představuje příklady, v nichž výraz *džibun* není nutně koreferenční se subjektem slovesa (viz příklad (11) v 3.3.1):

(27) a) *Taró wa džibun no koto o kangaete inakatta.*

Taró TOP sám GEN věc ACC myslí.AVF je(AUX).NEG.PST.

i. Taró na sebe nemyslel.

ii. Taró na ni nemyslel.

iii. Taró na mě nemyslel.

iv. ...

b) *Čiči wa sobo ga džibun no ie ni kite iru koto o,*

otec TOP babička NOM sám GEN dům DAT přijde.AVF je(AUX).NPST NMZ ACC,

mae kara hidžó-ni ijagatta.

před ABL nesmírně nesnáší.PST.

Otci nesmírně vadilo, že je babička u mě doma.

Kanaja sice připouští, že ve (27a) výraz *džibun* může odkazovat k výrazu *Taró* (ve významu Taró na sebe nemyslel.), zdůrazňuje však kontextové faktory. Pokud by věta (27a) bezprostředně předcházela věta *Hanako wa kanašikatta*. (Hanako byla smutná.), byl by výraz *džibun* ve (27a) koreferenční s výrazem *Hanako*, nikoliv s výrazem *Taró*, takže věta (27a) by měla význam Taró na ni nemyslel. Příklad (27b) je převzat z povídky *Wakai* (Usmíření) významného japonského prozaika Naoja Šigy (1883–1971) z roku 1917. Výraz *džibun* zde není koreferenční ani s výrazem *Čiči wa*, ani s výrazem *sobo ga*, odkazuje k vypravěči (věta (27b) tak má význam Otci nesmírně vadilo, že je babička u mě doma.). Kanaja zastává názor, že výraz *džibun* nelze klasifikovat jako zvrtné zájmeno.⁵⁷

I proti kritériu návaznosti podmětu na tvary uctivosti, které předkládá Šibatani (viz 3. bod (14) v 3.3.1), nabízí Kanaja protipříklady:

(28) a) *Kono čihó wa, o-kome ga joku dekiru.*

tato oblast TOP, HON.rýže NOM dobře produkuje.se.NPST.

V této oblasti se dobře daří rýži.

b) *Jamada-sensei wa, eigo ga joku o-deki ni naru.*

profesor.Jamada TOP, angličtina NOM dobře HON.dokáže.AVF DAT nastane.NPST.

Pan profesor Jamada ráčí angličtinu dobře ovládat.

Podle Kanaji jsou obě věty v (28) strukturně shodné. Pokud by ve (28a) měl být identifikován podmět, byl by jím výraz *o-kome ga*. V takovém případě by však podmětem ve (28b) musel být výraz *eigo ga*, je však zjevné, že tvar uctivosti slovesa *dekiru*, tj. *o-deki ni naru*, je ve (28b) vyvolán výrazem *Jamada-sensei*, nikoliv výrazem *eigo* (objektem uctivosti je profesor Jamada, nikoliv angličtina). Šibatanim představené „syntaktické“ pravidlo pro určení podmětu tak v tomto případě neplatí.

Kanaja svoji argumentaci v obhajobě Mikamiho neobrací pouze vůči generativistům (či širěji zástupcům *gengogaku*), ale také vůči těm stoupcům *kokugogaku*, kteří s PODMĚTEM v popisu japonštiny operují. Zmiňuje přitom tři ukázkové příklady „falešných disputací“ (*gidži ronsó*) ve sféře *kokugogaku*, tedy příklady analýz, které se snaží vyřešit problém, jenž ve skutečnosti neexistuje, respektive vzniká jako důsledek dvou předpokladů: a) v japonštině podmět existuje; b) tento podmět má podobu [NP *wa*] (Kanaja 2003: 78). Tyto „falešné disputace“ se týkají tří typů konstrukcí s partikulí *wa*:

(29) a) *Zó wa hana ga nagai.*

slon TOP nos NOM dlouhý.NPST.

Sloni mají dlouhé choboty.

b) *Boku wa unagi da.*

já TOP úhoř COP.NPST.

Já si dám úhoře.

c) *Kon'njaku wa futoranai.*

konjak⁵⁸ TOP tloustne.NEG.NPST.

Z konjakového želé se netloustne.

Věta (29a) je emblematickou větou Mikamiho teorie (viz 3.4.1). Někteří autoři analyzují konstrukce, které obsahují [NP *wa*] i [NP *ga*], jako tzv. „dvoupodmětové věty“ (viz též Onoe v části 3.3.4). Kijotami Kusano (1869–1899) pro analýzu těchto konstrukcí zavádí pojem „souhrnný podmět“ 総主語, který pojí s [NP *wa*]. Zbývající jmennou frází, [NP *ga*], pak klasifi-

kuje jednoduše jako „podmět“ 主語 ^{SUGO}. Kanaja označuje zavádění těchto PODMĚTŮ pro dané konstrukce za nevhodné a odkazuje na Mikamiho řešení skrze TÉMA a NOMINATIVNÍ KOMPLEMENT. Konstrukce typu (29a) pak jsou podle Kanaji příkladem pro japonštinu příznačného souvýskytu TÉMATU a adjektivní základní věty. Konstrukce (29b) je v literatuře nejčastěji označována pojmem „úhoří věta“ (*unagibun*). Její interpretace předpokládá silnou vázanost na konkrétní výpovědní situaci (v tomto případě nejčastěji situaci, kdy si zákazník objednává v restauraci jídlo).⁵⁹ Autoři jako Keičiró Okucu (nar. 1926) či Jasuo Kitahara (nar. 1936) tuto konstrukci analyzují skrze různé typy transformací z různých hloubkových struktur. Kanaja zde prosazuje analýzu pomocí spojení TÉMATU a jmenné základní věty. Podobně přistupuje také k větám typu (29c), v nichž shledává spojení TÉMATU a slovesné základní věty. Kromě toho, že slovesná základní věta má v japonštině strukturu dle „bonsajového modelu“, poukazuje Kanaja na skutečnost, že v japonštině existuje velká řada případů přísudků, které ve svém doplnění mohou mít více než jeden nominativní komplement.

Teorie odmítnutí PODMĚTU v japonštině nelze pokládat za jedinou sféru Kanajova zájmu ve vztahu k analýze japonštiny. Především Kanaja (2003) a Kanaja (2010) pak představují pokus o širší typologickou charakteristiku japonského jazyka a kultury, podobně jako např. Ikegami (1981). Nicméně jak poukazuje např. Oka (2012: 106–107), v mnoha ohledech přílišnou asociací gramatických struktur japonštiny a angličtiny se sociokulturními jevy v Japonsku a západních zemích (především v USA) se Kanajova lingvistická teorie dostává do problematické jazykově deterministické roviny.

3.4.3 Jasutoši Jukawa 湯川恭敏

Japonský lingvista a specialista na africké jazyky Jasutoši Jukawa (1941–2014) definuje PODMĚT následovně:

„V této práci termín „podmět“ znamená prvek, jenž způsobem vyjádření subjektu „akce“ nebo „vlastnosti“ ve větné stavbě daného jazyka patří k nejzákladnějším.“⁶⁰

Podobně jako Mikami nebo Kanaja i Jukawa pokládá všechna jmenná doplnění valence predikativu za rovnocenná příslovečná určení. Pro odmítnutí podmětu v japonštině pak předkládá čtyři důvody:

(30)

- (i) Existují případy, kdy výraz, jenž má odpovídat podmětu, není ve větě vyjádřen.
- (ii) Výraz, jenž má odpovídat podmětu, mívá několik různých formálních podob.
- (iii) Přinejmenším některé z nich jsou užívány i v jiných funkcích, než je podmět.
- (iv) Výraz, jenž má odpovídat podmětu, zaujímá ve vztahu k ostatním příslovečným určením hierarchicky tutěž pozici.

Z definice je patrné, že Jukawa přistupuje k PODMĚTU primárně ze sémantické perspektivy. Neostrá hranice mezi „sémantickým“ a „gramatickým“ podmětem je jedním z problémů, na něž v souvislosti s Jukawovou teorií poukazuje Takebajaši (2004: 10). Při zdůrazňování samostatnosti přísudku pak Jukawa, podobně jako Kanaja, nezohledňuje možnost aktuální elipsy.

Samotné důvody, tak jak jsou formulovány ve (30), obsahují řadu nesystematičností a kontradikcí. Jukawa sice podmět označuje za „jeden z nejzákladnějších prvků větné stavby“, tím je však i přísudek. A zatímco různá formální vyjádření přísudku problematickými neshledává, v případě podmětu je pro něj formální variabilnost důvodem k odmítnutí celé kategorie (viz (30ii)). Jako neopodstatněný se jeví také Jukawův předpoklad, že podmět by měl mít exkluzivní morfologické vyjádření (viz (30iii)). Celkově tak lze konstatovat, že Jukawova pozice v rámci teorií o nepotřebnosti podmětu v japonštině patří k relativně slabším.

3.4.4 Hiroši Cukimoto 月本洋

Zcela odlišnou perspektivu zaujímá Hiroši Cukimoto (2008, 2009), který k otázce PODMĚTU v japonštině přistupuje z perspektivy neurověd. Cukimotova teze je založena na pojetí jazyka jako systému, v němž má semióza podobu konceptuálních motorických simulací (*kasóteki šintai undó*). Mluví tedy jazykovým konstrukcím rozumí především díky funkci mozku simulovat vizuální či motorické podněty.⁶¹ Zásadní roli přitom Cukimoto přisuzuje rodnému jazyku, jehož struktura ovlivňuje neurální struktury mozku mluvčího, což se zpětně odráží do strukturace výpovědí. Cukimoto se tak dostává mj. na pole jazykové typologie. Podle jeho hypotézy je jednou z jazykových univerzálií závislost gramatiky na fonetické rovině daného jazyka. Svoji tezi rozvíjí formou určování korelací mezi mírou verbalizace určitých jazykových kategorií.

Pojetí samotné kategorie PODMĚT je u Cukimota poněkud vágní. Cukimoto má tendenci vnímat podmět skrze sémantické rysy, tedy jako subjekt určitého propozičního obsahu. Jako součást své definice uvádí, že „podmět disponuje třemi následujícími funkcemi: označuje téma, označuje nominativ, označuje konatele.“ (Cukimoto 2008: 144) Za příklad podmětu ve funkci tématu uvádí mj.

(31) *Haru wa akebono.*

jaro TOP úsvit.

Jaro – svítání.,

všeobecně známou úvodní větu díla *Makura no sóši* (Důvěrné sešity) z konce 10. století.⁶² Nominativ pojí s partikulí *ga*, konatele uvádí pouze příkladem nominativního doplnění tranzitivní konstrukce. Již od počátku se však Cukimoto ve své definici podmětu dostává do kontradikcí. Ve větě *Zó wa hana ga nagai.* (viz (23a), (29a)) určuje jako podmět výraz *zó wa*, jenž zde označuje téma. Nevyjadřuje se však ke statusu výrazu *hana ga*, jenž je vyjádřením nominativu. Není zřejmé, zda nominativní výraz *hana ga* pokládá taktéž za podmět (a zda tedy výše uvedené konstrukci přisuzuje podměty

dva) či nikoliv. Ve struktuře věty však podmět zjevně uznává jako nutný prvek, jenž může být zamlčován. Podle tendencí k zamlčování podmětu pak hovoří o „jazycích nutících k (vyjadřování) podmětu“ (*šugo kjójó gengo*), mezi něž řadí např. angličtinu, němčinu, francouzštinu či norštinu, a o „jazycích nenutících k (vyjadřování) podmětu“ (*šugo hikjójó gengo*), kam řadí japonštinu, španělštinu, ruštinu aj.

Výrazy *wataši* (já), *anata* (ty), *kare* (on), *kanodžo* (ona) apod. Cukimoto klasifikuje jako OSOBNÍ ZÁJMENA a poukazuje na skutečnost, že podmět je v japonštině často zamlčován právě tehdy, je-li jím osobní zájmeno. Současně poukazuje na tendenci japonštiny zamlčovat osobní zájmena i v jiných rolích (např. v roli předmětu). Celkově se nicméně pokouší hledat korelaci mezi tendencemi k zamlčování podmětu a tendencemi k zamlčování osobních zájmen.

Neurokognitivistická rovina Cukimotova přístupu se odráží ve využívání výsledků výzkumů mozku a jeho funkcí, jež se zabývají lokalizací vnímání zvuků (především v dichotomii vokály vs. konsonanty), vnímáním dichotomie ego vs. alter a lokalizací obecně jazykových funkcí u rodilých mluvčích různých jazyků, mj. pomocí neinvazivních zobrazovacích metod (fMRI, MEG, PET aj.). Tyto údaje se následně pokouší korelovat s mírou tendencí daných jazyků zamlčovat podmět a osobní zájmena. Na materiálu většího množství různých jazyků světa se pak snaží o obecnější typologické zobecnění, které má být založeno na fonetické charakteristice jazyka (se zaměřením na poměrné zastoupení vokálů) a na strukturaci funkcí mozku (se zaměřením na lokalizaci v rámci dvou mozkových hemisfér).

Shrnutí východisek Cukimotovy hypotézy o motivacích pro zamlčování (nepotřebnost) podmětu v japonštině vypadá následovně (Cukimoto 2008: 4):

- Japonci vnímají vokály levou mozkovou hemisférou.
- Vnímání dichotomie ego vs. alter se odehrává v pravé mozkové hemisféře.
- Jazyková centra jsou situována v levé mozkové hemisféře.
- Přenos nervových vzruchů mezi levou a pravou hemisférou vyžaduje určitý čas.

Cukimoto dále tvrdí, že každé výpovědi předchází virtuální simulace její zvukové podoby. Na tom pak staví svoji teorii „fyziomotorické syntaxe“ (*šintai undó tógoron*)⁶³, tj. teorii, podle níž právě simulace foneticky prominentních výpovědních segmentů (vokálů) ovlivňuje přítomnost syntaktických prvků ve výpovědích. Jelikož u rodilých mluvčích japonštiny je jazyková koncepce i vnímání vokálů (včetně simulace tohoto vnímání) situována do levé mozkové hemisféry, nevzniká výrazná časová prodleva mezi koncepcí jazykové formy (ta je v japonštině tvořena z výrazné části vokály) a jazykového obsahu. Jelikož při tomto procesu není stimulována pravá mozková hemisféra (v níž je situována funkce rozlišování ego – alter), nevzniká potřeba konceptualizovat (a následně verbalizovat) osobní zájmeno – to vede k nepotřebnosti verbalizace podmětu ve struktuře výpovědi. Cukimoto dále tvrdí, že v protikladu k situaci japonských mluvčích u rodilých mluvčích angličtiny (která má vysoké poměrné užívání konsonantů) dochází k simulaci vnímání vokálů na začátku formulace výpovědi v pravé mozkové hemisféře. Časová prodleva (cca 10 milisekund) mezi přenosem signálu z pravé do levé hemisféry (skrže corpus callosum) v důsledku podněcuje centrum pro vnímání dichotomie ego – alter, což vede k potřebě verbalizovat osobní zájmeno a tím i podmět ve struktuře anglických výpovědí (Cukimoto 2008: 193–194).

Přestože Cukimoto vychází z velké řady empirických dat, která se nabízejí k využití v rámci konvergentního dokazování, je jeho teorie již na první pohled zatížena množstvím různě závažných problémů. Především jde o nedůsledné vymezování lingvistických kategorií, jako je PODMĚT či ZÁJME-NO, ale také například přístup k hláskám a jejich klasifikaci. S tím potom také souvisí problematičnost samotné snahy korelovat fyziologické jevy s kategoriemi lingvistickými. Zatímco fyziologické jevy jsou konkrétní a objektivně empiricky uchopitelné, lingvistické kategorie jsou intelektuálními konstrukty, výsledky abstrakce a stojí na pozadí teoretických východisek. V neposlední řadě je nutno poukázat na skutečnost, že Cukimoto prakticky nezohledňuje kulturní, sociální a jiné kontextuální faktory, jejichž zásadní roli v produkci konkrétních výpovědí určitého jazyka zdůrazňují i moderní kognitivně orientované lingvistické rámce, k nimž se Cukimo-

to snaží příklánět. Můžeme dodat, že Cukimotova teorie vykazuje mnohé podobnosti s teoriemi z oblasti tzv. *nihondžin-ron* (teorie japonskosti), jež se pokouší v různé míře exaktními výzkumy prokázat výjimečný charakter japonského etnika, kultury apod.⁶⁴

3.5 Shrnutí kapitoly

Cílem 3. kapitoly bylo představit reprezentativní teorie a přístupy ke kategorii *PODMĚT* v japonském jazyce, jak se s nimi lze setkat v japonském lingvistickém prostředí. Jak jsme nastínili v oddíle 3.1, japonské lingvistické prostředí má podobu mozaiky vzájemně více či méně provázaných teoreticko-metodologických rámců, jež lze klasifikovat do tří větších okruhů: *kokugogaku*, *gengogaku* a *nihongogaku*. Každý z těchto okruhů je pak charakterizován nejen východisky teoretickými, ale také vlivy ideologickými a širě společenskými. Kanonický pohled na strukturu věty a pozici podmětu v ní je pohled tzv. Školní gramatiky, jejíž podoba je výsledkem vzájemného působení *kokugogaku* a *gengogaku* v počátečních obdobích moderní japonské jazykovědy.

Lingvistické teorie, které se přímo otázkou podmětu v japonštině zabývají, tj. tzv. *nihongo šugo-ron* (teorie podmětu v japonštině), lze pozorovat ve dvou výrazných polaritách: teorie o přítomnosti *PODMĚTU* v japonštině (či o potřebnosti kategorie *PODMĚT* pro popis struktury japonského jazyka) a teorie o nepotřebnosti *PODMĚTU* jako deskriptivní kategorie pro japonštinu. Z výkladu v oddílech 3.3 a 3.4 je nicméně patrné, že nelze jednoznačně usouvztažnit tu kterou polaritu s konkrétním jazykovědným okruhem. Mezi teorie o nepotřebnosti *PODMĚTU* patří jak zástupci *nihongogaku* (Mikami, Kanaja), tak i zástupci jiných rámců (Cukimotovu teorii lze do určité míry řadit k rámci *gengogaku*, zřejmě vhodnější však bude nahlížet na ni jako na teorii na pomezí kognitivní jazykovědy a jiných vědních disciplín). Podobně ve skupině teorií o potřebnosti podmětu lze spatřovat teorie jak z oblasti *kokugogaku* (Školní gramatika, Watanabe, Tokieda, Koike aj.), tak i z oblasti *gengogaku* (Kuno, Šibatani aj.) či *nihongogaku* (Nitta aj.).

Na druhou stranu nelze tvrdit, že zde neexistuje žádný prostor pro korelující zobecnění. Teorie o potřebnosti *PODMĚTU* (ať již náleží ke kterémukoliv rámci) se vyznačují konzervativními rysy. Snaha udržet podmět v popisu japonštiny má přímou návaznost na určitou autoritativní ideu. V případě zástupců *kokugogaku* je touto autoritou kanoničnost pojetí věty převzatého ze západní jazykovědy v raném období formování Školní gramatiky. V případě generativisticky založených zástupců *gengogaku* je touto autoritou především idea univerzální gramatiky. Progresivní rysy teorií o nepotřebnosti *PODMĚTU* jsou reprezentovány především snahou budovat deskriptivní aparát bez zatíženosti autoritativními ideami a apriorností jejich konceptů. V tomto ohledu zůstává především Mikamiho *šugo haiši-ron* i v současnosti příkladem progresivní lingvistické teorie. V podobném ohledu však lze za progresivní označit také některé přístupy kognitivní lingvistiky, jež na *PODMĚT* v japonštině nenahlíží v absolutní dichotomii „uznání vs. odmítnutí“. Některé z těchto přístupů ještě zmíníme v dalších částech této knihy, kde se pokusíme o nástin naší vlastní analýzy otázky *PODMĚTU* v moderní japonštině.

Na tomto místě pokládáme za nutné zaujmout k účelnosti *PODMĚTU* v japonštině jednoznačné výchozí stanovisko. *PODMĚT* chápeme jako jeden služební pojem (vedle mnoha dalších), od kterého musíme chtít, aby v celku výkladového aparátu adekvátně a konzistentně přispíval k popisu konkrétního jazykového systému v jeho textových manifestacích. Takto zavedený pojem *PODMĚT* pro nás bude představovat označení konstrukce [NP *ga*] v jakékoliv větné pozici, s vědomím toho, že tento prvek může získávat v různých typech větných konstrukcí různé příznaky. Kromě statusu *PODMĚTU* ve vztahu k jiným souvisejícím kategoriím nás bude zajímat především možnost určení obecného sémantického schématu takto pojímaného *PODMĚTU*.

Třetí kapitola měla ve vztahu k následujícím částem naší studie kromě představení problematiky *PODMĚTU* v japonském lingvistickém prostředí naplnit také dva další dílčí cíle: představit otázku podmětu v japonštině jako stále otevřenou, bez uspokojivého zodpovězení, a skrze různé lingvistické teorie představit inventář širšího spektra konstrukcí, jež jsou standardně

objektem podmětových analýz. Naše vlastní analýza bude představena tak, aby obsáhla všechny tyto konstrukce uceleným aparátem. Nejprve však pokládáme za nezbytné představit teoreticko-metodologické pozadí tohoto aparátu.

4 NÁSTIN POJETÍ JAZYKA A ZÁKLADNÍCH LINGVISTICKÝCH KATEGORIÍ

Jak jsme již zmínili v předchozích kapitolách, současná lingvistika, v japonském i mimo-japonském prostředí, představuje různorodé pole teoreticko-metodologických rámců, z nichž mnohé se často vzájemně ovlivňují, jiné však mohou být na sobě zcela nezávislé. Lingvistická analýza určitého jazykového jevu je potom do značné míry ovlivňována základními teoretickými východisky a filozofickými závazky toho lingvistického rámce, v němž se analýza odehrává. Přijmeme-li jako fakt představu, že není pouze „jedna lingvistika“, jsme nuceni situovat naši vlastní analýzu do alespoň zhruba vymezeného rámce, což má za cíl zajistit konzistentnost argumentace. Nestačí přitom specificky definovat pouze kategorii podmět. Pokládáme za nezbytné v hrubých rysech nastínit také kategorie jazyk a věta a přístup ke slovním druhům a k pojetí lingvistických kategorií obecně.

4.1 Východiska a závazky lingvistického zkoumání

Lingvistika jako vědní disciplína představuje „vědecké zkoumání jazyka“ (Genetti 2014: 18). Vědecký rozměr je přitom shledáván na jedné straně v její empiričnosti – lingvistika je založena na pozorovatelných datech – a na straně druhé ve snaze o objektivnost – lingvistika není zatížena apriorními koncepty a etickými soudy. Zatímco v těchto premisách se většina lingvistických přístupů shoduje, v pojetí objektu zkoumání, tj. jazyka, lze

pozorovat mnohdy zásadní nejednotnosti. Právě pojetí pojmu jazyk, tedy pojetí toho, co je „jazykové“ (a tedy předmětem lingvistického zkoumání) a co nikoliv, představuje jeden ze zdrojů specifík různých lingvistických směrů. Pro funkčně-strukturální jazykovědu pražského ohniska je jazyk především abstraktním systémem pojmů, jenž jako intelektuální konstrukt slouží pro výklad textů, tj. konkrétních kulturně-sociálních řečových skutečností, charakteristických situačním ukotvením, žánrovým zařazením a jistou diskursní tradicí. Pro přístupy generativistické představuje jazyk především určitý specifický typ znalosti, již coby biologickou daností disponuje každý lidský jedinec. Takto pojímaný jazyk je tedy objektivní skutečností lidského kognitivního aparátu, jež se lingvisté pokoušejí modelovat pomocí specifických (a z konkrétní teorie odvozených) popisných nástrojů. Také pro většinu představitelů skupiny lingvistických rámců, jež se hlásí k tzv. kognitivní lingvistice, respektive k „druhé generaci kognitivních věd“¹, je jazyk primárně systémem v rámci lidské kognitivní výbavy. Kognitivní lingvisté nepřístupují k formalismu jako k účelu o sobě a na rozdíl od jinak orientovaných rámců zdůrazňují jednak úzkou provázanost tohoto systému s jinými („ne-jazykovými“) kognitivními funkcemi, jednak však současně vyzdvihují roli kulturních a společenských faktorů při utváření a přetváření jazyka v jeho individuální i kolektivní skutečnosti. Je patrné, že právě nejednotnost pojmu jazyk je jedním z hlavních zdrojů vzájemných nepochopení a rozporů mezi jednotlivými lingvistickými rámci.

Kromě konceptualizace předmětu zkoumání se různé lingvistické rámce vyznačují také specifickými výchozími stanovisky a závazky filozofické povahy. Tyto závazky jsou klíčové, neboť předurčují způsob přístupu k objektu zkoumání, formu argumentace a podobu deskriptivního aparátu či lingvistického modelu. Pro ilustraci zde představíme filozofické závazky funkčně-strukturální jazykovědy, generativisticky orientované lingvistiky a lingvistiky kognitivní.

O závazcích funkčně-strukturální jazykovědy pražského ohniska hovoří Hoskovec (2008) jako o „noetickém stanovisku“. Zmiňuje přitom jednak **závazek strukturální** – závazek vidět jazykový systém jako celek, jehož vlastnosti nelze odvozovat z pouhého souhrnu částí, nýbrž důsledně z jejich vzá-

jemných vztahů, a dále pak **závazek funkční** – závazek zkoumat výrazové prostředky jazyka se zřetelem na jeho schopnost přispívat k postižení mimojazykové skutečnosti. Kromě těchto dvou závazků lze ve funkčně-strukturální jazykovědě identifikovat **závazek antipsychologismu** – závazek nenahlížet na jazykové jednotky jako na psychická jsoucna. Lze říci, že právě tento závazek je v přímém vztahu s pojetím jazyka nikoliv jako jevu lidské psychiky/kognice, nýbrž jako intelektuálního konstruktů utvářeného abstrakcí lingvistických kategorií z konkrétních textů.

Závazky formalisticky orientované generativní lingvistiky shrnuje např. Lakoff (1989). Ten dává příklad tří závazků: **závazek chomskyánský** – závazek konstruovat model lidského jazyka (a myslí) pouze s využitím nástrojů formální logiky a současně závazek vidět syntax jako studium algoritmické manipulace s abstraktními symboly, **závazek objektivismu** – závazek vidět jevy světa jako existující objektivně v „přirozeně“ daných podobách, stavech, vztazích atd., bez ohledu na subjekt, jenž určitý objekt vnímá, a **závazek fregeovský** – závazek chápat jazykový význam jako jev sestávající ze vztahů mezi symbolem a „objektivní“ skutečností, tj. jako referenci a pravdivostní podmínky. Je zjevné, že takto formulované závazky na sebe vzájemně navazují, a mohou tak sloužit jako východiska pro ucelenou teorii jazyka. Současně tyto závazky určují, co má být přijímáno jako empirický objekt zkoumání, a tím určují pojetí vědeckosti generativní lingvistiky.

Výchozí závazky kognitivně orientované lingvistiky jako první taktéž představil Lakoff (1989), jejich přijetí širším spektrem kognitivních lingvistů pak dokládají např. Evans a Green (2006) aj. Kognitivní lingvistika vychází ze dvou závazků: **závazek zobecnění** – závazek konstruovat model jazyka stanovováním principů, jimž podléhají řečové jevy a struktury na všech úrovních zkoumání, a **závazek kognitivní** – závazek konstruovat model jazyka tak, aby byl v souladu s poznatky o mozku a myslí získanými z jiných souvisejících disciplín. Oba zmíněné závazky představují hlavní zdroje sebevymezení kognitivní lingvistiky vůči lingvistice generativní (a také jiným směrům). Závazek zevšeobecnění je odmítnutím modulárního pojetí jazykových plánů, závazek kognitivní pak umožňuje zasadit kognitivně

orientovanou lingvistiku do sjednoceného rámce moderních kognitivních věd, jež určitá teoreticko-metodologická východiska sdílejí.²

Adekvátnost určitého lingvistického modelu je tedy vždy relativní – vztahuje se k souboru filozofických závazků. Kromě toho je výsledný model přirozeně předmětem posuzování míry „vědeckosti“. Zatímco některé lingvistické rámce pokládají za kritérium vědeckosti prediktivní schopnosti daného modelu, jiné uznávají za vědecké i takové teorie, které nejsou schopny předpovídat, ale pouze vysvětlovat. Zdůrazňování kritéria prediktivnosti, které je příznačné pro generativistické přístupy, lze přisuzovat snahám o zasazení jazykovědy do rámce přírodních věd. To přirozeně předpokládá zúžené pojetí jazyka. Naopak širší pojetí tohoto konceptu vede k situování jazykovědy na pomezí přírodních a společenských věd, neboť jazyk v takovém pojetí má jak charakteristiky jevu biologického, tak i charakteristiky jevu kulturního.

Náš přístup se nadále přiklání k pojetí jazyka v širší perspektivě, kromě závazku strukturálního a funkčního si tedy bereme za své především výše zmíněné dva závazky kognitivní lingvistiky.

4.2 Přístupy k jazykovému významu

Tradičně ústřední postavení má v lingvistice – jako sémiotické disciplíně – koncept významu. Pro funkční strukturalismus je to, jak se abstraktní jazykový význam aktualizuje v konkrétních textech do jedinečného smyslu, přímo hlavní otázkou jazykovědy.³ Avšak podobně jako v případě pojetí jazyka i přístupy k jazykovému významu se u různých jazykovědných rámců liší a většinou vyplývají z obecnějších filozofických východisek. Jak jsme již nastínil v předchozím oddíle, generativisticky orientovaná jazykověda nahlíží na význam referenčně a objektivisticky, tj. jako na logické vztahy mezi diskrétními kategoriemi, objektivně existujícími v určitém mimojazykovém světě, a formálními mentálními symboly. Funkčně-strukturální jazykověda k významu přistupuje především diferenčně, tj. jako k souboru hodnot, jimiž jazykový znak disponuje ve vztahu k jiným znakům uvnitř abstraktního

jazykového systému. Většina přístupů kognitivní lingvistiky v jistém smyslu klade význam do přímé souvislosti s pojmem, tj. prvkem konceptuální struktury. Pro kognitivně lingvistické pojetí významu je však příznačné především zohlednění jazykového subjektu – mluvčího/adresáta⁴ – v procesu semiózy. Lze tedy říci, že pro kognitivní lingvisty je s ohledem na pojetí jazykového významu jako něčeho dynamického spíše než pouhý koncept zásadnější proces konceptualizace.⁵

Funkčně-strukturální lingvistika si klade za cíl vyložit význam jazykového znaku objektivně, tj. nadindividuálně, ať již jde o abstraktní význam v rámci systému jazyka, či o jeho aktualizaci coby konkrétního smyslu v konkrétních textech. Objektivnost je zde zaručena závazností norem daného jazyka, kterých si jsou členové daného jazykového společenství vědomi a které se nejzřetelněji projevují skrze důsledky jejich případného porušení. Přístup funkčně-strukturální lingvistiky k významu lze tedy chápat jako snahu zodpovědět otázku „Co znamená X?“, kde X je bifaciální jazykový znak – jednota výrazového a obsahového plánu. Vztahy, v nichž se takto pojímaný význam vyšetřuje, jsou **dyadické** – jde o vztahy mezi dvěma entitami, přičemž jednou z těchto dvou entit je výraz, případně jazykový znak ve své celistvosti, tou druhou je pak buď entita mimojazykové skutečnosti – při referenčním vyšetřování –, situace, která vyvolala užití daného znaku – při inferenčním vyšetřování –, nebo jiný jazykový znak – při diferenčním vyšetřování. Podobně dyadický je referenční postoj k významu v generativisticky orientovaných přístupech. O kognitivně lingvistickém postoji k významu pak Ikegami (2002) či Ikegami a Morija (2009) hovoří jako o postoji založeném na pojetí **triadických** vztahů, tj. na vzájemných vztazích výrazu, obsahu a interpretanta jazykového znaku. Takový přístup pak lze chápat jako snahu zodpovědět otázku „Jak Y rozumí X?“, kde Y je interpretant (mluvčí, adresát) a X je binární jazykový znak. Croft a Cruse (2004: 8) pak v souvislosti se sémantikou v rámci kognitivně orientované lingvistiky hovoří o „sémantice porozumění“ (*semantics of understanding*). V tom, zda se v přístupu k jazykovému významu zohledňuje role vnímajícího subjektu, či nikoliv, lze spatřovat jeden z hlavních rozdílů mezi funkčně-strukturální a kognitivní lingvistikou.⁶

Každé z výše nastíněných pojetí významu má své výhody i nevýhody. Funkčně-strukturální pojetí umožňuje dostat závazku antipsychologismu, který jsme nastínili v předchozím oddílu, a popisovat význam jako nadindividuální a ryze jazykový jev (samozřejmě ve strukturálním pojetí jazyka, tj. s důrazem na jeho kulturně sociální povahu). Ve vztahu k percepci jazykového významu interpretantem je však ze své podstaty nuceno často odkazovat k určitým „předporozuměním“, která ukotvuje výhradně v textové zkušenosti. Kognitivně orientovaná lingvistika si za předmět svého zkoumání bere nejen konkrétní texty, ale také kognitivní aparát a široký soubor mechanismů, jejichž prostřednictvím individuální mluvčí konkrétní texty produkuje a interpretuje. Je přitom zjevné, že tento aparát u každého interpretanta představuje nejen vědomou znalost kulturně-jazykových norem, ale také takovou kognitivní výbavu, která se sice skrže konkrétní jazykové projevy manifestuje, je však z velké části nevědomá a přesahující hranice jazyka v zúženém pojetí.⁷ Kognitivní přístupy tedy skrže pozornost, kterou věnují jazykovému subjektu, nabízejí nejen popis struktura-ce, ale také vysvětlení motivací významů jazykových jednotek. Význam je však v kognitivních přístupech primárně chápán referenčně, což vyvolává otázku o povaze a situovanosti referentu. Kognitivní lingvistika odmítá objektivistickou referenci, tj. vztah symbolu k entitám objektivního mimojazykového světa, která je v rozporu se zkušenostním charakterem pojmového aparátu jazykového subjektu. Ronald W. Langacker tento postoj shrnuje následovně:

„Význam není objektivně dán, nýbrž konstruován, a to i pro výrazy vztahující se k objektivní realitě. Nemůžeme tudíž vykládat význam popisováním objektivní reality, ale pouze popisováním kognitivních procesů, skrže něž ji chápeme. Předmětem sémantické analýzy je lidská konceptualizace a struktury, jež nás zde zajímají, jsou ty, které člověk vnáší do své mentální zkušenosti skrže aktivní kognitivní zpracování.“⁸

Problém významu jako referenčního vztahu se pokouší řešit Chris Sinha (1999), jenž předkládá následující definici:

„Význam je vztah projekce mezi určitou jazykově konceptualizovanou referenční situací a konceptuálně motivovaným výrazem, který umožňuje posluchači porozumět – v kontextu světa dané rozpravy – komunikačnímu aktu, jež mluvíci zamýšlí.“ (Sinha 1999: 238)

V analýze výrazů, které budou věnovány následující kapitoly, vycházíme z výše nastíněných kognitivních přístupů k významu. Současně zohledňujeme také některé funkčně-strukturální postoje. Není v možnostech této studie plně postihnout pojetí jazykového významu ve všech jeho aspektech, stejně jako zde není prostor pro detailnější nástin našeho pojetí konceptu jazyk. Pro naše potřeby v tuto chvíli pokládáme výše uvedenou Sinhovu definici a Langackerovu charakteristiku jazykového významu jako prvku porozumění za postačující.

4.3 Pojetí PODMĚTU jako jazykové kategorie

Při výstavbě deskriptivního aparátu jazyka utváří jazykověda systém kategorií, tj. množin prvků, jež určité rysy sdílejí a určité rysy jsou pro ně specifické – odlišují je od prvků kategorií jiných. Přestože v lingvistice (a ve vědách obecně) je toto v jistém směru nutný důsledek metodologického „závazku zobecnění“, je kategorizace současně jedním ze základních kognitivních mechanismů, jenž přesahuje hranice konkrétního intelektuálního konstruktů. Máme-li nahlížet na podmět jako na jazykovou kategorii, je zapotřebí důsledně si uvědomit vlastnosti kategorií a povahu kategorizace obecně. To umožní konzistentní kategorizaci prvků, jež jsou předmětem naší analýzy.

Jednou z charakteristik kognitivně orientované lingvistiky je ústřední role tzv. prototypového pojetí kategorií jako alternativy k tzv. klasickému pojetí kategorií (Lakoff 1987).⁹ Klasické pojetí kategorií, které lze vysledovat až k Aristotelovi, se vyznačuje přisuzováním ostrých hranic kategoriím (členství v kategorii má tedy binární povahu – člen vs. nečlen) a přisuzování rovnocenného statusu všem členům dané kategorie (žádný člen není

lepším příkladem dané kategorie než člen jiný). Kategorie jsou současně definovány skrze nutné a dostačující podmínky, přičemž tyto rysy jsou binární (Taylor 1995: 23). Prototypové pojetí kategorií, které v 70. letech 20. století nejvýrazněji představila Eleanor Rosch (nar. 1938),¹⁰ je postaveno na vztahu členů dané kategorie k centrálnímu prototypu – relativně abstraktní mentální reprezentaci, která shrnuje klíčové rysy, jež nejlépe reprezentují příklady dané kategorie (Evans a Green 2006: 249). Členství v kategorii je odstupňované, některé členy jsou tedy lepšími příklady dané kategorie než členy jiné. Nelze přitom určit přesný výčet nutných a postačujících rysů, neboť kategorizace samotná je dynamický proces ovlivňovaný kontextuálními a jinými faktory. Prototypové kategorie mají většinou neostré hranice, takže se lze běžně setkat s případy pomezního členství.¹¹ Teorie prototypových kategorií byla již ve svých počátcích vystavena kritice a nelze ji pokládat za bezproblémovou. V našem pojetí tedy budeme hovořit spíše o prototypových efektech při kategorizaci než o prototypových kategoriích.¹²

Přestože teorie prototypových kategorií vznikla jako výsledek výzkumů v oblasti kategorizace jevů mimojazykového světa, prototypové efekty lze pozorovat také u kategorií lingvistických.¹³ Přehled, který jsme předvedli v oddílech 3.3 a 3.4 v tomto ohledu demonstruje závislost většiny teorií podmětu v japonštině na klasickém pojetí kategorií. Odpůrci podmětu jako Akira Mikami nebo Takehiro Kanaja se snaží dokázat, že v systému japonského jazyka není konstrukce, která by splňovala nutné podmínky pro klasifikaci v rámci kategorie podmět. Podobně i lingvisté, kteří podmět v japonštině uznávají, vycházejí z binárního pojetí kategorií: podmět vs. ne-podmět. Pouze Šibatani (1985) pojímá podmět jako kategorii disponující prototypovými efekty. Problematičnost jeho pojetí podmětu pak vyplývá především z rysů, jež přisuzuje podmětovému prototypu.

Pokud jde o podmět, je důležitým příkladem pokusu definovat jej jako prototypovou kategorii Lakoff (1987: 64–66). Podmět je podle Lakoffa kategorií, která v sobě spojuje kategorie konatel a téma. Obě dvě tyto kategorie jsou však samy kategoriemi prototypovými. Necentrální členy kategorie, tj. členy, jež jsou relativně vzdáleny od prototypu směrem k pe-

riferii dané kategorie, jsou motivovány podobnostmi s prototypickými členy:

- „– Jmenné fráze, které nejsou ani prototypickými konateli, ani prototypickými tématy, mohou být podměty – a relativně dobrými příklady podmětů – za předpokladu, že mají důležité vlastnosti konatele a tématu.
- Díky tomu je umožněno něco, co můžeme nazvat „na prototypu založená univerzálie“. Podmět je kategorie, jejíž ústřední členy jsou jak prototypickými konateli, tak prototypickými tématy.“ (Lakoff 1987: 65)

Lakoff dále uvádí příklady rysů prototypického konatele: vůle, primární zodpovědnost za děj. Jde tedy o ukázkou snahy vymezit podmět z velké části na základě sémantických rysů, aniž by se tato snaha opírala o objektivistické pojetí významu.

Takto nastíněné pojetí podmětu je nutně značně zjednodušené (a ve světle typologických přístupů i poněkud problematické). Může však sloužit jako vhodné východisko pro analýzu japonštiny, neboť vybízí k zaměření pozornosti na výrazy, jež jsou klasifikovány jako prototypické příklady vyjádření tématu (tj. především konstrukce [NP *wa*]), a na výrazy, jež jsou klasifikovány jako prototypické příklady vyjádření konatele (tj. především konstrukce [NP *ga*]). Od těch lze dále postupovat směrem k méně prototypickým příkladům, a nahlížet tak na podmět jako na tzv. radiální kategorii – kategorii strukturovanou vzhledem k prototypu, jejíž neprototypické členy nejsou prototypem generovány (a nejsou tudíž predikovatelné), nýbrž jsou jím motivovány. Analýza pak má za cíl tuto motivovanost objasnit.

K otázce podmětu jako jazykové kategorie se ještě vrátíme v oddíle 4.6. V následujícím oddíle představíme kategorii věta, přičemž naší snahou bude mj. ilustrovat, že i k ní lze adekvátně přistupovat jako ke kategorii vykazující prototypové efekty.

4.4 Pojetí VĚTY jako kategorie japonského jazyka

V předchozích kapitolách jsme několikrát předvedli, že útvarem, v jehož rámci se podmět nejčastěji stanovuje a popisuje, je věta. O problematičnosti tohoto konceptu hovoří např. Fiala (2011), ten však současně poukazuje na skutečnost, že věta zůstává intuitivně dobře přijímaným konceptem pro běžného uživatele jazyka. Je přitom však nutno zdůraznit, že věta není vždy pojímána jako objektivní skutečnost, spíše se na ni nahlíží jako na jeden z výkladových konstruktů. Platí to jak pro funkčně-strukturální jazykovědu (např. Hoskovec 2010), tak i pro kognitivní lingvistiku (např. Evans a Green 2006: 110–111). V obou případech je věta chápána jako abstraktní koncept, jenž vzniká idealizací konkrétních výpovědí. Výpověď definuje Hoskovec (2010: 190–191) jako elementární textovou jednotku, jež se vyznačuje situačním ukotvením a žánrovým zařazením. Croft (2001b: 26) definuje výpověď (*utterance*) následovně:

„Výpověď je konkrétní, skutečná materializace produktu lidského chování v komunikační interakci (tj. řetězec zvuků), tak jak je vysloven, gramaticky strukturován a sémanticky a pragmaticky interpretován v daném kontextu.“

Funkční strukturalismus a kognitivní lingvistika tak do určité míry pojetí výpovědi sdílejí.

Funkční strukturalismus rozlišuje mezi pojmenovávacími a usouvztažňovacími prostředky. Věta je potom definována jako pole vztahů (syntagmatických a paradigmatických) mezi pojmenovávacími jednotkami. Kromě toho je větě přisouzena konkrétně daná prozodická struktura s intonační konturou a hierarchická větněčlenská struktura s přísudkem jako základním, jinak než elipticky nevyпустitelným větným členem na vrcholu. Právě přítomnost přísudku ve struktuře syntagmatických vztahů je pro Hoskovce kritériem určení výpovědi jako „větné“.

Jak jsme již zmínili v části 3.2.4, většina japonských jazykovědců nerozlišuje mezi větou a výpovědí tak, jako to činí funkční strukturalismus. Dělení výpovědí na větné a nevětné je v případě japonštiny problematické z několika důvodů. Jednak predikativy ve funkci přísudku nemají oproti jiným funkcím

vždy jasně odlišnou morfologickou podobu, jednak výpovědi bez prototypického přísudku mají v japonských textech kvantitativně výrazné zastoupení. To na jednu stranu ztěžuje určování aktuálně eliptického výrazu v mnoha typech konstrukcí, současně to však také snižuje míru příznakovosti výpovědí, které by se daly klasifikovat jako „nevětné“. Z těchto důvodů přistupují japonští lingvisté ke konstrukcím typu jednoslovných vět (*ičigobun*) taktéž jako k větám a snaží se hledat podmínky pro jejich „větný“ status v jiných prvcích, než je přítomnost prototypického přísudku. Jak jsme ilustrovali v několika částech oddílu 3.2, v prostředí *kokugogaku* je v tomto ohledu do značné míry emblematický pojem predikace (*čindžucu*), jehož pojetí je však značně různorodé.

Východiskem pro naše pojetí věty, v rámci níž se budeme pohybovat při analýze podmětového charakteru vybraných výrazů v následujících kapitolách, bude náhled na větu jako na kategorii, jež vykazuje prototypové efekty. Tento postoj není zcela v rozporu s funkčně-strukturálním pojetím, neboť jak uvádí Hoskovec, věta se definuje „jako jazykový výraz vyhovující požadavkům jistého obecného schématu, [...]“ (Hoskovec *ms(a)*: 10). Zmíněné „obecné schéma“ pak pro nás představuje právě větný prototyp. Pro vymezení věty dále využijeme koncept větné **funkce**, neboť jazyk chápeme v tradici pražského funkčního strukturalismu jako systém prostředků funkčních. Koncept funkce bývá v některých přístupech opomíjen. Zde jej využijeme v podobě, v jaké jej zdůrazňuje např. Takebajaši (2008). Cílem by mělo být takové vymezení věty, aby v sobě spojovalo rysy funkčně-strukturálního pojetí s požadavky japonské lingvistiky (především pak uznání jednoslovných vět jako prvků kategorie věta).

Takebajaši (2008) k pojmu funkce dochází skrze analýzu konjugačních tvarů predikativů ve starověké japonštině.¹⁴ Ty podle něj byly formou pro specifické vyjádření se k *modu existendi* podmětu,¹⁵ plnily tedy syntaktickou i modální funkci. Ačkoliv v průběhu historického vývoje konjugační tvary o tuto svoji roli přišly, funkce věty jako takové zůstala beze změny. Esenciální funkci věty Takebajaši definuje jako funkci „vypovídat o určitém objektu to, jakým způsobem se realizuje/existuje jeho určitá okolnost“ (Takebajaši 2008: 20).¹⁶ Tato funkce se prototypicky projevuje v oznamo-

vacích větách (*heidžóbun*). Jiné typy vět, tj. tázací (*gimonbun*), rozkazovací (*meireibun*) a jednoslovné substantivní věty (*meiši ičigobun*) tuto funkci vyjadřují neprototypicky, v závislosti na specifickém charakteru daného typu věty.¹⁷ Díky zavedení funkce v tomto pojetí lze za věty uznat i výpovědi tvořené jediným substantivem bez morfologického vyjádření pádu. Je to právě funkce, co přispívá ke specifikaci sémantického pólu jednoslovných vět. Současně je zachována dostatečná míra zobecnění, neboť funkcí je relativně omezené množství, a funkcí obdařená věta tak zůstává konceptem na rovině abstraktního systému jazyka.

Neeliptické jednoslovné věty vyvolávají otázku syntaktického vztahu – především pak syntagmatického – na obsahové rovině celého výrazu. Zde budeme vycházet z triadického pojetí významu, které navrhují Ikegami (2002) a Ikegami a Moriya (2009) a které jsme nastínili v oddíle 4.2. Zohlednění konceptu mluvčí je zásadní především pro popis obsahového pólu vět s některými tzv. soukromými predikáty v bezpříznakové funkci.¹⁸ U těchto případů je problematické hovořit o aktuální elipse jmenného závislého výrazu z několika důvodů. Jednak proto, že systém japonštiny disponuje vícečetnou skupinou výrazů, jejichž referentem může být mluvčí, především ale proto, že případy, kdy je výraz denotující mluvčího ve výpovědi explicitně přítomen, jsou ve většině případů příznakové. V příkladu níže je (32a) bezpříznaková, (32b) potom příznaková:

(32) a) <i>Urešii!</i>	To mám radost!
b) <i>Wataši wa urešii!</i>	Já mám teda radost!
já TOP šťastný.NPST!	

Jelikož vztah mezi konceptem mluvčí a soukromým predikátem platí pro celou skupinu případů vět se soukromými predikáty a lze jej formálně abstrahovat, pokládáme tento vztah za systémovou danost, a tedy za vztah syntaktický.¹⁹ Rozšíříme-li pojetí syntaktických vztahů tak, že pracujeme i s nulovými signifikanty (*signifiant zéro*), můžeme udržet pojetí věty jako pole syntaktických vztahů i u japonštiny, která nedisponuje flexí v té podobě jako čeština či některé jiné evropské jazyky.

Kromě funkce a syntaktického vztahu je zapotřebí uchopit také otázku **predikace** jako větotvorného prvku, jenž odliší větu od prostého syntagmatu. Přestože vázat intonační konturu s predikací (*čindžucu*), jak to činí Seidži Koike,²⁰ se může jevit funkční, je nutno uznat, že ne všechny výrazy vybavené intonační konturou odpovídají stejnou měrou obecnému schématu – větnému prototypu. Na tuto skutečnost poukazuje mj. Mikami (1954), který předvádí, že konstrukce s různými tvary predikativu disponují různou mírou schopnosti fungovat jako samostatné věty. Tuto schopnost fungovat jako samostatná věta Mikami označuje pojmem *čindžucudo*, stupeň predikace.²¹ Odstupňovanost predikativního charakteru určitého výrazu je zcela v souladu s naším prototypovým pojetím kategorií. Je však třeba poukázat na skutečnost, že míra „predikativnosti“ určitého výrazu není dána pouze morfologickou podobou predikativu, ale spíše je součinem více faktorů, z nichž tvar predikativu je pouze jedním dílčím činitelem. Jiným významným faktorem může být právě výše zmíněná intonační kontura.²² Tato skutečnost nás vede k zavedení pojmu **predikační náboj** – tím rozumíme míru schopnosti určitého výrazu plnit základní funkci věty. Nejvyšším predikačním nábojem disponuje prototypický příklad věty, tj. konstrukce s predikativem ve finitním tvaru a řádnou intonační konturou. Lze pozorovat, že v případech výpovědí, u nichž je predikační náboj oslaben (např. případy s jádrovým predikativem v nefinitním tvaru), existuje systémová tendence kompenzovat toto oslabení jinými než morfologickými prostředky (např. intonací). I jednoslovné substantivní věty tak díky intonaci mají dostatečný predikační náboj k tomu, aby byly chápány jako věty.

Na tomto místě můžeme stručně shrnout pojetí věty v japonském jazyce, jež bude výchozím pro práci s textovým materiálem v následujících kapitolách:

Věta je pole syntaktických vztahů, jež svojí podobou vyhovuje určitému obecnému prototypu. Jedná se tedy o konstrukci, která disponuje predikačním nábojem v dostatečné míře k tomu, aby mohla plnit základní větnou funkci, tj. vypovídat o určitém objektu to, jakým způsobem se realizuje/existuje jeho určitá okolnost.

Z definice vyplývá, že neexistuje ostrá hranice mezi výpověďmi větnými a nevětnými. V prototypovém pojetí kategorií je to však přirozené a současně tato skutečnost v žádném ohledu nebrání analýze, která je v této knize naším cílem.

Máme-li vymezenou větu jako pole syntaktických vztahů, u nichž budeme vyšetřovat charakteristiky podmětu, je zapotřebí přesunout pozornost k vymezení základních slovních druhů, jež se na větné členy přímo váží. Konkrétně podmět je přímo spojován se slovním druhem substantivum (N). Při vymezování slovních druhů budeme dále navazovat na aparát, jež rozvíjíme po celou čtvrtou kapitolu.

4.5 Klasifikace slovních druhů v japonštině

Hoskovec (mns(a)) hovoří o tradičních slovních druzích jako o třídách lexikálních jednotek, jež jsou morfologicky dobře disponovány k zastávání určitých syntaktických rolí. Zatímco sloveso vymezuje jako třídu lexikálních jednotek morfologicky dobře disponovanou k zastávání role přísudku, substantivum vymezuje jako „třídu lexikálních jednotek, morfologicky zvláště disponovaných pro syntaktické role podmětu a předmětu (ve vzájemném protikladu)“ (Hoskovec mns(a): 219). Pro vymezení slovních druhů tedy předpokládá větu, jako pole vztahů, vůči nimž lze slovní druhy definovat. Současně také koncept větněčlenských rolí v iniciálním bodě analýzy předchází konceptu slovních druhů.²³ Podobně japonská Školní gramatika vymezuje substantiva (*meiši*) jako výrazy, jež se mohou stát podmětem věty (Okimori a kol. 2006: 96). Příkladem teorie, kdy slovní druh předchází větnému členu, je aparát Seidži Koikeho, jenž větné členy váže na specifické větné stavby (*kóbun*), a tyto větné stavby pak vymezuje především podle toho, jaký slovní druh tvoří přísudkovou složku (viz 3.2.4). Především v tomto ohledu se u Koikeho jeví zásadní teorie slovních druhů, neboť vymezení hranice mezi substantivem a adjektivem (či substantivem a slovesem) je určující pro vymezení tematické a rematické větné stavby.

Přestože většina japonských lingvistických přístupů se snaží slovnědruhově zařadit všechny morfémy, ve vztahu k tématu naší knihy je zapotřebí vymezit pouze tzv. hlavní syntaktické kategorie a vázanost gramatických morfémů, tj. určit, zda např. výrazy *na* a *ni* v příkladu (33) jsou či nejsou ohebnou koncovkou výrazu *šizuka* (se kterým tvoří jeden fonotaktický celek), a zda tedy tento výraz klasifikovat jako neohebný (do stejné kategorie jako substantivum), či jako ohebný (do stejné kategorie jako sloveso či adjektivum).

(33) a)	<i>šizuka na hito</i>	vs.	<i>šizukana hito</i>	tichý člověk
b)	<i>šizuka ni naru</i>	vs.	<i>šizukani naru</i>	ztiší se

Při klasifikaci slovních druhů v této knize vycházíme primárně z přístupu japonského lingvisty Satoši Uehary, neboť ten je současně kognitivně založený – mj. vychází z pojetí kategorií s prototypovými efekty – a typologicky motivovaný.²⁴ Uehara (1998) nejprve řeší otázku vázanosti, následně pak podrobuje tradičně spatřované slovní druhy testu na příslušnost k syntaktickým kategoriím dle Croftova typologického aparátu. Kromě tří základních (a Croftem univerzálně uznávaných) tříd – substantivum (N), adjektivum (ADJ), sloveso (V) – se Uehara zaměřuje na vymezení v japonštině tradičně problematických skupin výrazů, jimiž jsou jmenná adjektiva (NA) a verbální substantiva (VN).

Croft (1991) využívá pro určení hlavních syntaktických kategorií dvě samostatná, leč vzájemně provázaná kritéria. Prvním je sémantická třída, druhým pak pragmatická funkce. Sémantické třídy jsou tři: Objekty, Vlastnosti a Akce. Jejich prototypům pak odpovídají prototypická substantiva, adjektiva a slovesa.²⁵ Toto sémantické hledisko je následně doplněno parametrem pragmatické funkce. Základní pragmatickou funkcí je zde propoziční akt. Ovšem zatímco Hoskovec (2010: 193) pro inicializaci posloupnosti syntaktických vztahů v hierarchii věty předpokládá pouze akt predikace, jímž je nastolen přísudek, Croftův aparát pracuje navíc také s aktem reference (ten pokládá za nejdůležitější) a s aktem modifikace.²⁶ Croft (1991: 52) dále specifikuje, že funkcí reference je umožnit posluchači „identifiko-

vat určitou entitu jako to, o čem mluvčí hovoří“. Funkcí predikačního aktu je potom sdělit „co mluvčí zamýšlí říci o tom, o čem mluví (o referentu)“. Modifikační akt je do značné míry sekundární a slouží k obohacení substantivního obrazu o dodatečné rysy. Kritéria sémantické třídy a pragmatické funkce jsou provázána v tom ohledu, že výrazy, jež označují objekty, jsou v jazycích morfologicky bezpříznakové v pragmatické funkci reference, výrazy, jež označují akce, jsou bezpříznakové v pragmatické funkci predikace a výrazy, jež označují vlastnosti, jsou bezpříznakové v pragmatické funkci modifikace.

Z výše uvedených pragmatických funkcí využívá Uehara funkci predikace pro vymezení ohebných (flektivních) a neohebných syntaktických kategorií.²⁷ Flexi v japonštině (*kacujō*) přitom definuje následovně:

„Určité slovo je ohebné, jestliže kořen tohoto slova v bezpříznakové predikační funkci vykazuje vázanost na zbytek slova (tj. na jeho koncovou část) do té míry, že tento (myšleno koncová část slova) zůstane [svázán s kořenem] i v příznakovějších predikačních funkcích (např. emfatické reduplikaci).“ (Uehara 1998: 71)

V níže uvedeném příkladu ilustrujeme vztah bezpříznakové predikace a příznakové predikace (z Ueharových příkladů volíme emfatickou reduplikaci, kterou zmiňuje v definici výše) s ohledem na vázanost gramatických morfémů k lexémům.²⁸ Gramém vázaný ke kořenu slova je klasifikován jako flektivní koncovka.

(34) bezpříznaková predikace	reduplikace pro emfasi
N <i>Hon da.</i> Je to kniha.	<i>Hora! Hon, hon!</i> Hele! Kniha!
NA <i>Kirei da.</i> Je to krásné.	<i>Hora! Kirei, kirei!</i> Hele! To je krásný!
ADJ <i>Furu.</i> Je to staré.	<i>Hora! Furu, furu!</i> Hele! To je starý!
V <i>Iku.</i> Jde to.	<i>Hora! Iku, iku!</i> Hele! Ono to jde! ²⁹

S využitím pragmatické funkce predikace tedy Uehara dělí syntaktické kategorie v japonštině na nominálie (*nominals*), tj. neohebné výrazy, jež jsou méně příznakové pro pragmatickou funkci reference, a predikativy

(*verbals*), tj. ohebné výrazy, jež jsou méně příznakové pro pragmatickou funkci predikace.³⁰ Právě nutnost připojení volného gramému v bezpříznakové predikační funkci (tj. v prostém sdělení) je znakem příznakovosti nominálií, a tudíž znakem jejich neohebnosti. Na základě ohebnosti jsou tedy NA klasifikována jako nominália, což je rozdíl Ueharovy analýzy oproti japonské Školní gramatice či jiným deskriptivním aparátům japonštiny. V souvislosti s naším pojetím predikativnosti nastíněným v předchozím oddíle lze říci, že spona (ve tvaru *da* či jiných) je jedním z prostředků, jimiž substantiva a jmenná adjektiva ve funkci přísudku kompenzují nízký predikační náboj.

Konečné vymezení hlavních syntaktických kategorií – slovních druhů – s příslušnými definicemi lze tedy provést následovně:

Nominália:

Substantiva (N) – jsou neohebná, pobírají pádové partikule a v modifikační funkci partikuli *no*.

Verbální substantiva (V) – jsou podskupinou substantiv, tedy jsou neohebná, pobírají pádové partikule a v modifikační funkci partikuli *no* nebo predikační formu s expletivním slovesem *suru*, dělá.

Jmenná adjektiva (NA) – jsou neohebná, nepobírají pádové partikule a v modifikační funkci pobírají konektém *na*.³¹

Predikativy:

Adjektiva (ADJ) – jsou ohebná, nemají imperativní tvary, potřebují morfém *-sa* připojený ke kmeni, aby mohla pobírat pádové partikule, predikátové tvary jsou v modifikační funkci jednoduše přiřazeny juxtapozicí, bez dalších gramatických morfémů.

Slovesa (V) – jsou ohebná, pobírají nominalizátory (např. *koto*, *no*), aby mohla pobírat pádové partikule, predikátové tvary jsou v modifikační funkci jednoduše přiřazeny juxtapozicí, bez dalších gramatických morfémů.

Některé tradiční slovní druhy, např. adverbia (*fukuši*) či atributiva (*rentaiši*), mezi hlavní slovní druhy zařazeny nejsou, pro naši vlastní analýzu však v tuto chvíli jejich zavedení bezprostředně nepotřebujeme. Zavedené kategorie pak v různých ohledech vykazují prototypové efekty. Verbální substantiva (VN), tj. výrazy jako *benkjó* (studium), *kenkjú* (výzkum), *dorjoku* (úsilí), *kopí* (kopie, kopírování), jsou neprototypickými členy kategorie substantivum. Sémanticky mají rysy akcí, což se u nich projevuje morfologicky, např. v predikační funkci. Podobně NA jsou méně prototypickými nomínálii než N, neboť sdílejí sémantické charakteristiky s ADJ (např. stupňovatelnost). Některá slovesa také mohou být vzdálená slovesnému prototypu a být blíže kategorii ADJ (morfologicky se to u nich může projevovat např. absencí imperativního tvaru). Slovní druhy tak tvoří kontinuum s neostrými hranicemi. Tato neostrost je dána mj. dynamičností konceptualizačních operací při utváření významu. V systému japonského jazyka je variabilita sémantické struktury lexémů doložitelná konstruovatelností slovnědruhového zařazení, skrze které výraz dostává konkrétní sémantické charakteristiky. To se týká především výrazů, jež ve svém sémantickém pólu mají koncepty na pomezí kategorií. Příkladem jsou výrazy, jež vykazují morfosyntaktické charakteristiky substantiv a jmenných adjektiv. Viz jednotlivé dvojice výrazů v (35):³²

(35) a) <i>heiwa na kuni</i>	mírumilovná země
b) <i>heiwa no šiša</i>	posel míru
c) <i>kenkó na hito</i>	zdravý člověk
d) <i>kenkó no džótai</i>	zdravotní stav
e) <i>motto heiwa na kuni</i>	mírumilovnější země
f) <i>motto kenkó na hito</i>	zdravější člověk
g) <i>*motto heiwa no šiša</i>	
h) <i>*motto kenkó no džótai</i>	

Příklady (35a) – (35d) ukazují, že výrazy *heiwa* či *kenkó* mohou být konstruovány buď jako N, nebo jako NA. Užití v konstruování NA pak umožňuje stupňovatelnost, jak dokládají příklady (35e) a (35f). Nízká přijatelnost pří-

kladů (35g) a (35h) ilustruje, že výraz, konceptualizovaný jako N (tj. prototypicky sémantický objekt), nepřipouští stupňovatelnost (tj. sémantickou charakteristiku vlastností, prototypických adjektiv).

U výrazů, jež vykazují pomezí charakteristiky, lze uvažovat také o alternativní strukturní analýze: uznáme, že v systému japonského jazyka existují dva typy homonymních výrazů s rysy [+ADJ] a [+N]. Zde představená kognitivní analýza zohledňující konceptualizační operace (konstruování) se však jeví jako efektivnější, neboť analýza s využitím syntaktických rysů je problematická pro postihnutí graduálního přechodu mezi kategoriemi N a VN u konkrétních mluvčích, který ilustruje Uehara (1998: 140–142).³³ Kromě toho je cílem Ueharovy klasifikace slovních druhů nejen nastínit strukturaci lexikálních jednotek v systému japonského jazyka, ale skrze zohlednění sémantické roviny také poukázat na motivace této strukturace.

Z výše nastíněné kategorizace slovních druhů je patrné, že na rozdíl od generativisticky orientovaných přístupů neoperujeme s výrazem *džibun* jako se zvrtným zájmenem, neboť pro zavedení kategorie zájmeno není v systému japonského jazyka morfosyntaktické opodstatnění. Z toho také vyplývá, že je problematické klasifikovat Šibataniho test podmětovosti, který využívá právě výrazu *džibun* (viz bod 4 ve (14), část 3.3.1), jako test ryze syntaktický. Z hlediska slovnědruhového zařazení vykazuje výraz *džibun* všechny rysy substantiva.³⁴

Přestože kognitivně-typologicky orientovaný přístup ke klasifikaci slovních druhů bere výrazný ohled na sémantický pól klasifikovaných výrazů, zásadní roli v něm hrají distribuční kritéria, tj. v jakém typu konstrukci se určitý výraz může vyskytovat. V předchozím oddíle jsme také větu vymezili jako určitý typ konstrukce. Pro potřeby analýzy japonského podmětu v nadcházejících kapitolách je tedy nutné vyjádřit se ke statusu konstrukcí, o něž se náš aparát – ve shodě s kognitivně orientovaným pojetím jazyka – opírá. Tomu tedy věnujeme následující oddíl.

4.6 Status konstrukcí v analýze japonského PODMĚTU

Jedním ze základních konceptů kognitivních přístupů k jazyku je konstrukce. Oproti běžnému užívání zde „konstrukce“ neznamena jen specificky usouvztažněné spojení jazykových jednotek (jako např. „pasivní konstrukce“, „tranzitivní konstrukce“ apod.). Jedná se o základní teoretický konstrukt, který lze definovat jako symbolické spojení/jednotu formy a obsahu. Jinými slovy, konstrukce v kognitivní lingvistice značí do značné míry totéž, co ve strukturální lingvistice pojem znak. Konstrukcí tak může být nejen věta, ale i syntagma, slovo, dokonce i samostatný morfém. Význam konstrukcí v jazykovědných teoriích lze doložit mj. zformováním celé řady teoreticko-metodologických rámců, jež se označují jako konstrukční gramatiky.³⁵

Pojetí konstrukce jako symbolické jednotky s sebou přirozeně nese určité důsledky pro podobu lingvistického modelu. Především jde o elementární status konstrukcí. Výpovědi, coby elementární jednotky jazykové komunikace, jsou konkrétními případy konstrukcí. Vymezení věty, které jsme předvedli v oddíle 4.4, tak představuje pouze metodologický nástroj, jenž má za cíl usnadnit soustředění pozornosti na určitý typ konstrukcí. Dalším důsledkem pojetí konstrukce jako symbolické jednotky je přístup k lexikálním a gramatickým prvkům jako k souvislému kontinuu, v němž lexikální a gramatické prvky primárně představují polarizaci v míře schematičnosti obsahového plánu – zatímco lexémy disponují bohatým specifickým obsahovým plánem, gramémy se vyznačují vysoce schematickým obsahem. V systému jazyka neexistují žádné ryze formální prvky bez jakéhokoliv konceptuálního obsahu. Přirozeně lze nacházet jednotky uprostřed daného kontinua či pozorovat posun určité konstrukce od jednoho pólu směrem k druhému.³⁶ Jakákoliv ostrá hranice mezi lexikem a gramatikou je potom nutně problematická a *ad hoc*.³⁷

Jak ovšem poukazuje William Croft ve své Radikální konstrukční gramatice, nejzásadnější roli hrají konstrukce v typologickém a teoreticko-lingvistickém přístupu k jazykovým kategoriím a syntaktickým vztahům (Croft 2001a, 2005, 2007 aj.). Lingvistické přístupy, které pokládají kate-

gorie jako podmět či substantivum za prvotní a atomické na základě distribučních analýz, se dostávají do zásadních metodologických a logických rozporů. Jazykové kategorie jako např. slovní druhy jsou stanovovány na základě distribučních vlastností výrazů v určitých konstrukcích konkrétního jazyka. Jiné jazyky však daným typem konstrukcí disponovat nemusí. Jak jsme předvedli v předchozím oddíle, Hoskovec (mns(a)) například užívá pro vymezení slovního druhu substantivum ve flektivních jazycích (čeština, litevština) takový typ konstrukcí, v nichž výrazy vykazují určitý typ flexe, čímž jsou způsobilé pro určité syntaktické role (podmět, přímý předmět). Jazyky jako japonština však tímto typem konstrukcí nedisponují, a proto u nich nelze apriorně předpokládat kategorii substantivum – přinejmenším ne v té podobě, v jaké by daná kategorie figurovala v češtině či litevštině –, což celkově zpochybňuje univerzálnost kategorie substantivum jako takové (ať již v rámci univerzální gramatiky, či jinak). Nekompatibilita konstrukcí se však netýká pouze jazykových kategorií z typologické perspektivy, tj. napříč jazyky. I v rámci jednoho jazyka lze běžně najít neshody v charakteru konstrukcí, které činí určování gramatických kategorií problematickým. Jako příklad zde může posloužit Kanajova argumentace proti Šibataniho využívání konstrukcí s výrazy uctivosti (*sonkeigo*) pro určení podmětu (viz příklad (28) v části 3.4.2). Považování gramatických vztahů a kategorií, jako je podmět, za atomické, prvotní syntaktické prvky (a jazykové univerzálie) je problematické především z následujícího důvodu: K určení kategorií se využívají konstrukce – to je podstata distribuční metody. Poté jsou však určené kategorie pojímány jako prvky syntaktické reprezentace a jsou využívány k určování jednotlivých konstrukcí. Takový postup je tedy nevyhnutelně zatížen cirkularitou (Croft 2001a: 45; Croft 2005: 282). Z tohoto důvodu je nutno odmítnout pojetí kategorie podmět jako prvku univerzální gramatiky i jako univerzální, empiricky doložitelné syntaktické kategorie obecně. Yehudou Falkem představené obecné charakteristiky podmětu (viz (1) v oddíle 2.5) se jeví jako kritéria, jež mají v *ad hoc* zvolených konstrukcích doložit přítomnost apriorně stanoveného konceptu. Totéž lze říci o Šibataniho testech podmětu v japonštině (viz (14) v části 3.3.1).

Pojetí konstrukcí, které jsme nastínili výše, má zásadní důsledky pro naši analýzu japonských konstrukcí a hledání charakteristik podmětu v systému japonského jazyka. Předně, konstrukce jsou jazykově specifické. Tranzitivní konstrukce v japonštině nevykazují stejné charakteristiky jako tranzitivní konstrukce v češtině či angličtině. Platí to samozřejmě nejen pro konstrukce tranzitivní, ale pro konstrukce obecně. Jsou-li jazykově specifické konstrukce, znamená to, že i kategorie z konstrukcí odvozené jsou jazykově specifické. To nás zavazuje k odmítnutí otázky „Jak se v japonštině formálně manifestuje podmět coby prvek univerzální gramatiky.“ Zajímá-li nás podmět v japonštině, zajímá nás nadále pouze „specificky japonský podmět“. Syntaktické kategorie však nejsou pouze jazykově specifické, ale také konstrukčně specifické. Jazykově specifický charakter konstrukcí neznamená, že konstrukce nelze rozkládat na dílčí části. Konstrukce mohou být komplexními útvary, složenými z dílčích konstrukcí.³⁸ Analýza tak může směřovat na kategorizaci vybraných konstrukcí podle vztahu k vybranému prototypu. Kategorie podmět v japonštině tudíž může představovat z vybraných konstrukcí derivovaný deskriptivní konstrukt. Přeloženo do jazyka funkčně-strukturální jazykovědy, z konkrétních textů (výpovědí) lze abstrakci odvodit podmět jako součást abstraktního jazykového systému – deskriptivního konstrukt. To bude také jeden z hlavních cílů následujících kapitol.

4.7 Shrnutí kapitoly

Cílem čtvrté kapitoly bylo představit základní teoreticko-metodologická východiska, s nimiž hodláme přistupovat k analýze japonských výrazů a konstrukcí, jež bývají předmětem snah o klasifikaci podmětu v systému japonského jazyka (tyto jsme do značné míry představili v kapitole 3). Zavázali jsme se přistupovat k jazyku jako k systému konvencionalizovaných funkčních symbolických jednotek, jehož struktura odráží určité obecné kognitivní mechanismy interpretanta, tj. jazykového subjektu (mluvčího), a současně je jimi motivována. Držíme se tedy závazku strukturálního, funkčního,

kognitivního a závazku zobecnění. Za předmět analýzy si bereme specifický typ konstrukcí, tj. jazykových jednotek znakové povahy, jež jsou vybaveny dostatečným predikačním nábojem k tomu, aby mohly plnit základní větovou funkci a odpovídat tak obecnému prototypu kategorie věta. U těchto konstrukcí analyzujeme nejen jejich formální rovinu, ale také jejich rovinu obsahovou, tj. sémantickou. K jazykovému významu pak přistupujeme jako k referenčnímu vztahu, nikoliv však v pojetí objektivistickém, nýbrž jako ke vztahu projekce mezi konceptuálně motivovaným výrazem a konceptualizovanou referenční situací, kde jako součást konceptuální roviny uznáváme také důležitost konstruování. Nastínili jsme také pojetí prototypických slovních druhů – hlavních syntaktických kategorií – v japonštině, stanovených typologicky a kognitivně, kdy každá lexikální jednotka má kromě distribučních a morfologických vlastností (obzvláště dispozice flexe) také určitý konceptuální obsah.

V následující kapitole tedy podrobíme analýze především konstrukci [N *ga*], respektive [NP *ga*] v rámci různých typů komplexnějších konstrukcí – vět –, abychom zjistili, zda je možno nalézt nějaké zobecňující charakteristiky, kterými by bylo možno opodstatnit klasifikaci konstrukce [NP *ga*] jako kategorie podmět v japonském jazyce.

5 KONSTRUKCE S PARTIKULÍ GA

V této kapitole je předmětem naší analýzy především konstrukce [NP *ga*], její funkce a obsahový plán při zasazení do věty. Záměrně přitom nehovoříme pouze o funkci partikule *ga*, abychom z analýzy vyčlenili případy jako (36) níže, které s tématem této knihy přímo nesouvisejí.

(36) *Honnin wa jóčien no koro kara kjófu ga atta to iimasu ga, čúgaku ni*

dotyčný TOP školka GEN čas ABL strach NOM je.PST CON říká.NPST ale, stř.škola DAT
susumu nicure benkjó mo kibišiku nari, ucubjó ni natte

pokračuje současně studium také přísný.AVF nastane.AVF, deprese DAT nastane.AVF
šimaimašita.

dopadne(AUX).PST

Dotyčný říká, že strach mívá už od školky, nicméně s postupem na nižší střední školu se pro něj i studium stalo obtížným, až to nakonec vyústilo v deprese.¹

Postupujeme od formy k obsahu a od prototypu k periférii. Jelikož konstrukce [NP *ga*] bývá nejčastěji klasifikována jako vyjádření pádu, věnujeme oddíl 5.1 otázce pádů a statusu partikule *ga* jako partikule nominativní, a to primárně ve slovesných konstrukcích. Oddíl 5.2 je věnován funkci konstrukce [NP *ga*] v adjektivních konstrukcích s ohledem na případy jak prototypické, tak specifické. Konstrukce [NP *ga* NP COP] je v systému

japonského jazyka považována v mnoha ohledech za specifickou. Na jednu stranu je oproti konstrukci [NP wa NP COP] příznakovější, někteří autoři ji pak pokládají za výsledek určitých transformací. Konstrukci [NP ga NP COP] tedy věnujeme oddíl 5.3. Oddíl 5.4 je věnován vztahu (alteraci) partikulí ga a no ve spojení se jmennou frází ve vztažných konstrukcích. Oddíl 5.5 věnujeme tzv. konstrukcím s dvojím nominativem, tj. konstrukcím [NP ga NP ga PRED], které se z formálního hlediska jeví problematickými pro teorie, jež předpokládají pouze jeden podmět ve větě. V oddíle 5.6 se pokusíme o nástin obecné struktury obsahového plánu konstrukce [NP ga], což souvisí s naší snahou o funkční zobecnování. Při textových dokladech užití konstrukce [NP ga] (a rovněž konstrukcí s partikulí wa v kapitole 6) vycházíme kromě příkladů uváděných v sekundární literatuře především z korpusů moderního japonského jazyka dostupných online, které jsou převážně zaměřeny na psané texty v moderní japonštině, tj. máme snahu v dokladech nejít historicky dále než do 20. století (vědomě užitě příklady z historicky starších textů jsou přitom řádně označeny). V mezích možností vybíráme příklady z textů literárních, tj. reflektovaných. V těch bývá, oproti textům jiným (mluveným, historicky starším či psaným, leč méně reflektovaným), obecně menší zastoupení případů s elipsou partikule ga. Proto pro nás případy zapojení jmenné fráze do syntaktických vztahů bez pádové partikule představují jevy pomezí. Těmto případům se pak stručně věnujeme v oddíle 5.7. To, že pro naši analýzu vycházíme výhradně z textů psaných, s sebou jako důsledek nese nutnost vědomě odhlížet od suprasegmentálních jevů. Prozodii samozřejmě principiálně pokládáme za nedílnou součást výrazového plánu každé věty (respektive konstrukce), přestože prostředky k jejímu zachycení v psaném textu jsou z podstaty média značně omezené.

Dříve než přistoupíme k samotné analýze, pokládáme za potřebné shrnout jisté prvky zde aplikovaného aparátu. Naše studie se otevřeně hlásí k souboru lingvistických přístupů, jež bývají označovány přívlastkem „kognitivní“. Komplexní popis všech historických, teoretických a metodologických východisek kognitivně orientované lingvistiky bohužel není v možnostech této knihy, některá z nich však byla shrnuta v předchozí kapitole.

Na tomto místě tedy zopakujeme, že kognitivní přístupy k jazyku jednak předpokládají přímou souvislost řečových schopností jazykového subjektu (mluvčího) s širším spektrem jeho „ne-jazykových“ kognitivních dispozic, funkcí a procesů (biologických, fyziologických, psychologických aj.), jednak však také uznávají význam kulturních a společenských faktorů, jež zásadním způsobem ovlivňují mluvčího a formují jeho jazykový systém. Mezi významné kognitivní funkce a procesy, jež se odrážejí v jazykovém systému, se kromě kategorizace, kterou jsme zmínili v oddíle 4.3, řadí mj. paměť, procesy konstruování a perspektivizace, jevy související s pozorností, schematizace, konceptualizace, utváření konceptuálních rámců a konceptuální integrace, prostorové vnímání a obrazová schémata a řada dalších jevů, jež souvisejí s tzv. vtělesněnou lidskou zkušeností.² Jak jsme již uvedli v předchozích dvou oddílech, z širokého spektra kognitivně orientovaných přístupů ke gramatice volíme tzv. přístupy konstrukční (aniž bychom cítili potřebu zařadit se do některého z konkrétních teoretických rámců typu tzv. goldbergovské konstrukční gramatiky, Croftovy Radikální konstrukční gramatiky či Langackerovy kognitivní gramatiky). Je tedy vhodné zde přiblížit námi přijímanou představu obecného vztahu jazykových konstrukcí (jejichž příklady jsou objektem naší analýzy) a kognice.

Konstrukci jsme si vymezili jako entitu, která do značné míry odpovídá jazykovému znaku, tj. jako jednotu obsahu a formy. Obsahem pádových konstrukcí (tj. jejich významem) je pro nás **konstrukční schéma** (*constructional schema*), jež máme snahu popsat.³ Konstrukční schéma si mluvčí utváří schematizací z kognitivního základu, jímž je soubor tzv. **obrazových schémat** (*image schemas*) – relativně abstraktních konceptuálních reprezentací, jež vznikají abstrakcí opakujících se vzorců každodenní konkrétní smyslové zkušenosti mluvčího s prostředím, v němž se nachází (Evans 2007: 106). Základním předpokladem pro vznik obsahového plánu určité konstrukce je tedy konkrétní smyslová zkušenost zpracovaná kognitivními procesy mluvčího. Například souborem zkušeností s fyzickými objekty (příčemž takovým objektem je i samotný mluvčí) umístěnými v určitém ohraničeném prostoru vzniká obrazové schéma <nádoby>. Souvýskytem obrazového schématu <nádoba> se schématem <věc>⁴ se pak utváří kon-

strukční schéma existence určitého objektu v určitém prostoru, jež tvoří obsahovou rovinu lokační konstrukce.⁵ Zásadní roli zde přitom hraje tzv. **konstruování** (*construal*), které Taylor (2002: 589) definuje jako „proces, jímž je daný stav věcí strukturován uživatelem jazyka pro potřeby jeho jazykového vyjádření.“ Jednu a tutéž referenční situaci pak mluvčí může většinou konceptualizovat („konstruovat“) různými způsoby, jež při jazykovém vyjádření nabývají forem různých konstrukcí. V rámci konstrukcí lze pak spatřovat meronymické vztahy, tj. vztahy částí a celku. Např. v rámci lokační konstrukce v japonštině ([NP *ni* NP *ga* V]) lze identifikovat dílčí konstrukce ([NP *ni*], [NP *ga*], [V]), z nichž každá může být dále rozložitelná na dílčí konstrukce do stupně jednotlivých morfémů, jež jsou konstrukcemi elementárními.

Podle prototypových přístupů k podmětu v sobě podmět obecně spojuje vlastnosti konatele a tématu.⁶ Již v tuto chvíli je pro nás zřejmé, že má-li být konstrukce [NP *ga*] kandidátem na podmět v japonštině (jak navrhuje např. Šibatani 1985), bude se jednat o podmět ne zcela prototypický, neboť charakteristiky tématu vykazuje podle většiny autorů spíše konstrukce [NP *wa*]. Té se však budeme blíže věnovat v kapitole 6. Nicméně i na koncept konatel je nutno nahlížet jako na kategorii s prototypovými jevy. Schlesinger (1995: 31) uvádí jako rysy prototypického konatele změnu (*change*), zapříčinění (*cause*) a ovládnání (*control*). Lze však uvažovat i o dalších rysech, jako je např. životnost, vůle, zodpovědnost aj. V následujícím oddíle se tedy pokusíme zhodnotit, do jaké míry konstrukce [NP *ga*] disponuje ve svém obsahovém plánu konatelskými charakteristikami.

5.1 Konstrukce [NP *ga*] jako vyjádření pádu

Cunoda (1991: 29) poukazuje na skutečnost, že jednoznačně definovat pády je obtížné. Nabízí přitom pojetí pádu jako jevu, jímž se vyjadřuje vztah mezi jmennou frází a ostatními frázovými složkami věty. Iori (2001: 61) pádem označuje „specifický syntaktický vztah, kterým ve větě disponuje substantivum vůči přísudku.“ Oproti tomu Takahaši (2005: 33) hovoří

o „gramatické kategorii, která vyjadřuje, jaký sémantický vztah má ve větě či syntagmatu substantivum vůči jiným slovům.“ Studijní společnost pro deskriptivní gramatiku japonštiny (*Nihongo kidžucu bunpó kenkjú kai*, NKBKK) definuje pády následujícím způsobem:

„Pád je gramatický prostředek, jímž se vyjadřuje významový vztah, který vzniká mezi substantivem a přísudkem.“ (NKBKK 2009a: 3, 4).

Podobně jako NKBKK pády definují také Nomura a Koike (1992: 30), Koike (2010: 102)⁷ aj. Je zřejmé, že řada dalších potenciálních definic může být na japonštinu těžko aplikovatelná.⁸ Vyjdeme-li od bodů, jež mají různá pojetí pádů společné, můžeme postupovat systematicky od „prototypických pádů“ ke vztahům, u nichž nepanuje shoda o „pádovém“ charakteru. Jinými slovy, vyjdeme od pojetí pádů jako vztahů substantiva a přísudku. V druhém kroku lze uvažovat jako o pádovém o vztahu substantiva k substantivu. Tuto pozici zastávají např. Takahaši (2005) či Cunoda (1991). Vzájemný vztah substantiv naopak nepokládají za pádový např. Koike (2010) či Iori (2001). Z našeho pohledu není zapotřebí řešit otázku, zda daný vztah je syntaktický či sémantický, neboť v tomto ohledu nečiníme rozdíl – syntaktický vztah má sémantický obsah. Neexistuje pro nás tedy žádný „čistě formální/syntaktický“ pád bez sémantického obsahu. Sémantický obsah pádu vážeme s jeho konceptuálním schématem, v němž významnou roli sehrává sémantický prototyp.

Obecně bývají pády rozdělovány do dvou skupin: a) pády syntaktické (též gramatické, konfigurační či strukturní), b) pády sémantické (též lexikální či nestrukturní). Mezi syntaktické pády se řadí nominativ, akuzativ a někdy také genitiv a dativ, tedy pády, jež vyjadřují výrazně gramatické kategorie jako podmět, předmět apod. Mezi sémantické pády pak patří lokativ, instrumentál, ablativ a další, tedy pády, jež vyjadřují spíše sémantické role jako místo či prostředek (NKBKK 2009a: 7). To, jakým způsobem jsou syntaktické pády využívány pro vymezení základních syntaktických rolí v akuzativních či ergativních jazycích, jsme ilustrovali v části 2.5.2. Právě účast nominativu, akuzativu a dativu (respektive nepřímého pádu)

na transformacích bezpříznakových aktivních konstrukcí do příznakových konstrukcí pasivních, při zachování sémantických rolí, bývá jedním z hlavních argumentů pro vymezení těchto pádů jako „syntaktických“. Toto hledisko je zde však pro nás irelevantní. Jednak proto, že je lze aplikovat pouze na případy s omezenou skupinou predikativů (např. je nelze aplikovat na případy s adjektivními přísudky), především ale proto, že v našem aparátu operujeme s konstrukcemi, nikoliv s transformacemi. Nemáme tedy potřebu rozlišovat mezi „hloubkovou“ strukturou (věty) a „povrchovou“ strukturou (výpovědi).

(37) a) *Taró ga Hanako o nagutta.*

Taró NOM Hanako ACC udeří.PST.

Taró udeřil Hanako.

b) *Hanako ga Taró ni nagurareta.*

Hanako NOM Taró DAT udeří.PASS.PST.

Hanako dostala ránu od Taróa.⁹

Příklady v (37) jsou pro nás příklady různých konstrukcí. (37a) je příkladem konstrukce [NP ga NP o V_{tr}], (37b) je příkladem konstrukce [NP ga NP ni V_{tr}(r)areru]. Anotace pomocí NOM (nominativ), DAT (dativ), PASS (pasivum) apod. je tedy v tuto chvíli do značné míry ad hoc. Každá z uvedených konstrukcí má svoji vlastní sémantickou strukturu.¹⁰

Jmenné fráze v pádovém vztahu lze dělit na **aktanty** (též obligatorní doplnění) a **cirkumstanty** (též fakultativní doplnění), přičemž toto dělení odráží valenční strukturu predikativu. Valenční rámec konkrétního slovesa je do značné míry jeho lexikální daností. V japonštině však může být v mnoha případech rozlišení aktantu a cirkumstantu problematické. Predikativy obecně mohou fungovat v přísudkových rolích (a s přísudkovými tvary) bez jmenného doplnění. Je přitom obtížné zavádět jakékoliv testy na posouzení, zda a jaký jmenný výraz konkrétně byl v dané větě vypuštěn aktuální elipsou. To je také jedna ze skutečností, které vedou některé japonské lingvisty k názoru, že všechna jmenná doplnění mají shodně status cirkumstantu.

Sémantická struktura slovesných konstrukcí, tj. struktura valenční, však není utvářena pouze lexikální daností slovesa, ale také sémantickou strukturou konstrukce, v níž je sloveso užito. Jinými slovy to, co tvoří valenční strukturu slovesa, nejsou pouze jeho lexikální vlastnosti. Konkrétní valenční struktury nabývá slovesný výraz teprve při zapojení do určité konstrukce. Sémantická struktura konstrukce přitom není nutně závislá na lexikálních vlastnostech slovesa. Každá konstrukce disponuje kromě výrazové struktury také svojí vlastní sémantickou strukturou. To bývá také jedním z hlavních argumentů pro konstrukční gramatiky.¹¹ Příklad (38) lze pokládat za ukázkou užití intransitivních sloves v tranzitivních konstrukcích:

(38) a) *Dakara, kókó o socugjó-suru to suguni ie o demašita.*

proto, stř.škola ACC absolvuje CND hned dům ACC vyjde.PST.

A proto, jakmile jsem odmaturovala, ihned jsem odešla z domu.

b) *Kinó tanbomiči o aruite iru to tonbo mitai na*

včera cesta.rýžovištěm ACC kráčí.AVF je(AUX) CND vážka podobný LNK
muši ga teikú o tonde imašita.

hmyz NOM nízké.nebe ACC letí.AVF je(AUX).PST.

Když jsem včera kráčela cestou mezi rýžovišti, přeletěl kolem nízko ve vzduchu nějaký vážce podobný hmyz.

Slovesa *deru* (vyjde), *aruku* (kráčí) a *tobu* (letí) jsou sémanticky (lexikálně) intransitivní – neoznačují akci/proces působení určitého subjektu na určitý objekt. Přesto jsou v příkladech (38a) a (38b) doplněna konstrukcí [NP *o*], která je součástí tranzitivní konstrukce. Určité sémantické rysy dotyčných sloves přitom zajišťují dostatečnou míru kompatibility pro užití intransitivního slovesa v tranzitivní konstrukci. Anglicky psaná literatura z oblasti konstrukční gramatiky o tomto jevu hovoří jako o „*coercion*“.

Znakové pojetí konstrukcí nabízí v podstatě dvě základní možnosti, jak v gramatické analýze postupovat. První je postup od obsahu k formě, druhý pak od formy k obsahu. Pro postup od formy k obsahu zde nacházíme dva základní důvody. Tím prvním je v jistém ohledu široký sémantický

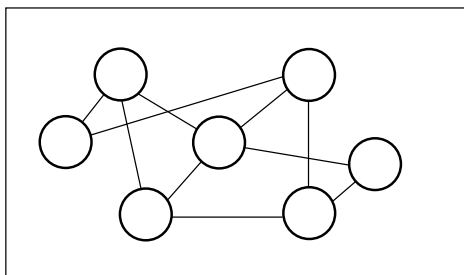
záběr, jenž bývá kladen do souvislostí s konstrukcí [NP *ga*]. V kapitole 3 jsme představili několik lingvistů, jejichž teorie tuto konstrukci dávají do přímých souvislostí se sémantickými rolemi subjektu, ale také objektu (např. Koike, Tokieda, také Šibatani), podle toho, na jaký predikativ se [NP *ga*] pojí. Právě od zmíněných dvou sémantických rolí se přitom primárně očekává, že budou v systému jazyka důsledně rozlišeny. Druhým důvodem je potom skutečnost, že systém japonského jazyka nenabízí žádný funkční test na určení aktantu oproti cirkumstantu. Vyjdeme tedy z toho, že právě konstrukce [NP *ga* NP *o* V_{tr}], tedy konstrukce s prototypickým tranzitivním slovesem, obsahuje participanty ve dvou základních pádech: nominativu a akuzativu.¹² Konstrukci, která vykazuje obecné rysy nominativu, budeme následně vyšetřovat v odlišných konstrukcích (v konstrukcích se sémanticky odlišnými typy predikativů), abychom zjistili, jakými proměnami obsahového plánu daná konstrukce prochází a zda si nějaké obecné sémantické rysy uchovává.

5.1.1 Nominativ v tranzitivních konstrukcích

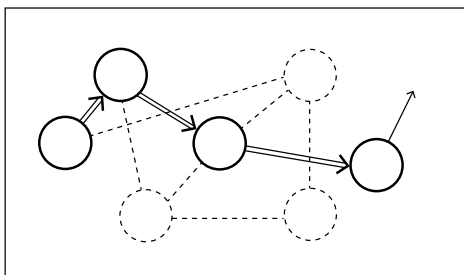
Obecnou charakteristiku tranzitivní konstrukce představuje řada prací, mj. Nakamura (2004), Cuboi (2002, 2004) či Morijama (2008). Morijama (2008) vychází z Langackerovy kognitivní gramatiky, k sémantické struktuře konstrukcí tedy přistupuje z hlediska konceptualizace referenčních situací. Konceptualizace strukturuje obsahový plán konstrukce a odráží se v její formě. Konceptualizující subjekt (mluvčí) přistupuje k referenční situaci jako k interaktivní síti vztahů mezi různými participanty. Z nich přitom přirozeně selektuje určitý akční řetězec (*action chain*), jehož určitá část se pro něj stává predikačním rámcem (*scope of predication*). Ne všichni participanti tak musí nutně tvořit součást predikačního rámce, tedy toho výseku konceptualizované skutečnosti, jenž má být předmětem jazykového vyjádření. V predikačním rámci se pak odehrává tzv. **profilování**, tj. uspořádání participantů z hlediska prominentnosti, vyzdvižení či fokalizace určitého participantu vůči jiným participantům či vůči bázi predikačního rámce.

V profilovaném vztahu dvou prvků je relativně prominentní prvek v Langackerově aparátu označován jako **trajektor** (*trajectory*), prvek, vůči němuž se trajektor profiluje, je označován jako **vztažný bod** (*landmark*). Jazykové konstrukce jsou vyjádřením konkrétního profilování, tj. „profilují“ vztahy prvků predikačního rámce.¹³ Výše popsanou konceptualizaci mimojazykového světa v Langackerově pojetí schematicky představuje následující obrázek.¹⁴

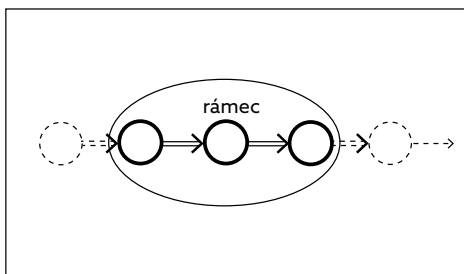
(a) interaktivní síť vztahů

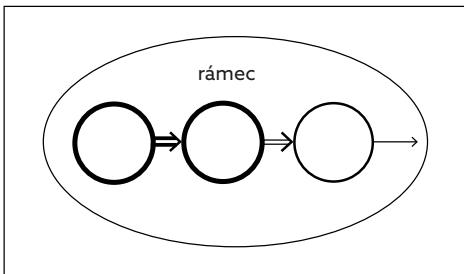
(b) akční řetěže

(c) predikační rámec

(d) profilování

Obr. 4: Schéma procesu konceptualizace referenční situace

Prototypická tranzitivní situace zahrnuje vždy dva participanty a představuje přenos energie z aktivního participanta (jímž je konatel) na neaktivního participanta (tím je patiens). Vztah mezi oběma participanty tranzitivní situace je tedy asymetrický a tato asymetričnost se projevuje také v tranzitivních konstrukcích. V bezpříznakové tranzitivní konstrukci je konatel trajektorem a patiens vztažným bodem. Vztah konatele a pacientu odpovídá vztahu participantů A a P v akuzativních jazycích, jak jsme je popsali v části

2.5.2. Pro zachování typologické důslednosti tedy znovu zdůrazňujeme, že na tomto místě hovoříme o bezpříznakových tranzitivních konstrukcích v japonštině (přestože uvedené platí i pro češtinu, angličtinu a řadu dalších jazyků).

Výše popsané uspořádání mívá v jazyce své formální vyjádření: trajektor bývá v akuzativních jazycích vyjádřen nominativem a je hierarchicky nadřazeným prvkem asymetrického vztahu; vztahový bod bývá vyjádřen akuzativem a je v hierarchii daného vztahu níže postaveným prvkem. Vztah obou pádů v tranzitivní konstrukci tvoří jednotné schéma:

„V určitém asymetrickém vztahu mezi dvěma participanty je nominativ pádem, jenž vyjadřuje participanta s primární prominentností (trajektor), akuzativ potom pádem, jenž vyjadřuje participanta se sekundární prominentností.“ (Morijama 2008: 31)

Příkladem prototypické tranzitivní konstrukce v japonštině jsou (39a–c):

(39) a) *Džimbó Iwanosuke ga Nagamasa no kao o nagutta.*

Džimbó Iwanosuke NOM Nagamasa GEN tvář ACC udeří.PST.

Iwanosuke Džimbó udeřil Nagamasu do tváře.

b) *Wakai mono ga tobikonde mado o jabutta.*

mladý člověk NOM vskočí.AVF okno ACC zničí.PST.

Mladík skočil dovnitř a okno zničil.

c) *Jóki na šaberigoe ga, futari no činmoku o kowašita.*

veselý LNK hlasy NOM, dvě.osoby GEN mlčení ACC rozbije.PST.

Rozpustilé hlasy přerušily jejich mlčení.¹⁵

V příkladech (39a) a (39b) je to vždy jmenná fráze s partikulí *ga*, která denotuje konatele, tj. entitu, která aktivně a konkrétně působí na pasivní prvek, jenž je vyjádřen konstrukcí [NP *o*]. V obou případech navíc [NP *ga*] představuje prototypického konatele, kterým je primárně člověk –

životností, vůlí, zodpovědností, ovládním, emocemi disponující aktivní prvek.¹⁶ Vztažný bod, tj. *patiens*, může v důsledku tranzitivní situace projít změnou stavu (příklad (39b)), ale také nemusí (příklad (39a)).¹⁷ Příklad (39c) dále ilustruje, že tranzitivní konstrukcí lze konstruovat i situace, jež obsahují participanty pro tranzitivní situace neprototypické. Výraz *šaberigoe* (hlasy hovorů), který je zde profilován jako trajektor, sám o sobě nemá sémantické charakteristiky prototypického konatele. Ty mu dodává právě tranzitivní konstrukce.

Na tomto místě tedy můžeme konstrukci [NP *ga*] označit za vyjádření nominativního pádu v tranzitivních konstrukcích. Pro určení prototypické tranzitivní konstrukce se přitom jeví zásadnější přítomnost pacientu, tj. jmenné fráze v akuzativu, než přítomnost konatele, tj. jmenné fráze v nominativu, neboť v konstrukcích s bezpříznakovými tvary tranzitivních sloves má [NP *o*] oproti [NP *ga*] několikanásobně četnější výskyt.¹⁸ Kromě prototypických tranzitivních sloves se však v tranzitivních konstrukcích vyskytují také méně prototypická tranzitivní slovesa, tj. taková, u nichž vztah mezi trajektorem a vztažným bodem není prototypickým tranzitivním vztahem, jak jsme jej uvedli výše, tj. nevyjadřuje přenos energie z jednoho participanta na druhého.

(40) a) *Kosaka ga tokei o mita.*

Kosaka NOM hodinky ACC vidí.PST.

Kosaka se podíval na hodinky.

b) *Boku wa sono koto o urešiku omou.*

já TOP ta věc ACC radostný.AVF myslí.NPST.

Já z toho mám radost.

c) *Cujoi kaze ga kemuri o fukitobašite šimau [...]*

silný vítr NOM kouř ACC odfoukne.AVF dopadne(AUX).ANF

Silný vítr odfukuje kouř [...]

d) *Kóiu mondai ga icudemo ani o najamašita.*

takové problémy NOM kdykoliv bratr ACC trápí.PST.

Takové problémy mého bratra vždycky trápily.

Přestože příklad (40b), tj. konstrukce ve tvaru [NP *ga* NP *o* ADJ_{AVF} *omou*], není v korpusech doložen, uvádí Morijama (2004) partikuli *ga* na místě partikule *wa* skrze analogii jako systémovou možnost. K motivaci partikule *wa* v tomto typu konstrukcí se vrátíme později. V sémantickém rámci sloves *miru* (vidí) a *omou* (myslí) lze spíše hovořit o proživateli (EXP) než o konateli (AGT). Proživatel je zde však opět vyjádřen nominativem. Morijama (2004) o případech typu (40a) a (40b) hovoří jako o „experienciální tranzitivní akci“. V příkladech (40c) a (40d) figuruje jako trajektor neprototypický konatel, podobně jako v příkladu (39c). Neživá entita zde figuruje jako původce změny stavu, hraje tedy roli kauzátora (KZR). V příkladu (40c) jde o kauzátora konkrétní tranzitivní akce, v příkladu (40d) o kauzátora abstraktní tranzitivní akce. Schéma tvořené pádovou konfigurací v tranzitivní konstrukci má tedy dvě základní vlastnosti:

- i. **Extenze** Rozšíření konstruování mimo prototypické tranzitivní situace.
- ii. **Abstrakce** Schematizace konstruování, která umožňuje v daném pádovém schématu užít i participanty, jež nemají sémantické charakteristiky prototypického konatele a pacientu.¹⁹

Je zjevné, že nominativem vyjádřený trajektor může v japonských tranzitivních konstrukcích disponovat různými sémantickými rolemi, např. konatel, proživatel či kauzátor. Každá role je přitom vázána na sémantický rámec přísudkového slovesa, přičemž díky konstrukčním procesům může být obsazena i participanty, jejichž sémantické charakteristiky do určité míry neodpovídají prototypu dané role. Polysémie pádu v tranzitivních konstrukcích se ovšem netýká pouze nominativu, platí i pro akuzativ. Zde se však sémantikou akuzativu podrobněji zabývat nebudeme a přesuneme pozornost k sémantice nominativu v ditranzitivních konstrukcích.²⁰

5.1.2 Nominativ v ditranzitivních konstrukcích

Prototypická ditranzitivní situace představuje vztah tří participantů ve vymezeném predikačním rámci. Akční řetězec představuje iniciovaný pohyb jednoho participantu k participantu cílovému. Participant, jenž pohyb iniciuje, má prototypicky vlastnosti konatele. Agentivní vlastnosti má však také cílový participant (toho označujeme jako příjemce, beneficianta, BNF). Je tedy zřejmé, že především rozsah ovládnutí, kontroly, je u obou aktivních participantů omezen – doména kontroly jednoho končí tam, kde začíná doména kontroly druhého. Konceptuální rozlišení iniciujícího a cílového participantu proto u ditranzitivních situací předpokládá rozlišení **zdrojové domény** a **cílové domény**. Tyto domény jsou ve vzájemné opozici. Iniciující participant disponuje kontrolou nad zdrojovou doménou, cílový participant pak má pod kontrolou doménu cílovou. Pohybujícího se participanta zde klasifikujeme jako *patiens* (P), stejně jako v tranzitivních konstrukcích je participantem pasivním a je vyjádřen jako [NP *o*]. Aktivní participant jsou vyjádřeni pádovým schématem nominativu a dativu. Příkladem prototypické ditranzitivní konstrukce je (41):

(41) a) *Minošu ga mappei ni hanši no taba o watasu.*

správce.Mino NOM nejmladší.syn DAT papír GEN svazek ACC předá.NPST.

Guvernéř provincie Mino předal svému synovi svazek papírů.

b) *Naosaburó ga širaki no ken o Komazó ni watašita.*

Naosaburó NOM dřevo GEN meč ACC Komazó DAT předá.PST.

Naosaburó předal dřevěný meč Komazóovi.

Příklad (41) ilustruje, že prototyp ditranzitivní konstrukce má v japonštině dvě základní podoby: [NP *ga* NP *ni* NP *o* V] a [NP *ga* NP *o* NP *ni* V]. Pořadí participantů v konstrukci tedy přispívá k profilování hierarchie jejich prominentnosti. Na jejím vrcholu je prototypicky nominativní člen, což dokládá jeho iniciální pozice v konstrukci. Jako nominativ však v ditranzitivní konstrukci nemusí být profilován pouze aktivní participant zdrojové

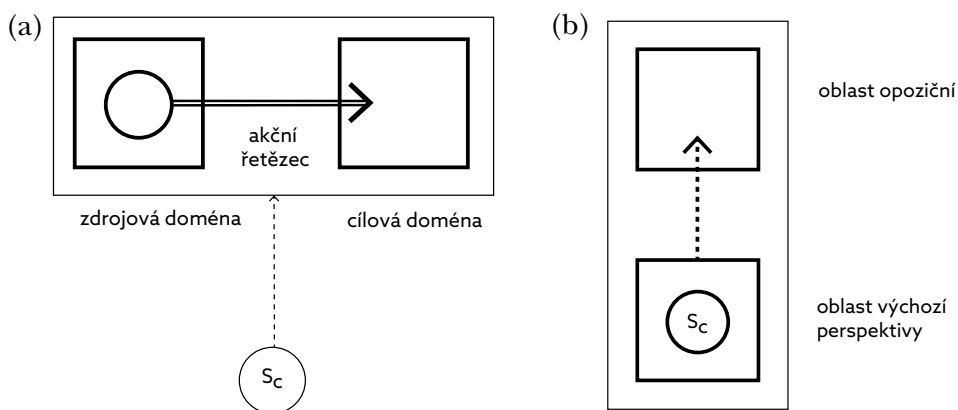
domény. Některá slovesa bezpříznakově profilují jako primárního participanta roli příjemce:

(42) *Imóto ga haha ni okozukai o moratta.*

mladší.sestra NOM matka DAT kapesné ACC dostane.PST.

Sestra dostala od maminky kapesné.²¹

V ditranzitivních konstrukcích, kde prototypicky figurují dva participanti s agentivními vlastnostmi, vázání nominativu na sémantickou roli konatele nedokáže odlišit participanta zdrojové domény od participanta cílové domény – konatele od beneficienta. Z toho důvodu je problematické ztotožňovat zde nominativní schéma s konatelem. Podobně jako v tranzitivních situacích existuje mezi dvěma participanty asymetrický vztah trajektoru a vztažného bodu, existuje asymetrie také ve vztazích mezi participanty ditranzitivních predikací. Tato asymetrie přitom není objektivní mimojazykovou skutečností, nýbrž je výsledkem konstruování – profilování určitého prvku jako konceptuálně prominentního vůči prvku jinému. Zde se tedy výrazně projevuje role jazykového (tj. konceptualizujícího) subjektu. Mluvčí/interpretant je při konstruování ditranzitivní situace nucen zaujmout perspektivu vůči zdrojové a cílové doméně. Jedna z domén se pak stává **oblastí**

Obr. 5: Zdrojová doména vs. cílová doména; oblast výchozí perspektivy vs. oblast opoziční

výchozí perspektivy ^{siten rjōiki} 視点領域, druhá potom **oblastí opoziční** ^{taidzi rjōiki} 対峙領域 (Morijama 2008: 41, 42). Obr. 5 ilustruje rozdíl mezi modelem, jenž zohledňuje pouze opozici zdrojové a cílové domény – (a), a modelem, jenž vychází z kontrastu oblasti výchozí perspektivy a oblasti opoziční – (b).²²

Konstruování umožňuje nejen profilovat vzájemné vztahy participantů, ale také ponechat určité prvky predikačního rámce zcela bez profilování. Každý prvek predikačního rámce ditranzitivní situace tak do procesu konstruování vstupuje s potenciálem být profilován. Příklad (43) ilustruje konstrukce s omezeným profilováním participantů.

(43) a) *Sono méru o Satoru ni okutta.*

ten e-mail ACC Satoru DAT pošle.PST.

Ten e-mail jsem odeslal Satoruovi.

b) *Enrjo naku čódai ši, Rie ni watašita.*

zdráhání není.AVF přijme.AVF, Rie DAT předá.PST.

Bez zdráhání to přijal a předal Rie.

c) *Goran, ringo o moratta jo.*

hele, jablko ACC dostane.PST SFP.

Hele, dostal jsem jablko.

Příklad (43a) profiluje P a BNF, příklad (43b) pak profiluje pouze BNF, příklad (43c) pouze P. Konatel zdrojové domény je ve všech případech (43) ponechán bez profilování. Z hlediska profilování základních participantů lze říci, že podobně jako v případě tranzitivních konstrukcí profilování nominativního členu se slovesy *okuru* (pošle), *morau* (dostane), *watasu* (předá) má v příkladech zahrnutých v korpusu nižší zastoupení než profilování akuzativního a dativního členu.²³

Podobně jako u tranzitivních konstrukcí můžeme i u ditranzitivních konstrukcí pozorovat vlastnosti extenze a abstrakce, díky nimž lze ditranzitivními konstrukcemi konstruovat i neprototypické referenční situace. Extenzi představují případy, kdy sémantický charakter slovesa není prototypicky

ditranzitivní a ditranzitivnost je tvořena především sémantikou celé konstrukce, která obzvláště profiluje dativní člen.

(44) a) *Čiči ga sono hanaši o kindžo no hito ni kíta.*

otec NOM to povídání ACC sousedství GEN člověk DAT slyší.PST.

Tatínek se to doslechl od lidí ze sousedství.

b) *Gošudžin ni kono koto o hanašimašita ka?*

manžel DAT tato věc ACC mluví.PST SFP?

Už jste to sdělila manželovi?

c) *Wataši-tači ga gjúnjú pakku o hagaki ni risaikuru-suru.*

my NOM mléko krabice ACC pohlednice DAT recykluje.NPST.

My z krabic od mléka děláme pohlednice.²⁴

Abstrakce umožňuje v rolích participantů užít výrazy, které svojí sémantikou neodpovídají prototypickým participantům ditranzitivní situace. V roli příjemce tak může být pasivní participant (proživatel), jako v příkladu (45a), entita zcela bez konatelských vlastností (např. lokace), jako v příkladech (45b) a (45c), v roli pohybujícího se objektu (patientu) může být abstraktní entita, jako v příkladu (45d) apod.

(45) a) *Sakiko wa Higuči Mana no e o sannin ni miseru.*

Sakiko TOP Higuči Mana GEN obrázek ACC tři.osoby DAT ukáže.NPST.

Sakiko všem třem ukázala obrázek Many Higuči.

b) *Ototo ga kabe ni posutá o hatta.*

bratr NOM stěna DAT plakát ACC lepí.PST.

Brácha přilepil na stěnu plakát.

c) *Taró ga umi ni iší o nageta.*

Taró NOM moře DAT kámen ACC hodí.PST.

Taró hodil do moře kámen.

d) *Jorijuki wa džimen ni šisen o otošita.*

Jorijuki TOP zem DAT pohled ACC upustí.PST.

Jorijuki sklopil zrak k zemi.²⁵

Obsahovou rozmanitost sémantických rolí v pádových schématech můžeme pozorovat i u specifitějších příkladů ditranzitivních konstrukcí, jako je [NP *ga* (NP *ni*) NP *o* V_{tr}(*r*)*areru*]/[EXP (AGT) P AKCE.postih], jejíž příklad uvádíme jako (46):

(46) *Wataši wa izen mafurá o nusumaremašita.*

já TOP dříve šála ACC ukradne.PASS.PST.

Mně už kdysi ukradli šálu.

Konatel zde není profilován, proživatel zde je v iniciální pozici vyjádřen konstrukcí [NP *wa*]. V podobných případech by případné profilování proživatele konstrukcí [NP *ga*] působilo příznakově, což souvisí s odklonem celé konstrukce od ditranzitivního prototypu. K této záležitosti se ještě vrátíme v části 6.4.4.

Příklady typu (46) bývají běžně označovány za případy pasivních vět (např. Koike 2010), konkrétně za tzv. „nepřímé pasivum“. Jak jsme již uvedli v oddíle 5.1, v našem aparátu s transformacemi z hloubkové do povrchové struktury neoperujeme. Případy s konstrukcí [V(*r*)*areru*] analyzujeme jako konstrukce, do nichž mohou vstupovat výrazy s určitou sémantickou povahou, a utvářet tak specifická konstruování. Různé typy tzv. pasivních konstrukcí jsou pro nás jednoduše různé typy konstrukcí. Podobně přistupujeme také ke kauzativním konstrukcím typu [NP *ga* NP *ni* NP *o* V_{tr}(*s*)*aseru*]/[KZR AGT P INICIOVANÁ.AKCE], na něž lze nahlížet jako na specifické případy ditranzitivních konstrukcí.

(47) *Sore o obasan no kodomo ni tabesasete [...]*

to ACC teta GEN děti DAT jí.KAUZ.AVF

To dejte sníst vašim dětem.²⁶

Přestože nemá v korpusu ve srovnání s akuzativem a dativem příliš četné zastoupení, disponuje nominativ v tranzitivních a ditranzitivních konstrukcích oproti jiným pádům prominentním postavením, neboť je-li profilován, stojí v rámci konstrukce prototypicky v iniciální pozici. Je tedy hierarchicky nejvýše postaveným participantem. Z hlediska sémantických rolí vykazuje nominativ i v ditranzitivních konstrukcích variabilitu: kromě iniciujícího konatele může profilovat také příjemce, v příznakovějších případech pak proživatele nebo kauzátoru. V tranzitivních konstrukcích neexistuje opozice zdrojové a cílové domény, rámec predikace je v nich jednotnou oblastí výchozí perspektivy, v níž mluvčí – konceptualizující subjekt – realizuje profilování trajektoru a vztažného bodu. Při specifikaci sémantické struktury nominativu v pádovém schématu ditranzitivní konstrukce je ovšem zapotřebí perspektivu mluvčího zohlednit. Prototypové schéma nominativu, akuzativu a dativu v japonských ditranzitivních konstrukcích pak lze charakterizovat následovně:

- NOM: Aktivní participant s primární prominentností v rámci oblasti výchozí perspektivy, tj. v rámci té domény, k níž mluvčí směřuje svoji pozornost.
- ACC: Pasivní participant se sekundární prominentností v rámci oblasti výchozí perspektivy, tj. v rámci té domény, k níž mluvčí směřuje svoji pozornost.
- DAT: Objekt domény, která je opoziční vůči oblasti výchozí perspektivy, tj. opoziční vůči doméně, v níž mluvčí profiluje nominativního participanta.

V následující části se budeme věnovat sémantické struktuře nominativu v netranzitivních konstrukcích. Těmi přitom nemáme na mysli pouze konstrukce s intranzitivními slovesy v tradičním slova smyslu (tj. se slovesy, která pobírají pouze jeden aktant), ale obecněji konstrukce, v nichž nefiguruje akuzativní člen.

5.1.3 Nominativ v netranzitivních slovesných konstrukcích

V předchozích dvou částech jsme se věnovali konstrukcím, jež zahrnují tranzitivní vztah. Tranzitivitu jsme přitom usouvztažnili s přítomností akuzativního členu v konstrukci. Akuzativ prototypicky vyjadřuje sémantický *patiens*, tj. hlavního pasivního participanta v profilovaném predikačním rámci akčního řetězce.²⁷ Tranzitivní schéma lze přitom považovat za rámec prototypicky slovesné predikace. Tranzitivní slovesa, tj. slovesa, která svým valenčním rámcem profilují vztah trajektoru a vztažného bodu, pokládáme za slovesa nejprototypičtější. Tranzitivní prototyp představuje dynamický vztah participantů, tj. *proces*. Tento prototyp je tedy konceptualizován jako temporální relace neboli jako vztah stavů s temporálním profilem.²⁸ Tranzitivní slovesa jsou tak vybavena relativně nejvyšším výchozím predikačním nábojem. Význam akuzativu ve vazbě na prototypická slovesa lze doložit mj. tím, že zatímco nominativ a dativ, tj. [NP *ga*] a [NP *ni*], lze nacházet také v konstrukcích s adjektivními predikativy, akuzativ, tj. [NP *o*], se vyskytuje téměř výhradně v konstrukcích se slovesným predikativem.

Akční řetězec, jenž představuje konceptuální základ tranzitivních situací, nicméně není jedinou situací, již lze profilovat temporálně, a jež tedy v konstruování využívá slovesa. Přestože za netranzitivní konstrukce lze v širším smyslu pokládat konstrukce s kterýmkoliv netranzitivním predikativem, v této části se zaměříme primárně na sémantickou strukturu nominativu v netranzitivních konstrukcích slovesných. Adjektivním konstrukcím věnujeme oddíl 5.2.

V netranzitivních konstrukcích může figurovat sémanticky široké spektrum sloves, a proto též nacházíme značnou variabilitu sémantických rolí ve vztahu se jmennými doplněními v těchto konstrukcích. Platí to přirozeně také pro [NP *ga*].

(48) a) *Tango no uneru jó na senricu ga nagareru naka, Tecuja to Jagawa*

tango NOM vlní.se podobný LNK melodie NOM plyne v, Tecuja KOM Jagawa

Miki ga odotte iru no datta.

Miki NOM tančí.AVF je(AUX).NPST NMZ COP.PST.

Prostorem se linula jakoby vlnící se melodie tanga, na kterou Tecuja a Miki Jagawa tančili.

b) *Rjótáro ga hašitte kita.*

Rjótáro NOM běží.AVF přijde(AUX).PST.

Příběhl Rjótáro.

c) *Keian no daidžišin ga okorimašita.*

Keian GEN velké.zemětřesení NOM odehraje.se.PST.

Došlo k velkému zemětřesení éry Keian.

d) *Toši ga aketa.*

rok NOM rozjasní.se.PST.

Nastal Nový rok.

Nominativní konstrukce může představovat prototypického konatele, jako výraz *Tecuró to Jagawa Miki ga* v příkladu (48a), pohybující se objekt, jako výraz *Rjótáro ga* v příkladu (48b), nebo subjekt změny, jako výraz *toši ga* v příkladu (48d). NKBKK (2009a: 14) klasifikuje nominativní výrazy příkladů (48a–c) jednotně jako „subjekt akce“, přestože výraz *daidžišin* (velké zemětřesení) nemá prototypicky konatelskou sémantiku a sloveso *okoru* (odehraje se) v dané konstrukci také není prototypické akční sloveso. Pluralitu sémantické role subjekt zastává také Koike (2010). U většiny japonských lingvistů potom zásadní pozornost v netranzitivních konstrukcích poutá subjekt stavu (*džótaišu*, *džótai no šutai*) vyjadřovaný nominativem v konstrukcích s existenčními slovesy *aru*, *iru* (je) či *sonzai-suru* (existuje). Subjekt stavu bývá spatřován také v konstrukcích se slovesy typu *sugureru* (vyniká), *niru* (podobá se), *magaru* (zahýbá) apod.²⁹

(49) a) *Rijú ga aru.*

důvod NOM je.NPST.

Jsou pro to důvody.

b) *Soko ni hito ga iru.*

tam DAT člověk NOM je.NPST.

Jsou tam lidé.

c) *Katači ga macukasa ni nite iru.*

tvář NOM borová.šiška DAT podobá.se.AVF je(AUX).NPST.

Tvarem se podobá borové šišce.

d) *Nomimono tošite wa rjokuča ga sugurete imasu.*

nápoj jakožto TOP zelený.čaj NOM vyniká.AVF je(AUX).NPST.

Jakožto nápoj je zelený čaj vynikající.

e) *Ame ga futta.*

děšť NOM padá.PST.

Pršelo.

[NP *ga*] v konstrukcích s existenčními slovesy vyjadřuje subjekt existence (příklady (49a) a (49b)). V konstrukcích se slovesy typu *niru* (podobá se) či *sugureru* (vyniká) pak subjekt stavu (příklady (49c) a (49d)). Jak poukazuje mj. Koike (2010: 196), tato slovesa vyjadřují spíše vlastnosti, a sémanticky se tedy blíží prototypu adjektiv.³⁰ V japonských analýzách vět typu (49e) panuje určitá nejednotnost v sémantické klasifikaci nominativního prvku. Např. NKBKK (2009a: 31) tento nominativní člen klasifikuje jako „subjekt přírodních jevů“ (*šizen genšó no šutai*), zatímco Morijama (2008: 59) jako „subjekt změny“ (*henkašu*). Ve skutečnosti však ani status konstrukcí s existenčními slovesy není jednoznačný. Konstrukce [NP *ni* NP *ga aru/iru*]/[LOK SUBJ je] má v podstatě stejnou strukturu jako posesivní konstrukce [NP *ni* NP *ga aru/iru*]/[POS OBJ má]³¹ (viz příklady (50a) a (50b) níže), v rámci níž Morijama (2008: 59) klasifikuje [NP *ga*] jako „objekt posese“ (*šojú no taišó*).³² Můžeme tedy pozorovat, že s tím, jak se jádrové sloveso v netranzitivní konstrukci sémanticky vzdaluje obecnému slovesnému (tranzitivnímu) prototypu, vzdaluje se sémantická role nominativního členu od prototypického konatele a přesouvá se směrem k objektu. Sugai

(2002) proto hovoří o dichotomii **procesních konstrukcí** kateitekikóbun 過程的構文 a **ontologických konstrukcí** sonzairontekikóbun 存在論的構文.³³ Procesní konstrukce prototypicky profilují tranzitivní situace, tj. konstruují referenční situace s akčním řetězcem, ontologické konstrukce prototypicky profilují stavy či existence stavů, tj. konstruují referenční situace bez akčního řetězce (netranzitivní situace).

Posun sémantické role [NP *ga*] od konatele k objektu s sebou v japonštině nese mj. změnu pozic nominativního a dativního členu v bezpříznakové konstrukci. Příklad (49b) výše ilustruje, že nominativní jmenná fráze je situována až za dativní výraz. Jelikož v konstrukčním přístupu pokládáme slovosled za sémanticky nosný prvek, je namístě hovořit o samostatné konstrukci [NP *ni* NP *ga* V] (oproti konstrukci s příznakovým slovosledem [NP *ga* NP *ni* V])³⁴. Ta s sebou nese kromě specifické bezpříznakové pozice jmenných doplnění také jejich specifické sémantické role, a také určité sémantické charakteristiky jádrového slovesa.

(50) a) *Šingen. ni. wa tašika ni džicurjoku ga atta.*

Šingen DAT TOP jistý LNK schopnosti NOM je.PST.

Šingen zajisté schopnosti měl.

b) *Džibun. ni. kodomo ga inakute, hontó ni šiwase.*

sám DAT děti NOM je.NEG.AVF, opravdu LNK štěstí.

Jsem opravdu šťastná, že nemám děti.

c) *Demo, hare. ni. sore ga wakaruru hazu wa nai.*

ale, on DAT to NOM rozumí.NPST není.možné(MOD).NPST.

Ale není možné, aby tomu rozuměl.

d) *Šikaši, ima no Jumika ni wa reiki ga jomeru.*

ale, nyní GEN Jumika DAT TOP aura NOM dovede.číst.NPST.

Ale současná Jumika dovede přečíst auru.

e) *Nanika ni bucukatta toki ni, hoši ga mieru no da to*

něco DAT narazí.PST čas DAT, hvězdy NOM je.vidět.NPST NMZ COP CON

šitara, Dibuṣu ni wa ginga zentai ga mieta kamoširenai.

dělá.CND, Dibs DAT TOP galaxie celek NOM je.vidět.PST možná(MOD).

Pokud je pravda, že když do něčeho narazíme, vidíme hvězdy, tak Dibs možná viděl celou galaxii.

Případy jako (50) jsou v základu tím, co Masajoši Šibataniho a některé další lingvisty vede k chápání dativní jmenné fráze jako (neprototypického) podmětu. [NP *ni*] v těchto případech disponuje oproti [NP *ga*] výraznější agentivní sémantikou – označuje nositele vůle. Konstrukce [NP *ga*] má obsahový charakter pasivní entity, a oproti [NP *ni*] je tak vhodnějším kandidátem pro sémantickou roli objektu. Je také nutno poukázat na sémanticky neaktivní charakter predikativů, jež se v konstrukcích [NP *ni* NP *ga* V] vyskytují. Výrazy jako *aru* (je), *wakaru* (rozumí), *mieru* (je vidět), *kikoeru* (je slyšet), *jomeru* (dovede číst), *dekiru* (dovede dělat) či další potenciální slovesa mají charakter samovolnosti denotovaného stavu (japonsky ^{džihausei} 自発性), což se formálně projevuje např. tím, že slovesa této skupiny se až na výjimky neuplatňují v deziderativních či imperativních konstrukcích, tj. v konstrukcích, jejichž obsahový plán je založen na projevu vůle.

V netranzitivních slovesných konstrukcích nacházíme podobně rozmanité spektrum sémantických rolí, jež lze vázat s nominativní jmennou frází, jako v konstrukcích tranzitivních. Má to přímou souvislost se sémantickým rámcem, který do dané konstrukce přináší jádrové sloveso. Jednotná charakteristika schématu nominativu v netranzitivních konstrukcích by s orientací pouze na sémantické role a bez zohlednění specifik predikativu byla přinejmenším problematická. Se zohledněním role konceptualizujícího subjektu při konstruování však lze pro nominativ v tomto typu konstrukcí formulovat následující schéma:

Nominativní jmenná fráze v netranzitivních slovesných konstrukcích vyjadřuje participanta s primární prominentností predikačního rámce, tj. participanta, na něž je v rámci oblasti výchozí perspektivy upřena primární pozornost konceptualizujícího subjektu.

Na základě výše uvedeného schématu lze vysvětlit motivaci souvztažnosti nominativu s různými sémantickými rolemi. Různé typy konstruování směřují pozornost na různé druhy participantů. Je-li situace konstruována jako volní akce, upírá se pozornost na iniciátora této akce, tj. na konatele (příklad (48a)). Je-li rámcem predikace pohyb aktivního participanta, je opět pozornost upřena na tento pohybující se objekt (příklad (48b)).³⁵ Nominativ je tedy v konstruování akce bezpříznakově vázán s trajektorem. Situace, jež jsou konstruovány jako existence objektu v určité lokaci, se řídí stejným schématem: Participant s primární prominentností (trajektor), tj. objekt existence, je konstruován jako nominativ, lokace, tj. vztažný bod, vůči němuž je existence objektu konstruována, má sekundární prominentnost a je tedy vyjádřen jako dativ (příklady (49a) a (49b)). Z hlediska informačního toku je potom pro japonštinu přirozené (rozumějme bezpříznakové) konstruovat nejprve lokaci (DAT) a poté objekt (NOM).³⁶ Platí to i pro posesivní konstrukce, které pokládáme za extenzi konstrukcí existenčních (příklady (50a) a (50b)). Podobně konstruují objekt jako prominentní prvek (a tedy jako nominativ) konstrukce s neaktivními slovesy *wakaru*, *jomeru*, *mieru* apod. (příklady (50c), (50d) a (50e)). Konceptualizující subjekt má klíčovou roli v konstruování, jež usouvztažňují dvě substantivní entity, neboť je to právě on, kdo skrze zvolenou konstrukci (nominativ) profiluje jednu z těchto entit jako prominentní oproti druhé (příklad (49c)). Usouvztažnění trajektoru a vztažného bodu je tedy funkční nejen v tranzitivních konstrukcích. Hierarchický vztah nominativu a dativu potom platí stejně v konstrukcích ditranzitivních jako v konstrukcích netranzitivních.

Pojetí významu konstrukce [NP *ga*] nikoliv jako referenčního vztahu k objektivní sémantické roli, nýbrž jako konceptualizačního schématu s prominencí pozornosti subjektu (mluvčího) umožňuje nejen funkční generalizaci obsahového plánu nominativní jmenné fráze v konstrukcích s různými slovesy, ale umožňuje také udržet solidaritu výrazového a obsahového plánu bez zavádění synonymie. Cunoda (1991: 177) tvrdí, že ablativní jmenné fráze v příkladech (51) a (52) jsou vyjádřením těžké sémantické role – konatele. Srovnejme (51a) s (51b) a (52a) s (52b):

(51) a) *Wataši kara kekka o hókoku-šimasu.*

já ABL výsledek ACC ohlásí.NPST.

b) *Wataši ga kekka o hókoku-šimasu.*

já NOM výsledek ACC ohlásí.NPST.

Já podám hlášení o výsledcích.

(52) a) *Taró ni wa wataši kara nimocu o okutte okimasu jo.*

Taró DAT TOP já ABL zavazadlo ACC pošle.AVF odloží(AUX).NPST SFP.

b) *Taró ni wa wataši ga nimocu o okutte okimasu jo.*

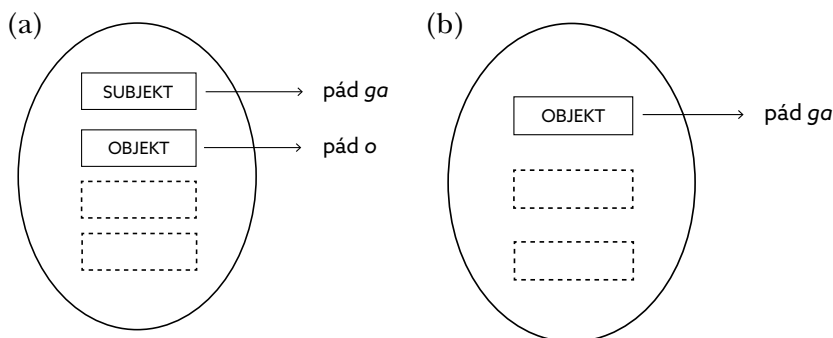
Taró DAT TOP já NOM zavazadlo ACC pošle.AVF odloží(AUX).NPST SFP.

Taróovi odešlu zavazadlo já.

My tvrdíme, že věta (51a) nemá stejný obsah jako věta (51b), stejně jako věta (52a) nemá stejný obsah jako věta (52b). Neodvoláváme se přitom na objektivistické pojetí významu (sémantických rolí), nýbrž argumentujeme odlišným konstrukčním schématem nominativu a ablativu.³⁷ V konstrukcích (51b) a (52b) je konatel akce (*wataši*, já) konstruován pomocí nominativu jednoduše jako nejprominentnější participant. V konstrukcích (51a) a (52a) je pak konatel konstruován pomocí ablativu jako zdrojový či počáteční bod akce, což přispívá k vyzdvižení dané akce jako direkcionálně orientované. Konatelská charakteristika mluvčího (*wataši*) je v příkladech (51a) a (52a) díky ablativnímu schématu potlačena.³⁸ Jelikož nominativ má výrazně schematičtější sémantický obsah než ablativ, je využitelný v mnohem širším spektru konstrukcí. To je také důvod, proč je nominativ obecně brán za pád „syntaktický“, zatímco ablativ za pád „sémantický“. Prominentnost nominativu na kognitivní rovině současně naznačuje, že právě profilování trajektoru a vztažného bodu (respektive uspořádání figury a pozadí) v Langackerově pojetí patří mezi základní konceptualizační procesy.

Výše jsme zmínili dichotomii procesních konstrukcí a ontologických konstrukcí, kterou představil Sugai (2002). Primárním důvodem pro zavedení této dichotomie je skutečnost, že řada netranzitivních konstrukcí nemá konceptuální motivaci v predikačním rámci akčního řetězce. Uspořádání figury a pozadí (či trajektoru a vztažného bodu) v tomto typu kon-

struování je tedy oproti tranzitivním situacím odlišné.³⁹ Přestože z perspektivy prototypového přístupu ke kategoriím neočekáváme mezi procesními a ontologickými konstrukcemi ostrou hranici, využijeme tuto dichotomii pro terminologické ukotvení pojmů subjekt (SUBJ) a objekt (OBJ). Subjekt klademe do vztahu s primárním prvkem procesních konstrukcí (prototypicky konatel, v bezpříznakových tranzitivních konstrukcích profilovaný jako nominativ), objekt vážeme se sekundárním prvkem procesních konstrukcí (prototypicky patiens, profilovaný jako akuzativ) a současně s primárním prvkem ontologických konstrukcí (profilovaný jako nominativ v bezpříznakových netranzitivních konstrukcích). Jelikož však zastáváme pozici konstrukční specifičnosti kategorií, je zapotřebí zdůraznit, že objekt v procesních konstrukcích nemá stejnou povahu jako objekt v konstrukcích ontologických. Specifikum každého z nich vyplývá ze specifik konstrukčního schématu procesní a ontologické konstrukce.⁴⁰

Obr. 6: Procesní konstrukce (a) vs. ontologické konstrukce (b)⁴¹

Rozlišujeme tedy procesní objekt (OBJ_{PROC}) a ontologický objekt (OBJ_{ONT}). Subjekt pak pro nás v některých netranzitivních konstrukcích není součástí rámce predikace (přestože může být součástí referenční situace). Toto uspořádání se jeví efektivním pro diferenciální uchopení konstrukcí se slovesy, jež mají stejný lexikální základ a tvoří tzv. tranzitivní páry.

(53) a) *Ariša wa kimonošiki no karui men no róbu de karada o*

Ariša TOP kimonový.styl GEN lehký bavlna GEN róba INST tělo ACC

cucumi, Rosu ga kamera no iči o kimeru no o

obalí.AVF, Ross NOM fotoaparát GEN poloha ACC rozhodne.NPST NMZ ACC

matte ita.

čeká.AVF je(AUX).PST.

Ariša si obalila tělo lehkou bavlněnou róbou ve stylu kimona a čekala, až Ross rozhodne, kam umístit fotoaparát.

b) *Ataši wa soko e jome ni iku koto ga kimatta.*

já TOP tam ALL nevěsta DAT jde.NPST NMZ NOM rozhodne.se.PST.

V mém případě se rozhodlo, že tam půjdu za nevěstu.

Obě věty v příkladu (53) jsou příkladem procesních konstrukcí. Sémantika obou sloves předpokládá referenční situaci, v níž figuruje „rozhodující subjekt“. Každá z vět však reprezentuje odlišné konstruování. Zatímco (53a) je příkladem konstruování, jež zahrnuje SUBJ do rámce predikace (SUBJ je v něm profilován a vyjádřen jako nominativ), příklad (53b) SUBJ do predikačního rámce nezahrnuje. V příkladu (53a) je OBJ vyjádřen jako akuzativ, v příkladu (53b) však jako nominativ, neboť nezahrnutí SUBJ do predikačního rámce staví do pozice primárního participanta právě OBJ.⁴²

V dalším oddíle se budeme věnovat povaze a fungování nominativu v ontologických konstrukcích s adjektivy a jmennými adjektivy. Naším cílem bude zjistit, zda obsahové schéma, které jsme stanovili pro nominativ v tranzitivních, ditranzitivních a netranzitivních slovesných konstrukcích, platí i v konstrukcích s adjektivními predikativy.

5.2 Nominativ v adjektivních konstrukcích

V oddíle 4.5 jsme vymezili adjektiva a jmenná adjektiva jako dva odlišné slovní druhy, náležející do dvou odlišných kategorií. Adjektiva pro nás představují třídu predikativů, tj. ohýbáním (*kacujó*) disponující slovní

druh, jenž se vyznačuje koncovkou *-i* v modifikační funkci, ale také v bezpříznakové funkci predikační. Jmenná adjektiva pro nás představují třídu nominálií, tj. neohebný slovní druh, který pobírá konektém *na* pro funkci modifikace a sponu pro funkci predikace. Navzdory morfologickým odlišnostem vykazují adjektiva a jmenná adjektiva značné podobnosti sémantické, jež se projevují mj. v konstrukcích s nominativním doplněním. Typologická sémantická charakteristika adjektiv, kterou představil Croft (1991), ovšem neodpovídá zcela situaci v japonštině. Za jeden z rysů vlastností – ve smyslu sémantické třídy prototypických adjektiv – označuje Croft hodnotu valence 1, tedy vazbu pouze na jednu entitu (participanta) referenční situace. Některé výrazy, jež se formálně chovají jako adjektiva, však (kromě zjevných cirkumstantů např. v konstrukcích komparativu) mají ve svém valenčním rámci více než jedno jmenné doplnění. Týká se to především adjektiv jako *tói* (vzdálený) a *čikai* (blízký), která profilují vztahy na prostorovém pozadí. V konstrukcích s těmito adjektivy se opět uplatňuje perspektiva mluvčího, jenž usouvztažňuje referenční prvek (figuru) s určitým výchozím bodem (pozadím) a tuto relaci vyjadřuje právě polyvalenčním adjektivem. Příklady adjektiv s valenční hodnotou větší než 1 uvádíme v (54):

(54) a) *Mata, kono Kamakura wa Kjóto kara tói.*

navíc, tato Kamakura TOP Kjóto ABL vzdálený.NPST.

A tato Kamakura je od Kjóta daleko.

b) *Ie wa kumade no Torinoči de júmei na Waši džindža ni mo*

dům TOP cerem. hrábě GEN Kohoutí.trh INST slavný LNK Orlí.svatyně DAT také

čikaku, Jošiwara ni mo čikakatta.

blízký.AVF, Jošiwara DAT také blízký.PST.

Dům byl blízko jak Orlí svatyni, proslulé trhem na Kohoutí den, kdy se kupují obřadní hrábě *kumade*, tak také blízko čtvrti Jošiwara.

Výraz *tói* má ve svém valenčním rámci jmennou frázi označující výchozí bod (v příkladu (54a) je jím výraz *Kjóto*) a jmennou frázi označující

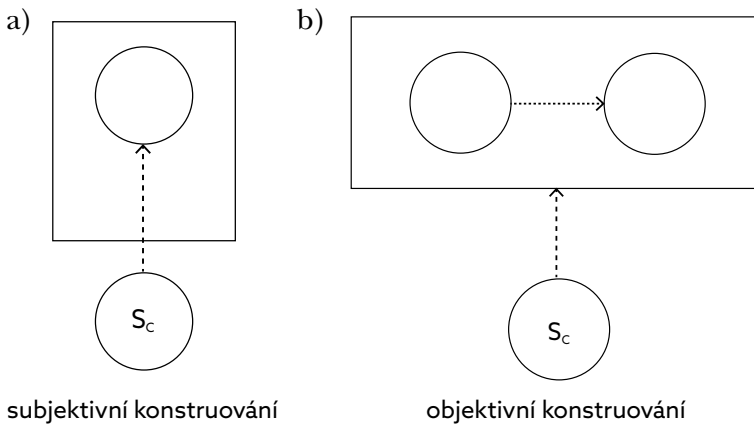
referenční bod (v příkladu (54a) je jím výraz *Kamakura*). Výraz *čikai* má ve svém valenčním rámci kromě jmenné fráze označující referenční bod (v příkladu (54b) se jedná o výraz *ie*) také jmennou frázi označující výchozí bod (v příkladu (54b) se jedná o výrazy *Waši džindža* pro první adjektivum a *Jošiwara* pro druhé adjektivum).

Perspektiva mluvčího je přitom součástí konstruování nejen s polyvalenčními adjektivy, ale především konstruování se soukromými predikáty.⁴³ Pro analýzu pádových vztahů v adjektivních konstrukcích sledujeme zásadním rozlišování subjektivního a objektivního konstruování. **Subjektivní konstruování** představuje takovou konceptualizaci referenční situace, při níž interpretant nekonceptualizuje sám sebe jako součást predikačního rámce, profilovaní participanti jsou však přitom součástí oblasti výchozí perspektivy. **Objektivní konstruování** představuje takovou konceptualizaci referenční situace, při níž interpretant profiluje participanty v oblasti opoziční perspektivy. Soukromé predikáty se bezpříznakově užívají v konstrukcích subjektivního konstruování.

Nominativní konstrukce [NP *ga*] představuje vyjádření základního profilovaného participanta v adjektivních konstrukcích, ať už v konstruování subjektivních, či objektivních. Následující část budeme věnovat obsahovému schématu nominativu v konstrukcích subjektivního konstruování. Poukážeme také na to, jakým způsobem se v japonštině adjektiva subjektivního konstruování užívají v konstrukcích konstruování objektivního. Část 5.2.2 stručně představí adjektivní konstrukce objektivního konstruování, které se strukturně nijak výrazně neliší od odpovídajících konstrukcí v češtině či angličtině. V části 5.2.3 se vyslovíme k otázce „kvazi-adjektivních konstrukcí“, tj. konstrukcí, které spojují slovesný lexém s adjektivním morfémem. Konstruování těchto konstrukcí zásadním způsobem ovlivňuje pádovou konfiguraci.

5.2.1 Nominativ v adjektivních konstrukcích subjektivního konstruování

Mezi adjektiva, jež v bezpříznakové predikační funkci profilují subjektivní konstruování, patří výrazy jako *urešii* (šťastný), *kanašii* (smutný), *sabišii* (osamělý), *nacukašii* (nostalgický), *curai* (úmorný), *hošii* (vytoužený), tedy adjektiva vyjadřující emoční stavy. Zahrnují se sem však také výrazy, jež vyjadřují somatické pocity, např. *itai* (bolí), *kajui* (svědí), *kurušii* (nepříjemný), *cumetai* (studený), *samui* (chladný) apod. Subjekt v bezpříznakových větách s těmito adjektivy v přísudku bývá většinou neprofilován, což je podstata subjektivního konstruování. Příklad schematického znázornění subjektivního konstruování v opozici k objektivnímu konstruování (tak jak figuruje v kognitivní gramatice) uvádíme níže

Obr. 7: Schematické znázornění subjektivního a objektivního konstruování

Obdélník reprezentuje predikační rámec. Kruhy představují participanty (kruh s označením S_c představuje konceptualizující subjekt, tj. mluvčího). Přerušovaná čára reprezentuje „mentální kontakt“ (psychologické zaměření pozornosti či neprocesní vztah). Tečkovaná čára reprezentuje asymetrický vztah.⁴⁴

To, jak se subjektivní konstruování projevuje textově, ilustrujeme v příkladu (55) na první skupině adjektiv zmíněných výše:

(55) a) *Sore ga totemo urešikatta.*

to NOM velmi šťastný.PST.

Z toho jsem měla velkou radost.

b) *Demo gakkó de čanto benkjó-šite inai kara, seikaku ni*

ale škola LOC řádně studuje.AVF je(AUX).NEG.NPST proto, správný LNK

kakenai no ga kanašii wa.

nedokáže.psát.NPST NMZ NOM smutný.NPST SFP.

Ale z toho, že se ve škole řádně neučí, a proto nedokáže správně psát, jsem smutný.

c) *Ano koro ga nacukašii.*

to období NOM nostalgický.NPST.

Po těch časech se mi stýská.

d) *Šigoto ga curai desu.*

práce NOM úporný.NPST HON.

Práce mě trápí.

e) *Okane ga hošii.*

peníze NOM vytoužený.NPST.

Chci peníze.

Příklady ilustrují, že subjekt, pocítující adjektivem vyjádřenou emoci, bývá v konstrukcích subjektivního konstruování sice nevyjádřen, není však nespecifikovaný – je totožný s interpretantem, konceptualizujícím subjektem. Nominativní jmenná fráze může vyjadřovat konkrétní i abstraktní entitu, která je objektem nebo podnětem pro vznik dotyčné emoce. Tento OBJ je v obr. 7 a) vyjádřen kruhem uvnitř obdélníku.⁴⁵

Adjektiva somatických stavů s sebou nesou o něco bohatší rámec konceptů, jež mohou být profilovány jako nominativ:

- (56) a) *I ga itai.*
žaludek NOM bolí.NPST.
Bolí mě břicho.
- b) *Atama ga kajui.*
hlava NOM svědí.NPST.
Svědí mě hlava.
- c) *Mune ga kurušii.*
prsá NOM nepříjemný.NPST.
Mám svíravý pocit na prsou.
- d) *Jakedo ga itai.*
popálenina NOM bolí.NPST.
Bolí mě to popálené místo.
- e) *Kizuguči ga itai.*
rána NOM bolí.NPST.
Bolí mě rána.
- f) *Senaka ga samui.*
záda NOM chladný.NPST.
Je mi zima na záda.
- g) *Aši no ura ga kusuguttai.*
noha GEN rub NOM lechtivý.NPST.
Jsem lechtivý na chodidlech.
- h) *Jubisaki ga cumetai.*
konce.prstů NOM studený.NPST.
Studí mě konečky prstů.
- i) *Wataši wa kucu ga itai.*
já TOP boty NOM bolí.NPST.
Mně tlačí boty.
- j) *Toge ga itai.*
trn NOM bolí.NPST.
Píchnutí o trny bolí.⁴⁶

Pro věty v příkladech (56) platí subjektivní konstruování, subjekt somatického stavu vyjádřeného adjektivem tedy může být pouze mluvčí.⁴⁷ Ten přitom bezpříznakově zůstává nevyjádřen. Nominativem vyjádřený objekt pak může profilovat široké spektrum entit.⁴⁸ Subjektivní konstruování v konstrukcích s emočními či somatickými adjektivy je založeno na konceptualizaci daného stavu jako zkušenosti, jež je přímo dostupná pouze konceptualizujícímu subjektu. Konstruování samo o sobě potom znamená, že mluvčí vybírá z potenciálních participantů predikačního rámce objekt, jemuž přisuzuje určitý stupeň prominentnosti. Objekt s nejvyšším stupněm prominentnosti je pak v japonských adjektivních konstrukcích subjektivního konstruování bezpříznakově konstruován jako [NP *ga*], tj. jako nominativ.

Skutečnost, že sémantika emočních nebo somatických adjektiv v japonštině omezuje roli proživatele na interpretanta, v jistém ohledu předurčuje

nutnost určitých prostředků pro vyjádření konstruování objektivního (tj. konstruování, v němž proživatel není totožný s interpretantem). Takovými prostředky jsou v japonštině nejčastěji prostředky slovotvorné, např. spojení adjektivního lexému s modálním sufixem (viz příklady (57a) a (57b)), derivace slovesa (viz příklad (57c)), případně konstrukce, jež přenáší hlavní predikační náboj ve větě na výraz, jenž není zatížen sémantikou subjektivního konstruování (konstrukce s modálními prostředky, jako je [NMZ COP], *dešó* nebo sloveso objektivního konstruování)⁴⁹.

(57) a) *Don wa urešišó.*

Don TOP šťastný(MOD).

Don vypadal šťastně.

b) *Heren wa kanašige ni unazuita.*

Helen TOP smutný(MOD) LNK přikývne.PST.

Helen smutně přikývla.

c) *Oni ga, šitai o hošigatte iru jó desu.*

démon NOM, mrtvola ACC chce.AVF je(AUX).ANF podobný COP.NPST.

Zdá se, že démon chce mrtvé tělo.

Příklad (57c) demonstruje, že verbální konstrukce skýtají oproti konstrukcím adjektivním možnost tranzitivního konstruování. Jak jsme uvedli v části 5.1.1, nominativ se v těchto konstrukcích bezpříznakově váže na subjekt (konatel, proživatel apod.), zatímco objekt je vyjadřován skrze akuzativ. To je také motivací pro vyjádření proživatele (démon) nominativem a objektu (mrtvola) akuzativem.⁵⁰ Zde je však nutno opět poukázat na význam konstrukčních operací, neboť jak naznačují některé příklady, sémantika emočního adjektiva může přispívat ke konstrukci objektu nominativem i v případech, kdy dané emoční adjektivum neplní roli přísudku. Srovnáme příklady (58a) a (58b):

(58) a) *Boku wa sono koto o urešiku omou.*

já TOP ta věc ACC šťastný.AVF myslí.NPST.

Mě ta věc těší.

b) *Sono koto džítai ga totemo urešiku omoimašita.*

ta věc sám NOM velmi šťastný.AVF myslí.PST.

Ta věc samotná mě velmi potěšila.

V obou větách příkladu (58) je v roli přísudku sloveso *omou* (myslí), které umožňuje tranzitivní konstruování, vyjádřené konstrukcí [NP *ga* NP *o* AVF *omou*]/[EXP smýšlí o OBJ způsobem...]. Zatímco v příkladu (58a) je objekt vyjádřen jako akuzativ, je tedy oproti proživateli konceptualizován jako entita sekundární prominentnosti, v příkladu (58b) mluvčí přisuzuje primární prominentnost právě objektu, který je tak konstruován jako nominativ (konstrukce pak má podobu [NP *ga* AVF *omou*]/[SUBJ_{con} smýšlí o OBJ způsobem...]). Motivací pro takovéto konstruování shledáváme v přítomnosti emočního adjektiva *urešii*, které (byť v pozici modifikátoru) profiluje právě objekt jako prominentní prvek konceptualizované situace. Obsahový rozdíl mezi větami (58a) a (58b) je tedy opět především na konceptualizační rovině – odlišné konstruování je vyjádřeno odlišným pádovým schématem.

Hranice mezi adjektivy subjektivního a objektivního konstruování není vždy ostrá. Takahaši (2005: 142) označuje za pomezí případy výrazy *suki* (oblíbený) a *kirai* (neoblíbený). V naší klasifikaci slovních druhů tyto výrazy spadají do kategorie jmenných adjektiv. Nicméně pokud jde o fungování nominativu ve valenčním rámci, lze říci, že mezi adjektivy a jmennými adjektivy v japonštině není zásadní rozdíl. Příkladem jmenného adjektiva, jež se preferenčně užívá v konstrukcích subjektivního konstruování, je výraz *ija* (neoblíbený):

(59) *Šigoto ga ija da kara.*

práce NOM neoblíbený COP proto.

To proto, že nesnáším pracovat.

Je nutno v neposlední řadě zdůraznit, že výrazným prvkem, jenž váže adjektiva, o nichž v této části hovoříme, na subjektivní konstruování, je prototypická funkce věty.⁵¹ Všechny příklady v této části obsahují oznamovací věty, jež reprezentují prototyp větné funkce. Větné konstrukce s přízna-

kovými funkcemi, jako např. (60), mohou vztahovat emoční či somatická adjektiva ke stavům jiných subjektů, než je mluvčí.

- (60) *Čotto samukunai?*
poněkud chladný.NEG.NPST?
Není ti tak trochu zima?

O podobných případech uvažujeme jako o případech projekce subjektivního konstruování do mentálního prostoru mimo mluvčího a dáváme je do souvislosti s vymezováním predikačního rámce, jemuž se budeme věnovat v 6. kapitole (viz mj. část 6.4.2).

5.2.2 Nominativ v adjektivních konstrukcích objektivního konstruování

Adjektiva (včetně jmenných adjektiv), která se užívají v konstrukcích objektivního konstruování, nominativním doplněním profilují ontologický objekt, jemuž je přisuzována vlastnost vyjádřená adjektivem. Takahaši (2005) o těchto adjektivech hovoří jako o „atributivních adjektivech“ 属性形容詞.^{zokuseikeijósi}

- (61) a) *Joru no sora ga aoi.*
noc GEN obloha NOM modrý.NPST.
Noční obloha je modrá.
- b) *Keidai wa šinrjoku to kójó ga ucukušii.*
pozemek TOP nová.zeleň KOM barvíci.se.listí NOM krásný.NPST.
Krásu tomuto místu dodává jak jarní zeleň, tak i podzimní barvíci se listí.
- c) *Kono mači to Bétóben wa kankei ga fukakatta.*
toto město KOM Beethoven TOP vztah NOM hluboký.PST.
Toto město a Beethovena pojil niterný vztah.

d) *Tonikaku nihondžin ga ói.*

každopádně Japonec NOM četný.NPST.

Každopádně je tam hodně Japonců.

e) *Naka ga šizuka da.*

vnitřek NOM tichý COP.

Uvnitř je ticho.

f) *Me ga kirei da.*

oči NOM krásný COP.

Má krásné oči.

Přestože japonská adjektiva tvoří morfologické paradigma s proměnou kategorie času, konstrukce, v nichž figurují v roli přísudku, klasifikujeme jako ontologické, nikoliv jako procesní.⁵² Jak jsme již uvedli v části 5.1.3, procesní konstrukce prototypicky konstruují referenční situace s akčním řetězcem, tj. akce, zatímco ontologické konstrukce prototypicky profilují stavy či existence stavů, jež nevycházejí z akčních řetězců. Klasifikace adjektivních konstrukcí jako ontologických je podpořena sémantickou blízkostí adjektiv k výrazně ontologickým slovesům. Např. sloveso *aru* (je), jež v roli přísudku figuruje v ontologických konstrukcích, se v moderní japonštině běžně neohýbá do záporného prostého tvaru. Jako záporný sémantický protipól v systému moderní japonštiny figuruje adjektivum *nai* (neexistující, nepřítomný). Srovnajme tuto skutečnost též s příkladem (61d), kde má přísudkové adjektivum výrazně existenční sémantiku.

V případě konstrukcí, v nichž adjektiva neplní predikační funkci, zůstává funkce nominativu stejná, tj. vyjádření ontologického objektu, jenž je nositelem vlastnosti či stavu vyjádřeného adjektivem.

(62) a) *Meboši no hitocu wa, hadžime ni kaita jó ni wakai hito ga ói*cíl GEN jeden TOP, začátek DAT píše.PST podobný LNK mladý člověk NOM četný *kigjó da.*

podnik COP.

Jedním z cílů je, jak jsem již napsal na začátku, podnik s mnoha mladými lidmi.

- b) „*Jappari se ga takai hito wa jakunitacu né!*“

vskutku postava NOM vysoký člověk TOP hodí.se.NPST SFP!

Opravdu se tu hodí někdo, kdo je vysoký, že ano.

- c) „*Jama ja kawa ga suki na hito nja koko wa tengoku dža.*“

hora KOM řeka NOM oblíbený LNK člověk DAT.TOP zde TOP ráj COP.

Pro někoho, kdo má rád hory a řeky, je to tu ráj.

Subjektivní konstruování se realizuje skrze konstrukce, v nichž emoční či somatická adjektiva plní predikační funkci, tj. jsou v roli přísudku. To souvisí s predikací jako realizací primární funkce věty, která je přímo vázána na mluvčího, neboť je to právě mluvčí, kdo pomocí věty vyjadřuje určité konstruování. Konstrukce, v nichž adjektiva plní funkci modifikační, tudíž chápeme jako konstrukce, jež reprezentují objektivní konstruování, bez ohledu na sémantický charakter daného adjektiva. V příkladech (63) ilustrujeme užití adjektiv *urešii* (šťastný), *jasašii* (laskavý) a nominálního adjektiva *teinei* (zdvořilý) v modifikační funkci téhož substantiva, *kotoba* (slovo, řeč). V žádném z uvedených příkladů adjektivum neprofiluje subjektivní konstruování.

- (63) a) *Sore wa kazoku nitotte, urešii kotoba da.*

to TOP rodina pro, šťastné slovo COP.

To jsou pro rodinu potěšující slova.

- b) *Šintaró no jasašii kotoba o, Mizuho ga saegitta.*

Šintaró GEN laskavé slovo ACC, Mizuho NOM přerušil.PST.

Šintaróova laskavá slova přerušila Mizuho.

- c) *Taria ga, teinei na kotoba o cukatte iru.*

Thalia NOM, zdvořilý LNK slovo ACC použije.AVF je(AUX).NPST.

Thalia použila zdvořilé vyjádření.

Jak jsme uvedli v oddíle 4.4, roli mluvčího v konstrukcích subjektivního konstruování vnímáme jako systémovou danost japonského jazyka a vztah mluvčího k predikátu, jenž subjektivní konstruování profiluje, proto vnímáme jako vztah syntaktický, přestože mluvčí není konceptualizován jako součást predikačního rámce (viz obr. 7a)). V konstrukcích subjektivního konstruování tak lze nacházet syntaktické vztahy se dvěma participanty: a) vztah přísudku a objektu; b) vztah přísudku a konceptualizujícího subjektu.⁵³ Nominativní konstrukce [NP *ga*] přitom primárně profiluje objekt, nikoliv subjekt. Motivací pro tuto funkci nominativu je skutečnost, že subjekt je postaven mimo predikační rámec, a proto primárním cílem pozornosti při profilování (tj. trajektorem) zůstává ontologický objekt. Zde tedy můžeme parafrázovat tvrzení z úvodní části oddílu 5.2, tedy že nominativ v adjektivních konstrukcích profiluje základního participanta predikačního rámce jak v konstrukcích subjektivního, tak i v konstrukcích objektivního konstruování.

5.2.3 Nominativ v konstrukcích s adjektivním gramémem

V oddíle 5.1 jsme zavedli dělení konstrukcí dle schémat na procesní a ontologické podle toho, jaký typ referenční situace je výchozí při procesu konstruování. Uvedli jsme, že prototypická slovesa jsou součástí procesních konstrukcí, zatímco adjektiva jsou součástí konstrukcí ontologických. Rozdíl v těchto dvou typech konstrukčních schémat ve vztahu k nominativu spočívá v tom, že zatímco v procesních konstrukcích nominativ profiluje subjekt, v ontologických konstrukcích profiluje objekt. V aglutinačně orientované japonštině se však relativně běžně setkáváme s konstrukcemi, jež spojují slovesný lexém s adjektivním morfémem. Adjektivní morfémy v těchto případech vykazují vysokou míru schematičnosti svého obsahu (lze je tedy klasifikovat jako gramémy) a přinášejí do konstrukce adjektivní morfologii, tj. celá konstrukce se morfologicky projevuje jako adjektivum. Příklady těchto

konstrukcí jsou slovesný zápor [*Vnai*], deziderativní konstrukce [*V_{AVF}tai*] či konstrukce typu [*V_{AVF}jasui*], [*V_{AVF}nikui*], [*V_{AVFS}gatai*] apod. Přirozeně se nabízí otázka, zda nominativ v konstrukcích s těmito typy výrazů bude podřízen procesnímu schématu (tj. bude profilovat subjekt), či zda bude následovat schéma ontologické (tj. nominativ bude profilovat ontologický objekt). Ani v těchto případech nicméně nelze určovat formální syntaktické pravidlo a je nutno zohlednit konstruování mluvčího.

Konstrukce s gramémem záporu *nai* na slovesném lexému udržují stejnou pádovou konfiguraci, jako konstrukce čistě slovesné, to znamená, že participanty tranzitivních, ditranzitivních i netranzitivních situací profilují podle stejných schémat, jaká jsme představili v oddíle 5.1. Konstrukce s gramémy *jasui*, *nikui* či *gatai*, jež konstruují snadnost (*jasui*) či obtížnost (*nikui*, *gatai*) realizace akce či stavu vyjádřeného slovesným lexémem, se však řadí mezi ontologické konstrukce, bez ohledu na sémantiku slovesného lexému.⁵⁴

(64) a) *Saritote, samurai ga hitomae ni širi o sarasu no wa*

nicméně, samuraj NOM před.lidmi DAT zadnice ACC obnaží.NPST NMZ TOP

igo taimen ga tamočigatai.

následně důstojnost NOM těžko.udržitelný.NPST.

Když ale samuraj odhalí před lidmi svou zadnici, to je pak obtížné si udržet důstojnost.

b) *Demo, čotto kion ga agaru to kóri ga tokete, mata sagatte*

ale, trochu teplota NOM stoupne CND led NOM taje.AVF, znovu klesne.AVF

kóricuki no kurikaeši na no de, hodó ja hosoi miči ga

zmrznutí GEN opakování LNK NMZ INST, chodník KOM úzká cesta NOM

arukinikui ši unten-šinikusó.

těžko.schůdný.NPST a těžko.řiditelný.MOD.

Jelikož se ale opakuje to, že se trochu oteplí, led roztaje a pak teplota zase klesne a namrzne, po chodnících a úzkých cestách se obtížně chodí a zřejmě se i obtížně jezdí autem.

c) *Détakurafuto no Takahaši no kaisecu ga wakarijasui.*

Datacraft GEN Takahaši GEN vysvětlení NOM snadno.srozumitelný.NPST.

Vysvětlení Takahašiho z Datacraftu se snadno chápe.

Jak naznačují příklady (64), nominativ v daných případech profiluje objekt, stejně jako v ontologických konstrukcích, kam řadíme konstrukce s adjektivním přísudkem. V procesní konstrukci by výraz *taimen* byl profilován akuzativem (*taimen o tamocu*, udržet si důstojnost), neboť sloveso *tamocu* profiluje tranzitivní situace.⁵⁵ V příkladu (64a) je však vyjádřen jako nominativ (*taimen ga*). V příkladu (64b) je užito slovesa *aruku* (kráčí). Na příkladu (38b) v oddíle 5.1 jsme ilustrovali, že toto intranzitivní sloveso se může vyskytnout i v tranzitivní konstrukci. V příkladu (64b) je nicméně objekt (*miči*, cesta) profilován nominativem. Příklad (64c) naznačuje, že sloveso *wakaru* nemění své pádové obsazení v konstrukci s adjektivním gramémem (srov. s příkladem (50c) v části 5.1.3). Z výše uvedeného lze usuzovat, že zatímco konstrukce s gramémem *nai* profiluje predikativ podle sémantiky slovesného lexému, konstrukce s gramémy *jasui*, *nikui* apod. profilují predikativ podle sémantiky těchto gramémů (která je adjektivní). Adjektivní gramémy tedy umožňují dva způsoby profilování: procesní a ontologické. V procesním profilování sémantika slovesného lexému převažuje nad sémantickou strukturou adjektivního gramému, v ontologickém profilování je to naopak adjektivní gramém, co vnucuje svoji sémantickou strukturu celé konstrukci. Procesní vs. ontologické profilování pak určuje, který participant je vhodný k profilování nominativem, tj. coby prvek primární prominence.

Obě dvě výše zmíněné možnosti se realizují v deziderativních konstrukcích s adjektivním gramémem *tai*, jak naznačuje příklad (65).

(65) a) *Tatoeba, kóča o nomitai, demo dó šite mo kóča ga nomenai.*

např., čaj ACC pije.DEZ.NPST, ale jak dělá.AVF i čaj NOM dovede.pít.NEG.NPST.

Tak například, chci se napít čaje, ale čaj prostě pít nemůžu.

b) *Mizu ga nomitai.*

voda NOM pije.DEZ.NPST.

Chci se napít vody.

Zatímco příklad (65a) profiluje konstrukci s deziderativem jako procesní, tj. v konstrukci $[V_{AVF}tai]/[akce.dez]$ je prominentní tranzitivní sémantika slovesného lexému, tj. objekt *kóča* (čaj) je profilován akuzativem, příklad (65b) profiluje konstrukci s deziderativem jako ontologickou, tj. objekt *mizu* (voda) je profilován nominativem. U deziderativních konstrukcí se slovesným lexémem tedy nelze tvrdit, že je nominativ profilován sémantikou jednoho z morfémů, ať již sémantickou strukturou slovesného lexému, či adjektivního gramému. Příklad (65) pokládáme za ukázkou toho, že mluvčí využívá gramatiku jazyka k realizaci konstruování, tj. v téže referenční situaci může mluvčí jazykově vyjádřit různá profilování. Konstrukce $[NP o V_{AVF}tai]$ tak profiluje primárně tranzitivní situaci, vztah konatele a pacientu, zatímco konstrukce $[NP ga V_{AVF}tai]$ profiluje deziderativ, tj. emoční postoj subjektu k objektu. Schematicky lze tuto diferenci zachytit následujícím způsobem: $[NP o V_{AVF}tai]$ vs. $[NP ga V_{AVF}tai]$. Zásadní roli při volbě konstrukce hraje opět konceptualizující subjekt, neboť deziderativní konstrukce spadají do skupiny konstrukcí subjektivního konstruování. To umožňuje ponechat subjekt (proživatele) mimo predikační rámeček, a dát tak objekt k dispozici pro profilování nominativem.

Podobným způsobem funguje profilování také v jiných konstrukcích. Potenciální slovesa bezpříznakově vyjadřují ontologické konstruování. Mluvčí však může zasazením potenciálního slovesa do tranzitivní konstrukce profilovat procesní vztahy, jež se váží na slovesný lexém.

(66) a) *Midžikai bun o kakeba jomijasui, wakarijasui bun ga*

krátká věta ACC píše.CND snadno.čitelná, snadno.srozumitelná věta NOM

kakeru.

dokáže.psát.NPST.

Když budete psát krátké věty, budete tak schopni psát věty snadno čitelné a srozumitelné.

b) *Fučian wa rjóron o kakeru hito datta.*

Fučian TOP obě.teorie ACC dokáže.psát.ANF člověk COP.PST.

Fučian byl ten, kdo dokázal napsat teorie obojího typu.

Příklad (66a) profiluje primárně potenciálnost akce psaní ve vztahu k objektu (*bun*, věty). Příklad (66b) profiluje primárně proces psaní teorií. Schematicky lze rozdíl mezi oběma konstrukcemi znázornit následujícím způsobem: [NP *ga Veru*] vs. [(NP *ga*) NP *o Veru*]. Zatímco první z konstrukcí je ontologická – nezahrnuje subjekt do predikačního rámce, druhá je procesní – subjekt (konatel) je v predikačním rámci zahrnut (v příkladu (66b) pouze není profilován). Je na mluvčím, kterou z konstrukcí zvolí, a jakého participanta tak bude profilovat jako nominativ. Totéž platí pro konstrukce s tranzitivním slovesem a pomocným slovesem *aru* (které je netranzitivní): [NP *ga* V_{AVF}*te aru*] vs. [NP *o* V_{AVF}*te aru*]:

(67) a) *Tamago ni wa mioboe no aru seito no dži ga*

vejce DAT TOP rozpoznání NOM je.ANF žák GEN znaky NOM

kaite aru.

píše.AVF je(AUX).NPST.

Na vajíčku byly napsány znaky jednoho žáka, a toho si dokázal vybavit.

b) *Jamamoto Šúgoró-san no go-džišin no koto o kaite aru*

Jamamoto Šúgoró GEN HON.sám GEN věc ACC píše.AVF je(AUX).ANF

tokoro ga atta.

místo NOM je.PST.

Bylo tam místo, kde se psalo o samotném panu Šúgoró Jamamotovi.

Příklad (67a) profiluje výraz *dži* (znaky) jako prvek primární pozornosti. Příklad (67b) profiluje vztah objektu k akci psaní jako procesní konstruování, konatel je tedy součástí jeho predikačního rámce, pouze zůstává neprofilován.

Na tomto místě shrňme, že konstrukce [NP *ga*], tj. nominativ, v konstrukcích s adjektivy a jmennými adjektivy profiluje objekt, což je obecné

schéma pro ontologické konstrukce. V konstrukcích procesních nominativ profiluje subjekt. Obecné sémantické schéma nominativu v japonštině pak představuje nejprominentnější participant predikačního rámce, tj. participant, na nějž konceptualizující subjekt (mluvčí) směřuje svoji primární pozornost při konceptualizaci referenční situace. Rozsah predikačního rámce i konfigurace vztahů jeho jednotlivých participantů jsou předmětem konstruování. Motivací pro subjektivní, či objektivní konstruování přitom z velké části bývá sémantická struktura predikativu.

V následujícím oddíle podrobíme analýze konstrukci [NP *ga* NP COP], tj. případy, v nichž Susumu Kuno klasifikuje funkci partikule *ga* jako *sóki* (exhaustivní deskripci).

5.3 Konstrukce [NP *ga* NP COP]

V předchozích oddílech 5. kapitoly jsme se zabývali sémantickou strukturou konstrukce [NP *ga*] ve vztahu k predikativům a nominálním adjektivům. Poukázali jsme na skutečnost, že v japonské lingvistické literatuře bývá tato konstrukce nejčastěji klasifikována jako vyjádření nominativního pádu (*šukaku*). Současně jsme také v oddíle 5.1 zmínili, že řada lingvistů uznává jako pádový vztah pouze vztah jmenné fráze k predikativu. Z tohoto pohledu je vztah jmenné fráze k jmenné frázi vztahem specifickým a specifickou pozornost poutá především v konstrukcích se jmenným přísudkem. Vztah jmenné fráze k jmenné frázi bývá nejčastěji modifikační, vyjádřený partikulí *no* (např. *zaimoku no okiba*, úložiště dřeva, viz příklad (6) na str. 47). Zde se však zaměříme primárně na konstrukci [NP *ga* NP COP], neboť nás zajímá obecné sémantické schéma konstrukce [NP *ga*] ve vztahu k podmětovým charakteristikám. Ke vztahu partikulí *no* a *ga* se vrátíme v oddíle 5.4.

Příkladem konstrukce [NP *ga* NP COP] je (68).

(68) a) *Ima wa hanbun ga massugu, hanbun ga káru desu.*

nyní TOP polovina NOM rovně, polovina NOM kudrliny COP.NPST.

Teď mám polovinu rovně a polovinu zakroucenou.

b) *Ippanteki ni 2 – 3man en ga sóba desu ga*, [...]

obecný LNK 2 – 30.000 jen NOM tržní.cena COP.NPST ale,

Obecně je 20 až 30 tisíc jenů tržní cena, ...

Kuno (1973) přistupuje k funkci partikule *ga* v tomto typu konstrukcí z hlediska funkční větné perspektivy a klasifikuje tyto případy jako *sóki*, exhaustivní deskripce.⁵⁶ Oproti tomu Koike a Akabane (2002) vycházejí ze srovnání funkce partikule *ga* ve větách se jmenným přísudkem s funkcí partikule *namu* v historicky starších variantách japonštiny. Koike zde odmítá klasifikovat partikuli *ga* ve zmíněném typu konstrukcí jako partikuli pádovou a na základě funkční analogie právě s partikulí *namu* se kloní ke klasifikaci této partikule jako partikule kontextové (*kakaridžoši*).⁵⁷ Kontextové partikule *namu*, *zo* a *koso* plnily ve starší japonštině především funkci fokalizace řídicího členu. V moderní japonštině se v dané funkci již nevyskytují. Koikeho srovnání starší partikule *namu* a současné partikule *ga* ilustrujeme na jeho vlastním příkladu:

(69) a) *Kore namu mijakodori.*

toto FOC ústřičník.velký.

Toto je ústřičník. (intonační prominentnost na slově toto)

b) *Kore ga mijakodori.*

toto NOM ústřičník.velký.

Toto je ústřičník. (intonační prominentnost na slově toto)

c) *Kore wa mijakodori.*

toto TOP ústřičník.velký.

Toto je ústřičník. (intonační prominentnost na slově ústřičník)⁵⁸

Příklad (69a) je původní věta v klasické japonštině, která nepobírá sponu pro substantivum v přísudkové roli (v příkladu (69b), který je Koikeho převodem do moderní japonštiny, je spona elidována). Z hlediska obsahového jsou podle Koikeho věty (69a) a (69b) ekvivalentní. Koike poukazuje

na skutečnost, že sémantická struktura vět (69b) a (69c) je odlišná z hlediska informační struktury. Větám typu (69c) se budeme věnovat v oddíle 6.4.2.

V naší studii nemáme potřebu zabývat se podrobněji klasifikací postnominálních gramémů, partikulí. Nebudeme tedy řešit otázku, zda partikuli *ga* v konstrukci [NP *ga* NP COP] klasifikovat jako pádovou, kontextovou, adverbální apod., jako to činí Koike a jiní japonští lingvisté. Pro nás je zásadní popis funkce dané partikule. Tu dáváme do vztahu se sémantickou strukturou konstrukcí, v nichž se partikule vyskytuje. Z příkladů je patrné, že konstrukce [NP *ga*] profiluje fokální člen, tedy člen, jež představuje nejprominentnější prvek mluvčím směřované pozornosti (v českém překladu věty (69b) se fokus realizuje především suprasegmentálně). I ve větách se jmenným přísudkem si tedy konstrukce [NP *ga*] udržuje v podstatě tutéž sémantickou strukturu, jakou jsme u ní identifikovali v konstrukcích s adjektivními či slovesnými přísudky. Tuto skutečnost využijeme jako hlavní argument pro klasifikaci konstrukce [NP *ga*] ve větách se jmenným přísudkem jako vyjádření nominativu.

Klasifikací [NP *ga*] jako nominativu v konstrukcích [NP *ga* NP COP] nemáme v úmyslu naznačovat, že věty se slovesným či adjektivním přísudkem mají stejnou strukturu jako věty s přísudkem jmenným, tj. že nominativ profiluje ve všech případech stejný valenční vztah. V našem konstrukčním pojetí operujeme s různými typy konstrukcí, přičemž každá konstrukce se vyznačuje vlastní specifickou syntaktickou i sémantickou strukturou. Sémantická struktura přirozeně zahrnuje také aktuální členění, které je výsledkem konstruování. Adjektivní konstrukce profilují odlišný typ vztahů oproti konstrukcím slovesným, a i v rámci slovesných konstrukcí nacházíme variabilitu. Nicméně podobně jako v případě klasifikace slovních druhů lze i u větných konstrukcí pozorovat určité prototypové jevy, především potom neostrou hranici mezi konstrukcemi, jež mají v jádru přísudku substantivum, a konstrukcemi, jež mají v přísudku nominální adjektivum.

(70) a) „*Zokuhen*“ *wa jokunen no šuppan de santo no goken no*

pokračování TOP následující.rok GEN vydání COP.AVF tři.města GEN pět GEN

hon'ja ga hanmoto dearu.

knihkupectví NOM vydavatel COP.NPST.

Další díl byl vydán následujícího roku, přičemž vydavatelem bylo pět knihkupectví v Kjótu, Ósace a Edu.

b) *Jotte, kakudži ni sekininkan o motaseru kufú ga*

proto, jednotlivý DAT pocit.zodpovědnosti ACC má(KAUZ).AVF opatření NOM

hicujó dearu.

potřebný COP.

Z toho důvodu jsou zapotřebí taková opatření, která v každém probudí pocit zodpovědnosti.

Příklad (70) ilustruje neostrou hranici mezi konstrukcemi se jmenným přísudkem (příklad (70a)) a konstrukcemi s přísudkem tvořeným jmenným adjektivem (příklad (70b)). Výraz *hicujó* (potřebný) klasifikujeme jako jmenné adjektivum, neboť v modifikační funkci nepobírá genitivní partikuli *no*, nýbrž konektém *na* (viz 4.5):

(71) *Hicujó na settei to wa?*

potřebný LNK nastavení CON TOP?

A potřebné nastavení je...?

Příklad (70a) představuje nominativ v konstrukci se jmenným přísudkem (konstrukce [NP *ga* NP COP]), což pokládáme za případ relativně periferního nominativu ve srovnání s příkladem (70b), jenž představuje nominativ v konstrukci s nominálně-adjektivním přísudkem (konstrukce [NP *ga* NA COP]). Konstrukce se jmenným přísudkem, jež vyjadřují klasifikaci či kategorizaci určité skutečnosti, chápeme jako extenzi ontologických konstrukcí. Jak jsme uvedli v předchozím oddíle, mezi ontologické konstrukce řadíme také konstrukce adjektivní, včetně konstrukcí se jmennými adjektivy.

Je patrné, že [NP *ga*] má předpoklady vyskytovat se ve větách se jmenným přísudkem. Konstrukce [NP *ga* NP COP] je ovšem jako věta – tedy se spojou v přísudkovém tvaru vybaveném dostatečným predikačním nábojem

– značně příznaková, především ve srovnání s konstrukcí [NP *wa* NP COP]. Je to přitom právě konstrukce s [NP *wa*] a jmenným přísudkem, vůči níž je [NP *ga* NP COP] diferencně vyšetřována a vůči níž vyjevuje svoji příznakovost. Sugai (2002) klasifikuje konstrukci [NP *ga* NP COP] jako konstrukci „identifikační věty“ 同定文 ^{dóteibun}. Podobně NKBKK (2009a: 5) označuje konstrukci [NP *ga*] ve větě (72) jako „subjekt identifikačního vztahu“ ^{dóteikankei no sutai} 同定関係の主体.

(72) *Ano megane o kaketa hito ga Tanaka-san da.*

tamten brýle ACC zavěsí.PST člověk NOM Tanaka COP.

Tamten člověk s brýlemi je pan Tanaka.

Tuto analýzu nepokládáme za vhodnou. Konstrukci [NP *ga* NP COP] nepokládáme za čistě formální vyjádření identifikace jedné entity s druhou ve smyslu logické propozice (viz 3.2.2), což naznačuje mj. analýza Kunova (Kuno 1973). Usouvztažnění substantiv v dané konstrukci (tj. [NP *ga* NP]) představuje specifické konstruování, podobně jako usouvztažnění substantiv ve jmenných větách s tématem (tj. [NP *wa* NP]).

Nominativní usouvztažnění jmenné fráze s přísudkovou jmennou frází ve své současné příznakové podobě má v japonštině pochopitelně jisté diachronní pozadí. Na tomto pozadí je nutno diferencně vůči sobě postavit nominativ a genitiv, tj. konstrukce [NP *ga*] a [NP *no*]. Případům, v nichž alternují pádové partikule *ga* a *no*, věnujeme následující oddíl. Primárně se jedná o případy vztažných konstrukcí.

5.4 Záměna partikulí *ga* a *no* ve vztažných konstrukcích

Možnost záměny partikulí *ga* a *no* ve funkci nominativní pádové partikule v přívlastkových konstrukcích je obecně pokládána za jeden z pozůstatků struktury klasické japonštiny v japonštině moderní. Tato zaměnitelnost z perspektivy většiny analýz moderní japonštiny předpokládá totožnost funkce obou partikulí v daném typu konstrukcí (Koike 2010: 124; Koike

1994: 130 aj.).⁵⁹ Příkladem užití partikule *no* jako vyjádření nominativu ve vztažných konstrukcích je (73). Jelikož v naší studii vycházíme ze solidarity výrazového a obsahového plánu jazykových konstrukcí a v pádových vztazích anotujeme partikuli *no* jako GEN, ponecháme tuto anotaci i v níže uvedených příkladech, přestože partikule *no* zde vyjadřuje poněkud jiný typ vztahu, než je prototypická adnominální modifikace.

(73) a) [...] *Micunori wa Šíra no iru bašo ni modotta.*

Micunori TOP Sheila GEN je.ANF místo DAT vrátí.se.PST.

Micunori se vrátil tam, kde byla Sheila.

b) *Kosei no nai namae da ná to omotte ita.*

osobitost GEN není.ANF jméno COP SFP CON myslí.AVF je(AUX).PST.

Myslela jsem si, že to je jaksi jméno, které nemá osobitost.

c) *Kihon wa šijó hindo no takai mono o soba ni oku koto desu.*

základ TOP frekvence.užití GEN vysoký věc ACC vedle DAT položí.ANF NMZ COP.

Základem je mít u sebe to, co má vysokou frekvenci užití.

Příklad (73) ilustruje, že ve vztažných konstrukcích, tj. v klauzích, jejichž jádrový predikativ nedisponuje dostatečným predikačním nábojem k tomu, aby tyto mohly být větou, se partikule *no* užívá k vyjádření vztahu mezi jmennou frází a predikativem, tedy k vyjádření vztahu prototypicky pádového. Nejedná se přitom o vyjádření genitivu, neboť zde nejde o modifikační vztah dvou jmenných frází. Současně příklad (73) také ilustruje, že užití *no* ve vztažných konstrukcích není omezeno na konstrukce s určitým typem predikativu, ale vyskytuje se ve vztažných konstrukcích, jejichž jádrem je kterýkoliv slovní druh, jenž ve větách může samostatně plnit roli přísudku.

Klíma (2011: 76) uvádí, že původní funkcí partikule *no* bylo utvářet přívlastek propojením dvou substantiv – tuto funkci si *no* udržela do současnosti – a že ostatní funkce (tedy i funkce označení nominativního vztahu) byly od této funkce odvozeny. Ve funkci přívlastkové partikule se dříve

užívala také partikule *ga*, o čemž máme v systému moderní japonštiny doklady v některých ustálených konstrukcích, např. *mangaiči* (kdyby náhodou), *waga (kuni)* (naše [země, Japonsko]), *sore ga tame ni* (kvůli tomu) apod. V přívlastkových konstrukcích existovaly mezi oběma partikulemi funkční rozdíly. Partikule *ga* se mohla pojit na adnominální tvar predikativů, partikule *no* nikoliv (např. *aru ga mama*, tak, jak to je).⁶⁰ Funkční rozdíly mezi partikulemi *ga* a *no* však lze ve starších vrstvách japonštiny pozorovat i v užití pro vyjádření nominativu. Jde obzvláště o komplementární užívání zmíněných partikulí podle sémantického obsahu řídicí jmenné fráze. Zatímco partikule *no* se v klasické japonštině pojila na substantiva označující široké spektrum entit, partikule *ga* se pojila především na vlastní jména, případně výrazy s pronominálním obsahem. Ve vazbě na substantiva označující osoby se partikule *no* užívala pro vyjádření uctivosti vůči referentu, partikule *ga* profilovala důvěrný vztah mluvčího k referentu dané jmenné fráze. V diachronní perspektivě pak lze pozorovat postupný nárůst převahy partikule *ga* v nominativních konstrukcích.⁶¹

Podle Fialy „syntaktickou funkcí partikule *ga* [v nejstarší japonštině] bylo vyjádření adnominálního rozvití, z hlediska informační struktury tato partikule vyjadřovala nejvyšší ‚informační hodnotu‘“ (Fiala 2000: 433). Podobně o klasické japonštině uvádí Klíma, že „*ga* zdůrazňuje důležitost výrazu předcházejícího, *no* následujícího“ (Klíma 2011: 76). Funkci označovat fokální člen má partikule *ga* (oproti partikuli *no*) i v některých současných dialektech (Fiala 2000: 435–436). V našem aparátu neodlišujeme syntaktickou rovinu od roviny informační struktury, jako to činí Fiala, nýbrž přistupujeme k prvkům informační struktury jako k součásti sémantické struktury vyšetřované konstrukce. Z této perspektivy pak i v současné japonštině v přívlastkových konstrukcích shledáváme pro [NP *ga*] odlišnou obsahovou strukturu oproti [NP *no*]. Jestliže jsme v předchozích částech a oddílech této kapitoly klasifikovali nominativ jako prvek s primární konceptuální prominentností, tj. jako výraz, jenž označuje participanta, který nejvíce poutá pozornost konceptualizujícího subjektu, pak tato definice je platná i pro případy vztažných konstrukcí. V jejich rámci pak [NP *no*] není prototypickým nominativem, neboť není vyjádřením primárního fokusu.

(74) a) *kaze ga fuku hi*

vítr NOM fouká den

den, kdy fouká vítr

b) *kaze no fuku hi*

vítr GEN fouká den

den, kdy vítr fouká

c) *Kaze ga/*no fuku.*

vítr NOM/*GEN fouká.NPST.

Fouká vítr.⁶²

Zatímco v příkladu (74a) nominativ profiluje jako primární prvek pozornosti *kaze* (vítr), v příkladu (74b) má absence tohoto nominativu za následek nižší informační prominentnost substantiva *kaze*, což relativně přenáší fokus na sloveso *fuku*. V příkladu (74c) se projevuje výsledek historického vývoje funkcí partikule *no*, která pozbyla schopnost profilovat vztah jmenové fráze k přísudkovému predikativu v rámci věty. Naopak partikule *ga* se postupně gramatikalizuje ve funkci nominativu (a pozbývá schopnost profilovat genitivní vztah).

V konstrukčně založeném pojetí gramatiky, které demonstrujeme v naší analýze, jsou všechny gramatické kategorie konstrukčně specifické. Platí to i pro kategorii nominativ. Konstrukci [NP *no*] v přívláskových konstrukcích proto klasifikujeme jako vyjádření „kvazi-nominativu“, tj. jako prvku, jenž má svojí funkcí blíže k nominativu než ke genitivu, prototypickému nominativu však neodpovídá. Jelikož [NP *no*] v přívláskových konstrukcích není prototypickým nominativem, není pro nás ani prototypickým podmětem. Tímto způsobem můžeme nadále udržet solidaritu výrazového a obsahového plánu konstrukce [NP *ga*]/[NOM] a současně pokračovat v generalizaci napříč konstrukcemi. V dalším oddíle se zaměříme na konstrukce s vícečetným zastoupením nominativu.

5.5 Konstrukce s dvojitým nominativem

Řada prací, jež se zabývají podmětem v japonštině, obrací svoji pozornost k tzv. „dvoupodmětovým větám“ (*nidžúšugobun*). V části 2.5.2 jsme uvedli, že Li a Thompson (1976) pokládají věty s dvojitým podmětem za základní typ vět v jazycích s prominencí tématu. Za věty s dvojitým podmětem se přitom v japonštině běžně pokládají konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED], přičemž v japonském prostředí se jimi zabývají např. Keisuke Onoe (viz 3.3.5), Kazuši Takebajaši (2004) či Hisaši Noda (1996). Většina studií přitom předpokládá, že prvek [NP *wa*] v konstrukci [NP *wa* NP *ga* PRED] je vyjádřením nominativu, že tedy konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED] má stejnou syntaktickou strukturu jako konstrukce [NP *ga* NP *ga* PRED]. Tyto analýzy předpokládají existenci hloubkové a povrchové struktury věty a působení určitých operací, jako je topikalizace, detopikalizace (např. teorie Akira Mikamiho, viz 3.4.1) či zpodmětnění (např. teorie Susumu Kuna, viz 3.3.1). V našem aparátu tyto analýzy (podobně jako Takebajaši 2004) pokládáme za nevhodné, neboť konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED] a [NP *ga* NP *ga* PRED] mají odlišnou sémantickou strukturu. Přistupujeme k nim tedy jako k odlišným konstrukcím.

(75) a) *Taró wa inu ga kanda.*

Taró TOP pes NOM kouše.PST.

Taróa pokoušel pes.

b) *Taró ga otósan ga šinda.*

Taró NOM otec NOM zemře.PST.

To Taróovi zemřel otec.⁶³

Diferenčním porovnáním vět (75a) a (75b) lze pozorovat, že každá z vět reprezentuje odlišnou skutečnost, a sémantický obsah výrazu *Taró wa* v příkladu (75a) s tranzitivním slovesem je tedy odlišný od výrazu *Taró ga* v příkladu (75b) s intransitivním slovesem. Zatímco sloveso *kamu* (kouše) v tranzitivní konstrukci profiluje dva participanty (konatele a patiens,

v našem aparátu též SUBJ a OBJ_{PROC}), a utváří tedy procesní konstrukce, sloveso *šinu* (zemře) v intranzitivní konstrukci profiluje pouze jednoho participanta (OBJ_{ONT}), a utváří tedy ontologické konstrukce. V příkladu (75a) je Taró v roli pacientu objektem. V příkladu (75b) je objektem Taróův otec, Taróova role zde je tedy odlišná od role v (75a).⁶⁴

Kimura (2002) také poukazuje na skutečnost, že sémantická struktura konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED] brání substantivům s určitou sémantikou vystupovat v roli iniciální jmenné fráze (např. **Dare wa inu ga kanda no?* (int.) Kohopak pokousal pes?⁶⁵), tato substantiva však mohou vystupovat v roli iniciální jmenné fráze v konstrukci [NP *ga* NP *ga* V].⁶⁶ Z výše uvedených důvodů nepokládáme konstrukci [NP *wa* NP *ga* PRED] za případ konstrukce s dvojím nominativem a v tomto oddíle se jí věnovat nebudeme. Rovněž dodejme, že jako důsledek našeho rozhodnutí z oddílu 3.5 brát za podmět v japonštině [NP *ga*] nepokládáme konstrukci [NP *wa* NP *ga* PRED] za konstrukci s dvojím podmětem. Konstrukcí s dvojím podmětem je pro nás výhradně konstrukce s dvojím nominativem, tj. [NP *ga* NP *ga* PRED]. Právě tou se budeme dále zabývat v tomto oddíle.

Noda (1996: 256) rozlišuje z hlediska struktury dva typy konstrukcí s dvojím nominativem: a) konstrukce, v nichž je původně nenominativní člen transformován do podoby [NP *ga*]; b) konstrukce, v nichž od počátku figurují dvě konstrukce [NP *ga*]. Jak jsme uvedli výše, pro naši analýzu je relevantní pouze druhý zmíněný typ konstrukcí. Noda (1996: 257) uvádí jako příklad takových konstrukcí (76a). Příklad (76b) vybíráme z korpusu jako analogický k (76a).

(76) a) *Šinčiku-šite kara wa, džosei no hó ga dansei jori fuekata ga*

postaví.AVF ABL TOP, ženy GEN směr NOM muži ABL způsob.nárůstu NOM
medacu.

vyčnívá.NPST.

Od jejich vystavění je patrné to, jak oproti mužům spíše narostl počet žen.

b) *Sono hó ga ki ga raku da.*

ten způsob NOM energie NOM příjemný COP.

Tak to bude pohodlnější.⁶⁷

V konstrukčním pojetí gramatiky, o které se opírá naše analýza, nacházíme jeden zásadní typ interních syntaktických vztahů mezi prvky – **vztahy me-ronomické**, tj. hierarchické vztahy částí k celku (Croft 2001: 5). Komplexní konstrukce jsou složeny z dílčích konstrukcí, jež mohou být rozložitelné na další konstrukce a v konečném důsledku na kategorie. Tímto způsobem například konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED] obsahuje konstrukci [NP *ga*], která je dále rozložitelná na slova či morfémy, jež reprezentují určité konceptuální kategorie (více či méně schematické). V tomto ohledu jsme také doposud hovořili o [NP *ga*] jako o „konstrukci“, ale také např. o [NP *ga* NP *ga* PRED] jako o „konstrukci“. V části 5.1.2 jsme naznačili, že mezi participanty predikačního rámce lze pozorovat hierarchické uspořádání z hlediska prominentnosti, přičemž nominativní člen je prvkem s primární prominentností (např. oproti akuzativnímu členu v tranzitivních konstrukcích). V předchozích oddílech jsme také uvedli, že určení primární prominentnosti je výsledkem konstruování.⁶⁸ Otázkou, kterou si tedy v souvislosti s dvoupodmětovými konstrukcemi klademe, je uspořádání jednotlivých nominativních prvků z hlediska prominentnosti, jež spoluutváří sémantickou strukturu dvoupodmětové konstrukce.

Noda (1996) uvádí tři základní druhy konstrukcí s dvojím nominativem z hlediska funkce:

- a) model exkluze (^{haitagata}排他型),
- b) model bez tématu (^{mudaigata}無題型),
- c) model vedlejší věty (^{džúzokusecugata}從属節型).

Model exkluze odpovídá Kunově pojetí exhaustivní deskripce (*sóki*), přičemž v dané konstrukci je funkcí exkluze (viz též Mikami 1963) vybaven iniciální nominativní člen. Model bez tématu představuje případy rematických výpovědí, v nichž žádný nominativní prvek nemá funkci exkluze. Model vedlejší

věty pak představuje případy, kdy konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED] figuruje jako podřazená klauze (vedlejší věta) v rámci komplexnější konstrukce, což nutí iniciální výraz k transformaci partikule *wa* na partikuli *ga*. Jednotlivým modelům pak v Nodově výkladu odpovídají následující příkladové věty:

(77) a) *Zó ga ičiban hana ga nagai.*

slon NOM nej- nos NOM dlouhý.NPST.

To sloni mají nejdelší choboty.

b) *Fudžisan ga kumo ga kakatteru jo.*

hora.Fudži NOM oblaka NOM visí.NPST SFP.

Visí mraky nad horou Fudži.

c) *Ken-čan ga kumo ga kirai na koto wa šitteta jo.*

Ken NOM pavouk NOM neoblíbený LNK NMZ TOP ví.PST SFP.

Že Ken nesnáší pavouky, jsem věděl.

Většina příkladů, které Noda uvádí, se vyznačuje ontologickým charakterem predikativu.⁶⁹ Roli objektu v ontologické konstrukci pak plní ten nominativní člen, který je predikativu v lineárním uspořádání výrazů blíže. Těsný vztah objektu k predikativu přispívá ke schematizaci ontologické konstrukce. Má-li takováto konstrukce vysokou frekvenci užití s jedním konkrétním lexikálním obsazením, získává následně výraznější idiomatický charakter. To se projevuje jak u konstrukcí s adjektivními predikativy, jako je např. *se ga takai* (vysoký [vzrůstem]), *me ga aoi* (modrooký), tak také u idiomatických konstrukcí slovesných, jako např. *hara ga tacu* (rozčlí se), *ki ga čiru* (je rozhozen) apod. Idiomatičnost konstrukce [NP *ga* PRED] oslabuje funkci partikule *ga* jako označení prvku s primární prominentností vůči jiným doplněním.⁷⁰ Idiomatické konstrukce se pak vyznačují relativně nízkou mírou schematičnosti obsahového plánu, podobně jako např. lexikální jednotky. Naopak nové, nezvyklé či příznakové lexikální obsazení udržuje vysokou míru schematičnosti konstrukce a vysokou míru fokální prominentnosti nominativního členu.

V konstrukci $[[NP\ ga]_1\ [NP\ ga]_2\ PRED]$ má $[NP\ ga]_2$ blíže k predikativu, a je tedy náchylnější k ustálení a oslabení své prominentnosti. Od predikativu vzdálenější $[NP\ ga]_1$ si oproti tomu ponechává vysokou míru prominentnosti, jak předepisuje sémantická struktura japonského nominativu, kterou jsme popsali v předchozích oddílech. Tuto skutečnost pokládáme za primární motivaci pro Nodou popisovaný „model exkluze“. Prvek $[NP\ ga]_1$ v tomto typu konstrukcí klasifikujeme jako **primární podmět**, neboť se nejvíce blíží prototypu nominativu, jak jsme jej doposud vyložili. Konstrukci $[NP\ ga]_2$ klasifikujeme jako **sekundární podmět**. Primární podmět představuje jmennou frázi, která označuje participanta, jenž má v daném predikačním rámci relativně nejvyšší stupeň prominentnosti, tj. je konstruován jako prvek, na nějž konceptualizující subjekt nejvíce koncentruje svoji pozornost.

Jak jsme v 5. kapitole uvedli již několikrát, podmět je v japonštině především výsledkem konstruování. I ve dvoupodmětových konstrukcích tak platí, že nejen „kanonický“ prvek (tj. $[NP\ ga]_1$) může být konstruován jako primární podmět. Za další faktory (kromě pozice v konstrukci), jež mohou ovlivňovat umístění primární prominentnosti, lze označit intonaci (či šířeji suprasegmentální prvky), sémantický obsah jednotlivých jmenných frází, jež vystupují v nominativních konstrukcích, případně též faktory kontextuální. Tyto faktory rovněž mohou bránit určitým výrazům, aby vystupovaly v konstrukcích s dvojím podmětem společně s určitým jiným typem výrazů. Kimura (2002: 219) uvádí příklad somatických konstrukcí, v nichž může být spolu se stimulem, profilovaným jako nominativ (v našem pojetí jako sekundární podmět), primárním podmětem subjekt, ale nikoliv tělesný orgán:

(78) a) *Wataši wa kimi ga jutanpo ga acui koto wa šitte ita.*

já TOP ty NOM ohřívadlo NOM horký NMZ TOP ví.AVF je(AUX).PST.

Já věděl, že pro tebe to ohřívadlo bude moc horké.

b) **Aši ga jutanpo ga sugoku atatakai.*

noha NOM ohřívadlo NOM nesmírně teplý.NPST.

(int.) Na nohy je to ohřívadlo příliš horké.⁷¹

Konstrukce s dvojím nominativem přitom umožňuje mluvčímu doplnit profilované konstruování o takového participanta predikačního rámce, který by bezpříznakově zůstával neprofilovaný. Odani (2001) uvádí následující příklad:

(79) A: *Haigorei ga mieru hito, dareka imasen ka?*

duchové NOM je.vidět.ANF člověk, někdo je.NEG.NPST SFP?

Lidé, co vídají duchy... Není tu někdo takový?

B: *Boku ga haigorei ga miemasu.*

já NOM duchové NOM je.vidět.NPST.

Já vídám duchy.

Výraz *mieru* (je vidět) v přísudkové pozici bezpříznakově profiluje subjektivní konstruování, proto bývá jeho proživatel bez explicitního vyjádření (bepříznakově jím je mluvčí, viz 5.2.1). V situaci (79) však mluvčí B pod vlivem otázky A považuje za nutné profilovat jako primární podmět sám sebe, proto má výraz *boku ga* v druhé replice příkladu (79) relativně vyšší prominentnost oproti výrazu *haigorei ga*, jenž je jako objekt těsněji vázán na přísudek *miemasu*. Funkce [NP *ga*]₁ coby primárního podmětu v konstrukcích s dvojím nominativem platí i pro případy s dalšími typy ontologických konstrukcí v přísudkové části.

(80) a) *Šita no kóen mappu no Tenrjúgawa jori ue no bubun de*

dole GEN park mapa GEN Tenrjúgawa ABL nahore GEN část LOC

hotaru ga kaňšó ga dekimasu.

světlušky NOM obdiv NOM lze.NPST.

V oblasti směrem nahoru od řeky Tenrjúgawa, která je vyznačena na mapce parku níže, si lze vychutnat pozorování světlušek.

b) *Sumappu no Nakai-san ga uta ga heta na no wa*

SMAP GEN Nakai NOM píseň NOM nešikovný LNK NMZ TOP

hontó na no dešó ka, kjara na no dešó ka?

skutečnost LNK NMZ MOD SFP, postava LNK NMZ MOD SFP?

To, že pan Nakai ze skupiny SMAP neumí dobře zpívat, to je doopravdy, nebo to je součást role, kterou hraje?

Schematičnost sémantické struktury nominativu umožňuje profilovat v roli primárního podmětu v konstrukcích s dvojitým nominativem potenciálně široké spektrum entit uvnitř predikačního rámce. V klasickém Kunově příkladu (75b), *Taró ga otósan ga šinda*. (To Taróovi zemřel otec.), je v této pozici profilována entita – osoba zasažená změnou stavu objektu –, jež sice prototypicky není součástí predikačního rámce slovesa *šinu* (zemře), je však součástí referenční situace a skrze konstruování je jako nominativ do rámce intransitivního slovesa vnesena coby prvek primární prominentnosti. Příklady typu (77c) a (80b) dále ilustrují, že profilování nominativem jsou vystaveny pouze prvky, jež jsou konceptualizovány jako součást daného predikačního rámce. To, co je v japonštině konstruováno jako klauze 節^{secu}, je ve většině případů právě jeden predikační rámec – konceptuální výsek referenční situace související s akcí či stavem vyjádřeným jádrovým predikativem.⁷² To je motivací pro Nodův „model vedlejší věty“. Nic to nemění na skutečnosti, že predikační rámec může být konstruován s dostatečným predikačním nábojem k tomu, aby klauze mohla být současně větou.

Dynamičnost konstruování a kognitivní faktory, jako je profilování, přesouvání pozornosti apod., mají za následek to, že míra prominentnosti nominativního prvku v konstrukci je relativní nejen vůči prvkům profilovaným jinými pády, ale především vůči jiným nominativním prvkům. Možnost konstruovat nominativem více než jednoho participanta predikačního rámce lze přitom považovat za typologické specifikum japonštiny oproti flektivním indoevropským jazykům. Sémantickou strukturu japonského nominativu, která se manifestuje mj. v konstrukcích s více nominativními členy, shrneme v následujícím oddíle.

5.6 Obecná struktura obsahového plánu konstrukce [NP *ga*]

V předchozích oddílech 5. kapitoly jsme se věnovali analýze japonských konstrukcí, jejichž součástí je konstrukce [NP *ga*], přičemž jsme přijali základní východiska konstrukčních přístupů ke gramatice. Podle nich gramatika určitého jazyka představuje hierarchicky strukturovanou množinu konstrukcí, tj. jednotek znakové povahy, jež jsou na vyšších rovinách utvářeny meronymickými vztahy kategorií. Kategorie zaváděné pro popis konstrukcí jsou přitom konstrukčně specifické; proto také kategorii nominativ spojujeme pouze s konstrukcí [NP *ga*] (a ne např. s konstrukcí [NP *no*]). Přijali jsme také jistá východiska kognitivních přístupů k jazyku. Podle nich lze v konstrukcích odhalovat strukturní motivace, jež vycházejí z obecnějších kognitivních procesů a mechanismů, jako jsou kategorizace, konstruování, perspektivizace, schematizace, ustálení a další. Naším cílem je od začátku popsat obecnou sémantickou strukturu konstrukce [NP *ga*], kterou klasifikujeme jako vyjádření nominativu.⁷³ Objektem našeho zkoumání byla množina konstrukcí zahrnující:

- a) tranzitivní slovesné konstrukce – [NP *ga* NP *o* V],
- b) ditranzitivní slovesné konstrukce – [NP *ga* NP *ni* NP *o* V], [NP *ga* NP *o* NP *ni* V],
- c) netranzitivní slovesné konstrukce – [NP *ga* V], [NP *ni* NP *ga* V] apod.,
- d) adjektivní konstrukce – [NP *ga* ADJ],
- e) konstrukce se jmenným přísudkem – [NP *ga* NP COP],
- f) konstrukce se dvěma nominativy – [NP *ga* NP *ga* PRED],
- g) další vybrané konstrukce, např. [NP *no* PRED NP], konstrukce s adjektivními gramémy apod.

Na začátku kapitoly jsme si předsevzali posoudit, do jaké míry konstrukce [NP *ga*] vykazuje konatelské charakteristiky. Na tomto místě můžeme shrnout, že rozmanitost konstrukcí s nominativem v japonštině v jistém ohledu brání tomu, abychom sémantickou rovinu konstrukce [NP *ga*] jednodu-

še svazovali s tradičními sémantickými kategoriemi, jako je např. konatel (AGT). Ilustrovali jsme, že nominativ může v japonštině kromě konatele označovat také proživatele (EXP), kauzátora (KZR), objekt akce (patiens), objekt potence, objekt pocitu, původce pocitu (stimul) a další. Podobnou rozmanitost sémantického obsahu přitom můžeme pozorovat i u dalších pádů. Zatímco různé dosavadní lingvistické přístupy, z nichž jsme některé zmínili ve 3. kapitole, přistupují k těmto rozmanitostem pouze z pozice funkční polysémie, naší snahou je maximálně udržet solidaritu výrazového a obsahového plánu konstrukce [NP *ga*], a proto hledáme obecné sémantické schéma japonského nominativu na úrovni konstrukčních schémat, které může být případným zdrojem pro funkční polysémii.

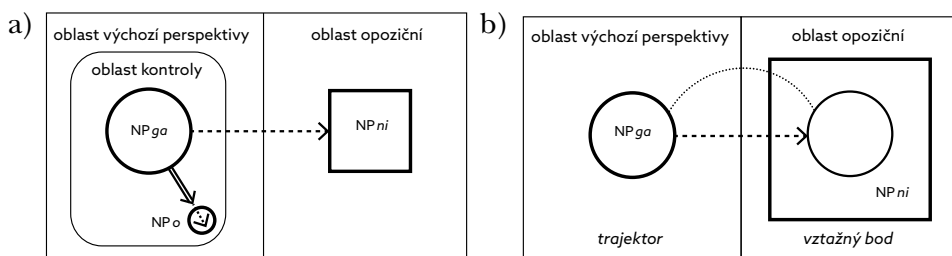
Určení obecného obsahového schématu japonského nominativu má v našem aparátu několik rovin. Pro [NP *ga*] určujeme:

- typ konstrukcí, v nichž se nominativ vyskytuje;
- sémantický prototyp nominativu, který představuje základ konceptuální motivace obecné sémantické struktury;
- schéma sémantické struktury, platné pro [NP *ga*] ve všech typech konstrukcí.

V návaznosti na Sugaie (2002) a Morijamu (2008) rozlišujeme z hlediska konstrukčního schématu dva základní typy konstrukcí, v nichž se vyskytuje japonský nominativ: procesní konstrukce a ontologické konstrukce. Procesní konstrukce jsou takové, které za konceptuální základ berou referenční situace, v nichž je profilován akční řetězec. Prototypem procesní konstrukce je tranzitivní konstrukce (tj. [NP *ga* NP *o* V_{tr}]), řadíme sem pak dále konstrukce ditranzitivní, na periferii této kategorie pak některé konstrukce netranzitivní (jejichž jádrové predikativy profilují pohyb či akci). Ontologické konstrukce jsou konstrukce, které za konceptuální základ berou referenční situace, v nichž není profilován akční řetězec. Prototypem ontologické konstrukce je lokační konstrukce, tj. konstrukce s existenčním slovesem (tj. [NP *ni* NP *ga aru/iru*]), řadíme sem pak dále konstrukce se jmenným přísudkem, konstrukce s adjektivními a s nominálně-adjektivní-

mi přísudky, konstrukce s některými netranzitivními slovesy (např. s potenciálními slovesy, se slovesy smyslového vnímání) a některé další.⁷⁴ Rozšíření kategorie procesních konstrukcí i kategorie ontologických konstrukcí mimo prototyp je umožněno extenzí konceptuálního konstruování.

Nominativní člen v procesních konstrukcích označujeme jako subjekt, nominativní člen v ontologických konstrukcích potom jako ontologický objekt. Tyto dva pojmy pro nás nepředstavují konceptuální základ obsahu japonského nominativu, nýbrž jsou každý abstrakcí z různých sémantických rolí napříč konstrukcemi se stejnými schémata. Prototypem subjektu je prototypický konatel (AGT), tedy životností, vůlí, zodpovědností, ovládním, emocemi disponující aktivní prvek (nejčastěji člověk), který je v rámci tranzitivní situace profilován jako ten ze dvou participantů asymetrického vztahu, na nějž je při konstruování směřována primární pozornost interpretanta. Je tedy v tranzitivních konstrukcích trajektorem – relativně nejvýznačnějším participantem.⁷⁵ V konstrukcích, jež konceptualizují oblast výchozí perspektivy a oblast opoziční (tj. v ditranzitivních konstrukcích), je subjekt aktivním prvkem oblasti výchozí perspektivy. Prototypem procesního objektu je patiens (P), neaktivní prvek vztahu dvou participantů v tranzitivní situaci. V ontologických konstrukcích je však prototypem ontologického objektu, tj. prvku, jenž je profilován jako prvek primární význačnosti (pozornosti konceptualizujícího subjektu), pasivní entita, jež je profilovaná jako existující v určité lokaci. To vyplývá ze skutečnosti, že konstrukci s existenčním slovesem pokládáme za prototyp ontologické konstrukce. Schémata pádových vztahů v prototypických procesních a ontologických konstrukcích předkládáme na obr. 8:⁶

Obr. 8: Schémata pádových vztahů v procesních (a) a ontologických (b) konstrukcích

Konceptuální schéma, které je společné pro [NP *ga*] v procesních i ontologických konstrukcích, a které tak v našem aparátu tvoří obsahový plán japonského nominativu lze charakterizovat následujícím způsobem:

Ve vymezeném predikačním rámci je jako nominativ ([NP *ga*]) profilován participant, kterého mluvčí v oblasti výchozí perspektivy konstruuje jako prvek s primární význačností.

Tato charakteristika se navzdory terminologickým rozdílům blíží pojetím Morijamy (2008), Sugaie (2002) či Oky (2013).⁷⁷

Nominativ v japonštině je výsledkem konstrukčních procesů, mezi něž patří kromě profilování také konstruování. Konstruování především specifikuje vztah mluvčího k predikačnímu rámci referenční situace a jeho participantům. Při subjektivním konstruování referenční situace, jíž je mluvčí součástí, mluvčí sám sebe neprofiluje jako součást predikačního rámce, není tedy prvkem primární význačnosti, a nominativem tak může být vyjádřen prvek jiný. Konstruování také umožňuje mluvčímu profilovat nominativem i takového participanta referenční situace, který není běžnou součástí valenční struktury zvoleného predikativu. Takto profilovaný nominativ pak má jako „primární podmět“ relativně nejvyšší význačnost i ve vztahu k jinému nominativnímu doplnění, jež se k predikativu pojí skrze vyšší míru ustálení. Tento „primární podmět“ je v konstrukcích s dvojitým nominativem nejčastěji situován v iniciální pozici.

Výše charakterizovaná sémantická struktura konstrukce [NP *ga*] představuje jednotné uchopení obsahového plánu japonského nominativu, je v souladu s konstrukčními a kognitivními východisky, které jsme si pro náš aparát stanovili, a kromě pouhé deskripce konstrukcí, v nichž se nominativ vyskytuje, nabízí také nástin kognitivních motivací pro užití nominativu v případech, kde se nabízí alternativy jiných než nominativních doplnění.

V posledním oddíle této kapitoly se budeme stručně zabývat otázkou, zda a za jakých podmínek může být u nominativního prvku v japonštině vypuštěna pádová partikule *ga*.

5.7 Otázka elipsy pádové partikule *ga*

V otázce případného zamlčení či elipsy pádové partikule *ga* se v japonské literatuře nejčastěji poukazuje na žánrové či stylistické ukotvení tohoto jevu. Makino a Tsutsui (1986: 23) zmiňují obecnou existenci strategií pro minimalizaci úsilí při jazykovém sdělení, přičemž za nejefektivnější strategii označují elipsu, tj. vypuštění slova. Ve vztahu k elipse gramatických morfémů, konkrétně pak pádové partikule *ga*, dále uvádí: „Prvek *ga*, jenž označuje podmět, může být vynechán, pokud daná věta sděluje informaci, kterou posluchač očekává nebo která se velmi úzce k posluchači váže.“ (Makino a Tsutsui 1986: 25) NKBKK (2009a: 10) formuluje pouze obecný popis formální roviny jevu bez dalšího vysvětlení: „V hovorovém jazyce je časté zamlčování gramatických pádů jako *ga* či *o*.“ Podobně se vyjadřuje také např. Kuno (1973: 223): „V konverzačním stylu se větný podmět a předmět často objevuje bez partikule.“ Kuno však také poukazuje na skutečnost, že případy s partikulí a bez partikulí nemají stejný význam, a že tedy zamlčení pádových partikulí není fakultativní. Formuluje pak následující hypotézu:

Partikule *ga*, která označuje podmět hlavní věty, nemůže být ani v konverzačním stylu zamlčena. Podměty, které v hlavní větě nenesou pádovou partikuli, jsou všechny případem zamlčení partikule *wa*. (Kuno 1973: 223)

Proti Kunově pojetí se staví např. Takebajaši (2004: 283), který cituje protipříklady lingvisty Masanori Fudžiwary, v nichž zamlčená partikule nemůže být *wa*, neboť dotyčná jmenná fráze je součástí rematické konstrukce. Jeden příklad pro ilustraci přebíráme a uvádíme níže:

- (81) *At, otósan ø kaetteru.*
 hle, tatínek ø jde.domů.AUX.NPST.
 A, tatínek je doma.

Spíše formální perspektivu zaujímá Taró Kagejama (1993), který k problému přistupuje skrze dělení intranzitivních sloves na neakuzativní 非対格動詞 ^{hitaikaku dōsi} a neergativní 非能格動詞 ^{hinōkaku dōsi}. Neakuzativní slovesa (např. *cuku*, přilepí se v (82a) či *bakuhacu-suru*, vybuchne v (82b) níže) pojímá jako „intranitivní slovesa, jež sémanticky vyjadřují změny neinicované vůlí, syntakticky pak jejich podmět odpovídá předmětu sloves tranzitivních.“ Neergativní slovesa (např. *abareru*, je agresivní v (82d) či *demo-suru*, demonstruje v (82e) níže) jsou pak „intranitivní slovesa, jež sémanticky vyjadřují volní akce, syntakticky pak jejich podmět odpovídá podmětu sloves tranzitivních.“⁷⁸ Kagejama tvrdí, že zatímco u podmětu netranzitivních sloves je možno partikuli *ga* zamlčet, v případě sloves neergativních má zamlčení podmětového *ga* za následek nepřirozenou výpověď:

(82) a) *Kao ni gohancubo ø cuite iru no šitteru?*

tvář DAT zrnko.rýže ø přilepený.AVF je(AUX).NPST NMZ ví.NPST?

Víš, že máš na tváři zrnko rýže?

b) *Kinó, kazan ø bakuhacu-suru no mita jo.*

včera, sopka ø vybuchne.NPST NMZ vidí.PST SFP.

To, jak včera vybuchla sopka, jsem viděl.

c) *Kodomo ga hon ø jomu no mita koto nai.*

dítě NOM kniha ø čte.NPST NMZ vidí.PST NMZ není.NPST.

Ještě jsem neviděl, že by dítě četlo knihu.

d) [?]**Kandža ø abareta no šitemasu ka?*

pacient ø je.agresivní.PST NMZ ví.NPST SFP?

(int.) Víte o tom, že byl pacient agresivní?

e) ^{*}*Terebi de čúkakuha ø demo-suru no mita jo.*

televize INST JRCL ø demonstruje.NPST NMZ vidí.PST SFP.

(int.) To, jak Jádrová frakce demonstruje, jsem viděl v televizi.⁷⁹

Podle Kagejamy je souvislost mezi předmětem tranzitivní konstrukce (výraz *hon* v (82c)) a podmětem neakuzativní konstrukce (výrazy *gohancubo* v (82a) a *kazan* v (82b)) patrná v tom, že pádová partikule *o* u prvního, stejně jako partikule *ga* u druhého, může být zamlčena. Paralelně pak lze pozorovat souvislost mezi podmětem tranzitivní konstrukce (výraz *kodomo* v (82c)) a podmětem neergativní konstrukce (výrazy *kandža* v (82d) a *čúka-kuha* v (82e)) v tom, že jejich pádová partikule *ga* zamlčena být nemůže.

Kagejamova teorie je transformacionalistická, podobně jako výše zmíněné přístupy Susumu Kuna, NKBKK a řady dalších. V našem konstrukčním pojetí nemáme snahu hovořit o „zamlčení“ či „elipse“ partikule *ga*, ale spíše o konstrukcích bez nominativního gramému. Co je motivací pro užití konstrukce s partikulí *ga* oproti konstrukci bez partikule *ga*, se pokusíme nastínit níže. Na tomto místě nejprve poukážeme na nedostatky Kagejamova přístupu. Ty spočívají jednak v tom, že Kagejama nepředkládá možné motivace pro zamlčení (oproti nezamlčení), dále potom ve skutečnosti, že v korpusech lze objevit řadu protipříkladů. Analýzou těchto protipříkladů se pokusíme nalézt obecný princip užití konstrukce bez partikule *ga*, který by zapadl do pojetí konstrukčního schématu japonského nominativu, jak jsme je shrnuli v předchozí části.

Takebajaši (2004) předkládá jednak příklady užití konstrukcí s neakuzativními slovesy v textech, v nichž neužití partikule *ga* působí nepřírozně (viz (83a) a (83b) níže), jednak příklady konstrukcí s neergativními slovesy, v nichž neužití partikule *ga* nezpůsobuje nepřírozenou výpověď (viz (83d) ve srovnání s (83c) níže).⁸⁰

(83) a) *Souru ni takusan no kjókai ga aru no wa sekaiteki ni*

Soul DAT mnoho GEN kostel NOM je.NPST NMZ TOP světový LNK

júmei da jo.

známý COP SFP.

Je celosvětově známo, že v Soulu je mnoho kostelů.

b) ??*Souru ni takusan no kjókai ∅ aru no wa sekaiteki ni júmei da jo.*⁸¹

c) *Kandža ga abareta no šittemasu ka?*

pacient NOM je.agresivní.PST NMZ ví.NPST SFP?

Víte o tom, že byl pacient agresivní?

d) *Kinó mo mata rei no kandža-san ø abareta koto,*

včera také zase příklad GEN pacient ø je.agresivní.PST NMZ,

dokutá ni cutaemašita?

doktor DAT sdělí.PST?

Sdělil jsi doktorovi, že ten pacient byl včera zase agresivní?⁸²

Z příkladů (83) je patrné, že Kagejamova analýza, založená na dichotomii neakuzativních a neergativních sloves, není pro objasnění elipsy partikule *ga* u nominativních doplnění funkční.

Všechny uvedené příklady obsahují nominativní prvek (ať již ve tvaru [NP *ga*], či ve tvaru [NP ø]) jako součást klauze (*secu*), jejíž predikativ je v přívlastkovém tvaru navázán na nominalizátor (výrazy *no*, *koto*). Funkci nominativního prvku v rámci dané klauze je nutno posuzovat s ohledem na funkci dané klauze v celé větě (či textu). Příklad (83a) představuje situaci, kdy vnořená klauze (*Souru ni takusan kjókai ga aru*, V Soulu je hodně kostelů) nese významnou informační hodnotu ve vztahu k přísudkové části věty (*sekaiteki ni júmei da*, je to celosvětově známo). Oproti tomu v příkladu (85d) má zásadní důležitost otázka sdělení, vyjádřená přísudkem (*cutaemašita?*). Obsah daného sdělení (*kinó mo mata rei no kandža-san ga/ø abareta*, včera byl ten pacient zase agresivní) je adresátovi znám, a proto je míra informační hodnoty vnořené klauze nižší. Toto je obzvláště patrné při srovnání (83d) s (83c). Výpověď (83c) je otázkou na znalost situace, kterou popisuje vnořená klauze. Daná situace má v rámci výpovědi vysokou míru informační hodnoty – výrazně vyšší než tatáž situace v rámci výpovědi (83d).

Na základě této analýzy lze říci, že to, co brání „elipse“ pádové partikule *ga* ve vnořených klauzích, je vysoká informační hodnota dané klauze v rámci výpovědi. V klauzích, jež mají v rámci výpovědi vysokou informační hodnotu, vede užití nominativní jmenné fráze bez partikule *ga* k nepřirozenému vyjádření. Tuto skutečnost ilustrují příklady (82d), (82e) a (83b).

V klauzích, jež mají v rámci výpovědi nižší informační hodnotu, nevede neužití partikule *ga* u nominativní jmenné fráze k nepřirozené výpovědi (což ilustrují příklady (82a), (82b), (82c) a (83d)). Platí to přitom nejen pro nominativní členy ve vnořených klauzích, ale také pro nominativní jmenné fráze v klauzích, jež jsou větami, bez ohledu na slovní druh, jenž tvoří jádro přísudku:

(84) a) *Ičidaime no rimudžin no doa ga aita.*

první GEN limuzína GEN dveře NOM otevře.se.PST.

Dveře první limuzíny se otevřely.

b) *Ét, hitorideni doa ø aita!*

ha, automaticky dveře ø otevře.se.PST!

Ha, dveře se samy od sebe otevřely!

c) *Bangohan wa nani ga ii?*

večeře TOP co NOM dobrý.NPST?

Dnes na večeři... Na co bys měl chuť?

d) **Kjó no bangohan, nani ø ii?*

dnes GEN večeře, co NOM dobrý.NPST?

(int.) Dnes na večeři... Na co bys měl chuť?

e) *„Dočči ga Kóki da!“*

který NOM Kóki COP!

Která (z vás) je Kóki!

f) **Donata ø Sató-san desu ka?*

kdo ø Sató COP SFP?

(int.) Kdo (z vás) je pan Sató?⁸³

Příklad (84b) vyjadřuje překvapení, výpověď tedy má oproti prostému popisu v (84a) relativně vyšší informační hodnotu, a proto v ní nominativní

prvek bez partikule *ga* nepůsobí zcela přirozeně. Totéž platí o doplňovacích otázkách v příkladech (84d) a (84f), v diferenčním srovnání s příklady (84c) a (84e). Informační hodnota klauze má přitom stupňovitou povahu, není prvkem binárním. Různá míra informační hodnoty má za následek různou míru přirozenosti (respektive nepřirozenosti) konstrukce [NP \emptyset], na což poukazuje Takebajaši (2004: 191).

(85) a) *Kono potto no ičiban no sérusu-pointo wa, mono no sú fun de oju ga waku koto desu.*

tato konvice GEN první GEN prodejní-prvek TOP, věc GEN několik minut INST

horká.voda NOM vře.NPST NMZ COP.

To, co tuto konvici nejvíce prodává, je její schopnost přivést vodu k varu jen za několik málo minut.

b) ^{??}*Kono potto no ičiban no sérusu-pointo wa, mono no sú fun de oju \emptyset waku koto desu.*⁸⁴

(86) a) *Keitaijó no póči ga cuite iru no mo,*

přenosný GEN váček NOM přilepí.se.AVF je(AUX).NPST NMZ také,

hoonrjoku o takamete iru no kamo.

teplná.isolace ACC zvyšuje.AVF je(AUX).NPST NMZ MOD.

To, že je (její) součástí přenosný váček, zřejmě také zvyšuje schopnost udržet teplotu.

b) [?]*Keitaijó no póči \emptyset cuite iru no mo, hoonrjoku o takamete iru no kamo.*

Podle Takebajašiho je informační hodnota klauze *mono no sú fun de oju ga waku* (voda bude vřít jen za několik málo minut) v příkladu (85) relativně vyšší než informační hodnota klauze *keitaijó no póči ga cuite iru* (přenosný váček je [její] součástí) v příkladu (86). Proto také výpověď (85b) vykazuje oproti výpovědi (86b) vyšší míru nepřirozenosti.⁸⁵ Nebinárnost informační prominentnosti je v tomto ohledu v souladu s naší analýzou konstrukcí s dvojím nominativem (viz oddíl 5.5), kde jsme poukázali na skutečnost, že sekundární podmět (tj. konstrukce [NP *ga*]₂ v rámci konstrukce [[NP *ga*]₁ [NP *ga*]₂ PRED]) má oproti primárnímu podmětu (tj. [NP *ga*]₁) rela-

tivně nižší prominentnost. V oddíle 5.5 jsme také zmínili, že některé případy konstrukcí [NP *ga* PRED] mohou dojít tzv. **ustálení** (*entrenchment*), tj. lexikalizace, což s sebou nese také oslabení funkce partikule *ga*. Podobný jev můžeme pozorovat také u případů s nominativními konstrukcemi ve tvaru [NP \emptyset], které se v kolokacích s určitými konkrétními lexémy mohou „ustálit“ do podoby nové samostatné lexikální jednotky. Příkladem jsou výrazy jako *kakkoi* (fešácký), *kimočiwarui* (nechutný), *kišokuwarui* (odporný) aj.⁸⁶

Na tomto místě můžeme výsledek naší analýzy tzv. elipsy pádové partikule *ga* shrnout následujícím způsobem. Vyjadřuje-li klauze (v rámci věty) predikaci s vysokou informační hodnotou, musí být nominativní prvek dané klauze opatřen partikulí *ga*, tj. musí být ve tvaru [NP *ga*]. Pokud daná klauze vyjadřuje predikaci s nízkou informační hodnotou, může být nominativní člen vyjádřen ve tvaru [NP \emptyset]. Je to tedy právě pádová partikule *ga*, co signalizuje prvek primární pozornosti mluvčího v rámci predikace s vysokou informační hodnotou. Tuto signalizaci můžeme označit za hlavní funkci pádové partikule *ga*. Užití nominativní konstrukce ve tvaru [NP *ga*] či ve tvaru [NP \emptyset] je dáno právě touto funkcí, nikoliv pouze strategiemi pro minimalizaci komunikačního úsilí, které zmiňují Makino a Tsutsui (viz začátek tohoto oddílu). Nic to nemění na skutečnosti, že určení míry informační hodnoty je stejně jako určení prvku primární pozornosti ve většině případů předmětem konstruování ze strany konceptualizujícího subjektu.⁸⁷

Analýzou nominativních konstrukcí [NP *ga*] a [NP \emptyset] v tomto oddíle jsme se pokusili předvést, že specifický charakter japonského podmětu spočívá spíše v obsahovém plánu nominativu než v jeho formálně syntaktických vlastnostech. Tento obsahový plán je přitom nutno nahlížet spíše z perspektivy konceptualizace a informační struktury než z perspektivy objektivních sémantických rolí. Tato perspektiva je klíčová také v analýze konstrukcí s partikulí *wa*, které věnujeme následující kapitole.

6 KONSTRUKCE S PARTIKULÍ WA

Ve většině lingvistických prací, které se zabývají gramatikou japonského jazyka, bývá funkce partikule *wa* spojována s konceptem TÉMA.¹ Z hlediska informační struktury věty, která představuje jednu z tradičních rovin větné analýzy, však partikule *wa* není jediným prostředkem pro vyjádření TÉMATU. McClure (2000: 193–194) předkládá jako další výrazy s touto funkcí následující (označujeme podtržením):

(87) a) *Sono otoko o, uwasa-dóri no pureibói na n da.*

ten muž *o*, zvěst-podle GEN playboy LNK NMZ COP.

Ten muž je, přesně jak se o něm říká, playboy.²

b) *Boku datte icuka Jórop^{pa} ni iku.*

já TOP někdy Evropa DAT jde.NPST.

Já tedy jednou do Evropy pojedou.

c) *Otoko tte angai kandžóteki na mono ne.*³

muž TOP nečekaný emotivní LNK věc(MOD) SFP.

Muži jsou až nečekaně emotivní.

d) *Ašita no kaigi desu ga, nandži goro demašó ka.*

zítra GEN schůze COP ale, kolik.hodin přibližně vyjde.VOL SFP.

Ohledně té ztřežší schůze, v kolik hodin bychom tam měli být?

e) *Neko toieba, učí no wa amari seikaku ga jokunai jo.*

kočka TOP, domov GEN TOP příliš povaha NOM dobrý.NEG.NPST SFP.

Pokud bychom se bavili o kočkách, tak ta naše nemá příliš dobrou povahu.

f) *Gorufu nanka cumaranai jo.*

golf TOP nudný.NPST SFP.

Golf je pěkně nudný.

g) *Kono ken nicuite sukoši o-hanaši sasete itadakimasu.*

tato záležitost o trochu HON.mluví.AVF dělá.KAUZ.AVF přijme(AUX).NPST.

O této záležitosti si dovolím říci pár slov.⁴

Nutnost vyšetřovat všechny tyto (a další související) výrazy pro komplexní analýzu TÉMATU v japonštině by předpokládala postup od obsahu k formě. My však v této monografii volíme postup opačný – od formy k obsahu. Tento postup jsme aplikovali již na konstrukce s partikulí *ga* v předchozí kapitole. Zde nám umožní zabývat se obsahovým plánem konstrukcí s konkrétním gramatickým prostředkem – partikulí *wa*. Pokusíme se tak určit jednotné konstrukční schéma – funkci partikule *wa* – a porovnat naše závěry s prototypem PODMĚTU, jak jsme jej nastínili v oddíle 4.3, tj. jako spojení KONATELE a TÉMATU. Při hledání obecného schématu pro funkci partikule *wa* přitom i zde hodláme zohledňovat kognitivní faktory a konceptuální motivace.

V oddíle 6.1 představíme přehled konstrukcí s partikulí *wa*, jež budou předmětem naší analýzy. Oddíl 6.2 nabídne stručný přehled vybraných dosavadních přístupů k funkci či funkcím partikule *wa*. Jelikož, jak jsme již zmínili, partikule *wa* bývá nejčastěji spojována s konceptem TÉMA, nabídneme v oddíle 6.3 perspektivu TÉMATU jako prvku informační struktury. Stěžejním oddílem této kapitoly bude oddíl 6.4, v němž předložíme analýzu vybraných konstrukcí, jež obsahují partikuli *wa* ve spojení se jmenným

prvkem. Konstrukce [NP *wa*] však v japonštině není jediným typem konstrukcí, v nichž se partikule *wa* vyskytuje. V oddíle 6.5 se proto budeme věnovat konstrukcím, jež obsahují partikuli *wa* ve spojení se slovesným či adjektivním lexémem. Na základě jednotlivých analýz se potom v oddíle 6.6 pokusíme určit obecné schéma funkce partikule *wa*.

6.1 Základní přehled konstrukcí s partikulí *wa*

Naší snahou je provést analýzu takového vzorku konstrukcí s partikulí *wa*, který bude dostatečně reprezentativní a současně bude představovat dostatečně široké spektrum konstrukcí na to, aby bylo možno určit obecně platné schéma pro funkci partikule *wa* v jakémkoliv jejím případném užití. V této kapitole se tedy budeme věnovat především analýze následujících konstrukcí (konstrukce uvádíme s příklady konkrétních výpovědí):

(88) a) [NP *wa* NP]

Př.: *Tókjó wa Kanda no umare desu.*
Narodil jsem se v Kandě v Tokiu.

b) [NP *wa* NP COP]

Př.: „*Tomu wa dorobó desu*“
Tom je zloděj

c) [NP *wa* NP COP]

Př.: *Boku wa unagi desu.*
V mém případě to bude úhoř.

d) [NP *wa* NP *ga* PRED]

Př.: *Zó wa hana ga nagai.*
Sloni mají dlouhé choboty.

e) [NP *wa* NP *ga* NP COP]Př.: *Kaki rjóri wa, Hirošima ga honba desu.*

Pro ústřicová jídla je mekkou Hirošima.

f) [NP *wa* PRED]Př.: *Ičitaró wa konakatta.*

Ičitaró nepřišel.

Heisei wa omoširokunai.

Éra Heisei je nezajímavá.

g) [V_{AVF} *wa suru*]Př.: „*Mó naori wa šinai.*“

Uzdravit už se neuzdraví.

h) [ADJ_{AVF} *wa aru/nai*]Př.: „*Samuku wa arimasen ka.*“Zima ti není? (intonační prominentnost na slově není)⁵

Konstrukce [NP *wa* NP], kterou reprezentuje příklad (88a) a která může být součástí vět s různými typy přísudků, je do značné míry specifickým typem konstrukce s relativně omezeným výskytem. Jelikož tento typ konstrukce obsahuje [NP *wa*] ve zdánlivě atributivní funkci, budeme konstrukci [NP *wa* NP] porovnávat s konstrukcí [NP *no* NP], kde figuruje partikule *no*, jež má bezpříznakově právě funkci atributivní. Analýza funkce partikule *wa* v konstrukci [NP *wa* NP] se jeví být klíčovou mj. proto, že mnohé dosavadní analýzy chápou konstrukce typu [NP *wa* NP *ga* PRED] jako výsledek transformace z [NP *no* NP *ga* PRED]. Předpokládáme, že funkční charakteristiky partikule *wa* v konstrukci [NP *wa* NP] by se v určité míře měly projevat i v dalších typech konstrukcí. Příkladem (88b) reprezentovaná konstrukce [NP *wa* NP COP] představuje běžný typ konstrukce, jež Koike (2010) klasifikuje jako „tematickou větnou stavbu“ (*daisecu kóibun*). Ze sémantického hlediska bývá pak problematizována konstrukce typu (88c), která bývá označována pojmem „úhoří věta“ (*unagibun*). Specifičnost této konstrukce ve srovnání s konstrukcí typu (88b) spočívá v tom, že zatímco konstrukce (88b) reprezentuje „identifikační“ vztah mezi oběma jmennými

frázemi, „úhoří věta“ reprezentuje vztah jiný (Koike 2010: 71). I v případě konstrukce typu (88b) přitom lze pozorovat určité variace v typu vztahu mezi oběma jmennými frázemi, na což poukážeme níže. Konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED] bývá v literatuře označována za „dvoupodmětovou větu“ (*nidžúšugobun*), což je dáno přítomností jak tzv. tematické jmenné fráze, tak také nominativní jmenné fráze. V našem pojetí se nicméně o dvoupodmětové konstrukce nejedná, neboť *PODMĚT* vážeme pouze s nominativem.⁶ Vztah mezi tematickou jmennou frází a nominativní jmennou frází však vyžaduje pozornost, podobně jako případy vět s vícerym výskytem konstrukce [NP *wa*], které do analýzy rovněž zahrneme. Konstrukce typu (88d) se navíc liší od konstrukce typu (88e), neboť zatímco první zmíněná má v přísudku predikativ, druhá má přísudek tvořený jmennou frází se spnou. Hisaši Noda (1996) ve svém transformacionalistickém přístupu poukazuje také na strukturální rozdíly mezi konstrukcemi [NP *wa* NP *ga* ADJ] a [NP *wa* NP *ga* NP COP]. Konstrukci [NP *wa* PRED], jejímiž příklady jsou věty v (88f), budeme analyzovat především ve srovnání s konstrukcí [NP *ga* PRED], které jsme se věnovali v předchozí kapitole. Zaměříme se přitom mj. na charakteristiky predikativu, které ovlivňují míru příznakovosti té které konstrukce ve vzájemné diferenci. Konstrukce uvedené v příkladech (88g) a (88h) se zdánlivě vymykají otázce japonského *PODMĚTU*, neboť tento koncept pojíme primárně se jmennou frází, nikoliv se slovesy či adjektivy. Zmíněné konstrukce však souvisejí s otázkou informační struktury, která ve vymezení *PODMĚTU* hraje významnou úlohu, proto je v analýze nelze opomenout.

Předpokládaným výsledkem naší analýzy konstrukcí s partikulí *wa* je jednotné obsahové schéma této partikule, neboť máme od počátku snahu určit jednotné konstrukční schéma před tím, než do popisu vneseme funkční polysémii. Tento přístup je v dosavadních analýzách spíše ojedinělý, jak se pokusíme nastínit v následujícím oddíle.

6.2 Shrnutí dosavadních přístupů k funkci partikule *wa*

Některé z analýz konstrukce [NP *wa*] jsme již zmínili v kapitole 3. Většina dosavadních přístupů spatřuje u partikule *wa* více než jednu funkci. Podobně jako v případě partikule *ga*, která bývá analyzována se dvěma odlišnými (a v jistém ohledu protikladnými) funkcemi – označování subjektu vs. označování objektu –, shledávají různí autoři dvě protikladné funkce také u partikule *wa*. Kuno (1973) hovoří jednak o funkci označení tématu (*šudai*), jednak o funkci označení kontrastu (*taišó*). (89a) je podle Kuna příkladem funkce tématu, (89b) je příkladem funkce kontrastu:⁷

(89) a) *Taró wa gakusei desu.*

Taró TOP student COP.NPST.

Taró je student.

b) *Ame wa futte imasu ga, juki wa futte imasen.*

děšť TOP padá.AVF je(AUX).NPST ale, sníh TOP padá.AVF je(AUX).NEG.NPST.

Pršet prší, sníh ale nepadá.

Podobnou pozici jako Susumu Kuno zastává např. Hisaši Noda (1996), který pro funkci označení kontrastu používá pojem 対比^{taihi}. Noda (2015) dále rozvíjí analýzu této funkce v návaznosti na zkoumání tzv. vytýkání^{toritate} とりたて, kdy funkce *wa* jako vytýkácí partikule (*toritadedžoši*) spočívá ve vyjadřování „kontrasimilarity“ 反類似^{hanruidži} (zde je myšleno v podstatě totéž co „kontrast“ *taihi*) a je v opozici k funkci partikule *mo*, která vyjadřuje „similaritu“ 類似^{ruidži}.⁸ Koike (2002, 2010) na základě zmíněných dvou odlišných funkcí klasifikuje partikuli *wa* do dvou kategorií: *wa* jako kontextová partikule (係助詞^{kakari dzoši}) a *wa* jako příslovečná partikule (副助詞^{fukudžoši}).⁹ Příklad (89a) podle něj odpovídá užití kontextové partikule, příklad (89b) užití partikule příslovečně. Koike (2010) dále v návaznosti na předchozí výzkum (především studie Jošio Jamady a Daizaburó Macušity) popisuje funkci kontextové partikule *wa* v jednoduchých větách ve vztahu k prvnímu výskytu „nějaké konkrétní skutečnosti, která se na scéně promluvy u posluchače doposud nenacházela“

(Koike 2010: 72) – v těchto případech se podle Koikeho partikule *wa* neuzívá.¹⁰ Ve větách s neurčitým či tázacím výrazem se partikule *wa* užívá tehdy, je-li jí označený výraz situován před daným neurčitým či tázacím slovem:

<p>(90) a) <i>Ii no wa icu?</i>
dobrý NMZ TOP kdy?
A hodí se ti to tedy kdy?</p>	<p><i>*Icu wa ii no?</i>
kdy TOP dobrý NMZ?
(int.) Kdy se ti to hodí?</p>
<p>b) <i>Kuru no wa dare?</i>
přijde.NPST NMZ TOP kdo?
Přijde tedy kdo?</p>	<p><i>*Dare wa kuru no?</i>
kdo TOP přijde.NPST NMZ?
(int.) Kdo tedy přijde?</p>

Koike tedy pojí funkci partikule *wa* s označením známé či staré informace. Tuto pozici identifikuje Takebajaši (2004: 131) jako jeden ze dvou základních typů teorií funkce partikule *wa*: „Teorie, které říkají, že partikuli *wa* pobírá prvek, který je známý nebo je brán jako známý.“ Za reprezentanty těchto přístupů Takebajaši označuje mj. Akira Macumuru (1916–2001), Te-cuja Kunihira (nar. 1929) či Susumu Óna (1919–2008). Příklady, jež mají dokládat tuto funkci partikule *wa*, uvádíme níže jako (91):

- (91) a) *Mukašimukaši, odžísan to obásan ga nakajoku kurašite ita. Odžísan wa, jama e šibakari ni, obásan wa kawa ni sentaku ni iku.*
předávno, dědeček KOM babička NOM svorně žije.AVF je(AUX).PST. dědeček TOP, hora ALL sběr.klestí DAT, babička TOP řeka DAT prádló DAT jde.NPST.
Kdysi dávno žili svorně dědeček a babička. Dědeček chodil do hor sbírat klestí a babička k řece prát.¹¹
- b) „*Nose-kun wa nangacu-umare dešita ka ne*“ *gaku no šikaku i,*
Nose TOP který.měsíc-narození COP.PST SFP SFP obroučka NOM čtyřhranný,
megane o kakete hóbone no togatta Nose o, Jamaširo wa
brýle ACC zavěsí.AVF lícní.kosti NOM je.ostrý.PST Nose ACC, Jamaširo TOP
šómen kara micumeru jó ni šite kíta. „Wataši?...“

předek ABL hledí.ANF jako LNK dělá.AVF ptá se.PST. já?

„A kdy že ty seš vlastně narozenej“, zeptal se Jamaširo a snažil se přitom hledět na Noseho s jeho hranatými brýlemi a ostře řezanými lícními kostmi zpříma. „Já? ...“

Výraz *Odžisan wa* v druhé větě (91a) označuje entitu (dědečka), která figuruje již v první větě. V druhé větě se tedy jedná o prvek z kontextu již známý. (91a) rovněž ilustruje, že pojetí partikule *wa* jako výrazu, jenž označuje „známý prvek“, předpokládá rozšíření perspektivy za hranice jedné věty či klauze. V příkladu (91b) se mluvčí (Jamaširo) táže na věk adresáta (Nose), jenž je v dané situaci v místě promluvy přímo přítomen. I zde tedy lze Noseho pokládat za prvek známý, přestože tento nebyl Jamaširem zmíněn v předchozí výpovědi.

Na tomto místě lze dosavadní přístupy k funkcím partikule *wa* shrnout následovně:

- i. Partikule *wa* označuje TÉMA, tematický prvek.
- ii. Partikule *wa* označuje do kontrastu vytknutý prvek.
- iii. Partikule *wa* označuje prvek, jenž je v kontextu promluvy známý.

V přístupech některých autorů se charakteristiky i. a iii. mohou do určité míry překrývat. Např. Kuno o tématu (*šudai*) hovoří následovně:

„To, co se může stát tématem, je osoba či entita, která se již v konverzaci objevila, tj. jmenná fráze, která označuje prvek, jenž je registrován v seznamu protagonistů současné konverzace.“ (Kuno 1973: 28)

Kuno tedy pojí téma s prvkem, jenž je již dostatečně známý z kontextu promluvy. Noda (1996: 3) téma charakterizuje jako „substantivum, které se jeví být v centru pozornosti posluchače.“ Iori (2001: 87) téma definuje jako „prvek, jenž vymezuje obsahový rámec toho, o čem chceme v dané větě hovořit.“ Podobně také NKBKK (2009b: 175) označuje pojmem téma „prvek, který označuje to, o čem vypovídá daná věta.“¹²

Motivem pro naši analýzu konstrukcí s partikulí *wa* je především skutečnost, že všechny tři výše zmíněné dosavadní přístupy jsou v určitém ohledu problematické. V pracích, jež operují s polyfunkčností partikule *wa* (jako jsou např. zmíněné práce Kuna či Nody), není v žádném ohledu řešena příčina oné polyfunkčnosti. Jinými slovy, autoři nijak neřeší to, jak je možné, že jedna jazyková forma s sebou nese vícečetně odlišné (a často protikladné) funkce. Přístupy, jež partikuli *wa* spojují s vyjádřením TÉMATU a kontrastu, také často opomíjejí případy, v nichž *wa* zjevně plní funkce odlišné. Za takové případy lze označit (92) níže:

(92) a) *Sonna hon, daremo jomi wa šinai jo.*

taková kniha, nikdo čte.AVF TOP dělá(AUX).NEG.NPST SFP.

Takové knihy, ty nikdo nečte.

b) *Josete wa kaesu nami o mite iru to, kokoro ga*

přiblíží.se.AVF TOP vrátí.ANF vlny ACC vidí.AVF je(AUX) CND, mysl NOM

šizumarimasu jone.

zklidní.se.NPST SFP.

Je uklidňující dívat se na to, jak se vlny odrážejí od pobřeží a vracejí zpátky do moře.¹³

Příklad (92a) reprezentuje konstrukci [V_{AVF} *wa suru*] (viz též (88g)). Z hlediska informační struktury věty zde za TÉMA označíme spíše výraz *sonna hon* (ta kniha), partikule *wa* zde především zdůrazňuje zápornou polaritu predikátu. Výraz *josete wa kaesu* v (92b) je příkladem ustálené konstrukce vyjadřující opakovanou realizaci akce vyjádřené slovesem. Daná vztažná klauze vyjadřuje opakovaný pohyb vln směrem k pobřeží a jejich návrat směrem do moře. Přístupy, jež partikuli *wa* spojují s funkcí označení známé informace, jsou problematické v konfrontaci s příklady typu (93):

(93) a) A: *Saikin nanika undó šiteru?*

nedávno něco pohyb dělá.AUX.NPST?

Děláš v poslední době nějaký sport?

B: *Radžio taisó wa jatteru.*

rádio cvičení TOP dělá.AUX.NPST.

Cvičím podle rádia.

b) (Odpověď na otázku po místě narození)

Wataši, Tókjó wa Kanda no umare desu.

já, Tokio TOP Kanda GEN narození COP.

Já jsem narozený v Kandě v Tokiu.¹⁴

O výrazu *radžio taisó* (cvičení podle rádia) v druhé výpovědi (93a) i o výrazu *Tókjó* (Tokio) v (93b) lze jen těžko tvrdit, že vyjadřuje informaci známou z předchozího kontextu.

Navzdory výše zmíněným problémům je pojetí partikule *wa* jako morfému, jenž označuje TÉMA, v současnosti obecně převládající. Samotný koncept TÉMA však bývá v lingvistice chápán různě. Abychom předešli nejasnostem při dalším výkladu, věnujeme následující oddíl představení vybraných přístupů ke konceptu TÉMA jako prvku informační struktury.

6.3 Pojetí TÉMATU jako prvku informační struktury

Otázka informační struktury věty či výpovědi z obecně jazykovědné perspektivy je sama o sobě komplikovanou záležitostí, kterou doprovází bohaté spektrum rámcově ukotvených pojmů. Daneš (1985: 187) poukazuje na skutečnost, že aktuální členění se jeví „na jedné straně jako komplex, svazek („balík“) jevů v podstatě různých, avšak vzájemně propojených a značně afinních [...]“. V kontextu přístupů, jež vycházejí z českého lingvistického prostředí, se v souvislosti s TÉMATEM můžeme setkat mj. s pojmy „východisko výpovědi“, „(kontextově) zapojená část“, „základ“ či „známá informace“.¹⁵ Ne vždy různá označení odpovídají témuž konceptu, což vyplývá mj. z odlišností v teoreticko-metodologických východiscích daných přístupů.

Počátky soustavného a systematického zkoumání aktuálního členění či informační struktury v českém prostředí dáváme do souvislostí s výzkumy

Viléma Mathesia (1882–1945), od něž lze odvíjet přístupy další. Ty lze v jejich současné podobě rozdělit přinejmenším do tří skupin: i) přímé pokračování, rozvíjení a doplňování Mathesiova aparátu v pracích Františka Daneše (1919–2015) a jeho spolupracovníků; ii) teorie tzv. funkční větné perspektivy, rozvíjená okruhem lingvistů kolem Jana Firbase (1921–2000) a Aleše Svobody (1941–2010); iii) přístupy, jež zasazují informační strukturu do teorie tzv. funkčního generativního popisu (skupina kolem Petra Sgalla (nar. 1926), Evy Hajičové (nar. 1935) aj.). Za jedno ze specifík funkčně generativního přístupu lze přitom označit to, že jevy informační struktury situuje na tektogramatickou (tedy významovou) rovinu VĚTY, zatímco například Daneš analyzuje tyto jevy na rovině VÝPOVĚDI (nikoliv na rovině větné struktury). V řadě jiných ohledů se zmíněné tři české přístupy vzájemně shodují či doplňují. Vedle toho existuje i tradice zkoumání informační struktury z hlediska výstavby textu.¹⁶ Výzkum informační struktury mimo české lingvistické prostředí pak reprezentují mj. Michael Halliday, Susumu Kuno, Wallace Chafe a další, jejichž práce v jistých ohledech na české výzkumy reagují, představují však samostatné teoretické rámce.

V našem pojetí je TÉMA (podobně jako PODMĚT) především prototypovou kategorií (viz oddíl 4.3). Lze proto kromě prototypových jevů, jakými jsou např. neostré hranice dané kategorie či absence konečné množiny podmínek pro její vymezení, očekávat také určité hierarchické uspořádání prvků této kategorie na různých úrovních. Wallace Chafe (1994) hovoří o „tématu základní úrovně“ (*basic-level topic*) a o tématech vyšší a nižší úrovně (*supertopic, subtopic*). Podobně i František Daneš (1985) hovoří o tématu výpovědi ve vztahu k „hypertématu“. Má-li být konstrukce [NP *wa*] v určitém smyslu reprezentací TÉMATU (či má-li být přinejmenším v nějakém vztahu k TÉMATU), je naší snahou tuto skutečnost popsat a doložit, a to mj. s ohledem na hierarchické uspořádání kategorie TÉMA. Obecně našim potřebám uchopení TÉMATU v japonštině zřejmě nejlépe vyhovuje pojetí Jeanne van Oosten (1986), která k problému přistupuje z perspektivy kognitivní lingvistiky.

Jak poukazuje van Oosten (1986), snahy charakterizovat TÉMA na základě výčtu nutných a postačujících podmínek jsou obecně problematické. Vlastnosti jako stará/známá informace, pozadí, centrum pozornosti, před-

mět hovoru apod., jež bývají často uváděny jako základ TÉMATU, jsou všechny součástí prototypu kategorie TÉMA, v méně prototypických případech nemusí některá (či více) z těchto vlastností být nutně zastoupena. Sdružování dílčích konceptů do větších celků je přitom přirozenou součástí utváření kognitivního prototypu. V případě prototypického TÉMATU lze potom stanovit jednu obecnou vlastnost, kterou lze chápat jako nutnou, nikoliv však jedinou postačující podmínku pro kategorizaci určitého prvku coby členu kategorie TÉMA – vyjadřování toho, o čem se hovoří.¹⁷ Je však současně zapotřebí rozlišovat různé druhy TÉMATU. Na jednu stranu lze v jazyce spatřovat dichotomii **textového tématu** (*discourse topic*) a **větného tématu** (*sentence topic*), současně pak lze TÉMA nahlížet jako kategorii hierarchicky uspořádanou. Van Oosten navrhuje k této hierarchizaci přistupovat stejně jako k uspořádání jiných prototypových kategorií, tj. skrze uznání báze roviny (*basic level*), roviny nadřazené (*super-ordinate level*) a roviny podřazené (*sub-ordinate level*). Při analýze konkrétních textů pak lze jednak popisovat povahu vztahů textového a větného tématu, jednak také zkoumat vztahy mezi dílčími vlastnostmi prototypického TÉMATU, konkrétní formální textové projevy témat různých úrovní apod.

Textové téma je evokované schéma či scéna, jež je pro daný text v určitém bodě komunikace relevantní (van Oosten 1986: 32, 35). Může mít též podobu určité generalizace či hodnocení. Rovněž se jedná o prvek, jenž zaručuje koherentnost a ucelenost textu. Je přitom zapotřebí textové téma odlišovat od větného tématu, neboť zatímco větné téma předpokládá formu konkrétního slova či fráze ve větě, k textovému tématu nemusí nutně explicitně odkazovat žádný konkrétní výraz v daném textu. Textové téma je přitom nezbytně nutné k tomu, aby bylo možno výpověď řádně interpretovat.¹⁸ Textové téma a větné téma jsou vnímána jako dva různé „typy“ TÉMATU, pojmy „téma báze roviny“, „téma nadřazené roviny“ a „téma podřazené roviny“ pak představují kategorizaci TÉMATU. Zmíněná dvě dělení je tedy taktéž nutno rozlišovat. Van Oosten k tomu uvádí následující:

„Rozlišování mezi textovými či větnými tématy na jednu stranu a tématy nadřazené, báze či podřazené roviny na druhou stranu člověku umožňuje pozorovat

vzájemné působení textových a větných témat: jak se textové téma může stát větným tématem a pak opět obnovit svůj status textového tématu. Navíc rozlišování mezi tématy nadřazené, báзовé a podřazené roviny umožňuje popsat ještě jeden způsob, jak se může větné téma měnit, zatímco text je stále koherentní. Nejen že člověk může změnit téma báзовé roviny v rámci jednoho tématu nadřazené roviny, ale může také přepínat z báзовé roviny na rovinu podřazenou (stejně jako na rovinu nadřazenou) a zase zpátky.“ (van Oosten 1986: 33–34)

Jak již bylo zmíněno výše, větné téma se ve větě vyskytuje jako výraz, jenž váže obsah věty k některému z textových témat – jedná se o zástupce, reprezentanta daného textového tématu v konkrétní větě. Prototypickým větným tématem je téma báзовé roviny, výraz, jenž odkazuje k nejvýznamnějšímu participantu dané evokované scény či schématu. Tento reprezentant slouží k tomu, aby evokoval celou scénu či schéma, jíž je součástí, tedy aby evokoval textové téma, jež je z hlediska kategorizace tématem nadřazeným.

Je-li při popisu struktury japonského jazyka konstrukce [NP *wa*] klasifikována jako „téma“, odpovídá tato klasifikace v kognitivně orientovaném přístupu nastíněném výše pojmu „větné téma“ (*sentence topic*). Jmenná fráze, která je doplněna partikulí *wa*, v tomto případě představuje výraz, o němž van Oosten hovoří jako o „reprezentantu“ (*representor*). Van Oosten (1984: 380) jako příklad pro japonštinu uvádí výraz *sakana* v příkladu (94):

(94) *Sakana wa tai ga oišii.*

ryba TOP pražma NOM chutný.NPST.

Co se týče ryb, tak pražma je chutná.

V dalším výkladu tedy bude naší snahou posoudit, zda funkce partikule *wa* v různých konstrukcích v japonštině skutečně spočívá v signalizaci větného tématu, a pokusíme se popsat nejen obecné konstrukční schéma konstrukce [NP *wa*], ale i jednotnou funkci partikule *wa*, jak se projevuje v konstrukcích se jmenovou frází i v konstrukcích jiných.

6.4 Konstrukce [NP *wa*]

V jednotlivých částech tohoto oddílu si budeme brát za objekt analýzy konstrukci [NP *wa*] s cílem odhalit její obecné konstrukční schéma, tj. s cílem popsat její obsahový plán. Díky meronymické povaze konstrukcí můžeme analýzu rozdělit do několika částí podle toho, v jaké větné konstrukci se [NP *wa*] vyskytuje. Konstrukce, které jsou objektem našeho zájmu, jsme stručně shrnuli v oddíle 6.1 (viz příklady (88a)–(88f)). Začneme tedy konstrukcí [NP *wa* NP].

6.4.1 Konstrukce [NP *wa* NP]

Konstrukce [NP *wa* NP] bývá obecně mimo centrum pozornosti analýz japonského podmětu či funkcí partikule *wa*. Noda (1996: 41) ji označuje za „poměrně specifickou záležitost, která se objevuje pouze ve stylově omezených textech.“ Pro naši studii je analýza této konstrukce klíčová z několika důvodů. V první řadě má postihnout otázku spojování konstrukce [NP *wa*] s konceptem TÉMA. Zatímco někteří autoři klasifikují jmennou frázi v rámci této konstrukce jako vyjádření TÉMATU, jiní autoři tyto postoje odmítají. Kromě toho, jak jsme uvedli v oddíle 6.1, analýza konstrukce [NP *wa* NP] se jeví jako relevantní ve vztahu k analýze jiných konstrukcí s partikulí *wa*, v nichž je k [NP *wa*] přístupováno jako k výsledku transformace (topikalizace) konstrukce [NP *no*], tj. např. tzv. „sloní věty“ (viz příklad (88d)). Je tedy namístě objasnit funkci [NP *wa*] ve vztahu k atributivnímu rozvíetí. Konstrukci [NP *wa* NP] v našem pojetí ilustrují následující příklady:

(95) a) (Odpověď na dotaz po místě narození)

Tókjó wa Kanda no umare desu.

Tokio TOP Kanda GEN narození COP.

Narodil jsem se v Kandě v Tokiu.

b) *Kóiu „ošare na eiga“ ni niau bašo wa doko ka to mite*

takový „stylový LNK film“ DAT lidí.NPST místo TOP kde SFP CON vidí.AVF

itara, gurume no Takahaši Jukihiro ga furansu rjóri no

je(AUX).CND, gurmán GEN Takahaši Jukihiro NOM francouzské jídlo GEN

zairjó o kai ni iku tokoro wa, Minato-ku wa

suroviny ACC kupuje.AVF DAT jde.ANF místo TOP, čtvrť.Minato-ku TOP

Hiroo ni aru kókjú súpá, Meidžija.

Hiroo DAT je.AVF prvotřídní supermarket, Meidžija.

Pokud bychom se měli poohlédnout po místě, jež by se hodilo k takto „stylovému filmu“, pak to, kam gurmán Jukihiro Takahaši chodí nakupovat suroviny na francouzská jídla, je Meidžija, prvotřídní supermarket, který je v Hiroo ve čtvrti Minato-ku.

c) *Mada Kanada wa Kebekku-ši ni kite mamonakatta koro,*

ještě Kanada TOP Quebec DAT přijde.AVF je.to.okamžik.PST období,

Ravaru daigaku no rjó ni sunde ita.

Laval univerzita GEN kolej DAT bydlí.AVF je(AUX).PST.

V době, kdy jsem byl v Quebecu v Kanadě teprve krátce, jsem bydlel na koleji Lavalovy univerzity.

d) *„Okjakusan, dočira kara oide nasaimašita na“ /*

host, kde ABL HON.přijde.AVF dělá(HON.AUX).PST SFP

„Hai, Jamaguči-ken wa Šimonoseki kara kimašita“

ano, prefektura.Jamaguči TOP Šimonoseki ABL přijde.PST

„A odkud ráčíte být?“ / „No, pocházím z Šimonoseki v prefektuře Jamaguči“

e) *Edo džidai wa Bunsei no koro jori edokko-tači ni ai-sareru nigirizuši.*

Edo období TOP Bunsei GEN období ABL edokko DAT miluje.PASS.ANF nigirizuši.

Nigirizuši oblíbené rodilými Tokijci už od éry Bunsei v období Edo.¹⁹

Příklady (95a–d) dokládají užití konstrukce [NP wa NP] v různých typech konstrukcí, jako je konstrukce se jmenným přísudkem a sponou (příklad

(95a)), přívlastková klauze s existenčním slovesem (příklad (95b)) či slovesné klauze (příklady (95c) a (95d)). Z hlediska sémantického potom příklad (95e) dokládá, že užití konstrukce [NP *wa* NP] se neomezuje pouze na situace s uvedením informace o místě, což byl případ příkladů předchozích.

V prvním plánu analýzy je třeba zhodnotit, zda a do jaké míry [NP *wa*] v rámci konstrukce [NP *wa* NP] vykazuje vlastnosti TÉMATU, respektive jeho prototypu. Jak jsme zmínili v předchozím oddíle, základní vlastností prototypického TÉMATU je vyjadřování toho, o čem se hovoří (*aboutness*). Příkladem je výraz *Wašinton* (Washington) v (98), který lze také označit za větné téma v dané výpovědi.

- (96) *Wašinton wa Amerika no šodai daitórijó desu.*
 Washington TOP Amerika GEN první prezident COP.
 Washington je první americký prezident.

Při srovnání funkce konstrukce [NP *wa*] v příkladu (96) s konstrukcí [NP *wa*] v příkladech (95) je patrné, že nejsou totožné. V příkladu (96) je Washington tím, o čem daná výpověď hovoří. To, co následuje, je rematická část, tj. o Washingtonovi je řečeno, že je prvním americkým prezidentem. Rematická část *Amerika no šodai daitórijó desu* (je to první americký prezident) přitom představuje celý zbytek dané výpovědi. Oproti tomu výrazy *Tókjó*, *Minato-ku*, *Kanada*, *Jamaguči-ken* a *Edo džidai* nejsou ve vztahu k rematické části výpovědí v příkladech (95) tím, o čem se hovoří. Onoe (1995) naznačuje, že TÉMA bývá ve vztahu k rematické části v roli tzv. „objektu explanace“ (説明対象). Zatímco takovému pojetí TÉMATU výraz *Wašinton wa* v příkladu (96) odpovídá, výrazy *Tókjó wa*, *Minato-ku wa*, *Kanada wa*, *Jamaguči-ken wa* a *Edo džidai wa* v příkladech (95) lze za „objekt explanace“ považovat s těžší. Současně, jak poukazuje Noda (1996: 40–41), konstrukce [NP *wa*] v tomto typu výpovědí (příklady (95)) nemá platnost až do konce věty. V neposlední řadě, jak dokládá např. (93b) či (97) níže, role TÉMATU, tak jak ji specifikujeme, je v těchto konstrukcích již většinou obsazena jiným výrazem (v příkladu (97) vyznačeným dvojím podtržením).

- (97) *Wataši wa 1924nen 4gacu 4ka, Tókjó wa Meguro Fudó kaiwai ni umareta.*
 já TOP čtvrtého dubna 1924, Tokio TOP Meguro Fudó sousedství DAT narodí.se.PST.
 Já jsem se narodila 4. 4. 1924 poblíž Fudóova chrámu v Meguru v Tokiu.²⁰

Konstrukce [NP *wa*] v (96), podobně jako v pořadí první [NP *wa*] v příkladu (97), tedy má charakter TÉMATU, konstrukce [NP *wa*] v příkladech (95), stejně jako výraz *Tókjó wa* v příkladu (97), však za TÉMA v tomto ohledu označit nelze. Konstrukcemi typu (96) se budeme podrobněji zabývat v části 6.4.2.

Podle Nody (1996) je přirozené vnímat konstrukci [NP *wa* NP] jako vyjádření genitivního pádu, tj. téhož syntaktického vztahu, který vyjadřuje konstrukce [NP *no* NP]. Je tedy namístě porovnat tyto dvě konstrukce ve vztahu k funkci adnominálního rozvití. (98) je příkladem použitelnosti obou partikulí, *wa* i *no*, v pozici adnominálního rozvití. Oproti tomu (99) je příkladem omezení v užití partikule *wa*.²¹

- (98) a) *Wataši, Tókjó no Kanda no umare desu.*

já, Tokio GEN Kanda GEN narození COP.

Já jsem narozený v tokijské Kandě.

- b) *Wataši, Tókjó wa Kanda no umare desu.*

já, Tokio TOP Kanda GEN narození COP.

Já jsem narozený v Kandě v Tokiu.

- (99) a) *Wataši, Tókjó no hazure no umare desu.*

já, Tokio GEN periferie GEN narození COP.

Já jsem narozený na tokijské periferii.

- b) **Wataši, Tókjó wa hazure no umare desu.*

já, Tokio TOP periferie GEN narození COP.

(int.) Já jsem narozený na tokijské periferii v Tokiu.

Zatímco v příkladech (98) nemá užití partikule *no* vs. *wa* vliv na přirozenost vyjádření, v příkladu (99) je interpretačně přijatelná pouze varianta adnominálního rozvití s partikulí *no*. Jelikož příklady (98) a (99) se formálně liší pouze rozvíjenou jmennou frází za vyšetřovanou partikulí *no* (re-

spektive *wa*), je namísto usuzovat, že právě v povaze této jmenné fráze spočívá omezení pro užití partikule *wa* ve funkci adnominálního rozvití. Níže porovnejme variantu příkladů (98) a (99) bez iniciální adnominální fráze:

(98) c) *Wataši, Kanda no umare desu.*

já, Kanda GEN narození COP.

Já jsem narozený v Kandě.

(99) c) **Wataši, hazure no umare desu.*

já, periferie GEN narození COP.

(int.) Já jsem narozený na periferii.

Je-li vztah jmenných frází v přívláskových konstrukcích sémanticky vztahem <CELKU> a <ČÁSTI>, pak příklad (99c) ve vztahu k (99a) a (99b) ilustruje, že konstrukci [NP *wa* NP] v japonštině nelze použít v situacích, kdy je iniciální jmenná fráze (která vyjadřuje <CELEK>) informačně významná natolik, že bez její přítomnosti by výpověď pozbyla svoji informační hodnotu a přestala by být interpretovatelná. V případě (99c) není specifikováno, vůči čemu je místo narození mluvčího periferií, proto daná výpověď vyznívá nepřirozeně. Oproti tomu přívlásková konstrukce [NP *no* NP] není výše uvedeným sémantickým omezením zatížena. Toto omezení pro konstrukce [NP *wa* NP] je dále podmíněno nedosažitelností informace, již vyjadřuje [NP *wa*], z kontextu. Zde popsané omezení lze opět doložit na konstrukcích, v nichž nefigurují informace o místě:

(100) (Odpověď na dotázání po datu narozenin)

a) *I2gacu no I6niči desu.*

prosinec GEN šestnáctého COP.

16. prosince.

b) **I2gacu wa I6niči desu.*

prosinec TOP šestnáctého COP.

(int.) 16. v prosinci.

c) **16niči desu.*

šestnáctého COP.

(int.) Šestnáctého.

Na tomto místě shledáváme, že omezení, která platí pro užití konstrukce [NP *wa* NP], vycházejí z funkce partikule *wa*, tedy z konstrukčního schématu konstrukce [NP *wa*]. Je zřejmé, že vztah dvou jmenných frází v konstrukci [NP *wa* NP] není ryze vztahem přívlastkově modifikujícího a modifikovaného, jako je tomu v případě konstrukce [NP *no* NP]. Vztah přívlastku a modifikované jmenné fráze je uceleným a vyváženým vztahem atribuce. Týká se to výrazů *Tókjó no Kanda* (tokijská Kanda), *Tókjó no hazure* (tokijská periferie) i *12gacu no 16niči* (16. prosinec). Oproti tomu vztah jmenných frází v [NP *wa* NP] je v určitém ohledu neucelený a nevyvážený. Tato neucelenost má za následek omezení v užívání zmíněné konstrukce, jak jsme je nastínili výše. Ze srovnání příkladů (98b) a (98c) také vidíme, že přítomnost [NP *wa*], tj. sémantického prvku <CELEK>, není pro fungování dané výpovědi nezbytně nutná. Konstrukce [NP *wa*] v rámci [NP *wa* NP] je tedy vědomým vnesením informačního prvku <CELEK> (oproti prvku <ČÁST>, vyjádřenému druhou jmennou frází) na scénu výpovědi.

Pouhá prezentace, uvedení určitého participantu na scénu výpovědi, se však v japonštině nemusí nutně realizovat skrze [NP *wa*]. Srovnajme příklady (101a) a (101b) níže:

(101) a) *Wataši wa Tókjó ø Fukagawa no ningen de, kazoku no*

já TOP Tokio ø Fukugawa GEN člověk COP.AVF, šlechta GEN

šakai to wa tói sodači desu.

společnost KOM TOP vzdálený výchova COP.

Já jsem člověk z Tokia, Fukagawy, a moje výchova byla vzdálená šlechtické společnosti.

b) *Wataši wa Tókjó wa Fukagawa no ningen de, kazoku no*

já TOP Tokio TOP Fukugawa GEN člověk COP.AVF, šlechta GEN

šakai to wa tói sodači desu.

společnost KOM TOP vzdálený výchova COP.

Já jsem člověk z tokijské Fukagawy, a moje výchova byla vzdálená šlechtické společnosti.²²

Příklad (101a) ilustruje, že prosté uvedení určitého participanta na scénu výpovědi se v japonštině odehrává pomocí konstrukce [NP \emptyset]. Konstrukce [NP *wa*] tedy má ve vztahu k funkci prezentace participanta na scénu výpovědi specifický příznak. Tímto příznakem je vyzdvižení prvku, jenž je na výpovědní scénu uváděn, jako něčeho prominentního. Tato prominentnost participantu, jenž vyjadřuje <CELEK>, oproti participantu, jenž vyjadřuje <ČÁST>, je zdrojem nevyváženosti jmenných frází v konstrukci [NP *wa* NP], což odlišuje tuto konstrukci od přívlastkové konstrukce [NP *no* NP]. Funkcí partikule *wa* je zde tedy prominentní uvedení určitého participanta na scénu výpovědi.

Jmenná fráze, která v konstrukci [NP *wa* NP] předchází partikuli *wa*, má díky funkci, kterou jsme pro tuto partikuli stanovili výše, jisté specifické vlastnosti. Z těchto vlastností vyplývá funkce [NP *wa*] v rámci zde vyšetřovaných konstrukcí. Je zjevné, že [NP *wa*] v konstrukci určitou specifickou funkci má, neboť v opačném případě bychom pro samotnou přítomnost daného výrazu ve větě jen obtížně hledali odůvodnění – jak jsme naznačili výše, věty typu *Tókjó wa Kanda no umare desu*. (Jsem narozený v Kandě v Tokiu.) mohou fungovat i bez iniciální [NP *wa*]: *Kanda no umare desu*. (Jsem narozený v Kandě.). Specifickou vlastností, kterou iniciální jmenná fráze v konstrukci [NP *wa* NP] získává skrze funkci partikule *wa*, je její relativní význačnost (*salience*) oproti následujícím (rematickým) prvkům. Skrze svoji význačnost plní [NP *wa*] funkci usnadnění interpretace výpovědi, neboť právě iniciální prezentace význačného <CELKU> usnadňuje interpretaci následujících relativně méně význačných <ČÁSTÍ>.

Na tomto místě můžeme shrnout dosavadní analýzu následujícím způsobem: funkcí, tj. konstrukčním schématem [NP *wa*] v rámci konstrukce [NP *wa* NP], je prominentní uvedení určitého participanta na scénu výpovědi, aby byla díky význačnosti tohoto participanta usnadněna interpretace prvků následujících, relativně méně význačných. V následující části se zaměříme

na konstrukce [NP *wa* NP COP] s cílem zjistit, zda výše popsané konstrukční schéma [NP *wa*] lze aplikovat i na ně. Toto konstrukční schéma přitom budeme konfrontovat s jinými funkcemi partikule *wa*, které bývají zmiňovány v literatuře a které jsme představili v oddíle 6.2.

6.4.2 Konstrukce [NP *wa* NP COP]

Jak jsme již v této knize několikrát uvedli, konstrukce [NP *wa* NP COP] je běžně pokládána za základní konstrukci s větným tématem.²³ Koike (2010) o ní hovoří jako o tematické větné stavbě, která se skládá z tematické části (*daimokubu*) a komentáře (*kaisecubu*) a která je zpravidla užívána pro vysvětlování či vyjadřování subjektivního hodnocení mluvčího (Koike 2010: 82; viz též 3.2.4). Příklady této konstrukce uvádíme níže:

(102) a) „*Tomu wa dorobó desu*“

Tom TOP zloděj COP

Tom je zloděj

b) *Wašinton wa Amerika no šodai daitórijó desu.*

Washington TOP Amerika GEN první prezident COP.

Washington je první americký prezident.

c) *Boku wa Jamada Taró da.*

já TOP Jamada Taró COP

Já jsem Taró Jamada.

d) *Boku wa Nihondžin da.*

já TOP Japonec COP

Já jsem Japonec.²⁴

Konstrukce [NP *wa*] bývá nejčastěji klasifikována jako TÉMA (*šudai*, *daimoku*), které, jak jsme předvedli v oddíle 6.2, nelze ztotožňovat s vyjádřením

známé/staré informace. Autoři jako Susumu Kuno, Hisaši Noda, William McClure a další však současně poukazují na skutečnost, že z hlediska funkce může tato konstrukce kromě vyjádření TÉMATU plnit také funkci vyjádření kontrastu (viz 6.2). Ta může být aktualizována i v konstrukci [NP *wa* NP COP], takže „tematická“ interpretace [NP *wa*] či „kontrastivní“ interpretace téže konstrukce je primárně závislá na kontextu.²⁵ Existují přitom různé teorie o vzájemných vztazích obou funkcí. Tyto teorie shrnuje Noda (1996: 274–276).²⁶ Pojetí „tématu“ a „kontrastu“ jako dvou odlišných funkcí téže konstrukce nicméně odporuje konstrukčnímu principu vztahu právě jedné jazykové formy a právě jednoho obsahu, z kterého v naší práci vycházíme. V našem pojetí tedy předpokládáme jedno obecné konstrukční schéma pro [NP *wa*], které je obsahovým plánem dané konstrukce a které se může manifestovat v podobě tématu, kontrastu, vytykání apod. Zde se pokusíme popsat toto konstrukční schéma tak, aby bylo platné pro široké spektrum případů konstrukce [NP *wa* NP COP]. Vyjdeme přitom z funkce partikule *wa* v konstrukci [NP *wa* NP], jak jsme ji uvedli v předchozí části.

Koike (2010) poukazuje na různorodost sémantických vztahů mezi jmennými frázemi v konstrukci [NP *wa* NP COP]. Příklad (102c) výše je podle něj ukázkou identifikačního vztahu – obsah výrazu *boku* (já) je conceptualizován jako totožný s obsahem výrazu *Jamada Taró* (Taró Jamada, osobní jméno). Oproti tomu příklad (102d) je podle Koikeho ukázkou vztahu přidružení – obsah výrazu *boku* (já) je conceptualizován jako začleněný do kategorie, která je vyjádřena výrazem *Nihondžin* (Japonci). Variantami vztahu entity a kategorie jsou také příklady (103), kde (103a) klasifikujeme jako Koikeho případ vztahu přidružení a (103b) jako případ vztahu vyčlenění. O případech typu (103a) lze hovořit jako o „inkluzivní tematické konstrukci“, o případech typu (103b) pak jako o „selektivní tematické konstrukci“:²⁷

(103) a) *Boku wa gakusei desu.*

 já TOP student COP

 Já jsem student.

b) *Gakusei wa boku desu.*

student TOP já COP

Student jsem já.

V obou případech konstrukce [NP *wa*] vyjadřuje na úrovni dané věty referenční bod.²⁸ Kontext přitom určuje, zda má být jako referenční bod konceptualizována význačná entita (příklad (103a)), či reprezentant kategorie (příklad (103b)). V příkladu (104) je na základě kontextu jako referenční bod vhodný pouze výraz *gakusei* (student), výraz *boku* (já) pak nikoliv:

(104) A: „*Kono naka ni wa, gakusei ga hitori madžitte imasu.*“

tento uvnitř DAT TOP, student NOM jeden zamíchá.se.AVF je(AUX).NPST.

Tady mezi vámi je zamíchán jeden student.

B: „*Gakusei wa dare desu ka?*“

student TOP kdo COP SFP?

Kdo (z vás) je ten student?

a) C: „*Gakusei wa boku desu.*“

student TOP já COP.

Ten student jsem já.

b) C: *„*Boku wa gakusei desu.*“

já TOP student COP.

Já jsem student.

TÉMA (hovoříme o „větěném tématu“, viz 6.3) se zde tedy jeví jako referenční bod, jenž je na scénu výpovědi uveden jako prominentní prvek skrze funkci partikule *wa* (viz 6.4.1). Jelikož hlavním nositelem predikačního náboje (a tedy jádrem věty) je v konstrukci [NP *wa* NP COP] konstrukce [NP COP], je třeba pro TÉMA hledat v rámci věty jinou než predikační větovtvornou funkci. Touto funkcí je pro nás vymezení predikačního rámce. Podobné stanovisko zaujímá např. Wallace L. Chafe k větěnému tématu

v čínštině, když říká, že jeho funkcí je „nastavit prostorový, časový či individuální rámec, uvnitř kterého platí hlavní predikace.“²⁹ Oka (2013: 105) podává následující definici schématu vztahu dvou jmenných frází v konstrukci [NP wa NP] (X wa Y): „X je referenční bod, v jehož dosahu (místě) je určen objekt Y.“³⁰ Užití metafory prostoru či místa při specifikaci funkce konstrukce [NP wa] není v tomto případě nahodilé, neboť samotný koncept TÉMA (*topic*) má s konceptem místa (řec. τόπος, *tópos*) historickou i etymologickou souvislost. Prezentace určité entity jako referenčního bodu skrze [NP wa] tedy v japonštině konstruuje danou entitu jako schematický „prostor“, v němž je situována jádrová predikace.

Na tomto místě učiníme terminologické ukotvení. Jak jsme již v naší studii dříve uvedli, konstrukční přístupy ke gramatice neuznávají lingvistické kategorie jako univerzální atomické či prvotní pojmy. Každá lingvistická kategorie je konstrukčně specifická, váže se tedy na konkrétní konstrukci v inventáři daného jazyka. Tímto způsobem jsme si v průběhu 5. kapitoly kategorii PODMĚT terminologicky ukotvili s konstrukcí [NP ga]. Vázat konstrukci [NP wa] s kategorií TÉMA se zde jeví poněkud nepohodlným, a to z několika důvodů. Pojem TÉMA sám o sobě zahrnuje přinejmenším dva typy konceptů: textové téma a větné téma (viz oddíl 6.3). V této kapitole se primárně zabýváme větným tématem. Ani to však nelze přímo a výlučně spojovat s konstrukcí [NP wa], neboť jak jsme demonstrovali v příkladu (87) z úvodu této kapitoly, TÉMA jako koncept informační struktury věty se v japonštině může realizovat skrze různé jazykové formy. Z toho důvodu zde pro konstrukci [NP wa] zavádíme koncept **topos**, jež můžeme pojímat jako specifickou větněčlenskou kategorii a jehož výklad v různých konstrukcích je naším cílem v tomto a následujících oddílech.

Při analýze větného členu TOPOS se přirozeně nabízí jeho diferenční srovnání s konceptem PODMĚT. Srovnajme tedy konstrukce [NP wa NP COP] a [NP ga NP COP] se zaměřením na jejich iniciální prvky, tj. [NP wa] a [NP ga].

(105) a) *Boku wa gakusei desu.*

já TOP student COP.

Já jsem student.

b) *Boku ga gakusei desu.*

já NOM student COP

Já jsem student. (intonační prominentnost na slově já)³¹

Jak jsme předvedli v oddíle 5.3, konstrukce [NP *ga* NP COP] nevyjadřuje pouhý identifikační vztah dvou jmenných frází, nýbrž konstruuje iniciální jmennou frází jako fokálně primární element, tedy nejprominentnější prvek mluvčím směřované pozornosti. Tato prominentnost se mj. projevuje v intonační kontuře celé věty, kdy je právě [NP *ga*] oproti zbytku věty intonačně prominentní. V souvislosti s funkcí partikule *wa* jsme také v předchozí části zmínili, že iniciální prezentace význačného <CELKU> usnadňuje interpretaci následných prvků. Zde již za <CELEK> můžeme dosadit TOPOS, tedy vymezený predikační rámec, jenž má usnadnit interpretaci jádrové predikace. Tato predikace je tímto vhodně konstruována k tomu, aby měla rematickou povahu. I z toho důvodu nebývá iniciální [NP *wa*] oproti [NP *ga*] zatížena rematicky příznakovou intonací.

Na tomto místě je zapotřebí důsledně rozlišovat mezi primární fokalizací u PODMĚTU a prominentním nastolením referenčního bodu u TOPOSU. Primární fokalizace či primární význačnost má relativní charakter. Předpokládá tedy více prvků se jmenným profilem, jež jsou na určitém pozadí různou měrou předmětem pozornosti konceptualizujícího subjektu, přičemž jeden z nich je jí zatížen měrou nejvyšší. Oproti tomu nastolení referenčního bodu samo o sobě nemá nutně kontrastivní podobu – daný referenční bod není nutně v kontrastu k jinému potenciálnímu referenčnímu bodu. Představení větného tématu, coby jedna z funkcí TOPOSU, se tímto odlišuje od funkce vytknutí (*toritate*), které NKBKK (2009b: 3) definuje následovně: „Vytknutím se určitý prvek uvnitř věty zpříznační a přidá se mu specifického významu na pozadí vztahů s prvky stejného typu.“ Poněkud odlišně definuje vytykání Jasuo Kitahara:

„Vytykání spočívá v tom, že určitá část (vytýkaná část) uvnitř predikace se specificky problematizuje. Problematizovaná část je stylem

A *wa*, B (Pokud jde o A, pak B)

kontrastována s ostatními částmi (s částmi, které o vytýkané části něco vypovídají). Syntakticky je vytknutý konstituent A, ostatní konstituenty jsou B.³²

Zatímco v pojetí NKBKK je určitý prvek kontrastován s jinými prvky téže kategorie (tj. jedná se o kontrast v rámci paradigmatického vztahu), Kitaharovo pojetí předpokládá kontrast daného prvku s prvky, jež o něm něco vypovídají (tj. jedná se o kontrast v rámci syntagmatického vztahu). Ať již přijmeme kterékoliv pojetí, vytýkání skrze partikuli *wa* jako takové je tím, co Kuno (1973) či Noda (1996) označují pojmem „kontrast“ (*taišó* v případě Kuna, *taihi* v případy Nody), Noda (2015) pojmem „kontrasimilarita“ (*hanruidži*), McClure (2000) pojmem „kontrastní téma“ (*contrasting topic*) apod., a co bývá odlišováno od funkce označení větného tématu. Jak je také zřejmé na základě výše uvedeného, funkci vytýkání se v konstrukcích se jmenným přísudkem, které zde vyšetřujeme, blíží spíše konstrukce [NP *ga*] než [NP *wa*]. Vytýkací konstrukce je v tomto případě příznaková, což se může projevat mj. intonační prominentností iniciální jmenné fráze. Konstrukce s nominativem [NP *ga*] je tedy ve větách se jmenným přísudkem oproti konstrukci [NP *wa*] obecně příznaková.

Příčiny bezpříznakovosti konstrukce [NP *wa* NP COP] dáváme do souvislosti s typem celé konstrukce. Ať již je vztah mezi oběma jmennými frázemi identifikační, inkluzivní, selektivní či jiný, především díky konceptuálnímu schématu [NP COP] je celá konstrukce případem konstrukce ontologické. Dichotomii ontologických konstrukcí a procesních konstrukcí jsme představili v části 5.1.3. Zde jen stručně zopakujeme, že zatímco procesní konstrukce prototypicky slouží k profilování situací založených na akčním řetězci, ontologické konstrukce vytvářejí netranzitivní profil vlastností, stavů, existencí stavů apod. Statický charakter profilu ontologické konstrukce [NP *wa* NP COP] je tedy podporován vlastnostmi TOPOSU [NP *wa*], což přispívá k menší příznakovosti celé konstrukce oproti [NP *ga* NP COP], kde nominativ [NP *ga*] figuruje neprototypicky (prototypické vyjádření SUBJEKTU nominativem jsme usouvztažnili s prototypem procesní konstrukce). Jak ukážeme v části 6.4.4, příznakovost [NP *wa*] je v závislosti na typu konstrukce proměnlivá.

Konstrukční schéma (jež chápeme jako obsahový plán) konceptu *TOPOS*, vycházející z prominentního uvedení referenčního bodu s funkcí vymezit predikační rámec, naznačuje, že sémantický vztah dvou jmenných frází v konstrukci [NP *wa* NP COP] je konstrukčně nespecifikovaný. Propoziční vztah soudu, jak o něm hovoří například Minoru Watanabe (viz 3.2.3), či vztahy identifikační, inkuzivní či selektivní, jak o nich hovoří Seidži Koike, tedy nejsou ničím jiným než kontextově podmíněnými interpretačními specifikacemi obecného konstrukčního schématu *TOPOSU*. Díky tomu lze na konstrukci [NP *wa* NP COP] narazit nejen v různých metaforických užitích, jako je např. (106), ale také v podobě tzv. „úhoří věty“ (*unagibun*), jejímž příkladem je (107).

(106) „*Toki wa kane nari*“

čas TOP peníze COP

Čas jsou peníze.

(107) *Boku wa unagi da.*

já TOP úhoř COP.

Já si dám úhoře.³³

Jak jsme již zmínili ve 3. kapitole, řada autorů u „úhoří věty“ předpokládá na hloubkové rovině určité transformace, jež vedou k jiné než „identifikační“ sémantické struktuře. Jinými slovy skutečnost, že věta *Boku wa unagi da.* není co výpověď při objednávání si jídla v restauraci interpretována jako Já jsem úhoř., je u těchto autorů přisuzována specifické sémantické struktuře dané věty, která se tak teprve po formálních transformacích realizuje v povrchové rovině výpovědi v podobě, jež je s „identifikační“ tematickou větnou stavbou homonymní. Koike (2010: 69–72) odmítá transformacionalistické přístupy a poukazuje na skutečnost, že konstrukce [NP *wa* NP COP] v interpretaci „úhoří věty“ má mnohem širší spektrum textového uplatnění než jen obecně předpokládanou situaci objednávání si jídla v restauraci. „Úhoří větu“ analyzuje jako „větu těsnosti“ (近接文^{kinsecubun}), v níž obě jmenné fráze spojuje těsný sémantický vztah a textové fungování celé věty pak předpokládá silnou podporu kontextu.³⁴

V našem pojetí podobně jako Koike odmítáme koncept transformací a tvrdíme, že námi představený model konstrukčního schématu TOPOSU je vhodný pro ucelené uchopení struktury konstrukce [NP *wa* NP COP] ve všech jejích interpretačních možnostech, včetně „úhoří věty“. TOPOS nastoluje predikační rámec a kontextuální faktory specifikují roli [NP COP]. V kontextu restaurace s úhořem v nabídce má úhoř jako jídlo značnou kognitivní význačnost, a přirozeně se tedy nabízí k této interpretaci.³⁵ V odlišném kontextu může být výraz *unagi* interpretován v odlišné roli. Lze si také relativně snadno představit kontext, jenž vybídne k interpretaci identifikační.

Hisao Tokizaki (2003) poukazuje na jednu specifickou strukturní vlastnost „úhoří věty“. Aby byla konstrukce [NP *wa* NP COP] použitelná a interpretovatelná jako „úhoří věta“, je zapotřebí, aby konstrukce [NP *wa*] byla interpretována kontrastivně. Jinak řečeno, [NP *wa*] v rámci „úhoří věty“ není prosté uvedené tématu. „Úhoří věta“ není uplatnitelná v kontextu, v němž není aktivní koncept vyjádřený iniciální jmennou frází ve vztahu k jiným konceptům téže kategorie. Věta *Boku wa unagi da.* tedy není jako výpověď uplatnitelná například v situaci, kdy si zákazník objednává jídlo v restauraci sám (tj. mluvčí není součástí skupiny více zákazníků). Konstrukční schéma TOPOSU v konstrukci [NP *wa* NP COP] a jeho vztahu k [NP COP] je tedy třeba vnímat jako sice konstrukčně nespecifikovaný, avšak s imanentním kontrastivním potenciálem. TOPOS má tedy ve svém konstrukčním schématu potenciál profilovat TÉMA i plnit funkci vytýkácí. Konkrétní kontextuální faktory pak určují, který z těchto potenciálů má být aktivován (Hasebe 2007). V případě „úhoří věty“ je to druhý zmíněný. K otázce motivací pro aktualizaci konkrétního funkčního potenciálu konstrukcí s partikulí *wa* se ještě vrátíme.

V této části jsme představili koncept TOPOS, jehož obecné konstrukční schéma je platné pro jmenné fráze s partikulí *wa* nejen v konstrukcích, kde plní funkce větného tématu (což je prototypické, tj. bezpříznakové užití [NP *wa* NP COP]), ale i v konstrukcích, v nichž je iniciální jmenná fráze vytknutá. Z tohoto pohledu není „úhoří věta“ v japonštině konstrukcí se specifickou strukturou, ale spíše specificky kontextově podmíněnou

manifestací daného obecného konstrukčního schématu. V následující části budeme pokračovat v rozvíjení jednotného schématu *TOPOSU*, tentokrát se zaměřením na konstrukce, o nichž se tradičně hovoří jako o „dvoupodmětových větách“.

6.4.3 Konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED]

Jednou z klíčových konstrukcí v diskusích o *PODMĚTU* v japonštině je konstrukce [NP *wa* NP *ga* ADJ], jejímiž příklady jsou (108):

(108) a) *Zó wa hana ga nagai.*

slon TOP nos NOM dlouhý.

Sloni mají dlouhé choboty.

b) *Hacumago wa otoko no ko ga ii!*

první.vnouče TOP muž GEN dítě NOM dobrý.NPST!

Jako první vnouče je lepší chlapec!

c) „*Kjó wa guai ga ii jó da ne*“ *to ani ga itta.*

dnes TOP stav NOM dobrý podobný(MOD) COP SFP CON bratr NOM říká.PST.

„Zdá se, že dneska je ti dobře,“ řekl bratr.³⁶

Přestože v japonských jazykovědných pracích se analýzy této konstrukce objevují již přinejmenším od konce 19. století, k jejímu rozšíření do všeobecného povědomí nejvíce přispěl Akira Mikami v 60. letech 20. století. Jak jsme již uvedli v části 3.4.1, Mikamiho přístup byl transformacionalistický, předpokládal pro [NP *wa*] v tomto případě hloubkovou strukturu [NP *no*] a proces „topikalizace“ přívlastkového prvku.

I v případě konstrukce [NP *wa* NP *ga* ADJ] se pokusíme demonstrovat, že naše analýza je efektivnější. Především není závislá na transformacích, jež v lingvistických analýzách představují spekulativní prvek, kromě toho však náš přístup také udržuje jednotné pojetí [NP *wa*], které zahrnuje po-

tenciál vyjadřovat nejen větné TÉMA, ale také kontrast vytknutím. Takebajaši (2004) zdůrazňuje u *Zó wa hana ga nagai*. (Sloni mají dlouhé choboty.) mezi jednotlivými jmennými frázemi vztah celku (*zó*, slon) a části (*hana*, nos, chobot). Tento vztah je tedy podle Takebajašiho stejný jako v případě konstrukce [NP wa NP] (např. *Tókjó wa Kanda no umare desu*. Narodil jsem se v Kandě v Tokiu.). Tato analýza se jeví patřičná pro případy jako (108a) či (109).

(109) a) *Suika wa tane ga mendó da ne*.

meloun TOP pecky NOM otravný COP SFP.

U melounů jsou pecky otravné, že.

b) *Wataši wa me ga warui desu*.

já TOP oči NOM špatný.NPST HON.

Já mám špatné oči.

c) *Tacu wa se ga takai*.

Tacu TOP postava NOM vysoký.

Tacu je vysoký.

d) *Wataši wa kucu ga itai*.

já TOP boty NOM bolí.NPST.

Mě tlačí boty.³⁷

V příkladech (109) představují výrazy *suika* (meloun), *wataši* (já) a *Tacu* (Tacu, osobní jméno) <CELEK> a výrazy *tane* (pecky), *me* (oči) a *se* (postava) <ČÁSTI>, respektive určité rysy daných <CELKŮ>. V příkladu (109d) je však tato interpretace již do značné míry problematická, jen těžko ji pak lze aplikovat na příklady (108b) a (108c) či na příklad (110).³⁸

(110) *Gakugjó seiseki wa imaiči da ga, hontó wa atama ga ii*

školní známky TOP mizerný COP ale, skutečnost TOP hlava NOM dobrý

Známky ve škole nemá nic moc, ale ve skutečnosti je chytrý

Případy typu (109c) pak navíc zahrnují značně ustálené konstrukce (*se ga takai*, vysoký [vzrůstem]), jejichž jmenný prvek má relativně nízkou míru samostatnosti pro to, aby fungoval jako <ČÁST> ve smyslu Takebajašim navrhaného [NP *wa* NP] = [CELEK TOP ČÁST].

Pokládáme za vhodnější analyzovat konstrukci [NP *wa* NP *ga* ADJ] jako konstrukci s TOPOSEM a PODMĚTEM. TOPOS [NP *wa*] uvedením prominentního referenčního bodu vymezuje predikační rámec. Konstrukce [NP *ga* ADJ] představuje klauzi, která je hlavní predikací celé věty. Jeden z participantů je pak konstruován pomocí partikule *ga* jako prvek primární fokalizace, tj. PODMĚT. Z hlediska slovosledu je opět interpretačně pohodlné nejprve stanovit predikační rámec a až poté uvést predikaci, proto TOPOS předchází PODMĚTU. Přítomnost PODMĚTU je umožněna povahou predikačního jádra – adjektivum disponuje valencí ontologického OBJEKTU, jenž může být konstruován jako NOMINATIV. Výše uvedené platí i pro případy se jmennými adjektivy, tj. pro konstrukce [NP *wa* NP *ga* NA COP].

(111) a) *Inu wa čokoréto ga daisuki desu.*

pes TOP čokoláda NOM milovaný COP.

Psi milují čokoládu.

b) *Risa wa rjóri ga džózu datta.*

Lisa TOP jídlo NOM zručný COP.PST

Lisa uměla dobře vařit.

c) *Motomoto Arekku-Beru wa hjógen ga tašša denaku, gakkó džidai kara*

původně Alec Bell TOP vyjádření NOM zdatný COP.NEG.AVF, školní období ABL

só datta.

tak COP.PST.

Alec Bell původně nebyl moc dobrý ve vyjadřování, a bylo tomu tak už od školy.

V oddíle 5.3 jsme nicméně předvedli, že *PODMĚTEM* může být v japonštině doplněn i jmenný přísudek. Zde navrhovanou analýzu pak lze aplikovat rovněž na příklady typu (112).

- (112) *Kaki rjóri wa, Hirošima ga honba desu.*
 ústřice jídlo TOP, Hirošima NOM ústřední.místo COP.NPST.
 Pro ústřicová jídla je mekkou Hirošima.³⁹

Pro [NP *wa*] tak spatřujeme stejnou funkci v konstrukcích [NP *wa* NP COP], [NP *wa* NP *ga* ADJ], [NP *wa* NP *ga* NA COP] i [NP *wa* NP *ga* NP COP]. Jelikož v konstrukcích uznáváme meronymické struktury, lze tyto případy schematicky znázornit stylem [NP *wa* [NP COP]], [NP *wa* [NP *ga* ADJ]], [NP *wa* [NP *ga* NA COP]], [NP *wa* [NP *ga* NP COP]]. Všechny zde analyzované konstrukce jsou případy ontologických konstrukcí – predikace, jež jsou zde součástí predikačního rámce nastoleného *TOPOSEM*, jsou konstruovány pomocí ontologických konstrukcí. Je proto na místě podrobit analýze také případy procesních konstrukcí, jež obsahují [NP *wa*]. Tomu věnujeme následující část.

6.4.4 Konstrukce [NP *wa* PRED]

V předchozí části jsme demonstrovali, že jako referenční bod při vymezení predikačního rámce (tedy jako *TOPOS*) může být v japonštině konstruována jak entita, která není součástí valenčního rámce přísudkového výrazu, tak entita, která představuje jmenné doplnění valenčního potenciálu přísudkového výrazu. Příklady prvního typu jsou (108b), (108c), (110) či (112), tj. konstrukce [NP *wa* NP *ga* NP COP]. Příklady druhého typu jsou (109) či (111). V případě konstrukcí s adjektivním či nominálně-adjektivním přísudkem může být jako *TOPOS*, tj. do podoby [NP *wa* ADJ], respektive [NP *wa* NA COP], konstruován většinou pouze *OBJEKT*, neboť jak jsme zmínili v oddíle 5.2, jednou z vlastností prototypických adjektiv je valenční hodnota 1.⁴⁰ Toto vyplývá ze skutečnosti, že *SUBJEKT* konceptualizace, tj. mluvčí, je

přirozeně výchozím bodem komunikace a je také přirozeným referenčním bodem predikačního rámce.⁴¹ Konstruování SUBJEKTU jako TOPOSU věty je pak nutně příznakové, což je dáno funkcí partikule *wa* – SUBJEKT je prezentován jako prominentní (tj. příznakový) referenční bod. Nejlépe je to patrné na příkladech s výrazy subjektivního konstruování.

(113) a) <i>Urešii!</i>	To mám radost!
b) <i>Wataši wa urešii!</i>	Já mám teda radost! ⁴²
	já TOP šťastný.NPST!

Příklad (113a) je bezpříznakovou konstrukcí subjektivního konstruování. Jelikož při subjektivním konstruování je SUBJEKTEM (a tím i přirozeným referenčním bodem celé predikace) pouze mluvčí, nevystává zde potřeba verbálně vymezovat predikační rámec – tím je právě mluvčí a k němu vztažená výpovědní situace. Je-li však SUBJEKT jako referenční bod verbalizován, jako v příkladu (113b), je tato konstrukce nutně oproti (113a) příznakovou. Je zde přitom výrazná tendence interpretovat TOPOS ve funkci vytknutí SUBJEKTU spíše než ve funkci větného tématu. Je také nutno dodat, že vytknutá jmenná fráze musí být v těchto konstrukcích obsahově koreferenční s osobou mluvčího.⁴³

Oproti konstrukcím s adjektivními, nominálně-adjektivními či jmennými přísudky konstrukce s přísudky slovesnými obecně nabízí širší spektrum entit ze svého valenčního rámce, jež mohou být konstruovány jako referenční bod predikačního rámce, neboť slovesa prototypicky disponují valencí větší než 1. Případy, kdy je jmennou frází konstrukce [NP *wa*] některé ze jmenných doplnění valenčního rámce přísudkového slovesa, označují Noda (1996), Koike (2010) aj. jako případy „topikalizace“. Příklady těchto konstrukcí uvádíme níže:

- (114) a) *Šunko wa dainingu téburu de tabeta.*
 Šunko TOP jídelní stůl LOC jí.PST.
 Šunko jedla u jídelního stolu.

b) *Saitó Šigeta-san no hon wa tokidoki jomimasu.*

Saitó Šigeta GEN kniha TOP občas čte.NPST.

Knihy Šigeta Saitóa občas čtu.

c) *Indo wa icu ikareta n desu ka.*

Indie TOP kdy jde.HON.PST NMZ COP SFP

A do Indie jste pak jel kdy?

d) *Higaši Anbu e wa ikanai.*

východní Anbu ALL TOP jde.NEG.NPST

Do východního Anbu nepůjdu.

V transformacionalistickém pojetí je (114a) příkladem topikalizace nominativního komplementu (*Šunko ga* → *Šunko wa*), (114b) příkladem topikalizace akuzativního komplementu (*hon o* → *hon wa*), (114c) příkladem topikalizace dativního komplementu (*Indo ni* → *Indo wa*) a (114d) příkladem topikalizace allativního komplementu (*higaši Anbu e* → *higaši Anbu e wa*).

Pro odmítnutí výše uvedeného přístupu máme několik důvodů. V konstrukčním pojetí gramatiky pracujeme s konstrukcemi, které jsou výsledkem konstrukčních (tj. konceptualizačních) operací, při nichž mluvčí utváří jednotu konceptuálního obsahu a jazykové formy. V této perspektivě neexistuje dichotomie hloubkové a povrchové struktury věty (či výpovědi). Pádové konstrukce tedy nejsou pouhým „podkladem“ pro transformace (např. pro „topikalizaci“), nýbrž výsledkem konkrétního konstruování. Na stejné (jediné) rovině je pak pro nás výsledkem přímého konstruování konstrukce [NP wa]. Kromě toho existují také případy, kdy jmenná fráze v konstrukci [NP wa] neodpovídá žádnému aktantu slovesa, tj. není možno ji „detopikalizovat“ do podoby konkrétního pádu.

(115) a) *Kono nioi wa gasu ga moreteru jo.*

tento zápach TOP plyn NOM uniká.NPST SFP.

[Cítíš] ten zápach? Uniká plyn!

b) *Kore wa nesugita.*

toto TOP příliš.spí.PST

To jsem se tedy přespal!

c) *Kesa wa sukkiri harewatatte imasu.*

dnes.ráno TOP čistě vyjasní.se.AVF je(AUX).NPST.

Dnes ráno je nebe bez mráčků.⁴⁴

Noda (1996), Mikami (1960) a jiní pak zavádějí různé deskriptivní kategorie, jež jsou na povrchové rovině spojeny s jedinou jazykovou formou – NP *wa*.⁴⁵ Koncept transformací je přitom jako prvek gramatického systému jazyka vysoce spekulativní, a jeho samotnou existenci na rovině kognice mluvčího lze pouze z reálných výpovědí či skrze introspekci doložit jen stěží.

Jak jsme deklarovali již několikrát, naší snahou je odhalit jednotné konceptuální schéma konstrukce [NP *wa*], abychom zachovali solidaritu výrazového a obsahového plánu, k níž jsme se zavázali. Za tímto účelem jsme zavedli koncept TOPOS. Skrze něj lze vyložit také konstrukce s partikulí *wa* a se slovesnými přísudky. Z referenční situace může mluvčí vybrat jako referenční bod jakoukoliv entitu se jmenným profilem, kterou považuje za relevantní ve vztahu k dané slovesné predikaci. TOPOSEM tak může potenciálně být jak kterýkoliv aktant valenčního rámce slovesa (příklady (114)), tak i jiné entity referenční situace, jež mluvčí konstruuje jako relevantní referenční bod daného predikačního rámce (příklady (115)). I zde přitom platí, že z hlediska informačního toku, tj. pro co nejsnazší interpretaci výpovědi, je příznivé nejprve vymezit predikační rámec a následně předložit predikaci. To pokládáme za hlavní motivací pro tendenci TOPOSU vyskytovat se na začátku věty.

Z formálního hlediska je třeba poukázat na skutečnost, že některé sémantické role, jež jsou součástí valenčního rámce slovesa, s sebou v pozici TOPOSU nesou i pádové partikule, jimiž dané jmenné fráze vyjadřují svůj vztah k predikativu. Teramura (1991: 38) uvádí, že se to týká všech pádů, s výjimkou nominativu (partikule *ga*) a akuzativu (partikule *o*). V příkladu

(114d) je allativní partikule *e* součástí jmenné fráze, která je skrze partikuli *wa* postavena do role TOPOSU. Jak jsme předvedli v části 5.1.3, pády nominativ a akuzativ v procesních konstrukcích prototypicky vyjadřují sémantické role SUBJEKT a OBJEKT. Tyto dvě role mají své prototypy (aktivní participant, tj. agens pro SUBJEKT, pasivní participant, tj. patiens pro OBJEKT). Jejich jednotlivá konstrukční schémata jsou však na rozdíl od participantů jiných pádů výrazněji schematická (abstraktní). TOPOSEM se proto stávají prostým profilováním jmenné fráze (uvedením referenčního bodu) a užitím partikule *wa*, která dodává funkční profil (označení prominentního prvku pro vymezení predikačního rámce). Oproti tomu participanti v jiných rolích než SUBJEKT a OBJEKT mají svá konstrukční schémata konkrétněji daná příslušnými obrazovými schématy, a tato obrazová schémata skrze odpovídající pádové partikule přinášejí do role TOPOSU.

- (116) *Sono ódži kara wa sannin no tennó (Ričú, Hanzei, Ingjó) ga dete*
 ten princ ABL TOP tři.osoby GEN císař (Ričú Hanzei Ingjó) NOM vyjde.AVF
oraremasu.
 je(AUX).HON.NPST
 Od toho prince vzešli tři císařové (Ričú, Hanzei, Ingjó).

Jmenná fráze *sono ódži kara* do role TOPOSU přináší kromě referenčního bodu (*sono ódži*, ten princ) také ablativní konstrukční schéma, vyjádřené partikulí *kara*. Ablativní konstrukční schéma (tj. obsahový plán konstrukce [NP *kara*]) sestává z obrazového schématu <POHYB>, v němž ablativ profiluje POČÁTEČNÍ BOD POHYBU – ten také představuje ablativní prototyp. Stejně obrazové schéma využívá také allativ (viz př. (114d)), jenž profiluje SMĚR POHYBU.⁴⁶ Partikule *wa* tak do role TOPOSU v příkladech (114d) a (116) nestaví pouhou entitu jako prominentní referenční bod. Jako prominentní referenční bod pro vymezení predikačního rámce je zde profilován participant včetně konkrétního pádového konstrukčního schématu. Skutečnost, že SUBJEKT a OBJEKT mají oproti jiným participantům schematičtější konstrukční schéma, jednak pokládáme za motivaci jejich formálních vlastností v roli TOPOSU (nenesou s sebou pádové partikule), jednak ji dáváme do souvislosti

s klasifikací pádů, jež SUBJEKT a OBJEKT prototypicky konstruují (tj. NOM a ACC), jako „syntaktických“, oproti klasifikaci pádů, jež profilují jiné participanty (např. ABL, ALL aj.), jako „sémantických“ (viz 5.1).

Prototypická slovesa, tak jak jsme k nim přistupovali především v oddíle 5.1, spojujeme s procesními konstrukcemi. Existují však slovesa, která se v přísudkové funkci vyskytují v konstrukcích ontologických. V oddíle 5.6 jsme uvedli, že prototypem ontologických konstrukcí jsou konstrukce s existenčními slovesy, tj. se slovesy *aru*, *iru* (je) apod. I v ontologických konstrukcích se slovesy pak v japonštině můžeme nacházet TOPOS.

(117) a) *Jófuho ni wa kodomo ga inakatta.*

adoptivní.rodíče DAT TOP dítě NOM je.NEG.PST.

Adoptivní rodiče neměli děti.

b) *Široi sunahama no oku ni wa hajaši to kojama ga aru.*

bílý písčn.pláž GEN nitro DAT TOP háj KOM kopec NOM je.NPST.

Na pozadí bílých písčných pláží jsou háje a kopce.

c) *„Kjódzši wa otóto ga iru no?“*

Kjódzši TOP bratr NOM je.NPST NMZ?

„Copak Kjódži má bratra?“

d) *Wataši wa ima mo fusei mjaku ga aru.*

já TOP nyní také nepravidelný puls NOM je.NPST.

Já mám ještě teď nepravidelný puls.

Příklady (117) ilustrují, že v existenčních konstrukcích může mít TOPOS dvě základní formy: jmennou frází s partikulí *wa* (117c, d) a jmennou frází s pádovou partikulí *ni* a partikulí *wa* (117a, 117b).⁴⁷ Partikule *ni*, která je obecně vyjádřením dativního pádu, má však v ontologických konstrukcích odlišné konstrukční schéma oproti konstrukcím procesním. Procesní konstrukce vycházejí z tranzitivního prototypu, takže v ditranzitivních konstrukcích má dativ schéma „objekt domény, která je opoziční vůči ob-

lasti výchozí perspektivy“ (viz 5.1.2). Toto schéma vychází z akčního řetězce, při němž je prototypicky OBJEKT přesouván mezi dvěma participanty protilehlých domén, kteří disponují agentivními charakteristikami (jeden z nich je profilován jako nominativ, druhý jako dativ).⁴⁸ V ontologických konstrukcích však partikule *ni* profiluje entitu statickou, která je ve vztahu k nejprominentnějšímu participantovi v opozici, vytváří jeho pozadí, vzažný bod (*landmark*), v existenčních konstrukcích (které jsou prototypem ontologických konstrukcí) pak profiluje roli <LOKACE EXISTUJÍCÍ ENTITY>. Lze tedy říci, že v ontologických konstrukcích má profil partikule *ni* blízko k funkci lokativu.⁴⁹ Je zjevné, že svojí funkcí se dativní prvek v ontologických konstrukcích blíží TOPOSU, především ve vztahu k prostorové konceptualizaci (viz též náš výklad v části 6.4.2). Opozice [NP *wa*] a [NP *ni wa*] je potom opozicí „entity jako referenčního bodu“ a „lokace jako referenčního bodu“, jež jsou prominentně vyzdvíženy za účelem vymezení predikačního rámce.

Při srovnání konstrukcí s TOPOSEM z hlediska konstrukčního typu se ukazuje, že čím ontologičtější je charakter dané konstrukce, tím menší příznakovost vykazuje TOPOS oproti pádovému profilování téhož participantu. Podobně z opačné perspektivy – čím je výraznější procesní charakter dané konstrukce, tím příznakověji je určitý participant vnímán, je-li profilován jako TOPOS, oproti profilaci čistě pádové. Tím lze do určité míry vysvětlit pojetí „topikalizace“ komplementů v tzv. rematických větných stavbách (*džodžucu kóbun*) v teorii Seidži Koikeho (viz např. Koike (2010)), či „detopikalizaci“ v konstrukcích se jmenným přísudkem v teorii Akira Mikamiho (viz 3.4.1). Koikeho „rematická větná stavba“ z velké části odpovídá našemu pojetí procesní konstrukce, jejím jádrovým predikativem je prototypicky sloveso. Pádové jmenné fráze v ní pak figurují bezpříznakově, zatímco jmenné fráze s partikulí *wa* příznakově – jako výsledek transformace. Podobně v Mikamiho pojetí je konstrukce [NP *wa* NP COP] základem (tj. je bezpříznaková), zatímco [NP *ga* NP COP] je výsledkem transformace (tj. je příznaková). Příklady (40b) v části 5.1.1 či (46) v části 5.1.2 analyzujeme jako případy ontologických konstrukcí, což motivuje profilování MLUVČÍHO jako TOPOSU oproti jeho profilování nominativem.⁵⁰

Ve výše uvedené analýze jsme se pokusili předvést, že koncept *TOPOS*, který jsme zavedli v části 6.4.2 a který je v japonštině reprezentován konstrukcí [NP *wa*], lze použít pro analýzu jak ontologických, tak i procesních konstrukcí, aniž by bylo zapotřebí zavádět spekulativní transformační operace. Zbývá nicméně vyřešit otázku „dvoji“ funkce *TOPOSU*, neboť funkční polysémie je zdánlivě v rozporu s principem solidarity výrazového a obsahového plánu jazykového znaku. Noda (1996) uvádí, že podobně jako má „dvoji“ funkci partikule *ga* (funkce nominativu *šukaku* a funkce exkluze *haita*), disponuje dvoji funkcí i partikule *wa*. Jedná se o funkce tématu (*šudai*) a kontrastu (*taihi*). Jinými slovy, partikule *wa* může v japonštině buď uvádět větné téma, nebo být užita pro vytknutí (*toritate*). O tomtéž pojednává Kuno (1973), který hovoří o funkci tématu (*šudai*) a kontrastu (*taišó*), případně Koike (2010: 213), který rozlišuje *wa* jako kontextovou partikuli (*kakaridžoši*), jež má význam vyzdvižení a označuje větné téma v tematické větné stavbě (*daisecu kóbun*), a *wa* jako příslovečnou partikuli (*fukudžoši*), která má funkci dodání důrazu. Tak jako jsme se u partikule *ga* pokusili v 5. kapitole nalézt jednotné konstrukční schéma, které by pokrývalo funkci nominativu i funkci exkluze (respektive „exhaustivní deskripce“ v Kunově aparátu), pokusíme se o totéž zde pro partikuli *wa*. O výše zmíněných dvou funkcích budeme pro jednotnost hovořit jako o funkci *TÉMATU* a o funkci *vytýkání*.

V části 6.4.2 jsme uvedli, že *TOPOS* má ve svém konstrukčním schématu potenciál plnit obě dvě výše zmíněné funkce, aniž by sám ze své podstaty byl funkčně vyhraněný. Jinak řečeno, jak funkce *TÉMATU*, tak i funkce *vytýkání* jsou rovnocennou součástí konstrukčního schématu partikule *wa*, a tedy i *TOPOSU*. Kontextuální faktory pak mohou jednu z těchto funkcí aktualizovat, přenést do interpretačního popředí, a to na úkor funkce druhé, která je tím upozaděna. Hasebe (2007: 212) v analýze partikule *wa* v pozici za predikativním lexémem poukazuje na skutečnost, že jedním z faktorů, jež mohou motivovat zdůraznění či upozadění funkce kontrastu, je množství prvků, jež mohou figurovat v kontrastu k entitě s partikulí *wa*. Je-li sada potenciálních alternativních elementů dostatečně početná, je zde tendence potlačit kontrastivní interpretace *TOPOSU*, a tento tak spíše

plní funkci větného tématu. Naopak, je-li počet potenciálních (kognitivně význačných) referenčních bodů malý, zvyšuje se tendence interpretovat právě jeden v ostrém kontrastu k ostatním, tj. jako vytknutý. Z této perspektivy lze i funkci TÉMATU nahlížet jako důsledek kognitivní schopnosti diferenciacie – právě jedna entita je oproti kterékoliv jiné možné uvedena jako prominentní, aby se o ní něco vypovídalo.

Výše nastíněné pojetí má přinejmenším dva základní důsledky. Tím prvním je skutečnost, že na úrovni věty, tj. konstrukce [NP *wa* PRED], [NP *wa* NP COP], [NP *wa* NA COP] apod., nelze apriorně vyloučit jednu či druhou z potenciálních interpretací TOPOSU.⁵¹ Jinak řečeno, kterákoliv z vět v příkladech (113)–(117) je jako výpověď uplatnitelná v textu s vytýkací funkcí TOPOSU [NP *wa*]. Druhým důsledkem je pak skutečnost, že interpretace TOPOSU v jedné či druhé funkci, je předmětem konstruování konkrétního jazykového subjektu, mluvčího. V určitých situacích mohou různí účastníci komunikačního procesu přicházet s různými výchozími znalostmi, s různou mírou aktualizace konceptů, jež se dané komunikace týkají,⁵² a proto se i interpretace TOPOSU v jedné výpovědi může potenciálně různit.⁵³ Tyto situace nicméně mají pouze minimální vliv na komunikaci jako takovou, neboť TÉMA i vytknutí jsou manifestací jednotného konstrukčního schématu TOPOSU.

V této části jsme se věnovali analýze vět, jež obsahují TOPOS a jejichž jádrem je slovesný přísudek. Analýza TOPOSU v celém tomto oddíle pak má za cíl popsat charakteristiky větného členu, jenž bývá v japonštině označován jako PODMĚT. Právě pro nominální povahu, kterou spojujeme s PODMĚTEM, jsme se zabývali konstrukcí [NP *wa*], tj. konstrukcí, jejímž jádrem je entita se jmenným profilem. To, co tvoří specifikum TOPOSU jako větného členu, je pak právě spojení jmenné fráze s partikulí *wa*, jejíž funkce je pro TOPOS zásadní. Partikule *wa* však v japonštině neprofiluje pouze jmenné fráze. Vyskytuje se mj. také v adverbálních, adjektivních a slovesných konstrukcích. Tyto případy neklasifikujeme jako TOPOS, neboť tuto kategorii udržujeme konstrukčně specifickou, tj. vázanou na konstrukci [NP *wa*]. I přesto lze očekávat, že partikule *wa* bude mít jednotné konstrukční schéma, které bude platné i v jiných typech konstrukcí. Následující oddíl proto

věnujeme především funkci partikule *wa* v predikativních konstrukcích, tj. v konstrukcích s adjektivním či slovesným lexémem. Analýzu však rozšíříme i na další případy konstrukcí s partikulí *wa*, které neklasifikujeme jako TOPOS.

6.5 Partikule *wa* v predikativních konstrukcích

To, co především činí z určité jmenné fráze TOPOS, je její spojení s partikulí *wa*. Jak jsme uvedli v předchozím textu, mnohé dosavadní studie této partikuli přisuzují vícero funkcí, z nichž jedna z nich je funkce označení TÉMATU (*šudai*, *daimoku* aj.). Jelikož právě otázce větného tématu, a tedy i analýze konstrukce [NP *wa*], bývá věnována značná pozornost, zůstávají jiné typy konstrukcí s partikulí *wa* relativně na periferii lingvistických analýz. Za jistou výjimku lze v tomto ohledu označit například Hasebe (2007), v omezené míře pak některé novější práce, jež se zabývají vytykáním (*toritate*), např. Noda (2015) či NKBKK (2009b). Jelikož v našem přístupu předpokládáme jednotné konstrukční (a tedy funkční) schéma jako výchozí pro každou výrazovou jednotku, zaměříme se v tomto oddíle právě na tato „neprototypická“ užití partikule *wa* s cílem ověřit, zda mohou být analyzována se stejným pojetím této partikule jako případy, jež klasifikujeme jako TOPOS. Objektem naší analýzy v tomto oddíle pak budou především konstrukce [V_{AVF} *wa suru*], [ADJ_{AVF} *wa aru/nai*], [NA LNK *wa V*], [ADJ_{AVF} *wa V*] a [ADV *wa V*]. Příklady těchto konstrukcí uvádíme níže:

(118) a) *Heitai mo sore o tome wa šinakatta.*

voják také to ACC zastaví.AVF TOP dělá.NEG.PST.

Ani vojáci to nezastavili. (intonační prominentnost na slově nezastavili)

b) *Nioi wa sonna ni waruku wa arimasen ne.*

zápach TOP takový LNK špatný.AVF TOP je(AUX).NEG.NPST SFP.

Ten zápach zas tak zlý není.

c) *Fucú no tamanegi wa džóon de mo kantan ni wa*

obvyklý GEN cibule TOP běžná.teplota LOC také snadný LNK TOP

kusarimasen.

shnije.NEG.NPST.

Obyčejná cibule ani za běžné teploty tak snadno neshnije.

d) *Kuwašiku wa širanai n da.*

detailní.AVF TOP zná.NEG.NPST NOM COP.

Detailně to neznám.

e) *Jakenokotta genkó mo sukoši wa aru.*

neshoří.PST rukopisy také trochu TOP je.NPST.

Rukopisů, které neshořely, také pár zbylo.

Příklady (118a) a (118b) konstrukčně odpovídají příkladům (88g) a (88h), které jsme uvedli v oddíle 6.1. Příklad (118c) reprezentuje užití jmenného adjektiva v adverbialní funkci s partikulí *wa*. V přísudkové funkci se jmenová adjektiva chovají jako substantiva, a proto se zde na ně vztahuje totéž, co na perifrastické konstrukce spony s partikulí *wa*:

(119) a) *Zannen nagara watakuši de wa arimasen.*

lítost zatímco já LOC TOP je(AUX).NEG.NPST

Bohužel já to nejsem.

b) *Nikkado no džúiden wa omotta hodo kanṭan de wa arimasen.*

NiCd GEN dobíjení TOP myslí.si.PST míra snadný LOC TOP je(AUX).NEG.NPST

Dobíjení nikl-kadmiových baterií není tak snadné, jak jsem si myslel.

V adverbialní funkci se jmenová adjektiva (př. (118c)) od adjektiv (př. (118d)) liší především v tom, že pobírají konektém *ni* (viz pozn. 31 na str. 242), zatímco adjektiva se ohýbají do adverbálního tvaru. Při vymezování hlavních syntaktických kategorií (slovních druhů) v oddíle 4.5 jsme příslovce nezaváděli, neboť jejich zavedení není nutné pro otázku PODMĚTU. V příkladu (118e)

tak výraz *sukoši* (trochu) anotujeme jako adverbium na základě anotace v korpusu.⁵⁴ Příklad (119a) je ukázkou výskytu partikule *wa* v perifrastické konstrukci spony se jmenným přísudkem, příklad (119b) pak ukázkou výskytu partikule *wa* v téže konstrukci s přísudkem nominálně-adjektivním.⁵⁵

Predikativní konstrukce s partikulí *wa* vyšetřujeme diferencně vůči predikativním konstrukcím, jež partikuli *wa* neobsahují, tj. [V_{AVF} *wa suru*] vs. [V], [ADJ_{AVF} *wa aru/nai*] vs. [ADJ], vždy ve funkci přísudku. Porovnáváme tedy příklad (118a) s příkladem (120a), příklad (118b) pak s příkladem (120b).

(120) a) *Šikaši, o-sazuke no te o tomenakatta.*

ale, HON.požehnání GEN ruka ACC zastaví.NEG.PST.

Ale nezadržel jsem žehnající ruku.

b) *Nantonaku monotarintai to kandžiru koto džitai wa*

jaksi nedostatečný.NPST CON cítí.NPST NMZ sám TOP

waruku arimasen.

špatný.AVF je(AUX).NEG.NPST.

Cítit, že ti něco chybí, samo o sobě není špatné.

Je patrné, že konstrukce [PRED_{AVF} *wa*] se od konstrukce [NP *wa*], které jsme věnovali oddíl 6.4, liší. Zatímco po obsahové stránce je jádrem TOPOSU substantivní entita, jádrem predikativní konstrukce s *wa* je predikativ, tj. relační výraz, jenž předpokládá existenci entity v referenční pragmatické funkci, k níž se váže a o níž vypovídá. Substantivum v jádru TOPOSU je díky svému profilu vhodným referenčním bodem, neboť referenční funkce je funkcí základní a substantivum jí otvírá „kognitivní složku“ (Uehara 1998: 28). Predikační rámec, jenž je TOPOSEM vymezen a jenž zahrnuje celou predikaci (případně i predikace následující), však sám o sobě může obsahovat rámce další, a to především díky meronymické povaze vztahů v konstrukcích. Tomojuki Oka (2013) pro tyto různé rámce používá jednotný pojem „místo“ či „prostor“ (*ba*). Funkci prominentně vymezit daný rámec má přitom partikule *wa*. V tomto ohledu je funkce partikule *wa* jednotná. Aby se predikativ mohl stát vhodným referenčním bodem pro daný rámec,

pobírá partikuli *wa* ve svém adverbálním tvaru. Ten neobsahuje gramém kategorie času, má tak relativně nižší predikační náboj, a tím se také blíží jmennému profilu, jenž je pro funkci referenčního bodu výchozí. Totéž platí pro slovesné konstrukce v adverbálním tvaru se spojovací partikulí *te* a pomocným slovesem pro vyjádření kategorie aspektu.⁵⁶

(121) a) *Džimoto de wa akumei takaku, hjóban ga warui koto wa*

rodiště LOC TOP zlá.pověst vysoký.AVF, hodnocení NOM špatný.NPST NMZ TOP

šitte ita.

ví.AVF je(AUX).PST.

To, že ve svém rodišti jsem nechvalně proslulý a mám špatnou pověst, jsem věděl.

b) *Demo, bengoši jatteru no wa šitte wa ita.*

ale, obhájce dělá.NPST NMZ TOP ví.AVF TOP je(AUX).PST.

Ale to, že dělá obhájce, jsem věděl (intonační prominentnost na slově věděl)

Predikační část predikativních rámců, tj. výraz, jenž následuje po [PRED_{AVF} *wa*], je v případě slovesných konstrukcí sloveso *suru*, v případě adjektivních konstrukcí pak sloveso *aru* (případně adjektivum *nai*, viz 5.2.2). Tyto výrazy pak plní funkci pomocných predikativů (AUX), podobně jako sloveso *iru* v konstrukcích typu (121), nesou tedy hlavní predikační kategorie, především čas a polaritu. Jak sloveso *suru*, tak i existenční sloveso *aru* jsou pro tuto funkci vhodně disponovány vysokou mírou schematičnosti svého konstrukčního obsahu a současně svojí prototypičností ve vztahu k typu konstrukce. Sloveso *aru* je prototypickým výrazem ontologických konstrukcí, proto se v predikativních konstrukcích váže k adjektivům, jež mají taktéž ontologický profil. Sloveso *suru* je oproti tomu prototypickým slovesem pro procesní konstrukce, proto se v predikativních konstrukcích váže ke slovesům. Ze stejného důvodu se sloveso *suru* jako expletivum pojí s verbálními substantivy v predikační pragmatické funkci, kde utváří přísudek. I tam se pak může vyskytovat partikule *wa* – [VN *wa suru*]:

(122) a) *Seiseki wa jokatta ši, warito joi to iwareru daigaku o*

prospěch TOP dobrý.PST a, relativně dobrý.NPST říká.CND.NPST univerzita ACC

socugjó-šite imasu.

absolvuje.AVF je(AUX).NPST.

Prospěch jsem měl dobrý a mám vychozenou relativně dobrou vysokou školu.

b) *Činamini socugjó wa šite imasu.*

mimochoodem absolutorium TOP dělá(AUX).AVF je(AUX).NPST.

Mimochoodem, maturitu mám.

Funkci partikule *wa* v predikativních a adverbialních konstrukcích zde spatřujeme v prominentním uvedení lexému, čímž se utváří rámec, prostor, do něž je zasazena predikace, kterou vyjadřuje sloveso. V případech s adverbialním užitím predikativů či s adverbiem, jako jsou příklady (118c–118e), je adverbialní výraz vytknut vůči jiným potenciálním adverbialním výrazům, jejichž počet závisí především na kontextu. Totéž lze říci o případech s verbálním substantivem (př. (122b)), kde je verbální substantivum vytknuto vůči jiným potenciálním verbálním substantivům. Podobně v případech predikativních konstrukcí s partikulí *wa* (př. (118a,b), (121b)) je obsah adjektivního či slovesného lexému vytknut vůči jiným potenciálním lexémům téže kategorie. Umístění partikule *wa* právě za predikativní lexém omezuje rozsah predikace pouze na dané adjektivum či sloveso.

Vytknutí, které se ve výše uvedených případech skrze funkci partikule *wa* realizuje, může mít dvojí podobu. Je-li kontextově omezen okruh potenciálních výrazů, jež mohou v dané pozici figurovat, je výsledkem relativně kontrastivní interpretace, daný výraz je vytknut v kontrastu k jiným potenciálně též možným výrazům. Toto odpovídá pojetí vytýkání (*toritate*), jak je definuje NKBKK (2009b).⁵⁷ Je-li kontextuální omezení okruhu potenciálních výrazů kontrastivních vůči výrazu vytknutému relativně malé, existuje zde tendence ke zdůrazňující interpretaci (Takebajaši 2004: 152). Potenciál ke kontrastivní interpretaci tedy predikativní konstrukce s *wa* sdílejí s TOPOSEM. Rozdíl spočívá v tom, že zatímco TOPOS má potenciál profilovat větné

téma, predikativní konstrukce s partikulí *wa* mohou pouze zdůrazňovat člen, s nímž se partikule pojí, tj. zvýšit jeho relativní kognitivní význačnost. Schopnost TOPOSU (oproti vytknutému lexému predikativní konstrukce) profilovat téma věty, vymezovat v rámci věty hlavní predikační rámec, pak dáváme do přímé souvislosti s jeho postavením vůči predikační složce, tj. s tendencí situovat TOPOS na začátek věty. Jak jsme již uvedli dříve, toto umístění je pro funkci TOPOSU motivováno především příhodností struktury komunikačního toku. Tuto skutečnost lze doložit na případech, kdy je právě konstrukce [NP *wa*] situována za predikační složkou. V takových případech přispívá partikule *wa* spíše ke zdůrazňující interpretaci než k interpretaci uvedení větného tématu.

(123) *Honki da jo, wataši wa.*

seriózní COP SFP, já TOP.

Myslím to vážně, tedy já.

Ve funkci zdůrazňujícího vytknutí lze podle Takebajašiho (2004) hledat historickou souvislost mezi partikulí *wa* (zapisovanou jako は, respektive へ) a koncovou partikulí *wa* (zapisovanou jako わ). V klasické literatuře lze doložit užití は^{wa} za predikativem na konci věty, tj. v pozici, v níž se v moderní japonštině užívá わ^{wa}.

(124) *Sate, sono bun wa tendžóbito mina miteši wa*

no, ten dopis TOP dvořané všichni vidí.PST TOP

Nu, ty dopisy už všichni dvořané viděli⁵⁸

Výše uvedené přispívá k pojetí jednotného konstrukčního schématu partikule *wa* v japonštině. Postavení prominentního vytknutého prvku, ať již v kontrastivní, či v zdůrazňující interpretaci, činí z predikativních konstrukcí s partikulí *wa* konstrukce příznakové oproti konstrukcím bez partikule *wa*. Výjimkou v tomto ohledu jsou případy některých perifrastických konstrukcí spony v přísudkové pozici (především při vyjadřování záporné polarity, tj. případy typu (119)), v nichž je souvšlyt partikule *wa*

a záporného pomocného predikativu (slovesa *aru* či adjektiva *nai*) výrazně ustálený, čímž je oslabena jeho vytýkací interpretace. Např. Narahara (2002: 142) uvádí, že v mluvené komunikaci je záporný tvar spony *de wa nai* mnohem běžnější než tvar *de nai*. Četnost výskytu přitom pokládáme za jeden ze znaků příznakovosti, a tedy i příklad typu (125b) pokládáme za příznakovější užití konstrukce spony se zápornou polaritou než příklad (125a).

(125) a) *Ija džibun wa hitori de wa nai jo. Kazoku wa mina koko ni*
ne sám TOP jeden LOC TOP není(AUX).NPST SFP. rodina TOP všichni zde DAT
iru jo.

je.NPST SFP.

Kdepak, já nejsem sám. Z mojí rodiny jsou tu všichni.

b) *Futari de nai jo.*

dva LOC není(AUX).NPST SFP.

To nejsou dva.

Otázka spony v japonštině je však značně komplikovaná a v této monografii pro její podrobnější rozbor není dostatečný prostor.⁵⁹

Na tomto místě se ještě vraťme ke specifickému užití partikule *wa*, konkrétně k užití ve slovesných konstrukcích s významem opakované realizace akce [V_{AVF}*te wa V*]. Příklady těchto konstrukcí uvádíme níže:

(126) a) *Josete wa kaesu nami o mite iru to, kokoro ga*
přiblíží.se.AVF TOP vrátí.ANF vlny ACC vidí.AVF je(AUX) CND, mysl NOM
šizumarimasu jone.

zklidní.se.NPST SFP.

Je uklidňující dívat se na to, jak se vlny odrážejí od pobřeží a vrací zpátky do moře.⁶⁰

b) *Jonaka, Kacukjó wa mikan hako ni kami o hatta cukue de,*

půlnoc, Kacukjó TOP mandarinka bedna DAT papír ACC přilepí.PST stůl LOC,

genkó jóši dake wa Ginza de katte kita rippa na no o

psací papír jen TOP Ginza LOC koupí.AVF přijde.PST skvělý LNK NMZ ACC

cukatte, kaite wa keši, mata kaite wa kešite

použije.AVF, píše.AVF TOP smaže.AVF, znovu píše.AVF TOP smaže.AVF

iru.

je(AUX).NPST.

Uprostřed noci si Kacukjó sedl ke stolu, což byla bedna od mandarinek polepená papírem, vzal psací papíry, které si schválně zašel koupit na Ginzu, a na ty nejlepší pak psal a zase mazal, a zase psal a mazal.

V příkladech (126) je význam opakované realizace akce založen na těsném souvštytu dvou sloves, jež vyjadřují v jistém smyslu protikladné akce. V příkladu (126a) je to vztah akce přiblížení se (sloveso *joseru*) a akce navrácení se (sloveso *kaesu*), kdy mořské vlny opakovaně připlouvají k pobřeží. V příkladu (126b) je to vztah akce psaní (sloveso *kaku*) a akce mazání (sloveso *kesu*), kdy Kacukjó opakovaně píše na psací papír. Vztah obou akcí tak lze chápat jako vztah kauzální – realizace první akce má za nutný následek realizaci akce související. Význam kauzálního vztahu v konstrukci [V_{AVF}*te* V] lze doložit i na příkladech, které vyjadřují opakování volní akce, tj. určitý zaužívaný zvyk či obyčej.

(127) *Uči no šudžin wa sanpo ni dekakete wa, nanika hirotte kaette*

domov GEN manžel TOP procházka DAT vyrazí.AVF TOP, něco sebere.AVF vrátí.se.AVF

kuru.

přijde.NPST.

Můj manžel, vždycky když si vyrazí na procházku, někde něco sebere a přinese to domů.⁶¹

U výše uvedených příkladů je to především první sloveso v konstrukci [V_{AVF}*te* V], které evokuje rámec, jehož kauzální součástí je sloveso druhé. Z toho důvodu má první sloveso prominentní postavení a vysokou míru význačnosti (Takebajaši 2004: 154). Tato význačnost je prvnímu slovesu udělena partikulí

wa. Jinými slovy, funkcí partikule *wa* ve slovesných konstrukcích s významem opakované realizace akce či zaužívaného zvyku je uvést první ze dvou sloves jako prominentní referenční prvek, na nějž je pak těsně (kauzálně) navázáno sloveso druhé. I v těchto konstrukcích tedy partikule *wa* plní stejnou funkci, jakou jsme pro ni identifikovali v jiných predikativních konstrukcích či v konstrukci TOPOSU. Tato skutečnost je pak plně v souladu s naším závazkem solidarity výrazového a obsahového plánu jazykového znaku a cílem nalézt jednotné konstrukční schéma pro konstrukce s partikulí *wa*.

V následujícím oddíle tedy shrneme schéma funkce partikule *wa* a obecnou strukturu obsahového plánu konstrukce [NP *wa*] ve vztahu ke konceptům PODMĚT a TÉMA.

6.6 Obecná struktura obsahového plánu konstrukce [NP *wa*]

V předchozích oddílech 6. kapitoly jsme analyzovali vybranou sadu konstrukcí s partikulí *wa*, abychom získali jednotné konstrukční schéma fungování této partikule v japonštině a mohli toto schéma konfrontovat s kategoriemi PODMĚT a TÉMA. Naším cílem je přitom posoudit vztah konstrukcí s partikulí *wa* k podmětovému prototypu, jež jsme v oddíle 4.3 vymezili jako spojení prototypu TÉMATU a prototypu KONATELE. To, že PODMĚT je v lingvistické literatuře obecně spojován se slovnědruhovou kategorií SUBSTANTIVUM, směřuje naši pozornost primárně na konstrukci [NP *wa*]. Řešíme tedy otázku, do jaké míry je konstrukce [NP *wa*] v japonštině reprezentací kategorie PODMĚT, případně kategorie TÉMA. Jako výchozí bod v analýze směrem od formy k obsahu jsme si zvolili konstrukci [NP *wa* NP], již jsme porovnávali především s konstrukcí [NP *no* NP], která má zdánlivě stejnou funkci, tj. profilovat přívlaskový vztah. Výsledek rozboru jsme pak v dalších částech oddílu 6.4 aplikovali na jiné konstrukce se jmennou frází a partikulí *wa*, abychom ověřili, zda v počátku stanovená funkce této partikule platí jednotně v různých typech konstrukcí.

Pro partikuli *wa* jsme ve všech vyšetřovaných konstrukcích shledali následující obecné konstrukční schéma:

Partikule *wa* v japonské větě uvádí na scénu výpovědi určitý výraz s nominálním obsahovým profilem jako prominentní prvek.

Nominální profil mají prototypicky substantiva. V méně prototypických případech však mohou partikuli *wa* pobírat také verbální substantiva či dokonce predikativy či výrazy jiných kategorií.⁶² Predikativy (tj. adjektiva a slovesa) pak partikuli *wa* nejčastěji pobírají v adverbálních tvarech, neboť tyto tvary neobsahují hlavní predikativní kategorie (mají nízký predikační náboj, a tím i relativně nominálnější profil).

Mezi výrazy, jež jsou prominentně uvedeny na scénu výpovědi partikulí *wa*, pro nás mají zvláštní postavení jmenné fráze, neboť mají nejprototypičtější jmenný profil, a proto jsou nejvhodnějšími kandidáty na klasifikaci jako *PODMĚT*. Pro konstrukci [NP *wa*] jsme pak zavedli koncept *TOPOS*, podobně jako jsme v 5. kapitole terminologicky ukotvili konstrukci [NP *ga*] s konceptem *NOMINATIV*. Při popisu obsahového plánu *TOPOSU* se pak zaměříme především na:

- příznakovost ve vztahu k typu konstrukce;
- abstrakci jednotného konstrukčního schématu z různých funkčních manifestací;
- specifičnost oproti případným jiným způsobům vyjádření *TĚMATU*.

V kapitole 5 jsme zavedli dichotomii ontologických a procesních konstrukcí. Při pádové analýze nám toto dělení umožnilo nastínit sémantické role *SUBJEKT* a *OBJEKT* ve vztahu k formě [NP *ga*], tj. ve vztahu k *NOMINATIVU*. Při analýze *TOPOSU* se ukazuje, že toto dělení je relevantní pro relativní příznakovost *TOPOSU* oproti *NOMINATIVU*. V ontologických konstrukcích se jmenovým, nominálně-adjektivním či adjektivním přísudkem je profilování *OBJEKTU* pomocí partikule *ga* relativně příznakovější, neboť tyto konstrukce jsou vzdálené nominativnímu prototypu, jímž je vyjádření *SUBJEKTU* (primárně pak *konatele*) v konstrukcích procesních. V procesních konstrukcích se naopak jeví profilování aktantu partikulí *wa* jako relativně příznakovější oproti profilování pádovému. Zvláštním případem jsou pak existenční kon-

strukce [NP *ni* NP *ga aru/iru*]. Ty jsou sice prototypem ontologických konstrukcí, avšak profilování OBJEKTU partikulí *wa* v nich má tendenci působit příznakově, neboť TOPOS má svým konstrukčním schématem blíže k funkci dativních konstrukcí (tj. [NP *ni*]), tak jak se tyto v ontologických konstrukcích užívají. Podobně jako dativ v ontologických konstrukcích i TOPOS profiluje vztahný bod (*landmark*) či referenční bod, tj. profiluje referenční rámec či pozadí pro profilování trajektoru (jímž je zde ontologický OBJEKT).

Funkci působit jako referenční bod a vymezovat tak predikační rámec plní TOPOS především na začátku věty, tedy předchází-li slovosledně hlavní predikaci. Právě tato vlastnost přibližuje TOPOS funkci dativu v existenčních konstrukcích. Konstrukce [NP *wa* NP *ga aru/iru*] se přitom od konstrukce [NP *ni* NP *ga aru/iru*] liší v prominentnosti, s níž je iniciální jmenná fráze profilována – TOPOS profiluje jmennou frázi jako prominentní prvek, zatímco dativ zde profiluje <LOKACI EXISTUJÍCÍ ENTITY> bez prominentnosti. Stejnou funkci, jakou má v existenčních konstrukcích, pak TOPOS plní i v dalších ontologických konstrukcích, například v konstrukcích s adjektivními či nominálně-adjektivními přísudky. V konstrukcích typu [NP *wa* NP *ga* ADJ], jejichž nejznámějším příkladem je věta *Zó wa hana ga nagai*. (Sloni mají dlouhé choboty.), je pak [NP *wa*] (v příkladu výraz *zó wa*) nikoliv vytčením genitivního doplnění, coby výsledek transformace [NP *no*] → [NP *wa*], nýbrž význačným referenčním bodem pro predikaci [NP *ga* ADJ] (v příkladu *hana ga nagai*), coby výsledek přímého konstruování určité referenční situace. Funkce vymezování predikačního rámce v souvislosti s postavením TOPOSU na začátku konstrukce je motivována především požadavkem interpretační efektivity, který v lineárním komunikačním toku vybízí nejprve k určení predikačního rámce a teprve následně k uvedení predikace.

V závislosti na kontextu může obecné konstrukční schéma TOPOSU, jímž je uvedení určitého nominálně profilovaného prvku na scénu výpovědi jako něčeho prominentního, nabývat různých specifických manifestací. Patří mezi ně především funkce větného tématu, kdy prominentní referenční bod zakládá rámec pro predikaci bez kontrastivní interpretace, funkce vytknutí kontrastivního referenčního bodu, kdy je obsah TOPOSU interpreto-

ván jako entita, která je postavena do opozice k jiné entitě (či skupině entit), v dané referenční situaci též potenciální, a funkce zdůraznění, kterou TOPOS plní především v postavení za predikační složkou a která se projevuje mj. jako funkce partikule *wa* v predikativních konstrukcích. Funkci větného tématu přitom řada japonských lingvistů klasifikuje jako TÉMA (*šudai*, *daimoku* apod.), funkci kontrastu (japonsky *taišó*, *taihi* apod.) pak lze klasifikovat jako funkci vytýkání (*toritate*). Faktory, jež určují konkrétní interpretaci TOPOSU, jsou nicméně z velké části kontextuální, na úrovni věty tedy pouze ze syntaktické struktury neprediktabilní. Konstrukční procesy také umožňují užít TOPOS ve větě více než jednou. Mluvčí tedy pro svoji predikaci může stanovit více než jeden význačný referenční bod.

(128) a) *Kjó wa Tanaka-kun wa kěki wa cukuru jo.*

dnes TOP Tanaka TOP koláč TOP vytvoří.NPST SFP.

Dnes Tanaka udělá koláč.

b) *Kjó wa Tanaka-sensei wa iráššaru.*

dnes TOP profesor.Tanaka TOP přijde.HON.NPST.

Pan profesor Tanaka dnes přijde. / Dnes přijde pan profesor Tanaka.⁶³

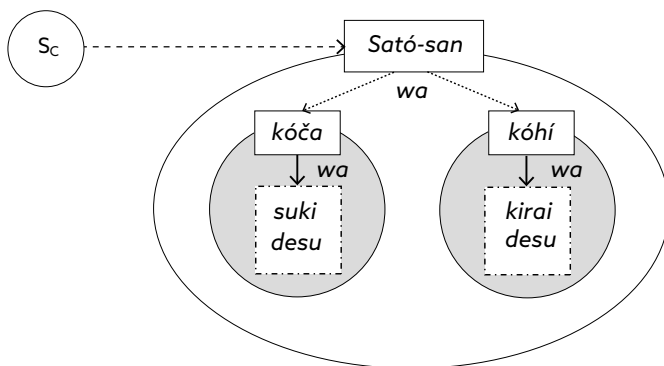
V příkladu (128a) figuruje TOPOS třikrát. Je zde obecná tendence interpretovat iniciální TOPOS jako větné téma, tj. bez kontrastivního významu. Druhý TOPOS může být interpretován jako užší vymezení predikačního rámce na osobu Tanaky, tedy opět bez kontrastivního významu. Kontrastivní interpretaci tedy může mít pouze TOPOS třetí, tj. výraz *kěki wa*.⁶⁴ Kontext (případně prozodie) však může kontrastivní interpretaci udělit i TOPOSU *Tanaka-kun wa*.⁶⁵ Příklad (128b) však naznačuje, že ani iniciální TOPOS nelze apriorně vyloučit z kontrastivní interpretace.⁶⁶ Nutnost vymezení predikačního rámce před vytknutím určité jmenné fráze z daného rámce pak ve větné struktuře motivuje postavení TOPOSU bez kontrastivní interpretace (tj. postavení TOPOSU jako větného tématu) před TOPOSEM s funkcí vytknutí (McClure 2000: 192). Toto pojetí je také v souladu s pojetím TOPOSU jako

konstruování „místa“ v aparátu Tomojuki Oky, jenž pro znázornění konstruování používá následující schéma:

(129) *Sató-san wa kóča wa suki desu ga, kóhí wa kirai desu.*

Sató TOP čaj TOP oblíbený COP.NPST ale, káva TOP neoblíbený COP.NPST.

Pan Sató má čaj rád, ale kávu rád nemá.⁶⁷

Obr. 9: Schéma vztahu TOPOSU jako větného tématu a ve funkci vytknutí

Kruh s označením S_c představuje konceptualizující subjekt (mluvčího). Šipka s přerušovanou čarou reprezentuje „mentální kontakt“ (psychologické zaměření pozornosti či neprocesní vztah). Šipka s tečkovanou čarou představuje asymetrický vztah. Textová pole s plnou čarou představují TOPOS, tj. význačný referenční bod. Vnější ovál představuje hlavní predikační rámec věty, jenž je nastolen výrazem *Sató-san* skrze funkci partikule *wa*. Vnitřní kruhy představují vedlejší predikační rámce predikací *suki desu* (má rád) a *kirai desu* (nemá rád). Vedlejší predikační rámce jsou nastoleny výrazy *kóča* (čaj) a *kóhí* (káva), skrze funkci partikule *wa*. Výrazy *kóča* a *kóhí* jsou referenčními body vedlejších predikačních rámců, jež jsou ve vzájemném kontrastu (kontrastivní interpretaci naznačujeme mj. šrafováním vnitřních kruhů).

McClure (2000: 192) uvádí, že případy výpovědí s třemi a více výskyty TOPOSU v rámci jedné věty jsou velmi výjimečné. Z kognitivního hlediska to není překvapivé, neboť TOPOS je výsledkem konstrukčních operací a kognitivní vlastnosti mluvčího (pozornost, paměť apod.) zde pro interpretaci

představují výrazně omezující faktory. Aktuálnost nastoleného predikačního rámce však současně není nutně omezena větou, v níž se TOPOS nachází. To je motivací pro Mikamim zdůrazňovaný koncept „přesahu tečky“ (*piriodogoe*), který jsme zmínili v části 3.4.1.

Funkci utvářet větné téma tedy pokládáme za pouze jednu z více funkcí, které může TOPOS v rámci výpovědi plnit. Všechny funkce jsou pak projekcí jednotného konstrukčního schématu, které spojuje jmennou frázi jako referenční bod s funkcí partikule *wa* prezentovat daný referenční bod jako prominentní prvek. Potenciál kontrastivního vytknutí i potenciál zdůraznění jsou přitom imanentní součástí tohoto konstrukčního schématu. Nicméně jak jsme uvedli na začátku 6. kapitoly, z hlediska informační struktury věty není TOPOS, tj. konstrukce [NP *wa*], v japonštině jediným prostředkem, jenž může fungovat jako vyjádření větného tématu. Z příkladů (87) zde vybereme konstrukce [NP \emptyset] a [NP *tte*] (které reprezentují příklady (87a) a (87c)), abychom vůči nim diferenčně vyšetřili TOPOS, a popsali tak specifikum konstrukčního schématu [NP *wa*] ve vztahu k funkci větného tématu.

Takebajaši (2004) poukazuje na skutečnost, že ve funkci označení TÉMATU lze v mnoha kontextech uplatnit kteroukoliv ze tří výše uvedených konstrukcí. Příkladem je (130) v kontextu náhlé změny tématu hovoru:

- (130) a) *Né, džinsei wa fušigi da jo ne.*
 b) *Né, džinsei \emptyset fušigi da jo ne.*
 c) *Né, džinsei tte fušigi da jo ne.*
 hele, život TOP zázračný COP SFP SFP.
 Hele, život je zázračnej, že jo.⁶⁸

Konstrukční schémata jednotlivých konstrukcí, jež vyjadřují TÉMA, však specificky omezují použitelnost konkrétních konstrukcí v určitých výpovědích. Konstrukce [NP \emptyset] a [NP *tte*] na rozdíl od TOPOSU nelze použít ve funkci vytýkání, tj. s kontrastivní interpretací.⁶⁹

- (131) *Mukašimukaši, aru tokoro ni, odžisan to obásan ga sunde imašita.*
 předávno, jisté místo DAT, dědeček KOM babička NOM bydlí.AVF je(AUX).PST.

*Odžísan wa/*ø/*tte jama e šibakari ni, obásan wa/*ø/*tte kawa e*

dědeček TOP hora ALL sběr.klestí DAT, babička TOP řeka ALL

sentaku ni ikimašita.

prádlo DAT jde.PST.

Kdysi dávno žili kdesi dědeček a babička. Dědeček chodil do hor sbírat klestí a babička k řece prát.

Specifičnost TOPOSU oproti konstrukcím [NP ø] a [NP *tte*] je nutně motivována specifičností konstrukčního schématu partikule *wa* oproti výrazům *tte* či oproti nulovému signifikantu ø. Tuto specifičnost spatřujeme ve funkci prominentního uvedení daného referenčního bodu. Jak jsme již zmínili v části 6.4.2, prominentní uvedení chápeme jako konstruování, jež se od konstruování primární význačnosti participantu (tj. od konstruování nominativem, [NP *ga*]) liší. Zatímco primární význačnost (fokalizace) spočívá v relativně nejvyšším, tj. centrálním zaměření pozornosti na určitého participanta predikačního rámce oproti jinému participantovi téhož rámce, prominentnost referenčního bodu spočívá ve vyzdvižení určitého prvku vůči pozadí, tj. vůči bázi daného konstruování. Touto bází může být konceptualizovaná komunikační situace, textové téma, případně jeho vybrané aspekty aj. Vyzdvižení určitého prvku jako něčeho prominentního vůči pozadí, bázi, tedy ve své podstatě odpovídá konceptu profilování, jak je užíván v Langackerově kognitivní gramatice.⁷⁰

Na tomto místě tedy můžeme shrnout konstrukční schéma, tj. obecný obsahový plán konstrukce [NP *wa*] následujícím způsobem:

Konstrukce [NP *wa*] představuje entitu se jmenným profilem, jež je mluvčím uvedena na scénu výpovědi jako prvek vůči určité konceptuální bázi prominentní.

Jestliže jsme si na začátku této kapitoly stanovili za cíl posoudit, do jaké míry lze konstrukci [NP *wa*] asociovat s pojmem TÉMA, můžeme konstatovat, že tato konstrukce není jediným prostředkem v systému japonského jazyka, jenž může plnit funkci větného tématu. Výraz, o němž van Oosten

(1984) hovoří jako o „reprezentantu“ TÉMATU, může být v systému japonského jazyka doprovázen i jinými výrazovými prostředky než jen partikulí *wa* (např. *te*, *nanka*, *koso*, \emptyset aj.), a přitom si podržet základní charakteristiku TÉMATU – vyjadřování toho, o čem se hovoří (*aboutness*). Současně lze také říci, že vyjadřovat větné téma není jedinou funkcí konstrukce [NP *wa*]. Tato konstrukce má potenciál se realizovat mj. ve funkci kontrastivního vytýkání či zdůraznění. Z těchto důvodů také konstrukci [NP *wa*] neklasifikujeme jako TÉMA, nýbrž pro ni zavádíme koncept TOPOS.

7 ZÁVĚREM

Předmětem této knihy je jazykový systém moderní japonštiny. Jazykový systém jako takový lze přitom nahlížet různě. My jsme si zvolili pojetí, jež k přirozenému jazyku a jeho gramatice přistupuje jako ke strukturovanému souboru konstrukcí, tj. symbolických jednotek znakové povahy, jež disponují určitými funkcemi. Při lingvistickém popisu takto pojatého jazykového systému se zavádějí a využívají kategorie, teoretické konstrukty, jejichž účelem má být především zvýšit generalizační a explanační potenciál daného popisu. Cílem této studie pak bylo především představit aparát, na pozadí kterého by bylo možno efektivně posoudit účelnost jedné konkrétní lingvistické kategorie – *PODMĚT*, a to v rámci systému jednoho konkrétního přirozeného jazyka – japonštiny. Jak vyplývá z našich závěrů ve 2. kapitole, kategorie *PODMĚT* v podobě větného členu se historicky objevuje v popisech pouze omezeného okruhu indoevropských jazyků a jen relativně nedávno. Různé lingvistické přístupy se přitom neshodují na povaze *PODMĚTU*, určité přístupy typologické však uznávají tuto kategorii jako kategorii univerzální, a tedy vhodnou pro využití v typologické klasifikaci jazyků světa. Zpochybnění tohoto východiska jsme demonstrovali v kapitole 3 na příkladu japonských lingvistických teorií, jež popírají potřebu kategorie *PODMĚT* pro popis japonštiny (souhrnně je lze označit pojmem *šugo haiši-ron*, v oddíle 3.4 jsme však představili i alternativní označení těchto teorií). Přítomnost obou opačných pólů teorií podmětu v japonštině (*nihon-*

go ťugo-ron) – uznávajícího i popírajícího – byla pro nás jednou z hlavních motivací pro analýzu větné struktury japonštiny se zvláštním zaměřením na podmětové charakteristiky.

Ve čtvrté kapitole této knihy jsme nastínili základní teoretická východiska našeho aparátu. Předvedli jsme pojetí věty jako konstrukce, která je vybavena predikačním nábojem v dostatečné míře k tomu, aby mohla plnit základní větnou funkci – vypovídat o určitém objektu to, jakým způsobem se realizuje či existuje jeho určitá okolnost. Svůj aparát jsme přitom vědomě zasadili do kontextu tzv. kognitivních přístupů k jazyku, a to především v tom ohledu, že ke kategoriím, jež se v jazyce projevují, přistupujeme jako ke kategoriím prototypovým, a současně pak v přístupu k jazykovému významu obzvláště zohledňujeme roli jazykového subjektu (mluvčího) a jeho kognitivních dispozic (např. perspektivizace, fokalizace, konstruování aj.) v procesu interpretace, tedy porozumění jazykovému znaku (včetně „konstruování“ významu). Z různých kognitivně orientovaných přístupů jsme pro účely své analýzy zvolili přístup konstrukční, který jsme demonstrovali mj. na vymezení základních slovních druhů v oddíle 4.5. Takto nastavená východiska nás nasměřovala k pojetí *PODMĚTU* jako prototypové kategorie, nikoliv však z hlediska syntaktického (jako se o to pokouší např. Šibatani 1985, viz 3.3.1), nýbrž z hlediska obsahového (sémantického), tj. jako spojení prototypického *KONATELE* a prototypického *TĚMATU*. Proto jsme kapitolu 5 věnovali analýze obsahové roviny konstrukce [NP *ga*], u níž lze očekávat konatelské charakteristiky, kapitolu 6 jsme pak věnovali především analýze konstrukce [NP *wa*], u níž lze na základě dosavadní literatury předpokládat obsahové a funkční charakteristiky *TĚMATU*.

Na základě naší analýzy lze konstatovat, že kategorii *PODMĚT* jako spojení prototypického *KONATELE* a prototypického *TĚMATU* nelze obecně usouvztažnit s žádnou konstrukcí z inventáře moderní japonštiny ve vztahu 1 : 1. Konstrukci [NP *ga*] jsme usouvztažnili s konceptem *NOMINATIV*, tj. s pádem, jenž na obsahové rovině vyjadřuje fokálně primárního participanta určitého predikačního rámce s vysokou informační hodnotou. Nominativ v japonštině v tomto ohledu odpovídá kognitivně-typologickému pojetí nominativu. Takto pojatému konstrukčnímu schématu nominativu však

neodpovídá sémantická role konatele ve všech případech. Konatel představuje pouze prototyp SUBJEKTU v tzv. procesních konstrukcích, tj. v konstrukcích, jež prototypicky profilují tranzitivní referenční situace. V tzv. ontologických konstrukcích, tj. konstrukcích, jež konstruují referenční situace bez akčního řetězce, slouží nominativ k vyjadřování OBJEKTU. Skutečnost, že jeden a tentýž pád – nominativ – lze obsahově usouvztažnit s různými sémantickými rolami, je důsledkem kognitivních motivací konstrukčního schématu nominativu a současně důsledkem odmítnutí objektivistického pojetí sémantických kategorií. Konstrukci [NP *wa*] jsme vyšetřovali na pozadí konceptu VĚTNÉ TÉMA v kognitivně orientovaném pojetí Jeanne van Oosten. Dospěli jsme k závěru, že VĚTNÉ TÉMA je jen jednou z více manifestací obecného obsahového schématu této konstrukce a může být spojeno i s konstrukcemi jinými. Konstrukčním schématem [NP *wa*] je uvedení určité entity se jmenným profilem na scénu výpovědi jako prvku, jenž je vůči určité konceptuální bázi prominentní, a jenž proto může sloužit jako referenční bod při vymezení predikačního rámce. Toto konstrukční schéma je taktéž motivováno kognitivně a umožňuje konstrukci [NP *wa*] mj. fungovat ve vytykácích konstrukcích s příznakem kontrastu. TÉMA pak představuje především prototypickou funkci [NP *wa*] v ontologických konstrukcích. Tak jako nelze přímo asociovat funkci partikule *wa* s konceptem TÉMA, nelze ani funkci partikule *ga* přímo asociovat s konceptem KONATEL. Ještě menší vazbu pak spatřujeme mezi partikulí *wa* a KONATELEM a partikulí *ga* a TÉMATEM. Za této situace je tedy klasifikace kterékoliv z konstrukcí [NP *ga*] či [NP *wa*] jako „PODMĚT“ do značné míry klasifikací *ad hoc*. My jsme zvolili za PODMĚT nominativní konstrukci [NP *ga*], neboť usouvztažnění PODMĚTU s NOMINATIVEM (v kognitivním pojetí nominativu) pokládáme za pojetí, které je v základní shodě s obecnými typologickými přístupy k PODMĚTU. Pro konstrukci [NP *wa*] jsme pak zavedli pojem TOPOS, jenž v sobě spojuje jak potenciál vyjadřovat VĚTNÉ TÉMA, tak i potenciál vyjadřovat jiné funkce dané konstrukce. Funkční polysémii gramémů *wa* a *ga* je takto možno odvozovat vždy od jednotného konstrukčního schématu.

Nedostatky dosavadních přístupů k otázce podmětu v japonštině spatřujeme v několika aspektech dotyčných teorií. Některé teorie přistupují

k podmětu jako k sémantické roli (subjekt), která je však velmi vágně definovaná a má různé formální projevy. Vágní také bývá rozlišení mezi konceptualizujícím subjektem (mluvčím, interpretantem) a podmětem věty jako větněčlenskou kategorií. Konceptualizující subjekt přitom může mít své referenční vyjádření ve struktuře věty, nicméně v mnoha případech tomu tak není, což souvisí s konceptem objektivního a subjektivního konstruování (viz 5.2). Taková vágnost se v důsledku projevuje snahou „naplňovat“ konceptem *PODMĚT* různé jazykové formy, mj. [NP *wa*], [NP *ga*]. Vyústěním této snahy pak bývá nutnost uznání „vícepodmětových“ konstrukcí. To však nutně koliduje s určitou apriorní představou, že jedné predikaci může odpovídat pouze jeden podmět.

Dalším z nedostatků, které v některých dosavadních teoriích spatřujeme, je prvek transformací z „hloubkové“ do „povrchové“ struktury. Transformace pokládáme za spekulativní prvek, jehož reálná přítomnost v kognitivních mechanismech souvisejících s řečovými aktivitami člověka je sama o sobě problematická. Analogie, kterou vnímáme jako součást kategorizačních procesů, přitom může být jen stěží pokládána za spolehlivý nástroj odhalení „hloubkové“ struktury, a jako argument transformacionalistických přístupů ji tedy odmítáme.

Výše zmíněné problémy náš aparát řeší následujícím způsobem. Z konstrukčního východiska přisuzujeme každé jazykové formě jednotný obsah – konstrukční schéma. To může být zdrojem funkční polysémie, vázané na specifické konstrukce. Konceptualizační procesy vedou mluvčího k užití konkrétní konstrukce s konkrétním konstrukčním schématem. Gramatiky různých jazyků se přitom svým inventářem konstrukcí přirozeně liší. Konstrukční schémata, která nacházíme u japonského *PODMĚTU* či *TOPOSU*, tak nemusí být v dané podobě jednotně vázána na formy v jazycích jiných. Z toho důvodu nepokládáme *PODMĚT* ve zde představeném pojetí za kategorii univerzální. Konstrukční přístup rovněž není zatížen spekulativností generativních a transformačních přístupů, neboť pracuje pouze s konstrukcemi (a jejich obsahovými plány), tak jak figurují v konkrétních textech. Tím, že *PODMĚT* i *TOPOS* vážeme na konkrétní konstrukce, nikoliv na apriorní koncepty větné stavby, nespatřujeme žádnou kontradikci v sou-

výskytu či vícerém výskytu kteréhokoliv z nich v konkrétních výpovědích – bereme je jako textovou skutečnost japonského jazyka.

Aparát, který jsme představili v této monografii, přirozeně sdílí jisté prvky s aparáty jinými. Vnímání podmětu jako alternativního pojmenování pro NOMINATIV je shodné s pojetím Seidži Koikeho (např. Koike 2001, 2010 aj.). Skutečnost, že koncepty NOMINATIV a TOPOS jsou pro klasifikaci konstrukcí [NP *ga*] a [NP *wa*] postačující, je v souladu s obecným postojem Akira Mikamiho (např. Mikami 1960, 1963). Konstrukční přístup a odmítání transformací pak sdílíme s kognitivně orientovanými teoriemi (např. Oka 2013; Hasebe 2007; Morijama 2008 aj.). Nelze však říci, že bychom touto prací považovali problematiku podmětu v japonštině i v obecně lingvistické rovině za beze zbytku vyřešenou. Některé dílčí otázky spojené s konstrukčními schémata PODMĚTU a TOPOSU zůstaly nezmíněny, stejně jako role těchto konceptů v textových útvarech přesahujících větu. Nabízí se především zasazení funkcí partikulí *ga* a *wa* do kontextu širšího spektra výrazů s funkcí vytýkání (*toritate*), jako jsou partikule *mo*, *koso*, *tte* a další, jež mají prakticky shodné vlastnosti morfologické. Tematika vytýkání se přitom v posledních letech dostává výrazněji do popředí zájmu, především v rámci přístupů *nihongogaku*. V neposlední řadě se k přehodnocení nabízí „podmětovost“ ve vztahu k typologickému zařazení japonštiny. Ryze syntaktická typologie začíná být pomalu opouštěna ve prospěch nových přístupů, které jsou více textově a kognitivně orientovány. V japonském prostředí jsou znovu tematizovány teorie, jež japonštinu klasifikují jako jazyk, jehož mluvčí mají tendenci při výstavbě textu preferovat konstrukce ontologické oproti konstrukcím procesním, zatímco indoevropské jazyky (reprezentované především angličtinou) jsou kladeny na opačný pól, tj. jsou klasifikovány jako jazyky, jež preferují procesní konstrukce proti ontologickým. Příkladem těchto teorií jsou Ikegami (1981, 1992 aj.), který japonštinu klasifikuje jako „jazyk typu *naru*“ (*naru gengo*) a angličtinu jako „jazyk typu *suru*“ (*suru gengo*), případně Kanaja (2003, 2004), který pro tutéž konfiguraci využívá dichotomii *aru* vs. *suru*.¹ Jelikož naše studie odmítá zjednodušenou klasifikaci typu [NP *wa*] = TÉMA a PODMĚT nenahlíží jako univerzální syntaktickou kategorii, pokládáme i klasifikaci japonštiny jako

jazyka typu SOV v tradičním greenbergovském pojetí či jako jazyka s prominencí PODMĚTU a TÉMATU (Li & Thompson 1976) za obtížně udržitelné.

Smysluplnost otázky existence podmětu v moderní japonštině přímo souvisí s vymezením kategorie PODMĚT. Jak jsme demonstrovali v této knize, pro konstrukčně orientované přístupy není zavádění této kategorie nezbytně nutné. Mj. pro účely didaktické pokládáme za efektivnější rozpracování konceptu TOPOS a dichotomie procesních a ontologických konstrukcí. Nemáme však v žádném případě snahu tvrdit, že pro kategorii PODMĚT (či pro koncept podobný) nelze v analýzách přirozených jazyků (včetně japonštiny) najít uplatnění žádné. Textová bohatost a pestrost „žité zkušenosti“ japonského jazyka nabízí široké spektrum dalších progresivních směrů lingvistického výzkumu. Tato kniha je vyjádřením snahy být pro některé z nich prvním krokem.

POZNÁMKY K JEDNOTLIVÝM KAPITOLÁM

1 Úvodem

- 1 Např. Comrie (1989). V aplikaci na japonštinu např. Shibatani (1990; 2009a; 2009b), Akiyama a Akiyama (2002), v českém prostředí např. Kraemerová (2000). Ti klasifikují japonštinu jako jazyk typu SOV. Jedná se obecně o nejrozšířenější a běžně přijímanou klasifikaci japonštiny.
- 2 Za reprezentativní v tomto ohledu může být pokládán Kanaja (2010) či práce japonského lingvisty Jošihiko Ikegamiho, např. Ikegami (1981).
- 3 Hoskovec (2010).
- 4 Willems (2011).
- 5 Např. Hoskovec (2010) či Ikegami a Morija (2009: 7).
- 6 Tento postoj nicméně nemá implikovat apriorní uznání monosémie funkčních gramatických jednotek. Spíše se přiklání k alternativě polysémie, podobně jako např. Croft (2001a).
- 7 <http://www.kotonoha.gr.jp/shonagon/> ; <http://chunagon.ninjal.ac.jp/> ; <http://nlb.ninjal.ac.jp/> [přístup 6. 1. 2017]

2 Podmět v historické perspektivě

- 1 Přelom období Edo (1603–1868) a období Meidži (1868–1912).
- 2 Zde je třeba upozornit na skutečnost, že Aristotelovi nejde o větu jako ryze jazykovou jednotku v nejširším slova smyslu, nýbrž o specifický typ konstrukce, jež odráží specifickou myšlenkovou strukturu – soud. To, že klasická řečtina disponuje kromě „soudů“ i jinými typy větných konstrukcí, je pro Aristotelovu logiku v podstatě irelevantní.

- 3 *Ptosis orthé* lze doslovně přeložit jako „rovný pád“. *Ptosis plagia* lze klasifikovat jako „nepřímý pád“ (*oblique*).
- 4 V dnešním pojetí bychom mohli oba pojmy dát do souvislostí s monovalenčními a polyvalenčními slovesy.
- 5 Macumoto (1991) připodobňuje *kāraka* též k tzv. hloubkovým pádům v rámci tzv. pádové gramatiky Charlese J. Fillmora.
- 6 Stejný postoj lze pozorovat u arabských gramatiků, o mnoho později pak také u Antoina Meilleta či některých japonských lingvistů.
- 7 Vlastním jménem ‚Abū Bišr ‚Amr ibn ‚Uṭmān ibn Qanbar, autor zřejmě nejvýznamnější arabské gramatiky *Kitāb Sibawajhi*, ‚Kniha Sibawajhiova“ (Versteegh 1997: 29).
- 8 Genitiv ponecháváme v tuto chvíli stranou, neboť nemá návaznost na sloveso, nýbrž na substantivum.
- 9 Blíže k pádům v oddíle 5.1.
- 10 Tento prvek může být chápán jako *regens* v širším významu. Arabský slovosled se řídí pravidlem *rectum post regens*, tj. řídící prvek předchází závislým doplněním (Macumoto 1991: 16).
- 11 Na *dependens* se nahlíželo jako na prvek nadaný potenciálností, zatímco na *terminans* jako na prvek nadaný aktuálností. Vztah obou měl tedy v jistém ohledu odrážet přirozený vztah hmoty a formy v mimojazykovém světě.
- 12 Prvek v závislostním vztahu lineárně řazený za slovesem je nazýván *obliquus*.
- 13 Modisté operovali s pojmy *constructio intransitiva* a *constructio transitiva*.
- 14 Spíše než o stavbě SVO se nabízí pojetí TVX, kde T = téma, V = přísudek, X = případně další jmenné fráze (především s pádem *oblique*).
- 15 Příklad ze střední angličtiny: *þam cyngre licodon þeran* → *the king liceden þeares* → *the king liked þears*. Výraz *cyngre* je v dativu, *þeran* v nominativu (a v kongruenci se slovesem). V druhé fázi výraz *king* pozbývá dativní koncovky. V konečné fázi mizí kongruence v čísle mezi slovesem a výrazem *þears*. (Lightfoot 1979: 231).
- 16 Za příklady konstrukcí s expletivy jsou běžně považovány konstrukce typu angl. *It rains*, něm. *Es regnet*, franc. *Il pleut*. Spektrum konstrukcí s expletivem je však obecně mnohem širší.
- 17 Jsou-li subjekt a objekt koreferenční, předchází subjekt objektu (jenž bývá vyjadřován jako zvrtné zájmeno).
- 18 Některé jazyky formálně (morfologicky) vyjadřují shodnost/odlišnost subjektů v různých klauzích souvětí.
- 19 Aktant ve vedlejší větě je realizován jako nulový (zamlčený), je-li koreferenční s aktantem v hlavní (řídící) větě (jenž však nemusí být subjektem).
- 20 Aktant ve vedlejší větě je realizován ve větě hlavní, přestože v ní nefiguruje sémanticky jako aktant.
- 21 Např. aktant vztažné věty lze přesunout do pozice tázacího výrazu v otázkových konstrukcích (tzv. *wh*-pohyb).
- 22 Souvisí např. s generativistickým konceptem „Principu rozšířené projekce“ (*Extended Projection Principle*).
- 23 Daneš (1966: 225).

- 24 Lze se setkat též s označením „fenogramatická rovina“ (např. Hoskovec mns(a): 14). Zkratka „mns“ v bibliografickém údaji se vztahuje k anglickému výrazu pro rukopis – *manuscript* a zde jí označujeme dosud nepublikovaný rukopis.
- 25 Rámec funkčního generativního popisu však bývá aplikován také na angličtinu, němčinu, ruštinu a některé další indoevropské jazyky.
- 26 Jedná se tedy o jednu z charakteristik podmětu, které uvádí i Falk. Viz str. 26–27.
- 27 Aktantem (oproti cirkumstantu) rozumíme „povinné“ doplnění vycházející z valenční struktury predikativu.
- 28 Používáme zde symboliku dle Comrieho (1989). Jiní, např. Niede (2007) používají pro patientní aktant tranzitivní konstrukce symbol O.
- 29 Hoskovec (mns(a): 219–220) nicméně explicitně deklaruje, že cílem jeho analýzy není poskytnout univerzální definici podmětu (jako větného členu).
- 30 Jazyk rošani bývá řazen do íránské větve indoevropských jazyků. Hovoří se jím v určitých oblastech Pamíru.
- 31 Podobně jako např. *dyirbal* je i *wangkumara* jedním z australských domorodých jazyků.
- 32 PODMĚT pro Comrieho není kategorií s binárním členstvím – člen vs. nečlen –, nýbrž kategorií s prototypickým členem a členy, jež jsou více či méně vzdáleny tomuto prototypu, nicméně stále jsou členy této kategorie. K prototypovému pojetí kategorií viz více v kapitole 4.
- 33 Comrie zde hovoří o „pragmatické roli“.
- 34 Lahu a lisu patří mezi tibeto-barmské jazyky, jimiž se hovoří v jižních oblastech Číny, v Thajsku či Myanmaru.
- 35 Tagalog (či tagalština) i ilokano jsou austronéské jazyky užívané především na Filipínách.
- 36 Viz Falkova charakteristika podmětu d. v (1) výše.
- 37 K charakteristice konstrukcí s „dvojím podmětem“ v japonštině se vrátíme v kapitole 3.
- 38 Skutečnost, že podmět (přinejmenším tak, jak jej definuje Keenan 1976) nelze v čínštině identifikovat, přitom Li a Thompson uznávají (1976: 479).
- 39 LaPollův přístup je v mnoha ohledech podobný přístupu Akira Mikamiho (viz oddíl 3.4).

3 Přístupy k podmětu v japonském lingvistickém prostředí

- 1 Také „standardní“ či „standardizovaný“ jazyk – 標準語 ^{hjódzungo}. Tento pojem se poprvé objevuje ve spisu japonského anglisty Jošizaburó Okakury *Nihongogaku ippan* (Nástin japonské lingvistiky) z roku 1890.
- 2 Tzv. 国字改良問題 ^{kokudzika irjómondai}.
- 3 Tzv. 言文一致 ^{genbun icci}.
- 4 Zde uvádím doslovný překlad. V závislosti na obsahovém pojetí však *kokugogaku* lze překládat různě, např. „japonská lingvistika“, „japonská filologie“ apod.
- 5 Dnes běžné označení lingvistiky. V období Meidži se však lze setkat i s jinými výrazy, např. 博言学 ^{hakugengaku}, přibližně s významem „filologie“ (Saiki a Wašio 2012: 7).
- 6 Mj. překlady *Principles of Comparative Philology* Archibalda Henryho Sycea (1874) z roku 1898, čás-

- tečné překlady *The Life and Growth of Language: An Outline of Linguistic Science* Williama Dwighta Whitneyho (1875) z roku 1899, *Progress in Language* Otta Jespersena (1894) z roku 1901 nebo překlad *The History of Language* Henryho Sweeta (1900) z roku 1912. (Tokieda 1956: 20–21). V tomto kontextu nelze opomenout primát japonštiny jako prvního jazyka, do něž byl přeložen Saussurův *Course de linguistique générale*, jenž v překladu Hideo Kobajašiho (1903–1978) vyšel poprvé jako *Ferudinan-do-Sošūru, Gengogaku genron* v roce 1928 v tokijském nakladatelství Okašoin.
- 7 Např. *Colloquial Japanese* (1863) Samuela Robbinse Browna, *A Japanese Grammar* (1868) Johanna Josepha Hoffmanna, *A Short Grammar of the Japanese Spoken Language* (1869) Williama George Astona či *A Handbook of Colloquial Japanese* (1888) Basila Halla Chamberlaina.
 - 8 Ueda v Německu studoval u Heymanna Steinthala, Georga von der Gabelentze, Augusta Leskiena, Karla Brugmanna, Eduarda Sieverse, Hermanna Osthoffa a Wilhelma Wundta (Heinrich 2012: 60). Jeho aktivity v oblasti formování japonského národního jazyka jsou nejčastěji zmiňovány v souvislosti s dvoudílnou sbírkou esejů *Kokugo no tame* (Pro národní jazyk) z let 1895 a 1903 a spisem *Hjódzungo ni cukite* (O standardním jazyce) z roku 1895.
 - 9 Dalšími byli např. Šinpei Ogura (1882–1944), který zkoumal příbuznost japonštiny s korejštinou, Fujij Iha (1876–1947), jenž zkoumal vztah japonštiny k rjúkjúštině, aj. (Jasuda 2004: 30).
 - 10 Kromě teorie gramatiky se Tokieda v poválečném období věnoval také otázkám didaktiky a jazykové politiky a svoji teorii aplikoval mj. na uchopení jazyka v jeho sociálních aspektech, v literárních textech či historickém vývoji.
 - 11 Hlavním inspiračním zdrojem zde byl především Wilhelm Wundt.
 - 12 Tato orientace mj. vyplývá ze zapojení *kokugogaku* do problematiky revize písemného systému.
 - 13 Blíže viz oddíl 3.4.
 - 14 Pojem *kokugo* se váže mj. k výuce japonského jazyka a literatury na nižších stupních japonského vzdělávacího systému a na pedagogických fakultách japonských vysokých škol.
 - 15 První dva díly Teramurovy trilogie vyšly v letech 1982 a 1984, poslední třetí díl vyšel posmrtně v roce 1991.
 - 16 Kuno se věnuje funkční lingvistice, Šibatani lingvistické typologii atp.
 - 17 Pomíjíme zde odštěpení směru tzv. didaktické gramatiky japonštiny (*nihongo kjóiku bunpó*) od *nihongogaku* (tj. od deskriptivní gramatiky japonštiny, *nihongo kidžucu bunpó*) na začátku tohoto tisíciletí, neboť není pro otázky naší studie relevantní. K tomuto vývoji viz blíže např. Iori (2011), Matela (2015) aj.
 - 18 Předmět i učebnice standardně ve svém názvu mají *Kokugo*. Jednotná systematizace Školní gramatiky je v Japonsku stále víceméně v počátcích.
 - 19 Ócukiho text byl ve skutečnosti hotov již roku 1882. K jeho vydání však došlo až o patnáct let později.
 - 20 Jde o úvodní větu povídky prozaika Osamu Dazaie *Hašire Melos* (Utíkej, Melosi!) z roku 1940, která je přepracováním Schillerovy balady *Die Bürgschaft*.
 - 21 Převzato z Koike, Udžie a Akimoto (2007: 44). Koike zde jako příklad uvádí učebnici *Atašaši kokugo I* z nakladatelství Tókjó šoseki (『新しい国語 I』東京書籍).
 - 22 Takahaši zde uvádí pojem 陳述^{čindžucu}, což je specifický koncept v rámci *kokugogaku*. Bývá spojován s MODALITOU, případně PREDIKACÍ. Viz např. Koike (2010), Fiala (2011) aj. Tento pojem bude stručně zmíněn i v následujících kapitolách.

Poznámky

- 23 Původně vyšlo v roce 1941.
- 24 Právě *dži* jsou v tomto modelu nositeli predikační funkce *čindžucu*.
- 25 Jedná se o metaforický výraz, který lze překládat také doslovněji jako „struktura vnořených krabiček“.
- 26 Všechny příklady v této části jsou převzaty z Tokieda (2007: 74, 77, 78).
- 27 Výraz je etymologicky složen z morfémů 目 (oči) a 立 (stojí, vstává). Jelikož sloveso *tacu* je intranzitivní, je morfém *me* analyzovaný s podmětovým pádem.
- 28 Watanabe (1996: 205).
- 29 Watanabe též předkládá výraz ve fonologické formě *kopjura*.
- 30 Podrobněji ke Koikeho pojetí jednoslovných vět viz Koike (2002).
- 31 Zde je však nutno poznamenat, že Koikeho pojetí větného významu je poněkud nepropracované a vágní.
- 32 V Koike (2010) je pro překlad výrazů *džodžucu* a *džodžucu naijó* použito pojmů „dikce“ a „dikční/diktální obsah“, výraz *čindžucu* je pak překládán jako „modalita“. Věta je tam tedy popisována jako výraz, jenž splňuje podmínku „dikce a modalita“ (Koike 2010: 66). V této knize vycházíme z alternativního pojetí, kdy pro dichotomii *džodžucu* a *čindžucu* užíváme pojmy „propozice“ a „predikace“, čemuž je terminologicky blíže např. Fiala (2011).
- 33 Morfologické rozdíly mezi „koncovým tvarem“ (*šúšikei*) a „adnominálním tvarem“ (*rentaikei*) u tohoto typu predikativů v moderní japonštině již téměř neexistují (proto je výraz *fuku* v (8b) označen jako NPST; v Koikeho pojetí by bylo označení ANF). Starší vývojové fáze japonštiny tyto rozdíly udržovaly u všech typů predikativů.
- 34 Podrobněji viz Koike (2010: 124–127). Koike zde evidentně nerozlišuje sémantickou rovinu (SUBJ) a gramatickou rovinu (NOM, POD).
- 35 Volbu zakládám na skutečnosti, že vybrané teorie klasifikují jako „teorie o potřebnosti podmětu“ mj. Takebajaši (2004) a Oka (2013).
- 36 Kuno (1973) je upraveným japonským vydáním knihy *The Structure of the Japanese Language* z roku 1972.
- 37 Přibližně ve stejném smyslu jako topikalizace (*daimokuka*) u Koikeho (viz 3.2.4).
- 38 Podle Kuna se tato operace netýká jen genitivních jmenných frází, ale může být aplikována také na konstrukci [NP *ni*] označující <LOKACI> v konstrukcích s existenčními predikativy (Kuno 1973: 45):
<i>Njújoku ni kósó kenčiku ga</i>	→	<i>Njújoku ga kósó kenčiku ga</i>
New York DAT vysoká budova NOM		New York NOM vysoká budova NOM
<i>takusan aru.</i>		<i>takusan aru.</i>
mnoho je.NPST.		mnoho je.NPST.
V New Yorku je mnoho výškových budov.		To v New Yorku je mnoho výškových budov.
- 39 V generativistickém pojetí je v konfiguračních jazycích podmět tou NP, která je vyčleněna z VP a přímo řízena větou S. Předmět je obsažen ve VP. V nekonfiguračních jazycích pak nemá žádná NP výlučnou pozici, není tedy strukturální rozdíl mezi podmětem a předmětem, a tedy ani prostor pro uznání existence VP.
- 40 *Sonkeigoko* – predikativ je nahrazen lexikálním či morfologickým ekvivalentem s rysem *uctivosti*
- 尊敬語.

- 41 V generativistických teoriích tzv. arbitrární zájmeno (*arbitrary PRO*) nepodléhá „ovládání“ a má arbitrární referenci, tj. vyjadřuje všeobecného lidského konatele.
- 42 Formální substantivum, resp. nominalizátor *koto* je v analýzách vkládán za adnominální tvar predikativu ve snaze o oproštění klauze od modálních rysů věty, jež se mohou vázat na přísudkové tvary.
- 43 Blíží k prototypovému pojetí kategorií viz oddíl 4.3.
- 44 Příklady i analýzu Nittovy teorie vybíráme z Takebajaši (2004).
- 45 Různí japonští lingvisté užívají pro tuto dichotomii různou terminologii. Nitta označuje propozici pojmem ^{genpjošitai}言表事態, modalitu pak pojmem ^{genpjošaido}言表態度.
- 46 K dalším argumentům proti Nittovu pojetí podmětu skrze vztah osoby a modality viz Takebajaši (2004).
- 47 Parafrazováno dle Takebajaši (2004).
- 48 Nástin Kawabatova pojetí věty je v kapitole *Bunpó to imi* (Gramatika a význam) knihy *Bunpó II* (Gramatika II) z edice *Asakura nihongo kózó dai 6 maki* (6. svazek kurzu japonštiny Asakura) nakladatelství Asakura šoten z roku 2004. Autorem předchozí kapitoly téže knihy, *Šugo to džucugo o meguru bunpó* (Gramatika směřující k podmětu a přísudku), je Keisuke Onoe, jehož aparát představíme v následující části. Zde obojí přebíráme z Oka (2013: 40–48).
- 49 Jde především o knihu *Šugo o massacu šita otoko – Hjóden Mikami Akira* (Muž, který vymazal podmět – Biografie Akira Mikamiho) 『主語を抹殺した男 – 評伝三上章』 z roku 2006. Viz také Kanaja (2002, 2010) aj.
- 50 V tomto ohledu je Mikamiho teorie blízká Koikeho pojetí (viz 3.2.4), přestože oba autoři používají pro komplement odlišnou terminologii – *hogo* (Mikami), *hosokugo* (Koike). Je však také zapotřebí poukázat na skutečnost, že Koike prvek [NP *no*] neklasifikuje primárně jako komplement, neboť pády pojímá jako prvky rozvíjející predikativ. [NP *no*] v konstrukcích typu *zaimoku no okiba* uložičtě dřeva (tj. [NP *no* NP]) rozvíjí NP, a proto také Koike genitivní *no* neřadí mezi pádové partikule. Mezi autory, kteří stejně jako Mikami klasifikují *no* jako pádovou partikuli, patří např. Shibatani (1990: 347), Watanabe (1996: 224), Okimori a kol. (2006: 109–110) a další. Mikami (1960: 11) kromě genitivu (*zokkaku*) užívá také označení „adnominální pád“ (*rentaikaku*).
- 51 Viz též např. Koike (2010: 174), Watanabe (1974: 165–166), Okimori a kol. (2006: 96) aj. Mikamiho tvrzení v tomto ohledu není zcela úplné, neboť Školní gramatika klasifikuje neohebné modifikátory do více kategorií než jen *ADVERBIUM*.
- 52 Další příklady ve (23) jsou přebrány z Mikami (1963: 151–152).
- 53 Periferie se týká především vztahu partikule *wa* k výrazům *nara* a *demo*, tj. týká se podmínkových či přípustkových konstrukcí.
- 54 Případy, jež mají v povrchové rovině podobu [NP *ga* NP COP], tj. konstrukce, jež Kuno označuje pojmem ^{sókí}総記 (exhaustivní deskripce), Mikami uznává a označuje je pojmem ^{haita}排他 (exkluze).
- 55 Iori (2003: 58).
- 56 V generativistických teoriích jde nejčastěji o parametr, jenž způsobuje, že zájmeno, které se předpokládá v hloubkové struktuře věty, je za určitých podmínek z povrchové struktury vypuštěno. Jazyky, které mají tento parametr aktivní, se také označují jako „jazyky s nulovým podmětem“ (*null-subject languages*).

- 57 Jak naznačujeme v anotaci věty (27a), bez řádného kontextového ukotvení nelze jednoznačně určit referenta výrazu *džibun* (a to ani ve smyslu gramatické osoby).
- 58 Jedná se o žele vyráběné z hlíz zmijovce (*Amorphophallus konjac*).
- 59 Za „úhoří větu“ je tato konstrukce pokládána pouze v případě, kdy nemá být interpretována „identifikačně“ (tedy ve smyslu Já jsem úhoř.). Podrobněji k tomuto typu výpovědi viz např. Koike (2010: 69–72), Ikegami (2007: 32–41) aj.
- 60 Hlavním textem Jukawova pojetí podmětu je „*Šugo*“ *ni kan-suru kósacu* (Úvahy týkající se „podmětu“), který vyšel v 51. čísle časopisu *Gengo kenkjū* (Jazykové studie) v roce 1967. Zde nástin Jukawova přístupu k podmětu přebíráme z Takebajaši (2004).
- 61 Tato pozice není v moderních kognitivních vědách ojedinělá. Viz např. Bergen (2012).
- 62 Autorka díla je dnes známá jako Sei šónagon, dvorní dáma z rodu Kijohara, která působila na císařském dvoře císařovny Sadako (též Teiši). Její přesná životopisná data nejsou známa, ale narodila se zřejmě kolem roku 965. Překlad úvodní věty přebíráme od Miroslava Nováka, jehož překlad díla *Makura no sōši* vyšel ve sbírce *Zápisky z volných chvíl* v nakladatelství Odeon roku 1984.
- 63 Lze překládat též jako „vtělesněná syntax“.
- 64 V oblasti jazykovědného bádání bývá k propagátorům *nihondžin-ron* řazen mj. Jošio Jamada (Sýkora 2013: 287).

4 Nástin pojetí jazyka a základních lingvistických kategorií

- 1 K charakteristikám kognitivní lingvistiky jako součásti tzv. „druhé generace kognitivních věd“ viz např. Lakoff a Johnson (1999).
- 2 K projektu „sjednocené kognitivní vědy“ viz např. Feldman (2006).
- 3 Takto o lingvistice hovoří např. Hoskovec (mns(c)).
- 4 Ikegami (2002: 47) pro tento jazykový subjekt užívá jednotné označení „interpretant“.
- 5 Langacker (2008: 30).
- 6 Skrze zavedení konceptu „ideálního mluvčího“ byl subjekt (interpretant) v tomto smyslu eliminován také z rámce generativistického pojetí významu. Ve funkčně-strukturální lingvistice figuruje na místě subjektu kolektiv. V opozici k důrazu na psychologický charakter jedince tak stojí důraz na sociální charakter jazykového společenství.
- 7 Odkazujeme zde např. k metaforickým či metonymickým procesům, konceptuální integraci, schematizaci, kategorizaci, uspořádání figury a pozadí, sdílení pozornosti, sdílení intenci a k řadě dalších jevů, jež někdy bývají označovány jako „nejazykové“. K některým se vrátíme o něco detailněji v dalších částech této knihy.
- 8 Langacker (1987). Zde citováno z Uehara (1998: 22).
- 9 O klasickém pojetí se hovoří též jako o „definiční teorii kategorizace“ (Evans a Green 2006: 249).
- 10 Ve skutečnosti lze počátky prototypového pojetí vidět již u Ludwiga Wittgensteina (1889–1951), který v roce 1953 (respektive 1945) poukázal na problematičnost určení významu slova *Spiel* vztažením ke kategorii HRA v klasickém pojetí kategorií. Viz Taylor (1995: 38), Lakoff (1987: 16–17) aj.
- 11 Kromě povahy prototypových kategorií Eleanor Rosch a další badatelé poukazují na hierarchizaci

- kategorií do různých úrovní, přičemž zásadní roli hraje tzv. básová rovina, tj. rovina „uprostřed“ hierarchie uspořádané od obecného ke specifickému (Lakoff 1987: 13). Zde však tuto otázku ponecháváme stranou.
- 12 Podrobněji k prototypovému pojetí kategorií viz např. Lakoff (1987), Taylor (1995), Evans a Green (2006) aj.
 - 13 Analýzu prototypových jevů u jazykových kategorií a jazykových jevů demonstruje např. Taylor (1995).
 - 14 Pod tímto pojmem (japonsky ^{kodaigo} 古代語) se většinou rozumí nejstarší textově doložená forma japonštiny, tj. jazyka, jenž se užíval do období zformování se tzv. klasické japonštiny na konci 11. století (Okimori 2010: 21). Různí autoři dělí historická období vývoje japonštiny s různou mírou podrobnosti. Takebajaši (2008) neuvádí přesnou dataci, jako příklady své analýzy však využívá literární díla napsaná před koncem 11. století.
 - 15 Takebajaši zde pro podmět používá termínu ^{subu} 主部.
 - 16 Zde lze poukázat na skutečnost, že uvedená definice větné funkce v jistém smyslu implikuje univerzální přítomnost informační struktury ve větě.
 - 17 Jednoslovné substantivní věty dělí Takebajaši na zvolací (^{kandomeišiicigobun} 感動名詞一語文), např. *Nezumi!* Myš!, a toužící (^{kikjumeišiicigobun} 希求名詞一語文), např. *Mizu!* Vodu!
 - 18 Pojem „soukromý predikát“ (*private predicate*) užívá např. Nariyama (2003). Ikegami (2007) hovoří o výrazech tzv. „subjektivního chápání“ či „subjektivního konstruování“ (^{sukantekihaku} 主観の把握) – pojem přebírá z anglického *subjective construal*, jenž je součástí teorie kognitivní gramatiky Ronalda W. Langackera (zde užíváme výraz „konstruování“, s vědomím toho, že pojem *construal* zatím nemá v českém lingvistickém prostředí dostatečně zavedený ekvivalent). Příkladem tzv. soukromých predikátů jsou výrazy typu *Kanašii*. Je mi smutno., *Kowai*. Mám strach., *Samui*. Je mi zima., *Mieru*. Vidím to. aj. K případům vět se soukromými predikáty se vrátíme v dalších částech naší studie, především v 5.2.1.
 - 19 Na koncept MLUVČÍ je nutno nahlížet jako na komplexní koncept, zahrnující mj. konceptuální prostor, do něž mluvčí sám sebe nevyhnutelně situuje.
 - 20 Např. Koike (2010). Viz též část 3.2.4.
 - 21 Mikami nicméně tuto terminologii následně opouští ve prospěch řešení pomocí různých funkcí či stylů – ^{šiki} 式 – závislých klauzí.
 - 22 Jako další činitele lze uvažovat faktory kontextuální aj. Analýza konceptu PREDIKACE však přesahuje rámec této studie, a proto se zde funkčně omezíme na výše uvedené.
 - 23 V dalších krocích lze pak pozorovat jejich vzájemnou provázanost.
 - 24 Uehara reflektuje japonské lingvisty širšího spektra metodologických rámců (mj. Š. Hašimoto, S. Kuno, H. Teramura), svůj analytický aparát pak odvozuje od kognitivně-typologického aparátu Williama Crofta, s využitím kompatibilních prvků Langackerovy kognitivní gramatiky.
 - 25 Sémantické rysy jednotlivých tříd jsou valence, staticnost, trvanlivost a stupňovatelnost. Podrobněji viz Croft (1991: 65) či Uehara (1998: 28).
 - 26 Různé pragmatické funkce mají nicméně v různých jazycích různou míru prominentnosti.
 - 27 Skutečnost, že v japonštině přísudek ve větě běžně figuruje bez podpory referencí nastoleného výrazu, vede Ueharu k závěru, že v systému japonského jazyka hraje akt predikace důležitější roli

- než akt reference. Význam predikace spočívá především v tom, že nejlépe odráží vázanost gramatických morfémů, která je klíčovou pro vymezení zmíněných dvou nejzákladnějších syntaktických kategorií. Role predikace při strukturaci syntaktických kategorií v japonském jazyce také dokládá odlišnost japonštiny od jazyků, v nichž hraje zásadní roli akt reference (který s sebou nese význam výrazů, kategorizovaných jako ZÁJMENA. Uehara 1998: 85). Význam aktu predikace pro stavbu propozice (věty) v Hoskovcově aparátu také naznačuje, že čeština a japonština jsou si v tomto ohledu typově blízké.
- 28 Dalšími příznakovými predikacemi jsou pak např. modální predikace s výrazy *daró*, *ka* apod.
 - 29 Příklady přebíráme z Uehara (1998: 66). Označení gramému podtržením je naše vlastní.
 - 30 Dělení slovních druhů na tyto dvě kategorie je v příjemné shodě s tradičním japonským dělením na *taigen* (neohebná slova) a *jógen* (ohebná slova). Uehara tedy především systematizuje koncept flexe, *kacujó*.
 - 31 V tomto stručném nástinu ani ve zbytku knihy se nezabýváme funkcí adverbálního rozvití, v níž NA pobírají gramém *ni*. Neostrá hranice mezi N a NA představuje jistý problém pro jednoznačnou anotaci tohoto gramému. Jelikož NA mají historickou souvislost se substantivy, spatřujeme souvislost mezi výrazem *ni* v adverbální funkci nominálních adjektiv a dativní pádovou partikulí *ni*. Jelikož však NA definujeme jako výrazy, jež nepobírají pádové partikule, anotujeme *ni* u výrazů s výrazným charakterem NA jako konektém (LNK). U výrazů se substantivním charakterem potom anotujeme jako vyjádření dativu (DAT).
 - 32 Přebíráme z Uehara (1998: 100, 122).
 - 33 Uehara předkládá více než 40 příkladů VN, jež se prototypicky vyskytují v konstrukci [VN *suru*], u nichž skupina rodilých mluvčích posuzovala přijatelnost v konstrukci s pádovou partikulí vyjadřující akuzativ, tj. [VN *o suru*]. Po zprůměrování hodnot tvoří výsledky graduální škálu od „všemi zcela přijatelné“ (např. *irezumi*, tetování) po „všemi zcela nepřijatelné“ (např. *ai*, láska). Tato graduálnost a střední hodnoty (např. u výrazu *šukušó*, zredukování) jsou jen těžko postižitelné pomocí binárních rysů typu [+VN] vs. [-VN].
 - 34 Podrobněji k výrazu *džibun* coby prvku reflexivizace (v kontrastu k angličtině) z perspektivy kognitivní lingvistiky viz Uehara (2003).
 - 35 V jistém smyslu lze za konstrukční gramatiku označit i Langackerovu kognitivní gramatiku. Spektrum konstrukčních gramatik však není omezeno pouze na kognitivně orientované teorie. Blíže viz Evans a Green (2006, kapitola 20), Croft a Cruse (2004, kapitola 10) aj.
 - 36 Za příklad posunu konstrukce na škále schematičnosti lze označit proces gramatikalizace. Příkladem konstrukcí, jež lze situovat blíže středu lexikálně-gramatického kontinua, jsou v japonštině konstrukce vzniklé spojením pádových partikulí a slovesa (v určitém tvaru), např. *nicuite*, *tošite*, *nijotte* apod., jež obsahově vykazují vyšší míru specifičnosti než pádové partikule, současně však také vyšší míru schematičnosti ve srovnání např. se slovesy.
 - 37 Jedním z hlavních impulsů pro vznik tzv. konstrukčních gramatik byla snaha vyložit struktury idiomatických konstrukcí, z nichž některé mají charakter fixních a sémanticky vysoce specifických lexikálních jednotek, jiné pak mají schematičtější syntaktickou strukturu, z níž však nelze odvodit význam daného idiomu. Konstrukční gramatiky si tedy vzaly za cíl vybudovat takovou syntaktickou teorii, která dokáže postihnout i idiomatické konstrukce (často považované za něco, co je v rámci

systemu jazyka něčím marginálním), neboť taková teorie bude současně schopná postihnout i konstrukce neidiomatické.

- 38 Srov. též např. s Hoskovcovým pojetím věty jako komplexní systémové jednotky znakové povahy v Hoskovec (2010: 190–191).

5 Konstrukce s partikulí *ga*

- 1 Podtržený výraz je anotován jako spojovací partikule (*secuzoku džoši*). Má funkci spojit klauze do větších intonačních celků, pojí se na přísudkové tvary predikativů a s pádovou partikulí *ga* má etymologickou souvislost (Uehara 1998: 41).
- 2 Ke klíčovým pojmům tzv. kognitivní lingvistiky dnes již existuje velmi široké spektrum základní literatury. Na tomto místě za všechny zmiňme např. Geeraertse a Cuyckense (2007) či Evanse (2007).
- 3 Itó (2008) používá pojmu „schéma události“ (*event schema*). Přestože „schéma události“ se neomezuje pouze na případy dynamických událostí, volíme zde uvedenou terminologii proto, abychom přesněji zachytili co nejšířší spektrum pádových konstrukcí.
- 4 Princip vzniku obrazového schématu <VĚC> je totožný – vychází z abstrakce opakované smyslové zkušenosti interakce člověka s prostředím.
- 5 Výrazovou rovinu lokační konstrukce v japonštině zachycujeme jako [N *ni* N *ga* V], kde obsahu konstrukce [N *ni*] odpovídá obrazové schéma <NÁDOBA> a obsahu konstrukce [N *ga*] odpovídá obrazové schéma <VĚC>. Viz též 5.1.3.
- 6 Viz oddíl 4.3 a shrnutí, které podává Lakoff (1987). Též Comrie (1989).
- 7 Viz 3.2.4.
- 8 Např. pojetí pádu jako schopnosti substantiva morfologickou proměnou odlišovat podmět a předmět lze na japonštinu aplikovat těžko, neboť jak jsme předvedli v oddíle 4.5, japonská substantiva nedisponují flexí.
- 9 Příklady přebíráme z Iori (2001: 99).
- 10 Podobně jako Hoskovec (mns(a)) tedy nemáme potřebu zavádět kategorii slovesného rodu. Konstrukce [V(*r*)*areru*] pak může být součástí i jiných konstrukcí než jen tzv. přímého pasiva, neboť se neomezuje pouze na tranzitivní slovesa V_{tr} .
- 11 Viz především Goldberg (1995).
- 12 Volba právě této konstrukce je nicméně založena na sémantickém hledisku – volíme konstrukci se slovesem, jež vykazuje prototypické sémantické rysy tranzitivního slovesa, tj. slovesa, jež konstruuje predikaci prototypické tranzitivní situace (viz 5.1.1).
- 13 Koncept profilování přebírá kognitivně orientovaná lingvistika z psychologie a souvisí s jejím pojetím jazykového významu. V českém jazykovědném prostředí není v tomto ohledu tranzitivní užívání slovesa „profiluje“ (např. „výraz/konstrukce X profiluje Y“) zcela obvyklé a do značné míry se omezuje právě na kognitivně orientované práce. Pro naše potřeby budeme toto vyjádření dále užívat, neboť jeho obsahový plán je v souladu s naším pojetím jazyka.
- 14 Přebíráme z Langacker (1991: 215).
- 15 Příklad (39c) přebíráme z Kagejama (1996: 139).

- 16 K vlastnostem konatele viz též např. Ikegami (1992: 161–163).
- 17 NKBKK (2009a: 14–15).
- 18 Pro ilustraci uvádíme poměry výskytu [NP *ga*] vůči [NP *o*] v konstrukcích s bezpříznakovými tvary sloves z příkladu (39) v BCCWJ: *naguru* – 155 : 515; *jaburu* – 265 : 1374; *kowasu* – 168 : 995. Průměrný poměr [NP *ga*] k [NP *o*] je zhruba 1 : 4,9.
- 19 O roli schematizace v procesu vzniku schématu události, jež tvoří sémantický obsah konstrukce, jsme hovořili v úvodu této kapitoly.
- 20 Příkladem polysémie akuzativu je (38), kde [NP *o*] vyjadřuje místo; v (38a) počáteční bod pohybu, v (38b) místo pohybu. K dalším příkladům viz Morijama (2008), kapitola 4.
- 21 Příklad přebíráme z NKBKK (2004a: 19).
- 22 Přebíráme z Morijama (2008: 41). Symbol S_c označuje jazykový subjekt (mluvčího).
- 23 Poměr [NP *ga*] : [NP *o*] : [NP *ni*] je u vybraných sloves následující: *okuru* – 1233 : 6323 : 3693, *morau* – 431 : 4065 : 1110, *watasu* – 350 : 2554 : 2323. Průměrný poměr je zhruba 1 : 6,4 : 3,5. Tyto údaje jsou pouze ilustrativní, neboť statistická data nezohledňují polysémii konstrukce [NP *ni*] (tj. např. určení času).
- 24 Příklady (44a) a (44c) přebíráme z NKBKK (2009a: 19).
- 25 Příklad (45b) přebíráme z NKBKK (2009a: 19), příklad (45c) přebíráme z Morijama (2008: 45).
- 26 Podobně lze na kauzativní konstrukce typu [NP *ga* NP *o* V_{INTR}(s)*aseru*]/[KZR AGT INICIOVANÁ. AKCE] pohlížet jako na specifické případy konstrukcí tranzitivních.
- 27 V různých predikačních rámcích mohou být profilováni různí pasivní participant, nejen *patiens*. *Patiens* však v hierarchii pasivních participantů spatřujeme jako obecně nejvýše postavený.
- 28 „Procesní predikace zahrnuje kontinuální série stavů [...], z nichž každý profiluje relaci, [procesní predikace] distribuuje tyto stavy skrze kontinuální rozpětí [...] vnímaného času a využívá sekvenční snímání pro přístup k této komplexní struktuře. Proces se liší od odpovídající atemporální relace tím, že má temporální profil, určený jako rozpětí vnímaného času, skrze něž je profilovaný vztah sekvenčně snímán.“ (Langacker 1991: 81)
- 29 Tato skupina sloves představuje jednu ze čtyř slovesných kategorií podle klasifikace Haruhiko Kindaičiho (1913–2004). Ten slovesa dělil podle formálních i sémantických hledisek se zaměřením na kategorii slovesného aspektu ve vazbě na konstrukci [V_{AVF}*te iru*]. Specifikem dané skupiny sloves je, že se téměř výhradně užívají právě v konstrukci [V_{AVF}*te iru*]. Viz Koike (2010: 172), Kagejama (1996: 43–44) aj.
- 30 Sémantický charakter dvou skupin sloves uvedených v příkladech (49a–d) se formálně odráží v tom, jakým způsobem daná slovesa vyjadřují progresivní aspekt.
- 31 POS označuje sémantickou roli vlastníka (*posesor*).
- 32 Mezi jinými Ikegami (1981, 1992, 2006) poukazuje na skutečnost, že japonština patří mezi jazyky, v nichž je posese vyjadřována pomocí existenčních konstrukcí (tzv. *BE language*), oproti jazykům, v nichž je směr extenze opačný, tj. konstrukce pro vyjadřování posese se užívá pro vyjádření existence (tzv. *HAVE language*).
- 33 Morijama (2008: 61–62) hovoří též o „procesním užití“ ^{purposesuteki jōhō} プロセス的用法 a „ontologickém užití“ ^{sonzaironteki jōhō} 存在論的用法.
- 34 Na tomto místě předpokládáme u konstrukce [NP *ga* NP *ni* V] tentýž sémantický typ slovesa jako

- u konstrukce [NP *ni* NP *ga* V]. Pouze tehdy spatřujeme obě konstrukce z hlediska slovosledu ve vztahu vzájemné příznakovosti.
- 35 Někteří autoři (např. Morijama 2008) poukazují na nutnost odlišovat sémantické role pohybujícího se objektu (*mover*) a konatele, neboť každá z těchto rolí je konstrukčně specifická. V ditranzitivních konstrukcích je primární aktivní participant klasifikován jako konatel, primární pasivní participant jako pohybující se objekt (v našem aparátu *patiens*). V konstrukčním schématu pohybu pak vystupuje pohybující se objekt, nikoliv konatel. Pro nutnost rozlišovat konstrukční schéma pohybu a konstrukční schéma akce existují v kognitivně orientovaných pracích různé argumenty (např. odlišné pádové schéma obou typů konstrukcí). Zde se však touto otázkou podrobněji zabývat nebudeme.
- 36 Pro mluvčího představuje toto řazení nejmenší kognitivní zátěž, což funkčně usnadňuje interpretaci výpovědi.
- 37 Nominativ a ablativ také disponují odlišnými prototypy.
- 38 Příklad (51a) v kontrastu k (51b) vyznívá spíše ve prospěch konstruování typu Z mé strany bude podáno hlášení o výsledcích. Podobně též v příkladu (52).
- 39 Důvodem, proč nehovoříme o dichotomii „agentivní“ vs. „deagentivní“, je i v tomto případě skutečnost, že v našem aparátu nefigurují transformace, a tedy ani „odagentivnění“.
- 40 Sugai (2003: 181) poukazuje na skutečnost, že zatímco procesní konstrukce „popisují skutečnost uspořádání několika pádových členů ve vztahu k přísudkovému slovesu“, ontologické konstrukce vyjadřují hodnocení *modu existendi* objektu v rámci určité domény. Srov. též s Onocho přístupem v 3.3.5.
- 41 Schéma přebíráme ze Sugai (2002: 180).
- 42 Konstrukce tzv. přímého pasiva, jako např. [...] *gutaiteki na kingaku ga kimeraremasu*. ([...] bude určen konkrétní finanční obnos. BCCWJ: PB53_00324; 実著者不明 (2005) 『離婚問題これで安心』小学館) lze považovat za příklad konstruování, jež sice zahrnuje subjekt do rámce predikace, ale ponechává jej bez profilování (fakultativně může v těchto konstrukcích být SUBJ profilován jako [NP *ni*], [NP *nijotte*], někdy též jako instrumentál [NP *de*]).
- 43 Viz pozn. 18 na str. 241.
- 44 Schéma přebíráme z Morijama (2008: 36).
- 45 Český ekvivalent věty (55e) lze zachytit jako objektivní konstruování obr. 7b): Kruh vlevo v obdélníku představuje subjekt emoce, explicitně profilovaný koncovkou slovesa. Kruh vpravo v obdélníku představuje objekt (peníze). Asymetričnost emočního vztahu je vyjádřena tečkovanou šipkou (subjekt touží po penězích, emoční vztah peněz k subjektu není profilován a bezpříznakově se nepředpokládá jakákoliv jeho existence). „Objektivnost“ konstruování spočívá v tom, že diagram je platný pro případy, kdy toužící subjekt (o němž mluvčí vypovídá) je jmenná fráze kterékoliv osoby (zde elidovaný, avšak vyjádřený skrze kongruenční koncovku slovesa).
- 46 Příklady přebíráme z Morita (2007: 37).
- 47 Na tomto místě nepředpokládáme specifické kontextové faktory, jež mohou mít na interpretaci zásadní vliv. Hovoříme o nejméně příznakové výpovědní situaci.
- 48 V uvedených příkladech jsou to interní (56a, 56b, 56c) či externí část těla (56f, 56g, 56h), orgán, jenž přímo souvisí s daným pocitem, ale také místo, jež na těle vzniká důsledkem vnějšího vlivu

- a je spojeno s daným pocitem (56d, 56e), či dokonce vnější entita, která je konceptualizována jako původce daného somatického stavu (56i, 56j).
- 49 Otázkou modalit se v této knize podrobněji zabývat nebudeme. Pro zjednodušení zde nerozlišujeme mezi modalitou, evidencialitou (průkazností) apod.
- 50 Lze také říci, že slovesa derivovaná z adjektiv subjektivního konstruování (jako např. *hošigaru*, chce) sama nejsou „soukromými predikáty“.
- 51 K funkci věty viz oddíl 4.4.
- 52 Na sémantickou analýzu morfému *-ta* ve slovesných a adjektivních konstrukcích v naší studii bohužel není prostor. Přestože tento morfém bývá běžně klasifikován jako gramém minulého času, řada autorů se přiklání k názoru, že obsah daného morfému je v japonštině v mnoha případech výrazně modální. K tomuto tématu viz např. Koike (2010: 199), Takahaši (2005: 92–93), Maynard (2005: 360–362) aj.
- 53 Vztah subjektu k prvkům predikačního rámce není profilován v konstrukcích objektivního konstruování (viz obr. 7b)).
- 54 Na tomto místě ponecháváme detaily sémantické struktury zmíněných gramémů stranou.
- 55 Např. *Šinkokjú o šite šúči o tamocu.*
hlboký.nádech ACC dělá.AVF pozornost ACC udrží.NPST.
Zhluboka se nadechne a podrží si koncentraci.
(BCCWJ: PB39_00666; シャロン・サラ／藤峰みちか (訳) (2003) 『愛は時空を越えて』ハーレクイン)
- 56 Viz 3.3.1. K řešení téhož problému z perspektivy opozice „staré informace“ a „nové informace“ (旧情報 a 新情報) viz také např. Óno (1978), Fiala (2000) aj.
- 57 Frellesvig (2010) označuje *kakaridžoši* též pojmem „fokální partikule“ (*focus particles*). Partikule má také starší textově doloženou formu *namo* a spolu s dalšími byla součástí jevu tzv. *kakari-musubi* – shody kontextové/fokální partikule s tvarem přísudku.
- 58 Příkladová věta je úryvek z 9. oddílu díla *Ise monogatari* (Příběhy z Ise) z období kolem roku 920. Zde přebíráme z Koike a Akabane (2002: 132). Ústříčník velký, lat. *Haematopus ostralegus*, je pták z čeledi ústříčníkovitých.
- 59 Viz také bod č. 7 v Šibataniho charakteristikách podmětu (14) na str. 57.
- 60 Z této funkce se u partikule *ga* vyvinula funkce spojovací částice, kterou jsme ilustrovali příkladem (36) na začátku 5. kapitoly.
- 61 Podrobněji ke vztahu funkcí partikulí *ga* a *no* z diachronní perspektivy viz Jamada (2010). K hierarchii fokalizace prvků informační struktury viz Fiala (2000).
- 62 Tento příklad přebíráme z Koike (1994: 129–130).
- 63 Příklad (77a) je parafrází na příklad z Kimura (2002: 216), příklad (75b) je příklad (12) na str. 54 přebraný z Kuno (1973). Zde jej opakujeme.
- 64 Sloveso *šinu* zde chápeme jako sloveso, které označuje změnu stavu spíše než akci (vycházíme z chování daného slovesa v konstrukcích vyjadřujících příznakový aspekt). Proto jeho participanta klasifikujeme jako objekt. Připouštíme však, že toto určení není bezproblémové. Ke konstrukcím s bezpříznakovým užitím slovesa *šinu* přistupujeme jako k pomezím případům, resp. případům na periférii kategorie ontologických konstrukcí.

65 Symbolem (int.) označujeme výpovědní intenci, pro níž je asteriskem označená japonská věta nevhodná.

66 Např.: [...] *doko ga kinó ga čigau no ka to.*
kde NOM funkce NOM liší.se.NPST NMZ SFP CON.
[...] v čem se liší jejich funkce.

(BCCWJ: OM65_00006; 国会会議録 (2005))

Kimurova analýza se primárně týká dvoupodmětových vět v čínštině. Ilustrativní příklady však platí i pro japonštinu.

67 Nodův příklad je z ranního vydání deníku *Mainiči šinbun* z 21. února 1992 (str. 19).

68 Srovnajme též konstrukce [NP *ga*] a [NP *no*] z hlediska konstruování prominentnosti v přívlastkových konstrukcích (viz 5.4).

69 Srov. též např. s Ókado (2008: 74).

70 V kognitivní lingvistice se v těchto případech hovoří o tzv. ustálení (*entrenchment*) – určitý výraz skrze dostatečnou frekvenci užívání získává status jazykové jednotky, tj. status zvyklosti či „kognitivní rutiny“ (viz např. Evans a Green 2006: 119).

Příkladem toho, jak se v procesu jazykového vývoje může nominativní funkce z idiomatického výrazu zcela vytratit, jsou lexikalizované konstrukce typu *wagamama* (sebestředný), které již neprofilují vztah substantiva (*wa*) skrze partikuli (*ga*) – jsou „ustálené“ jako lexikální či frazeologické jednotky.

71 Kimura poukazuje na skutečnost, že konfigurace výrazů, jež pro svůj sémantický obsah mohou nebo nemohou figurovat v určitém typu konstrukcí s dvojitým podmětem, je jazykově specifický. Čínština sice disponuje konstrukcemi s dvojitým podmětem a somatickým predikativem, nemožňuje však konfiguraci typu (78a) ani (78b):

a2) * *Wó gǎnjúe dào nǐ rèshuǐdài tǐng tàng.* b2) * *Jiǎo rèshuǐdài tǐng rè.*
já ví.PST ty ohřívadlo velmi horký. noha ohřívadlo velmi horký.

Srov. též pozn. 48 na str. 245.

72 Srov. též se Sugaiovým pojetím „domény“: „[...] pod jednotkou zvanou doména (*domein*) si lze představit to, co je vymezováno jako přísudek a pádové jmenné fráze přímo navázané na přísudek, a co se blíží tradičnímu gramatickému pojmu „klauze“ (*secu*) [...]“ (Sugai 2002: 177)

73 Konstrukci, která je zde předmětem našeho zkoumání, tedy můžeme schematicky zapsat také jako [NP *ga*]/[NOMINATIV].

74 Právě konstrukce s existenčními slovesy jako prototyp jsou motivací pro označení tohoto typu konstrukcí atributem „ontologické“.

75 Pojem význačnost (*salience*) je obecně v kognitivních přístupech k jazyku užíván ve dvou základních (a vzájemně souvisejících) významech: tzv. kognitivní význačnost, která souvisí s momentální aktivací konceptů v konkrétních řečových situacích, a tzv. ontologická význačnost, což je chápáno jako v podstatě stabilní vlastnost entit mimojazykového světa ve vztahu k lidské kognici. Zde máme význačnost na mysli relativní fokálnost, stupeň zaměření psychologické pozornosti konceptualizujícího subjektu, tedy význačnost kognitivní. Blíže k pojmu význačnosti viz např. Schmid (2007).

76 Přebíráme z Morijama (2008: 72).

77 Např. Oka (2013) pro predikační rámec v našem pojetí používá tradiční japonský pojem *koto* (k tomuto pojmu viz 3.2.2).

- 78 Kagejamovy definice neakuzativních a netranzitivních sloves přebíráme z Takebajaši (2004: 280). Viz též Kagejama (1996).
- 79 Příklady přebíráme z Kagejama (1993: 56). JRCL představuje „Japonskou revoluční komunistickou ligu, národní výbor“, ultralevicové uskupení, o němž se běžně hovoří jako o „Jádrové frakci“.
- 80 Argumentaci o míře přirozenosti uváděných příkladů nelze textově doložit přítomností vs. absencí daného příkladu v korpusu. Hodnocení tedy přebíráme od autora (tj. přebíráme argument uvědomělosti jazykových norem rodilého mluvčího).
- 81 Anotace stejná jako v příkladu (85a).
- 82 Převzato z Takebajaši (2004: 190, 193).
- 83 Příklady (84b), (84d) a (84f) přebíráme z Takebajaši (2004: 195, 196).
- 84 Anotace příkladu (85b) je stejná jako (85a). Anotace příkladu (86b) je stejná jako (86a).
- 85 Vyjádření odlišné míry přirozenosti vyjádření pomocí symbolů [?] a ^{??} rovněž přebíráme z Takebajaši (2004) společně s oběma příklady.
- 86 Tyto lexémy vznikly následující syntézou: 格好 (vzhled) + 良い (dobrý) → ^{kakkó} 格好 ⁱⁱ + ⁱⁱ 良い → ^{kakkóii} 格好 ⁱⁱ + ⁱⁱ 良い (fešácký); 気持ち (pocit) + 悪い (špatný) → ^{kimochi} 気持ち ^{warui} + ^{warui} 悪い → ^{kimochiwarui} 気持ち ^{warui} 悪い (nechutný); 気色 (zjev) + 悪い (špatný) → ^{kisoku} 気色 ^{warui} + ^{warui} 悪い → ^{kisokuwarui} 気色 ^{warui} 悪い (odporný). V těchto případech se jedná o spojení [NP \emptyset] s ADJ v nominativním vztahu. Srov. s příkladem z BCCWJ:
Kimoči ga warui.
 pocit NOM špatný.
 Je mi špatně.
- (LBp9_00032; 五條瑛 (2001) 『プラチナ・ビーズ』集英社)
- 87 Zde je nutno ponechat prostor pro případy, jež jsou předmětem procesu ustálení.

6 Konstrukce s partikulí wa

- „Ve většině gramatik japonštiny se té části věty, která je označena partikulí は, říká *téma*. Je to to, o čem mluvíte a obvykle bývá na začátku věty.“ (McClure 2000: 183) V této kapitole se zabýváme konstrukcemi, v nichž je partikule *wa* běžně zapisována znakem *kany* は (respektive ^), tj. nebudeme se podrobněji zabývat funkcemi koncové (modální, emfatické) partikule *wa*, která bývá zapisována znakem *wa* わ (respektive ▽).
- Podobně jako v případě „zamlčení“ pádové partikule *ga*, o němž jsme hovořili v předchozí kapitole, i konstrukce s absencí gramému, jenž by byl nositelem funkce TÉMATU, chápeme jako specifické konstrukce, nikoliv jako výsledek transformací. I zde lze poukázat na jistou stylistickou či žánrovou příznakovost těchto konstrukcí.
- Podle McClura může ve stejné funkci jako *tte* vystupovat také výraz *toiuunowa*.
- Jak naznačuje anotace příkladů, mnohá označení TÉMATU mají v japonštině perifrastickou podobu.
- Příklad (88a) přebíráme z Takebajaši (2004: 138). Příklady (88c–88e) lze pokládat za kanonické a objevují se v širokém spektru japonských lingvistických prací (viz též kapitola 3).
- Analýzu dvoupodmětových konstrukcí (tj. konstrukcí s dvojím nominativem) v našem pojetí jsme předvedli v oddíle 5.5.

- 7 Příklad (89) je opakováním příkladu (13) na str. 54.
- 8 Podrobněji k vytykání v japonštině viz též NKBBK (2009b) či práce Jošiko Numaty.
- 9 Miroslav Novák (1982) používá pro výraz *kakaridžoši* (případně *keidžoši*, což je pouze jiné čtení téhož zápisu) označení partikule „vztahové“. Výraz *fukudžoši* pak překládá jako partikule „doplňující“. Obě dvě kategorie pak bere jako podskupiny partikulí „kontextových“.
- 10 Výjimkou z tohoto pravidla jsou podle Koikeho případy, kdy na místě oné „konkrétní skutečnosti“ figurují vlastní jména či výrazy, jimiž mluvčí odkazuje sám k sobě.
- 11 Úvodní věta pohádky o Broskevnickovi (*Momotaró*) bývá v japonské lingvistické literatuře hojně citována v různých variantách. V příkladu (91a) citujeme z BCCWJ. Zvýraznění podtržením je naše vlastní.
- 12 Podle Františka Daneše je otázka „známé (kontextově zapojené, staré, dané) informace“ ve vztahu k „nové (kontextově nezapojené) informaci“ pouze jedním ze tří aspektů aktuálního členění, přičemž dalšími jsou právě „komunikační artikulace“ (tj. vztah tématu – toho, o čem se mluví – a rématu – toho, co se o daném tématu říká) a různé stupně komunikačního dynamismu. (Daneš 1985: 188)
- 13 Příklady přebíráme z Takebajaši (2004: 134).
- 14 Příklady přebíráme z Takebajaši (2004: 133). Příklad (93b) viz též jako (88a).
- 15 Podobně bohatá je i terminologie související s REMATEM, která zahrnuje pojmy jako „jádro“, „ohnisko“, „nová informace“ aj.
- 16 Tu spojujeme se jmény Karel Hausenblas (1923–2003), Miroslav Červenka (1932–2005) či Lubomír Doležel (1922–2017).
- 17 Van Oosten (1986: 46) v této souvislosti používá anglický pojem „aboutness“, který se relativně běžně objevuje v pracích z oblasti informačních věd, pragmaticky orientované jazykovědy, filozofie aj. a který nemá v češtině odpovídající ekvivalent.
- 18 Van Oosten tuto skutečnost ilustruje na příkladu věty „Joan waved her arms wildly, and finally Horace saw her.“, která nabývá odlišných interpretací, je-li evokovanou scénou (tedy textovým tématem) setkání na letišti, či situace v restauraci. V tomto ohledu nelze textové téma ztotožňovat s Hoskovcovým situačním ukotvením výpovědi/textu (viz 4.1).
- 19 Příklad (95a) přebíráme z Takebajaši (2004) (viz též př. (88a) a (93b)), příklad (95b) přebíráme z Noda (1996: 41), příklad (95c) je citace z Kanaja (2002: 54), příklad (95d) je citace z díla Masudži Ibuseho *Šúkin rjóko* (Cestování za penězi) z roku 1937, příklad (95e) je citace z <http://kitemi0en.kitemi.net/e11529.html> [22/02/2017]. *Nigirizuši* je typ suši (pokrmu z rýže a ryb). *Edokko* je označení člověka, jenž pochází z hlavního města (Tokio, dříve Edo) a jenž mj. vykazuje jisté povahové rysy, přičítané právě jeho původu.
- 20 Přebíráme z Takebajaši (2004: 141). Výraz *Fudó* zde odkazuje k chrámu Rjúsendži buddhistické školy Tendai v tokijské čtvrti Meguro, jenž je zasvěcen božstvu Fudó Mjóó.
- 21 Příklady (88)–(100) přebíráme z Takebajaši (2004). Příklad (88b) je opakováním (93b).
- 22 Příklad (101a) přebíráme z Óno (1999: 203), příklad (101b) je variací, kterou přebíráme z Takebajaši (2004: 149). Doplnění symbolu \emptyset a podtržení klíčových výrazů je naše vlastní.
- 23 Analýza, kterou představujeme v této části, se vztahuje i na případy vět se jmenným přísudkem bez spony. Máme zde na mysli příklady typu (69c) *Kore wa mijakodori*. Tohle je ústřičník. aj. Má-li

- dotyčná konstrukce dostatečný predikační náboj z jiných zdrojů, nepotřebuje nutně sponu k tomu, aby byla větou (viz 4.4).
- 24 Příklad (102a) je opakováním (88b), příklad (102b) je opakováním (96), příklady (102c) a (102d) přebíráme z Koike (2010: 71).
- 25 V mluvené komunikaci je při interpretaci konstrukce znovu zapotřebí uznat též roli prozodických prostředků.
- 26 Tyto teorie zahrnují derivace jedné funkce z druhé (tématu z kontrastu, kontrastu z tématu), strukturální či sémantickou jednotu obou funkcí aj.
- 27 Klasifikace vztahů mezi jmennou frází ve větách se jmenným přísudkem má v japonské lingvistické literatuře relativně dlouhou tradici. Např. Akira Mikami pro vztah „inkluzivní tematické konstrukce“ užívá označení 措定^{sotei} (předpoklad), pro „selektivní tematické konstrukce“ pak označení 指定^{sitei} (specifikace). Viz např. Oka (2013: 114) aj.
- 28 K otázce referenčního bodu viz mj. Odani (2001), odkud také přebíráme příklady (103) a (104).
- 29 Citováno z van Oosten (1986: 52).
- 30 Oka užívá pojmy 支配領域^{shihaijōiki} (oblast kontroly) a 場^{ba} (místo).
- 31 Příklady přebíráme z Odani (2001: 49).
- 32 Kitahara, Jasuo 1981: *Nihongo no sekai 6 Nihongo no bunpō* [Svět japonštiny 6 Japonská gramatika]. Tokio: Čúó kóronša. 北原保雄 (1981) 『日本語の世界6 日本語の文法』中央公論社. Citováno z Takebajaši (2004: 150).
- 33 Příklad (106) přebíráme z BCCWJ. Jako přísloví – knižní výraz obsahuje sponu ve formě užívané ve starších vývojových fázích japonštiny. Příklad (107) je v literatuře běžně se vyskytující věta, kterou jsme v této knize již zmínili jako (29b) a (88c).
- 34 Mezi „pragmaticky“ orientované analýzy, jež kladou důraz spíše na kontextové než na strukturální faktory, lze kromě výše zmíněné Koikeho práce zařadit také Takamoto (1995–1996), Ikegami (2007) aj. Interpretáční a strukturální analýzu „úhoří věty“ v komparatistické perspektivě pak nabízí Tokizaki (2003).
- 35 Jako další kontextuální faktory lze brát např. kulturní znalosti stravování, znalosti kulturně-sociálních norem při objednávání, otázku, na niž má být odpověď *Boku wa unagi da.* odpovědí, apod.
- 36 Příklad (108a) je opakováním (23a), (29a) a (88d).
- 37 Příklad (109a) přebíráme z Takebajaši (2004: 150), příklad (109d) je opakováním (57i).
- 38 Lze též podotknout, že v příkladech (108b) či (110) lze jen těžko uvažovat o „topikalizaci“ genitivního prvku, neboť dané věty by byly s konstrukcí [NP *no*] na místě konstrukce [NP *wa*] neinterpretovatelné.
- 39 Opakování příkladu (25a).
- 40 Polyvalenční adjektiva v typologickém přístupu k jazykům chápeme jako méně prototypická.
- 41 K této skutečnosti blíže viz např. Ikegami (2007).
- 42 Příklad je opakováním (32).
- 43 Je-li jako *TOPOS* konstruována jiná osoba než mluvčí, je zde tendence interpretovat tuto jmennou frázi jako *OBJEKT*. Je-li jiná osoba než mluvčí konstruována jako *SUBJEKT*, jedná se o objektivní konstruování, což většinou doprovází formální projevy predikační složky věty (doplnění modální

- mi prostředky, užití tvarů predikativů, jež slouží k objektivnímu konstruování apod.). S ohledem na výraznou roli kontextuálních faktorů je však nutno zde hovořit v rovině tendencí, o absolutní gramatické pravidlo na úrovni věty se nejedná.
- 44 Příklad (115a) přebíráme z Noda (1996: 75), příklad (115b) přebíráme z Oka (2013: 107).
- 45 Např. generování tématu jako výsledek topikalizace pádového komplementu (a dalších transformačních operací) vs. přímé vložení tématu k jinak vágním predikacím apod. Podrobněji viz Noda (1996: 75–82).
- 46 K analýze konstrukčních schémat partikulí *kara* (ABL) a *e* (ALL) aj. viz např. Morijama (2008: 210–213).
- 47 Zde pomíjíme případy, kdy je jako TOPOS profilován OBJEKT, a soustředíme se na situace, kdy je jako TOPOS profilována LOKACE EXISTUJÍCÍ ENTITY (v těchto situacích je OBJEKT většinou profilován pádově, tj. jako nominativ).
- 48 Dativní participant tak může nabývat sémantických rolí <CÍLOVÝ BOD POHYBU>, <PARTNER AKCE>, <VÝSLEDNÝ STAV AKCE> apod.
- 49 K podrobnější analýze konstrukčního schématu partikule *ni* (DAT) viz např. Morijama (2008), kapitola 5, též Sugai (2002) aj.
- 50 Opakujeme zde (40b) *Boku wa sono koto o urešiku omou*. Já z toho mám radost.; (46) *Wataši wa izen mafurá o nusumaremašita*. Mně už kdysi ukradli šálu.
- 51 I zde ponecháváme stranou faktory prozodické, které nicméně ustupují do pozadí v případě psaného textu.
- 52 Zatímco ontologická význačnost má značně objektivní povahu, kognitivní význačnost je záležitostí subjektivní. Viz též pozn. 75 na str. 247.
- 53 Srov. s konceptem „sdíleného a nového tématu“ (*shared and new topic*) v McClure (2000: 187–188).
- 54 Při vymezení slovních druhů jsme nezaváděli funkci modifikace predikativů, a tedy ani adverbia jako slovní druh. Pro tuto chvíli nicméně můžeme adverbia chápat jako neohebná slova, jež nepobírají pádové partikule a jsou ve funkci modifikace predikativů bezpříznaková. Celá situace je však obecně komplikovanější, neboť japonská adverbia mohou modifikovat nejen predikativy, ale i celé predikace.
- 55 O neostré hranici mezi substantivy a jmennými adjektivy jsme pojednali v oddíle 4.5.
- 56 Jelikož s sebou připojování partikule *te* na adverbální tvar u mnoha slovesných paradigmat nese proměnu adverbálního morfu, užívá se pro celou konstrukci [_{AVF} *te*] (především na poli *nihongogaku* a didaktiky japonštiny jako cizího jazyka) též pojem „*te* tvar“. Zde adverbální tvary se spojovací partikulí *te* jednotně anotujeme jako AVF.
- 57 Viz 6.4.2.
- 58 Příklad je z *Makura no sóši* (Důvěrné sešity, viz pozn. 62 na str. 240), 136. odstavec. Zapsáno さて、その文は、殿上人みな見てしは。Přebíráme z <http://www.manabu-oshieru.com/daigakujuken/kobun/makura/136.html> [22/2/2017]. Miroslav Novák v Sei (1984: 106) překládá následovně: „Omlouvám se, vaše dopisy už četli všichni dvořané,“ [...].
- 59 Problematika spony v japonštině zahrnuje mj. bohaté tvarové paradigma, jehož užívání je regulováno nejen syntaktickými, ale i stylistickými či jinými faktory. Blíže viz např. Narahara (2002).
- 60 Příklad (126a) je opakováním (92b).

- 61 Přebíráme z Tanaka (1997: 71).
- 62 Například výrazy adverbialní.
- 63 Přebíráme z McClure (2000: 193).
- 64 Danou interpretaci si lze představit např. jako „Dnes tedy Tanaka udělá koláč (nebude tedy dělat dort, i když dříve avizoval, že upeče obojí).“
- 65 Danou interpretaci si lze představit např. jako „Dnes tedy Tanaka udělá koláč (a Suzuki udělá dort, i když dříve oba společně avizovali, že každý z nich upeče obojí).“
- 66 Pro interpretaci „dnes(_{TEMA} TOPOS) profesor Tanaka(_{KONTRAST} TOPOS)“ lze u věty (128b) uvažovat např. o kontextu „Pan profesor Tanaka dnes přijde (zatímco profesor Jošida se omlouvá a nedorazí).“ Pro interpretaci „dnes(_{KONTRAST} TOPOS) profesor Tanaka(_{KONTRAST} TOPOS)“ lze uvažovat např. o kontextu „Dnes přijde pan profesor Tanaka (zatímco zítra přijde profesor Jošida, i když dříve společně avizovali, že se oba zúčastní události v obou dnech).“
- 67 Příkladovou větu i schéma přebíráme z Oka (2013: 107). Totéž také viz Oka (2012: 102–103). Schéma zde předkládáme v upravené podobě (přizpůsobujeme je schématu subjektivního a objektivního konstruování z části 5.2.1).
- 68 Příklady (130) a (131) přebíráme z Takebajaši (2004: 220, 237, 238, 240). Příklad (131) je variací na (91a).
- 69 K analýze konstrukcí [NP \emptyset] a [NP *tte*] podrobněji viz Takebajaši (2004).
- 70 Srov. s Langacker (2008: 66): „Jako bázi pro svůj význam si výraz vybírá určitý rozsah konceptuálního obsahu. Říkejme tomu jeho konceptuální **báze** (*base*). V širším pojetí je konceptuální báze určitého výrazu ztotožněna s jeho maximálním rámcem ve všech doménách dané matrice (nebo všech doménách, jež jsou při dané příležitosti dostupné). V o něco užším pojetí je jeho báze ztotožněna s bezprostředním rámcem v aktivních doménách – tj., ta část, která je postavena „na scénu“ a do popředí jako obecné ohnisko pozornosti. V rámci tohoto prostoru scény je pozornost zaměřena na určitou specifickou strukturu, které říkáme **profil** (*profile*) [...]. Profil může být také charakterizován jako to, k čemu vnímáme, že daný výraz odkazuje nebo na co ukazuje v rámci své báze (jeho konceptuální referent).“ Srov. též s pojmem DOMÉNA na rovině lexikální sémantiky v Hoskovec (2008).

7 Závěrem

- 1 V Ikegamiho pojetí je „jazyk typu *naru*“ jazykem, jenž textově preferuje ten typ konstrukcí, jehož prototypem jsou konstrukce se slovesem *naru* (nastane) s obsahovým rysem netranzitivnosti, neaktivnosti, samovolnosti (*džihačusei*) apod., tedy to, co odpovídá našemu pojmu ontologická konstrukce. „Jazyk typu *suru*“ pak je jazykem, jenž textově preferuje typ konstrukcí, jehož prototypem jsou konstrukce se slovesem *suru* (dělá) s obsahovým rysem tranzitivnosti, aktivnosti apod., tedy to, co odpovídá našemu pojmu procesní konstrukce. Kanajovo pojetí je v podstatě shodné, pouze na místě slovesa *naru* operuje s jiným netranzitivním slovesem – *aru* (je), jež je v našem pojetí prototypickým jádrem kategorie ontologických konstrukcí. Ke kritice těchto typologických přístupů viz např. Noda (2015).

SUMMARY

Subject in Modern Japanese

The aim of the present study is to evaluate the functionality of the descriptive category subject in modern Japanese. In the first chapters I briefly review the origin and evolution of the concept of subject in modern linguistics, especially within syntactic and typological research. I introduce multi-level approaches to sentence structure analysis and selected typological theories.

In the following chapter an outline of how subjecthood is approached in Japanese Linguistics is presented. In chapter 4 I introduce the theoretical background of my own theory, including the notion of linguistic categorization, meaning, sentence and construction. On cognitive and typological grounds, I also define basic word classes. The first four chapters provide relevant theoretical background for analyzing subject as a linguistic category whose central members are both prototypical agents and prototypical topics.

Chapters 5 and 6 represent a constructional analysis of [NP *ga*] and [NP *wa*], describing them in terms of schemas. The analysis is based on cognitive approach to grammar and goes from form to content (function). [NP *ga*] is classified as nominative – the participant of the basic domain

of conceptualization which is construed by the speaker as the most salient participant of the predication scope. I associate it with the role of subject within precessual constructions and with the role of object within ontological constructions. For [NP *wa*] a category of topos is set and defined as the entity with nominal profile which is introduced to the scene of utterance as a prominent element against the conceptual base. This general schema allows the topos to function as the sentence topic or to receive a contrastive focus (*toritate*) etc. In the analysis, I take account of the conceptual motivations, subjective and objective construal, and I try to address both notorious and peripheral constructions with an integrated apparatus. Since at the level of sentence, no single form corresponds to the subject prototype, I consider implementation of the category into the description of Japanese an *ad hoc* step (and for typological reasons, I associate subject in my description with the nominative case, i.e. with the construction [NP *ga*]).

LITERATURA

- Akiyama, Nobuo – Akiyama, Carol 2002: *Japanese Grammar*. New York: Barron's Educational Series.
- Aristoteles 1959: *O vyjadřování*. Přeložil Antonín Kříž. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Barešová, Ivona – Dyrťtová, Monika 2014: *Problematika české transkripce japonštiny a pravidla jejího užívání*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Bergen, Benjamin K. 2012: *Louder Than Words: The New Science of How the Mind Makes Meaning*. New York: Basic Books.
- Comrie, Bernard 1989: *Language Universals and Linguistic Typology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Croft, William 1991: *Syntactic Categories and Grammatical Relations: the cognitive organization of information*. Chicago: University of Chicago Press.
- Croft, William 2001a: *Radical Construction Grammar*. New York: Oxford University Press.
- Croft, William 2001b: *Explaining Language Change: An Evolutionary Approach*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Croft, William 2005: Logical and typological argument for Radical Construction Grammar. In *Construction Grammars: Cognitive grounding and theoretical extensions*. Eds. Jan-Ola Östman, Mirjam Fried. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Croft, William 2007: Construction Grammar. In *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Eds. Dirk Geeraerts, Hubert Cuyckens. Oxford: Oxford University Press, s. 463–508.
- Croft, William – Cruse, Alan 2004: *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cuboi, Eidžiró 2002: 3. Džuseisei to ukemi [3. Zasaženost a pasivum]. In *Ninči gengogaku I: Džišó kózó [Kognitivní lingvistika I: Struktury událostí]*. Ed. Jošiki Nišimura. Tokio: Tókjó

- daigaku šuppankai, s. 63–86. 坪井栄治郎 (2002) 「3. 受影性と受身」 西村義樹編『認知言語学 I : 事象構造』東京大学出版会.
- Cuboi, Eidžiró 2004: Tadósei to kóbun II: Tai to tadósei [Tranzitivita a konstrukce II: Rod a tranzitivita]. In *Ninči bunpó-ron II [Teorie kognitivní gramatiky II]*. Ed. Jošihisa Nakamura. Tokio: Taišúkan šoten, s. 205–246. 坪井栄治郎 (2004) 「他動性と構文II : 態と他動性」 中村芳久編『認知文法論II』大修館書店.
- Cukimoto, Hiroši 2008: *Nihondžin no nó ni šugo wa iranai [Mozkům Japonců není podmětu zapotřebí]*. Tokio: Kódanša. 月本洋 (2008) 『日本人の脳に主語はいらない』講談社.
- Cukimoto, Hiroši 2009: *Nihongo wa ronriteki dearu [Japonština je logická]*. Tokio: Kódanša. 月本洋 (2009) 『日本語は論理的である』講談社.
- Cunoda, Tasaku 1991: *Sekai no gengo to nihongo [Jazyky světa a japonština]*. Tokio: Kurošio šuppan. 角田太作 (1991) 『世界の言語と日本語』くろしお出版.
- Daneš, František 1966: A three-level approach to syntax. *Travaux Linguistiques de Prague 1, L'école de Prague d'aujourd'hui*. Eds. František Daneš, Karel Horálek, Vladimír Skalička, Pavel Trost, Josef Vachek. Praha: Akademia, s. 225–240.
- Daneš, František 1985: *Věta a text – Studie ze syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Evans, Vyvyan – Green, Melanie 2006: *Cognitive Linguistics – An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Evans, Vyvyan 2007: *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Falk, Yehuda N. 2006: *Subjects and Universal Grammar: An Explanatory Theory*. New York: Cambridge University Press.
- Feldman, Jerome A. 2006: *From Molecule to Metaphor: A Neural Theory of Language*. Cambridge: MIT Press.
- Fiala, Karel 2000: *Nihongo no džóhó kózó to tógo kózó [Informační a syntaktická struktura japonštiny]*. Tokio: Hicudži šobó. カレル・フィアラ (2000) 『日本語の情報構造と統語構造』ひつじ書房.
- Fiala, Karel 2011: Essence of the Sentence: On the Predicative Function, Modality and Speech Act. In *Between Philology and Hermeneutics*. Ed. Kazuhiro Matsuzawa. Nagoya: Graduate School of Letters, Nagoya University, s. 27–36.
- Frellesvig, Bjarke 2010: *A History of the Japanese Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.) 2007: *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Genetti, Carol 2014: *How Languages Work: An Introduction to Language and Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldberg, Adele E. 1995: *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Greenberg, Joseph H. 1966: Some Universals of Grammar with Particular Reference to the

- Order of Meaningful Elements. In *Universals of Language*. Ed. Joseph H. Greenberg. New York: MIT Press, s. 73–113.
- Halliday, Michael A. K. 2004: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Hodder Arnold.
- Harris, Roy – Taylor, Talbot J. 1997: *Landmarks in Linguistic Thought I: the Western tradition from Socrates to Saussure*. London: Routledge.
- Hasebe, Yoichiro 2007: Contrastiveness of the Japanese Particle Wa Following Relational Elements. *Doshisha Studies in Language and Culture* 10/2, s. 199–225.
- Heinrich, Patrick 2012: *The Making of Monolingual Japan*. Bristol: Multilingual Matters.
- Hoskovec, Tomáš 2008: Od významu v jazyce ke smyslu v textu. O dobrodružství strukturalistické cesty. *Slovo a slovesnost* 69/1–2, s. 110–131.
- Hoskovec, Tomáš 2010: Věta a výpověď ve znakovém pojetí jazyka. In *Karlík a továrna na lingvistiku. Prof. Petru Karlíkovi k šedesátým narozeninám*. Eds. Aleš Bičan, Petra Macurová, Jana Zmrzlková. Brno: Host – Masarykova univerzita, s. 190–199.
- Hoskovec, Tomáš (mns(a)): *Formální morfologie litevštiny ve funkčním popisu jazyka*. Dosud nepublikovaný rukopis.
- Hoskovec, Tomáš (mns(b)): *Slovní druhy a větné členy v češtině (profesoru Miroslavu Komárkovi in memoriam)*. Dosud nepublikovaný rukopis.
- Hoskovec, Tomáš (mns(c)): *Strukturalismus dnes. Starý projekt jazykově-znakového uchopení díla a nové možnosti strukturální sémantiky*. Dosud nepublikovaný rukopis.
- Chafe, Wallace 1994: *Discourse, Consciousness, and Time – The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Chomsky, Noam 1965: *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: The M.I.T. Press.
- I, Yeonsuk 2002: Kokugogaku – gengogaku – kokugaku [Nauka o národním jazyce – lingvistika – národní nauka]. *Nihon no gengogaku – 30nen no ajumi to konseiki no tenbó (Gengo. 30šūnen kinen bessacu) [Lingvistika v Japonsku – Třicetiletý progres a perspektivy tohoto století (Jazyk. Zvláštní vydání k 30-letému výročí)]* 31/6, s. 15–26. イ・ヨンスク (2002) 「国語学・言語学・国学」『日本の言語学—三〇年の歩みと今世紀の展望』(『言語』30周年記念別冊)31/6: 15–26.
- Ikegami, Jošihiko 1981: “Suru” to “naru” no gengogaku – Gengo to bunka no taiporodží e no širon [Lingvistika „dělání“ a „nastávání“ – Pokus o teorii jazyka a kultury]. Tokio: Taišūkan šoten. 池上嘉彦 (1981) 『「する」と「なる」の言語学—言語と文化のタイポロジーへの試論』大修館書店.
- Ikegami, Jošihiko 1992: Šigaku to bunka kigóron – Gengogaku kara no pásupektiv [Poetika a kulturní sémiotika – Perspektiva lingvistiky]. Tokio: Kódanša. 池上嘉彦 (1992) 『詩学と文化記号論—言語学からのパースペクティブ』講談社.
- Ikegami, Jošihiko 2002: Šizen to bunka no kigóron [Sémiotika přírody a kultury]. Tokio: Hósó daigaku kjóiku šinkókai. 池上嘉彦 (2002) 『自然と文化の記号論』放送大学教育振興会.
- Ikegami, Jošihiko 2006: Eigo no kankaku – nihongo no kankaku: “Kotoba no imi” no šikumi [Cit angličtiny – cit japonštiny: Struktura „významů slov“]. Tokio: Nippon hósó šuppan kjóikai.

- 池上嘉彦 (2006) 『英語の感覚・日本語の感覚：〈ことばの意味〉のしくみ』日本放送出版協会。
- Ikegami, Jošihiko 2007: *Nihongo to nihongo-ron [Japonština a teorie japonštiny]*. Tokio: Čikuma šobó. 池上嘉彦 (2007) 『日本語と日本語論』筑摩書房。
- Ikegami, Jošihiko – Morija, Mičijo 2009: *Šizen na nihongo o ošieru tame ni – Ninči gengogaku o fumaete [Pro výuku přirozené japonštiny – Se zohledněním kognitivní lingvistiky]*. Tokio: Hicudži šobó. 池上嘉彦、守屋三千代 (2009) 『自然な日本語を教えるために—認知言語学をふまえて』ひつじ書房。
- Iori, Isao 2001: *Atarašii nihongogaku njúmon – Kotoba no šikumi o kangaeru [Nový úvod do japonské lingvistiky – Uvažování o struktuře řeči]*. Tokio: 3A Corporation. 庵功雄 (2001) 『新しい日本語学入門—ことばのしくみを考える』スリーエーネットワーク。
- Iori, Isao 2003: „Zó wa hana ga nagai“ njúmon – *Nihongogaku no čiči Mikami Akira [Úvod do knihy „Zó wa hana ga nagai“ – Otec japonské lingvistiky Akira Mikami]*. Tokio: Kurošio šuppan. 庵功雄 (2003) 『「象は鼻が長い」入門—日本語学の父 三上章』くろしお出版。
- Iori, Isao 2011: *Nihongo kidžucu bunpó to nihongo kjóiku bunpó [Deskriptivní gramatika japonštiny a didaktická gramatika japonštiny]*. In *Nihongo kjóiku bunpó no tame no tajó no apuróči [Různorodé přístupy pro didaktickou gramatiku japonštiny]*. Eds. Acuši Mori, Isao Iori. Tokio: Hicudži šobó, s. 1–12. 庵功雄 (2011) 「日本語記述文法と日本語教育文法」森篤嗣、庵功雄編 『日本語教育文法のための多様なアプローチ』、1–12. ひつじ書房。
- Itó, Taketo 2008: *Imédži-sukíma ni motozuku kaku patán kóibun – Nihongo no kóibun moderu tošite [Konstrukce pádových vzorců založené na obrazových schématech – Jakožto konstrukční model japonštiny]*. Tokio: Hicudži šobó. 伊藤健人 (2008) 『イメージ・スキーマに基づく格パターン構文—日本語の構文モデルとして』ひつじ書房。
- Jamada, Masahiro 2010: *Kaku džóši „ga“ no cúdzíteki kenkjú [Diachronní studie pádové partikule „ga“]*. Tokio: Hicudži šobó. 山田昌裕 (2010) 『格助詞「ガ」の通時的研究』ひつじ書房。
- Jasuda, Tošiaki 2004: *Nihongogaku wa kagaku ka – Sakuma Kanae to sono džidai [Je „nihongogaku“ věda? – Kanae Sakuma a jeho doba]*. Tokio: Sangenša. 安田敏朗 (2004) 『日本語学は科学か—佐久間鼎とその時代』三元社。
- Kagejama, Taró 1993: *Bunpó to gokeisei [Gramatika a slovtvorba]*. Tokio: Hicudži šobó. 影山太郎 (1993) 『文法と語形成』ひつじ書房。
- Kagejama, Taró 1996: *Dóši imiron – Gengo to ninči no setten [Sémantika sloves – Styčné body jazyka a kognice]*. Tokio: Kurošio šuppan. 影山太郎 (1996) 『動詞意味論—言語と認知の接点』くろしお出版。
- Kanaja, Takehiro 2002: *Nihongo ni šugo wa iranai – 100nen no gobjú o tadasu [Japonštině není podmětu zapotřebí – Vyrácení stoletého bludu]*. Tokio: Kódanša. 金谷武洋 (2002) 『日本語に主語はいらない—百年の誤謬を正す』講談社。
- Kanaja, Takehiro 2003: *Nihongo bunpó no nazo o toku – “Aru” nihongo to “suru” eigo [Rozluštění záhady japonské gramatiky – Japonština „byti“ a angličtina „dělání“]*. Tokio: Čikuma šobó. 金谷武洋 (2003) 『日本語文法の謎を解く—「ある」日本語と「する」英語』筑摩書房。
- Kanaja, Takehiro 2010: *Nihongo wa keigo ga atte šugo ga nai – “Čidžó no šiten” no nihon bunka-*

- ron [Japonština má zdvořilostní mluvu a nemá podmět – Teorie japonské kultury založená na „přízemní perspektivě“]. Tokio: Kóbunša. 金谷武洋 (2010) 『日本語は敬語があつて主語がない—「地上の視点」の日本文化論』 光文社.
- Keenan, Edward 1976: Towards a universal definition of “subject”. In *Subject and Topic*. Ed. Charles N. Li. New York: Academic Press, s. 303–333.
- Kimura, Hideki 2002: Čúgokugo nidžúšugobun no imi to kózó [Význam a struktura dvoupodmětových vět v čínštině]. In *Ninči gengogaku I: Džišó kózó [Kognitivní lingvistika I: Struktura skutečností]*. Ed. Jošiki Nišimura. Tokio: Tókjó daigaku šuppankai, s. 215–242. 木村英樹 (2002) 「中国語二重主語文の意味と構造」 西村義樹編『認知言語学 I : 事象構造』 東京大学出版会.
- Klíma, Tomáš 2011: *Učebnice klasické japonštiny*. Praha: Karolinum.
- Koike, Seidži 1994: *Nihongo wa donna gengo ka [Jaký je japonština jazyk]*. Tokio: Čikuma šobó. 小池清治 (1994) 『日本語はどんな言語か』 筑摩書房.
- Koike, Seidži 2002: Ičigobun [Jednoslovné věty]. In *Nihongo hjógen - bunkei džiten*. Eds. Seidži Koike, Hideo Hosokawa, Kendži Kobajaši, Jošija Jamaguči. Tokio: Asakura šoten, s. 16–19. 小池清治 (2002) 「一語文」 小池清治、細川英雄、小林賢次、山口佳也編『日本語表現・文型事典』、16–19. 朝倉書店.
- Koike, Seidži – Akabane, Jošiaki 2002: *Bunpó tankjúhó [Metody zkoumání gramatiky]*. Tokio: Asakura šoten. 小池清治、赤羽根義章 (2002) 『文法探究法』 朝倉書店.
- Koike, Seidži – Udžiie, Jóko – Akimoto, Miharu 2007: *Nihongo kjóiku tankjúhó [Metody zkoumání výuky japonštiny]*. Tokio: Asakura šoten. 小池清治、氏家洋子、秋元美晴 (2007) 『日本語教育探究法』 朝倉書店.
- Koike, Seidži 2010: *Úvod do gramatiky moderní japonštiny*. Přeložil Jura Matela. Brno: Tribun.
- Kraemerová, Alice 2000: *Úvod do japanologie – Jazyk a literatura*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Kuno, Susumu 1973: *Nihon bunpó kenkjú [Studie japonské gramatiky]*. Tokio: Taišúkan šoten. 久野暉 (1973) 『日本文法研究』 大修館書店.
- Lakoff, George 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George 1989: Philosophical Speculations and Cognitive Science. *Philosophical Psychology* 2/1, s. 55–76.
- Lakoff, George – Johnson, Mark 1999: *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Langacker, Ronald W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1, Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 1991: *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Langacker, Ronald W. 2008: *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- LaPolla, Randy J. 2009: Chinese as a Topic-Comment (Not Topic-Prominent and Not SVO)

- Language. In *Studies of Chinese Linguistics: Functional Approaches*. Ed. Janet Xing. Hong Kong: Hong Kong University Press, s. 9–22.
- Li, Charles N. – Thompson, Sandra A. 1976: Subject and topic: a new typology of language. In *Subject and Topic*. Ed. Charles N. Li. New York: Academic Press, s. 457–489.
- Lightfoot, David W. 1979: *Principles of Diachronic Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Macumoto, Kacumi 1991: Šugo nicuite [O podmětu]. *Gengo kenkjū [Jazykové studie]* 100, s. 1–41. 松本克己 (1991) 「主語について」『言語研究』100: 1–41.
- Makino, Seiichi – Tsutsui, Michio 1986: *A Dictionary of Basic Japanese Grammar*. Tokyo: The Japan Times.
- Masuoka, Takaši 2003: *Mikami bunpō kara Teramura bunpō e – Nihongo kidžucu bunpō no sekai [Od Mikamiho gramatiky k Teramurově gramatice – Svět deskriptivní gramatiky japonštiny]*. Tokio: Kurošio šuppan. 益岡隆志 (2003) 『三上文法から寺村文法へー日本語記述文法の世界』くろしお出版.
- Matela, Jura 2015: On the common points of Prague functional structuralism and ‘Nihongo kyōiku bunpō’. In *Crossing Time and Space: From the Perspective of Japanese Studies*. Ed. Martin Tirala. Praha: Nová vlna. (v tisku)
- Maynard, Senko K. 2005: *Danwa hjōgen handobukku [Přírůčka diskursních výrazů]*. Tokio: Kurošio šuppan. 泉子・K・メイナード (2005) 『談話表現ハンドブック』くろしお出版.
- McClure, William 2000: *Using Japanese – A Guide to Contemporary Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikami, Akira 1954: Čindžucudo? Haga Jasuši-ši no šohjó ni kotaete [Stupeň predikace? V odpovědi na recenzi p. Jasuši Hagy]. *Kokugogaku [Japonská filologie]* 17/53–58, s. 129–130. 三上章 (1954) 「陳述度?—芳賀綏氏の書評に答えて」『国語学』17/53–58: 129–130.
- Mikami, Akira 1960: *Zō wa hana ga nagai [Sloni mají dlouhé choboty]*. Tokio: Kurošio šuppan. 三上章 (1960) 『象は鼻が長い』くろしお出版.
- Mikami, Akira 1963: *Nihongo no ronri [Logika japonštiny]*. Tokio: Kurošio šuppan. 三上章 (1963) 『日本語の論理』くろしお出版.
- Morijama, Šin 2008: *Ninči gengogaku kara mita nihongo kaku džoši no imi kózō to šūtoku – Nihongo kjōiku ni ikasu tame ni [Sémantická struktura a akvizice japonských pádových partiкул z pohledu kognitivní lingvistiky – Pro aplikaci na didaktiku japonštiny]*. Tokio: Hicudži šobó. 森山新 (2008) 『認知言語学から見た日本語格助詞の意味構造と習得—日本語教育に生かすために』ひつじ書房.
- Morita, Jošijuki 2007: *Nihongo šicumonbako [Schránka na otázky k japonskému jazyku]*. Tokio: Kadokawa gakugei šuppan. 森田良行 (2007) 『日本語質問箱』角川学芸出版.
- Nakamura, Wataru 2004: Tadósei to kōbun I: Purototaipu, kakučó, sukíma [Tranzitivita a konstrukce I: Prototypy, extenze, schémata]. In *Ninči bujō-ron II [Teorie kognitivní gramatiky II]*. Ed. Jošihisa Nakamura. Tokio: Taišúkan šoten, s. 169–204. 中村渉 (2004) 「他動性と構文 I : プロトタイプ、拡張、スキーマ」中村芳久編『認知文法論II』大修館書店.

- Narahara, Tomiko 2002: *The Japanese Copula: Forms and Functions*. New York: Palgrave Macmillan.
- Nariyama, Shigeo 2003: *Ellipsis and Reference Tracking in Japanese*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Nieda, Micuko 2007: *Šugo to dōši no šosō: Ninči bunpō – ruikeironteki šiten kara [Různé aspekty podmětu a slovesa: Z kognitivně gramatické a typologické perspektivy]*. Tokio: Hicudži šobō. 二枝美津子 (2007) 『主語と動詞の諸相—認知文法・類型論的視点から』ひつじ書房.
- NKBKK = Nihongo kidžucu bunpō kenkjūkai 2009a: *Gendai nihongo bunpō 2 – Dai 3 bu: Kaku to kōbun, dai 4 bu: Voisu [Gramatika moderní japonštiny 2–3. oddíl: Pády a konstrukce, 4. oddíl: Rod]*. Tokio: Kurošio šuppan. 日本語記述文法研究会編 (2009a) 『現代日本語文法2—第3部 格と構文、第4部 ヴォイス』くろしお出版.
- NKBKK = Nihongo kidžucu bunpō kenkjūkai 2009b: *Gendai nihongo bunpō 5 – Dai 9 bu: Toritate, dai 10 bu: Šudai [Gramatika moderní japonštiny 5–9. oddíl: Vytýkání, 10. oddíl: Téma]*. Tokio: Kurošio šuppan. 日本語記述文法研究会編 (2009b) 『現代日本語文法5—第9部 とりたて、第10部 主題』くろしお出版.
- Noda, Hisaši 1996: “*Wa*” to “*ga*” [*Partikule „wa“ a „ga“*]. Tokio: Kurošio šuppan. 野田尚史 (1996) 『「は」と「が」』くろしお出版.
- Noda, Hisaši 2015: Sekai no gengo kenkjū ni kōken dekuru nihongo bunpō kenkjū to sono kanōsei [Výzkum japonské gramatiky a jeho možnosti, jež mohou přispět ke zkoumání jazyků světa]. In *Nihongo kenkjū to sono kanōsei [Výzkumy japonského jazyka a jejich možnosti]*. Ed. Takaši Masuoka. Tokio: Kaitakuša, s. 106–132. 野田尚史 (2015) 「世界の言語研究に貢献できる日本語文法研究とその可能性」益岡隆志編『日本語研究とその可能性』、106–132. 開拓社.
- Nodži, Džun'ja – Jasuoka, Šōtarō a kol. 2011: *Čūgakkō kokugo 1 [Japonský jazyk pro nižší střední školy 1]*. Tokio: Gakkō tošo. 野地潤家、安岡章太郎他 (2011) 『中学校国語1』学校図書.
- Nomura, Masaaki – Koike, Seidži 1992: *Nihongo džiten [Lexikon japonštiny]*. Tokio: Tōkjōdō šuppan. 野村雅昭、小池清治 (1992) 『日本語事典』東京堂出版.
- Novák, Miroslav 1982: *Gramatika japonštiny II*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Ócuki, Fumihiko 1897: *Kō nihon bunen [Velká japonská mluvnice]*. Tokio: Ócuki Fumihiko. 大槻文彦 (1897) 『広日本文典』大槻文彦.
- Odani, Masanori 2001: Iwajuru „taišō no *ga* kaku“ no šōtai o motomete – Ninči bunpō no kanten kara [Hledání skutečné povahy tzv. „objektového pádu *ga*“ – Z pohledu kognitivní gramatiky]. In *Hakuba kaki gengo gakkai ronšū [Sborník z letní lingvistické konference v Hakubě]* 12, s. 45–60. 尾谷昌則 (2001) 「いわゆる“対象のガ格”の正体を求めて—認知文法の観点から」『白馬夏期言語学会論集』12: 45–60.
- Oka, Tomojuki 2012: Nihongo no šugo, “*wa*” to “*ga*” o megutte – “*Bašo-ron*” no kanten kara [K podmětu v japonštině a partikulím „*wa*“ a „*ga*“ – Z pohledu „Teorie místa“]. In *LIBRARY iichiko No. 113: Kanaya Takehiro's Approach to Japanese Syntax*. Ed. Hideja Kawakita. Tokio: Bunka kagaku kōtō kenkjūin, s. 92–108. 岡智之 (2012) 「日本語の主語、『は』と『が』をめぐって—『場所論』の観点から」河北秀也監修『LIBRARY iichiko No. 113: 金谷武洋の日本語論』、92–108. 文化科学高等研究院.

- Oka, Tomojuki 2013: *Bašo no gengogaku [Lingvistika místa]*. Tokio: Hicudži šobó. 岡智之 (2013) 『場所の言語学』 ひつじ書房.
- Ókado, Masajuki 2008: “Šugo” to wa nani ka? *Eigo to nihongo o kurabete [Co je to „podmět“? Japonština ve srovnání s angličtinou]*. Kasugai: Čúbu daigaku. 大門正幸 (2008) 『「主語」とはなにか? 英語と日本語を比べて』 中部大学.
- Okimori, Takuja 2010: *Hadžimete jomu nihongo no rekiši [Úvodní četba dějin japonského jazyka]*. Tokio: Beret Publishing. 沖森卓也 (2010) 『はじめて読む日本語の歴史』 ベレ出版.
- Okimori, Takuja – Kimura, Jošijuki – Čin, Rikiei – Jamamoto, Šingo 2006: *Zukai nihongo [Japonština v diagramech]*. Tokio: Sanseidó. 沖森卓也、木村義之、陳力衛、山本真吾 (2006) 『図解日本語』 三省堂.
- Óno, Susumu 1978: *Nihongo no bunpó o kangaeru [Úvahy o japonské gramatice]*. Tokio: Iwanami šoten. 大野晋 (1978) 『日本語の文法を考える』 岩波書店.
- Óno, Susumu 1999: *Nihongo renšúčó [Cvičebnice japonštiny]*. Tokio: Iwanami šoten. 大野晋 (1999) 『日本語練習帳』 岩波書店.
- Onoe, Keisuke 1995: “Wa” no imi bunka no riron: Daimoku teidži no taihi [Teorie dělení významu partikule „wa“ – Presentace a kontrast tématu]. *Gengo [Jazyk]* 11/24, s. 28–37. 尾上圭介 (1995) 「『は』の意味分化の理論: 題目提示と対比」 『言語』 24/11: 28–37.
- Panevová, Jarmila 1980: *Formy a funkce ve stavbě české věty*. Praha: Academia.
- Saiki, Mičijo – Wašio, Rjúiči 2012: *Nihon bunpó no keifugaku – Kokugogakuši to gengogakuši no setten [Genealogie japonské gramatiky – Styčné body dějin japonské filologie a dějin lingvistiky]*. Tokio: Kaitakuša. 齊木美知世、鷲尾龍一 (2012) 『日本文法の系譜学—国語学史と言語学史の接点』 開拓社.
- Shibatani, Masayoshi 1990: *The Languages of Japan*. New York: Cambridge University Press.
- Shibatani, Masayoshi 2009a: Japanese. In *The World’s Major Languages*. Ed. Bernard Comrie. New York: Routledge, s. 741–764.
- Shibatani, Masayoshi 2009b: Japanese. In *Concise Encyclopedia of Languages of the World*. Eds. Keith Brown, Sarah Ogilvie. Oxford: Elsevier Ltd., s. 557–559.
- Schlesinger, Izchak M. 1995: *Cognitive space and linguistic case – Semantic and syntactic categories in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmid, Hans-Jörg 2007: Entrenchment, salience and basic levels. In *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Eds. Dirk Geeraerts, Hubert Cuyckens. Oxford: Oxford University Press, s. 117–138.
- Sinha, Chris 1999: Grounding, mapping, and act of meaning. In *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology*. Eds. Theo Janssen, Gisela Redeker. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 223–255.
- Sugai, Kazumi 2002: Kóibun sukíma nijoru kakudžóši “ga” no bunseki to kihon bunkei no hóšadžó hančúka [Analýza pádové partikule „ga“ v konstrukčních schématech a radiální kategorizace základních větných vzorců]. *Sekai no nihongo kjóiku: Nihongo kjóiku ronšú [Výuka japonštiny ve světě: Kompendium didaktiky japonštiny]* 12, s. 175–191. 菅井三実 (2002) 「構文スキーマによる格助詞「が」の分析と基本文型の放射状範疇化」 『世界の日本語教育: 日本語教育論集』 12: 175–191.

- Sýkora, Jan 2013: Ruth Benedictová: Chryzantéma a meč. Doslov. In *Chryzantéma a meč: Vzorce japonské kultury*. Ruth Benedictová. Praha: Malvern, s. 285–293.
- Šibatani, Masajoši 1985: Šugo purototaipu ron [Prototypová teorie podmětu]. *Nihongogaku [Japonská lingvistika]* 4/10, s. 4–16. 柴谷方良 (1985) 「主語プロトタイプ論」『日本語学』4/10: 4–16.
- Takahaši, Taró 2005: *Nihongo no bunpó [Gramatika japonštiny]*. Tokio: Hicudži šobó. 高橋太郎 (2005) 『日本語の文法』ひつじ書房.
- Takamoto, Džódži 1995–1996: “Unagibun” no gojóronteki bunseki – Bunmjaku niokeru goi-tógo kózó no hatten to kakučó [Pragmatická analýza „úhoří věty“ – Kontextuální rozvoj a rozšíření lexikálně-syntaktické struktury]. *Džóecu kjóiku daigaku kenkjú kijó [Výzkumný bulletin Džóecké pedagogické univerzity]*. 15/1, 2, s. 123–136, 405–419 (dvoudílný text). 高本條治 (1995–1996) 「『ウナギ文』の語用論的分析：分脈における語彙統語構造の発展と拡張」『上越教育大学研究紀要』15/1, 2: 123–136, 405–419.
- Takebajaši, Kazuši 2004: *Gendai nihongo niokeru šubu no honšicu to šosó [Podstata a aspekty podmětové složky v moderní japonštině]*. Tokio: Kurošio šuppan. 竹林一志 (2004) 『現代日本語における主部の本質と諸相』くろしお出版.
- Takebajaši, Kazuši 2008: *Nihongo niokeru bun no genri – Nihongo bunpógaku jósecu [Princip věty v japonštině – Vklad klíčových aspektů morfosyntaxe japonštiny]*. Tokio: Kurošio šuppan. 竹林一志 (2008) 『日本語における文の原理—日本語文法学要説』くろしお出版.
- Tanaka, Hiroši 1997: *Tewa džókenbun no kózó to danwateki na kinó [Struktura a diskursní funkce podmínkových vět s tewa]*. In *Waseda daigaku Nihongo kenkjú kjóiku sentá kijó [Bulletin Centra výzkumu a výuky japonštiny Univerzity Waseda]* 9, s. 69–98. 田中寛 (1997) 「テハ条件文の構造と談話的な機能」『早稲田大学日本語研究教育センター紀要』9: 69–98.
- Taylor, John R. 1995: *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Taylor, John R. 2002: *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Teramura, Hideo 1991: *Nihongo no šintakusu to imi III [Syntax a význam v japonštině III]*. Tokio: Kurošio šuppan. 寺村秀夫 (1991) 『日本語のシンタクスと意味III』くろしお出版.
- Tokieda, Motoki 1956: *Gendai no kokugogaku [Moderní japonská lingvistika]*. Tokio: Júseidó šuppan. 時枝誠記 (1956) 『現代の国語学』有精堂出版.
- Tokieda, Motoki 2007: *Kokugogaku genron [Základní teorie japonské filologie]*. Tokio: Iwanami šoten. 時枝誠記 (2007) 『国語学原論』岩波書店.
- Tokizaki, Hisao 2003: *Eel sentence in Japanese and English*. In *A New Century of Phonology and Phonological Theory: A Festschrift for Professor Shosuke Haraguchi on the Occasion of His Sixtieth Birthday*. Eds. Takeru Honma, Masao Okazaki, Toshiyuki Tabata, Shin-ichi Tanaka. Tokyo: Kaitakusha, s. 571–581.
- Uehara, Satoshi 1998: *Syntactic Categories in Japanese: A Cognitive and Typological Introduction*. Tokyo: Kurosio Publishers.
- Uehara, Satoshi 2003: *Zibun reflexivization in Japanese: A Cognitive Grammar Approach*. In *Cognitive Linguistics and Non-Indo-European Languages*. Eds. Eugene H. Casad, Gary B. Palmer. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 389–404.

- van Oosten, Jeanne 1984: A unified view of topic. In *Proceedings of the 10th Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*, s. 372–385.
- van Oosten, Jeanne Hillechiena 1986: *On the Nature of Subjects, Topics and Agents: A Cognitive Explanation*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club. Disertační práce.
- Versteegh, Kees 1997: *Landmarks in Linguistics Thought: the Arabic Linguistic Tradition*. London: Routledge.
- Watanabe, Minoru 1974: *Kokugo bunpō-ron [Teorie gramatiky japonského jazyka]*. Tokio: Kasa-
ma šoin. 渡辺実 (1974) 『国語文法論』 笠間書院.
- Watanabe, Minoru 1996: *Nihongo gaiseicu [O podstatě japonského jazyka]*. Tokio: Iwanami
šoten. 渡辺実 (1996) 『日本語概説』 岩波書店.
- Watanabe, Minoru 1997: *Nihongoši jósecu [Nástin dějin japonského jazyka]*. Tokio: Iwanami
šoten. 渡辺実 (1997) 『日本語史要説』 岩波書店.
- Whorf, Benjamin Lee 1939: The relation of habitual thought and behavior to language. In
Language, Thought and Reality – Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. Ed. John B. Car-
roll. Cambridge: The M.I.T. Press, s. 134–159.
- Willems, Klaas 2011: Meaning and Interpretation: The semiotic similarities and differences
between Cognitive Grammar and European structural linguistics. *Semiotica* 1/4, 182,
s. 1–50.

Seznam obrázků

- Obr. 1: Příklad větné analýzy skrze tzv. „matrjoškovou strukturu“ (s. 46)
Obr. 2: Schéma větné struktury v konfiguračních a nekonfiguračních jazycích podle Masajoši Šibataniho (s. 56)
Obr. 3: Větná struktura v modelu „vánočního stromu“ a „bonsaje“ (s. 70)
Obr. 4: Schéma procesu konceptualizace referenční situace (s. 112)
Obr. 5: Zdrojová doména vs. cílová doména; oblast výchozí perspektivy vs. oblast opoziční (s. 117)
Obr. 6: Procesní konstrukce vs. ontologické konstrukce (s. 129)
Obr. 7: Schematické znázornění subjektivního a objektivního konstruování (s. 133)
Obr. 8: Schémata pádových vztahů v procesních (a) a ontologických (b) konstrukcích (s. 163)
Obr. 9: Schéma vztahu toposu jako větného tématu a ve funkci vytknutí (s. 224)

Seznam použitých zkratk

A	agentivní aktant v tranzitivní konstrukci
ABL	ablativ (rovina pádů)
ABS	absolutiv (rovina pádů)
ACC	akuzativ (rovina pádů)
ADJ	adjektivum (morfosyntaktická třída)
ADV	adverbium (morfosyntaktická třída)
AGT	agens, konatel (sémantická role)
ALL	allativ (rovina pádů)
ANF	adnominální tvar/výraz
AUX	pomocné sloveso/morfém
AVF	adverbální tvar
BNF	beneficient, příjemce (sémantická role)
CND	kondicionál
CON	obsahový gramém (signalizace obsahového předmětu)
COP	spona
DAT	dativ (rovina pádů)
DEZ	deziderativ
ERG	ergativ (rovina pádů)
EXP	proživatel, experiencer (sémantická role)
FOC	réma, fokus (rovina informační struktury, aktuální členění větné)
GEN	genitiv (rovina pádů)
HON	honorifikum

Seznam použitých zkratek

IMP	imperativ
INST	instrumentál (rovina pádů)
KAUZ	kauzativum
KOM	komitativ (rovina pádů)
KZR	kauzátor (sémantická role)
LNK	konektém
LOC	lokativ (rovina pádů)
LOK	lokace, místo (sémantická role)
MOD	modální konstrukce
N	substantivum (morfosyntaktická třída)
NA	jmenné adjektivum (morfosyntaktická třída)
NEG	zápor
NMZ	nominalizátor
NOM	nominativ (rovina pádů)
NPST	neminulý čas
NP	jmenná fráze
OBJ	objekt (sémantická role)
OBJ _{log}	objekt jako kategorie tradiční logiky
OBL	nepřímý pád, <i>oblique</i> (rovina pádů)
P	patientní aktant v tranzitivní konstrukci
PASS	pasivum
POD	podmět (syntakticko-sémantická kategorie)
POS	vlastník (sémantická role)
PRED	predikativ (morfosyntaktická třída)
PŘD	předmět (rovina syntaktických funkcí)
PŘÍS	přísudek (rovina syntaktických funkcí)
PST	minulý čas
S	jediný aktant v intransitivní konstrukci
SFP	koncová partikule
SUBJ	subjekt (sémantická role, nositel vlastnosti, subjekt stavu, též agens)
SUBJ _{log}	subjekt jako kategorie tradiční logiky
TOP	téma (rovina informační struktury, aktuální členění větné), též jako větněčlenský prvek, topos
V	sloveso (morfosyntaktická třída)
V _{ditr}	ditranzitivní sloveso (sémantická charakteristika morfosyntaktické třídy)
V _{intr}	intransitivní sloveso (sémantická charakteristika morfosyntaktické třídy)
V _{tr}	tranzitivní sloveso (sémantická charakteristika morfosyntaktické třídy)
VN	verbální substantivum (morfosyntaktická třída)

JMENNÝ REJSTŘÍK

al-Fārābī	22
Aristotelés	19, 23, 87
Croft, William	33, 90, 95, 100, 131
Cukimoto, Hiroši 月本洋	75–78
Daneš, František	28, 29, 181, 182
Falk, Yehuda	26, 101
Firbas, Jan	182
Fudžitani, Nariakira 富士谷成章	36
Fudžiwara, Masanori 藤原雅憲	165
von der Gabelentz, Georg	27
Hajičová, Eva	182
Halliday, Michael	28, 182
Hašimoto, Šinkiči 橋本進吉	38, 41, 42
Hoskovec, Tomáš	10, 32, 50, 60, 82, 90, 91
Chafe, Wallace L.	182, 194
Chomsky, Noam	21, 27, 40
Jamada, Jošio 山田孝雄	38, 47, 50, 51, 65, 177
Jukawa, Jasutoši 湯川恭敏	73, 74
Kagejama, Taró 影山太郎	166–168
Kanaja, Takehiro 金谷武洋	41, 65, 69–74, 78, 88, 101, 232

Kawabata, Jošiaki 川端善明	61, 62, 65
Keičú 契沖	36
Kindaiči, Kjósuke 金田一京助	38
Kitahara, Jasuo 北原保雄	73, 196, 197
Koike, Seidži 小池清治	22, 41, 48, 50–53, 67, 69, 78, 93, 94, 111, 123, 124, 147, 148, 175–178, 192, 193, 198, 199, 209, 210, 232
Kunihiro, Tecuja 国広哲弥	178
Kuno, Susumu 久野曄	40, 53–55, 57, 58, 70, 78, 146, 147, 150, 154, 156, 160, 165, 167, 177, 179, 182, 193, 197, 210
Kuroda, Šigejuki 黒田成幸	40
Kusano, Kijotami 草野清民	72
Macumura, Akira 松村明	178
Macušita, Daizaburó 松下大三郎	39, 177
Mathesius, Vilém	182
Mikami, Akira 三上章	36, 39, 48, 51, 54, 56, 62, 65–70, 72–74, 78, 79, 88, 93, 154, 200, 206, 209, 225, 232
Motoori, Haruniwa 本居春庭	36
Motoori, Norinaga 本居宣長	36
Nitta, Jošio 仁田義雄	58–61, 78
Ócuki, Fumihiko 大槻文彦	41, 42, 62, 65
Okucu, Keičiró 奥津敬一郎	40, 73
Óno, Susumu 大野晋	178
Onoe, Keisuke 尾上圭介	62–65, 154, 187
Pánini	20, 21
Paul, Hermann	28
Platón	19
Sakuma, Kanae 佐久間鼎	39
Sgall, Petr	29, 182
Sibawajhi	21
Suzuki, Akira 鈴木胤	36

Svoboda, Aleš	182
Šibatani, Masajoši 柴谷方良	32, 40, 53, 55–58, 63, 70–72, 78, 88, 99, 101, 107, 111, 126, 229
Takahaši, Taró 高橋太郎	41, 44, 107, 108, 137, 138
Teramura, Hideo 寺村秀夫	40, 65, 206
Tokieda, Motoki 時枝誠記	38, 44–47, 50, 52, 55, 58, 78, 111
Tomáš z Erfurtu	23
Ueda, Kazutoši 上田萬年	37
Uehara, Satoši 上原聡	95–97, 99
Watanabe, Minoru 渡辺実	47–51, 61, 65, 78, 198
Wegener, Philip	28
Whorf, Benjamin Lee	25

VĚCNÝ REJSTŘÍK

ablativ	60, 108, 127, 128, 207, 245
absolutiv	30–32
akuzativ	25, 30–32, 108, 111–115, 121, 122, 129, 136, 137, 143, 144, 206, 207, 242, 244
aktant	26, 27, 32, 62, 63, 109, 111, 121, 205, 206, 221, 235, 236
<i>āmil</i>	22
<i>appositum</i>	23
arabština	21, 22
atributivní adjektiva <small>zokuseikēijóssi</small> 属性形容詞	138
autosémantická slova <small>ssi</small> 詞	44, 66
beneficiēt (též příjemce)	116, 117, 119, 121
<i>casus</i>	20
cílová doména	116–118, 121
cirkumstant	109, 111, 131, 236
<i>constructibilia</i>	23
<i>constructio</i>	23, 24, 235
<i>čindžucu</i> 陳述	47, 50, 91, 93, 237, 238
<i>čindžucudo</i> 陳述度	93

- čínština 33, 34, 195, 236, 247
daimoku 題目 viz téma
dependens 24, 235
dependentia 23
 detopikalizace 無題化 ^{mudai ka} 67, 154, 205, 209
dummy subject viz expletivum
 dyirbal 31, 33, 236
džucugokaku 述語格 45
 ergativ 30, 31
 exhaustivní deskripce 総記 ^{sóki} 55, 146, 147, 156, 210, 239
 expletivum 25, 33, 45, 70, 215, 235
fā'il 21, 22
 fonotaktické slovo viz větný takt
fukudžoši 副助詞 177, 210, 249
 funkční generativní popis 29, 30, 182, 236
 fyziomotorická syntax 身体運動統語論 ^{šintai undótógoron} 77
 generativismus 40, 53–58, 70, 79, 82–85, 231, 235, 238, 239, 240
gengogaku 言語学 37, 40, 72, 78, 79
gengo katei secu 言語過程説 39
grammatica speculativa 22, 23
ħabar 21
honmu 本務 67
hypokeimenon 19, 20, 22–24
ibtidā' 21
 ilokano 33
 indonéština 33
irekogata kózó 入れ子型構造 45
 jazyk 81–84
 jazyky
 – akuzativní 31, 32, 108, 112, 113
 – ergativní 31, 32, 108
 – konfigurační a nekonfigurační 56, 238

- kaisecu* 解説
kakaridžoši 係助詞
kakudžoši 格助詞
kangaku 漢学
kāraka
katégoréma
katégorúmenon
kauzátor 使役主 ^{s i e k i s u}
kenmu 兼務
klauze 節 ^{secu}
- kóbunteki šokunó* 構文的職能
 – *čindžucu no šokunó* 陳述の職能
 – *džodžucu no šokunó* 叙述の職能
 – *tendžo no šokunó* 転叙の職能
 – *tódžo no šokunó* 統叙の職能
- kokugaku* 国学
kokugo 国語
kokugogaku 国語学
- komentář
komplement ^{hosokugo hogo} 補足語, 補語
 konatel
- konstituent
konstituentní element ^{bunno seibunso} 文の成分素
 konstrukční schéma
- viz komentář
 68, 147, 177, 210, 246
 51
 36
 20, 235
 19
 19, 22–24
 52, 115, 121, 162
 67
 58, 67, 160, 168–171, 235, 239,
 243, 247
 viz syntaktická funkce
 viz syntaktická funkce predikační
 viz syntaktická funkce propoziční
 viz syntaktická funkce rozvíjející
 propozici
 viz syntaktická funkce sjednocující
 propozici
 36, 37
 37, 237
 37–41, 50, 62, 72, 78, 79, 91, 236,
 237
 30, 33, 34, 51, 192
 51, 66–68, 70, 209, 239
 20–22, 25, 28–33, 52, 63, 75, 88,
 89, 107, 112–118, 120, 121, 123–125,
 127–129, 136, 144, 145, 154, 161,
 163, 173, 220, 221, 229, 230, 239,
 244, 245
 viz větný člen
 52
 106, 128, 141, 162, 167, 173, 176,
 198, 207, 221

konstruování	98, 99, 107, 117, 118, 127, 130, 141, 142, 144, 146, 148, 150, 156, 160, 163, 164, 205, 222, 229
- subjektivní <small>sukanteki haaku</small> 主観の把握	132, 133–138, 140, 141, 144, 159, 204, 231, 241, 246
- objektivní <small>kjakkanteki haaku</small> 客観の把握	132, 133, 136–138, 140, 141, 231, 245, 246, 250, 252
kontrasimilarita <small>hanruidzi</small> 反類似	177, 197
kontrast <small>taisó taihi</small> 对照, 对比	55, 177, 193, 197, 210, 223
kontrastní téma	197
korejština	33, 237
kvazi-nominativ	153
lahu	33
<i>lekton</i>	19
lexikální funkční gramatika	26
lisu	33
<i>logos</i>	19
<i>mahmūl</i>	22
<i>mawđū‘</i>	22
modalita <small>genpjótaido</small> 言表態度	58–60
modisté	23, 24, 235
<i>mubtada‘</i>	21, 22
<i>našb</i>	21
neakuzativní slovesa <small>hitaikaku dōsi</small> 非对格動詞	166–168
neergativní slovesa <small>hinókaku dōsi</small> 非能格動詞	166–168
neutrální deskripce <small>čūricudžodžucu</small> 中立叙述	55
<i>nihondžin-ron</i> 日本人論	78, 240
<i>nihongogaku</i> 日本語学	39, 40, 50, 59, 65, 78, 232, 237, 251
<i>nihongo kidžucu bunpó</i> 日本語記述文法	40, 237
nominativ	19–21, 31, 51, 53, 62, 66, 69, 75, 108, 109, 111, 113–146, 148–150, 152–158, 160–164, 176, 197, 202, 206, 209, 210, 221, 229, 230, 232, 245, 251

nominativní adverbální konstituent	48
nulový signifikant	92, 226
objekt	20, 24, 30, 61, 64, 65, 91, 93, 99, 107, 110, 111, 119, 121, 123–127, 129, 135–137, 141, 143–145, 155, 157, 159, 160, 162, 177, 195, 203, 207–209, 221, 222, 229, 230, 235, 245, 246, 250, 251
– explanace <small>secumeitaisó</small> 説明対象	187
– logický <small>hindzi</small> 賓辞	49, 65
– ontologický	129, 138, 139, 141, 142, 163, 202, 222
procesní	129, 155, 163
objektový pád <small>mokutekikaku</small> 目的格	55
oblast opoziční <small>taidzirjóiki</small> 対峙領域	117, 121, 132, 163, 208
oblast výchozí perspektivy <small>sitenrjóiki</small> 視点領域	117, 118, 121, 126, 132, 163, 164, 208
<i>oblique</i>	20, 25, 235
<i>obliquus</i>	24, 235
obrazové schéma	106, 207, 243
<i>onoma</i>	19
ontologické konstrukce <small>sonzairontekikóbun</small> 存在論的構文	125, 128–130, 139, 141–146, 149, 155, 157, 159, 162–164, 197, 203, 208–210, 215, 221, 222, 230, 232, 233, 245–247, 252
<i>parasymbama</i>	19
pasivum	20, 33, 109, 120, 243, 245
patiens	112, 114–116, 119, 122, 129, 144, 154, 155, 162, 163, 207, 244, 245
podmět	23–26, 29–35, 42–49, 51–58, 60–66, 69, 70, 73–77, 88, 89, 94, 101, 102, 107, 108, 154, 155, 158–160, 164–167, 195, 196, 200, 202, 203,

- 211, 220, 228–233, 236, 238, 239,
241, 243, 247
- gramatický 27–29, 63, 74, 108, 126
 - logický 27, 28, 63
 - psychologický 27, 28, 63
 - souhrnný ^{sóšugo} 総主語 72
 - šugo 主語 42, 44, 47, 51, 68, 73, 76
- praedicatum* 23, 24
- principium* 24
- procesní konstrukce ^{kateitekikóbun} 過程的構文 125, 128–130, 139, 141, 143–146,
155, 162–164, 197, 203, 207–210,
215, 221, 230, 232, 233, 245, 252
- profilování 111, 112, 117, 118, 121, 128, 141,
143, 144, 160, 164, 226, 243
- propozice ^{meidai dzodzucu genpjódzítai} 命題, 叙述, 言表事態 49, 59, 61, 238
- proživatel 25, 30, 115, 119–121, 135–137, 144,
159, 162
- předmět 20, 21, 24, 29, 30, 46, 57, 58, 76,
94, 101, 108, 165–167, 238, 243
- potenciální ^{kanótaisógo} 可能対象語 52
- přísudek 14, 19, 23–25, 27, 28, 33, 42–53,
55, 56, 58, 59, 61–67, 69, 70, 73,
74, 90, 91, 94, 95, 97, 107–109,
133, 136, 137, 139–141, 143,
146–151, 159, 162, 168, 169, 175,
176, 186, 197, 203, 204, 206, 209,
211, 214, 215, 221, 222, 235, 239,
241, 245–247, 249, 250
- přívlastek 29, 151, 190
- ptósis* 19, 235
- Radikální konstrukční gramatika 33, 100, 106
- raf*^x 21
- réma 19, 249

rematická větná stavba <small>džodžucukó b u n</small> 叙述構文	22, 51, 94, 209
representant (<i>representor</i>)	184, 226
<i>rhéma</i>	19
rošani	32, 236
SAE (<i>Standard Average European</i>)	25
samovolnost <small>džihacusei</small> 自発性	126, 252
sémantické pády	21, 108, 128, 208
similarita <small>ruidži</small> 類似	177
soukromý predikát	92, 132, 241, 246
spona <small>keidži</small> 繫辞	49
srovnávací a historická lingvistika	37
stoikové	19, 20
<i>subjectum</i>	23, 24
subjekt	24, 25, 29, 31, 44–46, 53, 60, 61, 70, 73, 75, 83, 85, 86, 102, 106, 110, 111, 117, 121, 123, 124, 126, 127, 129, 130, 133–136, 138, 141, 142, 144–146, 150, 152, 158, 163, 171, 177, 196, 197, 203, 204, 207, 208, 211, 221, 224, 229, 230, 231, 235, 240, 245–247, 250
– logický <small>sudži</small> 主辞	48, 49, 65
– existence <small>sonzai s u</small> 存在主	52, 124
– předmětný <small>taisós u</small> 对象主	52
– stavu <small>džótai s u džótai n o sutai</small> 状態主, 状態の主体	45, 46, 52, 123, 124, 135
– změny <small>henka s u</small> 变化主	123, 124
<i>suppositum</i>	23, 24
<i>sybama</i>	19
synsémantická slova <small>dži</small> 辞	45
syntaktická funkce	47
– predikační	47
– propoziční	47
– rozvíjející propozici	48

- sjednocující propozici 48
- syntaktické pády 108, 109, 128
- Školní gramatika gakko bunpo 学校文法 35, 40–44, 65, 66, 69, 78, 79, 94, 97
- šugo haiši-ron* 主語廃止論 35, 39, 79, 228
- šugokaku* 主語格 45, 46
- šúi* 周囲 67
- šukaku* 主格 viz nominativ
- šukaku hosokugo* 主格補足語 51
- šukaku ren'jó seibun* 主格連用成分 viz nominativní adverbální konstituent
- tagalog 33, 236
- taišógo* 対象語 viz předmět
- taišógokaku* 対象語格 46
- téma 19, 22, 24, 27, 28, 30, 32–34, 51, 55, 63, 69, 73, 75, 88, 89, 107, 150, 154, 156, 172, 173, 179–185, 187, 188, 193, 195, 199, 210, 211, 220, 221, 225–227, 229, 230, 232, 235, 248–251
- kontrastní 197
- *šudai* 主題 55, 66–68, 117, 177, 179, 192, 210, 212, 223
- textové 183, 184, 226
- větné daimokugo 題目語 44, 51, 54, 183, 184, 187, 192, 194–197, 199, 201, 204, 210, 211, 212, 216, 217, 222–227, 230
- tematická větná stavba daiseukóbun 題説構文 22, 51, 94, 175, 192, 198, 210
- terminans* 24, 235
- terminus* 24
- text 28, 82–86, 102, 183, 231, 249
- topikalizace daimokuka sudaika 題目化, 主題化 51, 54, 67, 154, 185, 200, 204, 205, 209, 238, 250, 251

topos	195–200, 202–204, 206–212, 214, 216, 217, 220–227, 230–233, 250–252
<i>toritate</i> (vytýkání)	177, 179, 193, 196, 197, 199, 201, 204, 210–212, 216, 217, 222, 223, 225, 227, 230, 232, 249
trajektor	112–115, 117, 121, 122, 127, 128, 141, 163, 222
univerzální gramatika	30, 32, 53, 58, 79, 101, 102
ustálení	158, 161, 164, 171, 218, 247, 248
věta	26, 28, 30, 31, 42–45, 47, 48, 50, 51, 53, 56, 59, 61, 62, 64, 65, 69, 90–94
– identifikační <small>dóteibun</small> 同定文	150
– jednoslovná <small>ičigobun</small> 一語文	50, 91–93, 241
– dvoupodmětová <small>nidzúsugobun</small> 二重主語文	63, 64, 72, 154–160, 176, 200, 247
– „úhoří“ <small>unagibun</small> うなぎ文	73, 175, 176, 198, 199, 240, 250
větná funkce	91–93
větný člen <small>bunnoseibun</small> 文の成分	43, 44, 51
větný takt <small>bunsecu</small> 文節	42
<i>vibhakti</i>	20
výpověď	28, 50, 90–92, 94, 100, 181, 182, 232, 249
význačnost	191, 199, 211, 217, 219, 247, 251
vztažný bod	112–114, 117, 121, 122, 127, 128, 209, 222
wangkumara	32, 236
zdrojová doména	116–118, 121
zpodmětnění <small>sugoka</small> 主語化	54, 154

SEZNAM PŘÍKLADŮ Z KORPUSU BCCWJ (BALANCED CORPUS OF CONTEMPORARY WRITTEN JAPANESE)

Číslo	Strana	Identifikační kód	Zdroj
36	104	LBk3_00034	星一郎 (1996) 『アドラー博士の子育てアドバイス』 ごま書房
38a	110	LBn9_00203	唯川恵 (1999) 『わたしのためにできること』 PHP研究所
38b	110	OY09_01109	Yahoo!ブログ (2008)
39a	113	PB49_00055	森村誠一 (2004) 『西郷斬首剣』 中央公論新社
39b	113	LBm9_00258	小野不由美 (1998) 『屍鬼』 新潮社
40a	114	LBc9_00102	北方謙三 (1990) 『危険な夏』 集英社
40b	114	LBt9_00195	村上春樹 (2005) 『海辺のカフカ』 新潮社
40c	114	LBn9_00146	重松清 (1999) 『日曜日の夕刊』 毎日新聞社
40d	115	PB57_00033	ヴィーランド・ヘルツフェルド／針生一郎 (訳) (2005) 『ジョン・ハートフィールド』 水声社
41a	116	PB29_00636	宮城賢秀 (2002) 『大目付一件帳』 角川春樹事務所
41b	116	PB39_00349	佐伯泰英 (2003) 『極意』 祥伝社
43a	118	PB59_00148	華房憬 (2005) 『私一柏木春菜』 日本文学館
43b	118	PB39_00193	野村興一 (2003) 『ヤング・カップル江戸へ行く』 文芸社
43c	118	LBp9_00052	宮沢賢治 『宮沢賢治「銀河鉄道の夜」精読』 岩波書店
44b	119	LBi9_00134	ジャン・フランソワ・ルメール／長島良三 (訳) (1997) 『恐怖病棟』 読売新聞社
45a	119	PB29_00370	矢崎存美 (2002) 『幽霊は生死不明』 角川書店
45d	120	LBh9_00156	えとう乱星 (1993) 『ガラシア祈禱書』 有楽出版社
46	120	OC06_00521	Yahoo!知恵袋 (2005)
47	120	LBg3_00094	羽仁説子 (1992) 『子どものしあわせ抱いて』 新日本出版社
48a	122	PB29_00198	雨宮町子 (2002) 『たたり』 双葉者
48b	123	PB59_00199	五代ゆう (2005) 『バラケルスの娘』 メディアファクトリー
48c	123	PB24_00138	小林弦彦 (2002) 『旧暦はくらしの羅針盤』 日本放送出版協会
48d	123	LBm9_00147	岳宏一郎 (1998) 『群雲、関ヶ原へ』 新潮社
49a	123	LBm4_00049	奈良信雄 (1998) 『名医があかす「病気のたどり方」事典』 講談社
49b	124	PB19_00449	安田均 (2001) 『魔王復活の葬』 富士見書房

Seznam příkladů z korpusu BCCWJ

Číslo	Strana	Identifikační kód	Zdroj
49c	124	LBk5_00041	岡田哲 (1996) 『日本の味探究事典』 東京堂出版
49d	124	LBo4_00009	伊崎誠一、及川忠人 (2000) 『高齢者の介護とスキンケア』 丸善
49e	124	LBt5_00043	吉岡忍 (2005) 『ある漂流者のはなし』 筑摩書房
50a	125	LBp2_00050	井沢元彦 (2001) 『逆説の日本史』 小学館
50b	125	LBs3_00096	ジェーン・パートレット／遠藤公美恵 (訳) (2004) 『「産まない」時代の女たち—チャイルド・フリーという生き方』 とびら社
50c	125	PB29_00756	グレイス・グリーン／大島ともこ (訳) (2002) 『愛を呼んだ約束』 ハーレクイン
50d	125	LBf9_00203	麻城ゆう (1991) 『新月闇の結晶』 大陸書房
50e	125	LBj9_00200	リサ・ロジャニー／中俣真知子 (訳) (1995) 『キャスパー』 学習研究社
53a	130	LBp9_00073	スーザン・マッカーシー／井上京子 (訳) (2001) 『屈辱のレッスン』 ハーレクイン
53b	130	LBt9_00264	千野隆司 (2005) 『追跡』 講談社
54a	131	PB52_00028	竹村公太郎 (2005) 『土地の文明』 PHP研究所
54b	131	LBr3_00074	毒虻三太未 (2003) 『元気で長生きするコツさせるコツ』 グラフ社
55a	134	LBn3_00021	北島みゆき、北島博照 (1999) 『シドニー郊外暮らし』 双葉社
55b	134	LBg3_00110	伊藤千尋 (1992) 『バルセロナ賛歌』 朝日新聞社
55c	134	LBf9_00123	三田佳子、遠藤周作 (1991) 『快女・快男・怪話』 文芸春秋
55d	134	OC09_09470	Yahoo!知恵袋 (2005)
55e	134	LBr9_00115	柴田よしき (2003) 『フォー・ユア・プレジャー』 講談社
57a	136	LBnn_00032	戸田和代 (1999) 『やまびこ谷でともだちみつけた』 旺文社
57b	136	LBf9_00054	ジョナサン・ケラーマン／北村太郎、北沢和彦 (訳) (1991) 『サイレント・パートナー』 新潮社
57c	136	LBen_00015	山下清三 (1990) 『日本の鬼ども』 けやき書房
58a	136	LBt9_00195	村上春樹 (2005) 『海辺のカフカ』 新潮社
58b	137	OY15_00734	Yahoo!ブログ (2008)
59	137	PB39_00234	小林蒼 (2003) 『みだらな絆』 幻冬舎コミックス
60	138	LBq9_00083	森実与子 (2002) 『First love』 学習研究社
61a	138	LBb9_00110	山口瞳 (1987) 『男性自身巨人ファン善人説』 新潮社
61b	138	LBt2_00021	実著者不明 (2005) 『乗る&歩く奈良編』 ユニプラン
61c	138	LBt6_00020	宮下正次 (2005) 『炭はいのちも救う』 リベルタ出版
61d	139	Lbe1_00023	松原悼子 (1990) 『いい女は頑張らない』 東急エージェンシー出版事業部
61e	139	LBdn_00029	近藤尚子 (1989) 『ぼくの屋上にカンガルーがやってきた。』 講談社
61f	139	PB29_00755	村上春樹 (2002) 『海辺のカフカ』 新潮社
62a	139	LBec_00015	上前淳一郎 (1990) 『人・ひと・ヒット』 文芸春秋
62b	140	PB22_00171	毛毛／藤野彰 (訳)／鏡屋一 (訳) (2002) 『わが父 [トウ] 小平』 中央公論新社
62c	140	LBd9_00096	野田知佑 (1989) 『私の海彦山彦』 光文社
63a	140	LBr9_00243	清川妙 (2003) 『花明かりのことば』 佼成出版社
63b	140	LBr9_00180	蒔田陽平 (2003) 『あした天気になあれ。』 日本テレビ放送網
63c	140	LBf9_00095	友野詳 (1991) 『真夜中に騒ぐ冒険者』 角川書店
64a	142	LBi9_00151	葉治英哉 (1994) 『またぎ物見隊顛末』 文芸春秋

Číslo	Strana	Identifikační kód	Zdroj
64b	142	OY11_07000	Yahoo!ブログ (2008)
64c	143	LBr3_00130	船木春仁 (2003) 『時代がやっと追いついた』 新潮社
65a	143	LBp1_00006	加藤諦三 (2001) 『苦しくても意味のある人生』 大和書房
65b	144	LBt9_00195	村上春樹 (2005) 『海辺のカフカ』 新潮社
66a	144	PB38_00034	野内良三 (2003) 『うまい! 日本語を書く12の技術』 日本放送出版協会
66b	145	LBp9_00010	嵐山光三郎 (2001) 『美妙、消えた。』 朝日新聞社
67a	145	LBq3_00071	鷹木敦 (2002) 『お笑い超大国中国的真実』 講談社
67b	145	LBm7_00032	水の江瀧子 (1998) 『ターキーの気まぐれ日記』 文園社
68a	146	OC09_07968	Yahoo!知恵袋 (2005)
68b	147	OC11_00770	Yahoo!知恵袋 (2005)
70a	148	LBo2_00027	北原進 (2000) 『八百八町いきなりくり』 教育出版
70b	149	PB13_00428	仲村啓 (2001) 『対人力』 ヴォイス
71	149	LBq5_00009	川原白水 (2002) 『だんぜんオトク! 中古パソコン購入ガイド』 池田書店
73a	151	LBf9_00145	宮本輝 (1991) 『海辺の扉』 角川書店
73b	151	LBp3_00067	田ロランディ (2001) 『スカートの中の秘密の生活』 幻冬舎
73c	151	LBp5_00067	南清貴 (2001) 『シンプルごはんの思想』 三五館
76b	156	LBc1_00016	佐藤健 (1988) 『マンダラ探険』 中央公論社
80a	159	OY03_01523	Yahoo!ブログ (2008)
80b	159	OC01_01512	Yahoo!知恵袋 (2005)
84a	169	LBj9_00148	伊武桃内、恩田礼 (1995) 『鳳凰家の掟』 扶桑社
84c	169	PB53_00209	ウィリアム・J・ドハティ、バーバラ・Z・カールソン／笹野洋子 (訳) (2005) 『家族の時間』 講談社
84e	169	PB19_00261	ろくごまるに (2001) 『名誉を越えた闘い』 富士見書房
88b	174	LBc8_00006	芳賀純 (1988) 『言語心理学入門』 有斐閣
88f	175	PM52_00073 PM41_00659	諸田玲子 (2005) 『文芸ポスト』 小学館 遠藤正武 (2004) 『AERA (アエラ)』 朝日新聞社
88g	175	LBr9_00171	白樫雅規 (2003) 『外科医のメス』 健友館
88h	175	LBf9_00215	渡辺淳一 (1991) 『流水への旅』 角川書店
91a	178	PB24_00126	栗田勇 (2002) 『花のある暮らし』 岩波書店
91b	178	LBd9_00148	清水一行 (1989) 『頭取室』 角川書店
96	187	PB48_00022	勝見つとむ (2004) 『超・英文法使い分けマニュアル』 河出書房新社
106	198	PB26_00137	村正勇次 (2002) 『花屋が誰も書けなかった「花屋で成功するための本」』 文芸社
108b	200	LBa3_00010	平田宏 (1986) 『もう一つのソビエト』 日本放送出版協会
108c	200	LBj9_00005	鲁迅／高橋和巳 (訳) (1995) 『世界の文学セレクション36』 中央公論社
109b	201	OC09_03911	Yahoo!知恵袋 (2005)
109c	201	LBn2_00008	野地秩嘉 (1999) 『ヤァ! ヤァ! ヤァ! ビートルズがやって来た』 幻冬舎
110	201	LBr8_00011	寺門克 (2003) 『大学で教える小論文の書き方』 オーエス出版
111a	202	LBt6_00036	実著者不明 (2005) 『イヌの健康早引き手帖』 青春出版社
111b	202	PB59_00398	馳星周 (2005) 『古惑仔』 徳間書店

Seznam příkladů z korpusu BCCWJ

Číslo	Strana	Identifikační kód	Zdroj
111c	202	LBf9_00063	ブライアン・キャリソン／後藤安彦 (訳) (1991) 『オイル・タンカー炎上す』 早川書房
114a	204	LBo9_00063	馳星周 (2000) 『虎の王』 光文社
114b	205	OY14_52459	Yahoo!ブログ (2008)
114c	205	PM11_00309	周防正行、林真理子、藤井達哉 (2001) 『週刊朝日』 朝日新聞社
114d	205	PB52_00181	横田昭二 (2005) 『私が登った群馬300山』 上毛新聞社
115c	206	OY14_52724	Yahoo!ブログ (2008)
116	207	PB29_00517	玉川千里 (2002) 『ビジネスマンも読む古事記』 文芸社
117a	208	LBs3_00140	大久保真紀 (2004) 『あわが祖国よ』 八潮社
117b	208	LBd9_00054	阪田寛夫 (1989) 『ノンキが来た』 新潮社
117c	208	LBt9_00176	辻村深月 (2005) 『子どもたちは夜と遊ぶ』 講談社
117d	208	LBk4_00024	カレン・R・クレイマン、ヴァレリー・D・ラスキン／山口知子、村本邦子 (訳) (1996) 『赤ちゃんを愛せない』 創元社
118a	212	LBk9_00163	宮部みゆき (1996) 『蒲生邸事件』 毎日新聞社
118b	212	LBbn_00020	ジャン・レイ／榊原晃三 (訳) (1987) 『地下の怪寺院』 岩波書店
118c	213	OC08_06958	Yahoo!知恵袋 (2005)
118d	213	LBs9_00287	川上健一 (2004) 『虹の彼方に』 集英社
118e	213	LBq9_00006	猪瀬直樹 (2002) 『マガジン青春譜』 小学館
119a	213	OB1X_00276	細川隆元 (1978) 『隆元のはだか交友録』 山手書房
119b	213	OC12_002216	Yahoo!知恵袋 (2005)
120a	214	PB51_00040	丸山時次 (2005) 『素貧の書』 養徳社
120b	214	LBq1_00041	浅野裕子 (2002) 『女の運命を動かす100の方法』 三笠書房
121a	215	OB6X_00028	チャールズ・R・ジェンキンス／伊藤真 (訳) (2005) 『告白』 角川書店
121b	215	LBb9_00151	三浦朱門 (1987) 『ささやかな不仕合わせ』 朝日新聞社
122a	216	OC09_09174	Yahoo!知恵袋 (2005)
122b	216	OC04_01159	Yahoo!知恵袋 (2005)
123	217	PM31_00004	Nobuko Terada (2003) 『Casa BRUTUS』 マガジンハウス
125a	218	LBf3_00065	武田友助 (1991) 『日本の原爆記録』 日本図書センター
125b	218	PB4n_00064	吉行淳之介、武田百合子 (2004) 『武田百合子』 河出書房新社
126b	218	LBe9_00212	高田宏 (1990) 『われ山に帰る』 岩波書店

EDIČNÍ RADA MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. MUDr. Martin Bareš, Ph.D. (předseda)
Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.
Mgr. Tereza Fojtová
Mgr. Michaela Hanousková
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.
doc. Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.
PhDr. Alena Mizerová (tajemnice)

doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.
prof. RNDr. David Trunec, CSc.
doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.
prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.
Mgr. Iva Zlatušková (místopředsedkyně)
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

EDIČNÍ RADA FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
(předsedkyně)
doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.
prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.
prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.
doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.
(tajemnice)
prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
prof. PhDr. BcA. Jiří Raclavský, Ph.D.

Podmět v moderní japonštině

Jiří Matela

Vydala MASARYKOVA UNIVERZITA, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v edici **Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity** / číslo 466

Odpovědná redaktorka / doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.

Výkonná redaktorka / doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.

Ediční referentka / Mgr. Vendula Hromádková

Grafická koncepce edice a návrh obálky / Mgr. Pavel Křepela

Sazba / Dan Šlosar

Vydání první / 2017

Náklad / 300 výtisků

Tisk a knihařské zpracování / Reprocentrum, a.s., Bezručova 29, 678 01 Blansko

ISBN 978-80-210-8671-5

ISBN 978-80-210-8672-2 (online : pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8672-2017>

#466